« جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى » دىكى نەشرىي ئەپكار
« شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى » غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار
入选《中国期刊方阵》的刊物
荣获《新疆期刊奖》的刊物

شائىر ، تەرجىمان ، پروفېسسور ئىمىن
ئەھمىدىنىڭ 70 يېشىغا مۇبارەك

1
2013

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

新疆文化

ISSN 1008-6498
01>
9 771008 649003

•XINJIANG CULTURE •СИНЬЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА •シンキョウ ブンカ •مجلة حضارة شنجيانغ•

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

(1942 . 1 — 2012 . 9 . 26)

«ئەنجانباي» (رومان)، «مۆمىنىنىڭ مومىغا چىقىشى» (ھېكايە)،
«سېپى بولمىسا ئېپى بولمايدۇ» (ھېكايە)، «ئا ب س . . . ئەپەندى» (ھېكايە)،
«قىساس» (ھېكايىلار توپلىمى) قاتارلىق نادىر ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى،
يازغۇچى مەرھۇم نۇر روزى

● شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىباپلىق، ئوقۇشچانلىق ●

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(62 ـ يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئومۇمىي ئۇيغۇرچە
ئەدەبىي ژۇرنال
2013 ـ يىلى 1 ـ سان
(ئومۇمىي 319 ـ سان)

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل
ئىجرائىيە مۇئاۋىن
باش مۇھەررىر،
تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى:
بەگمەت يۈسۈپ
(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

بۇ ساننىڭ ئىجرائىيە
مۇھەررىرى ۋە
تېخنىك رېداكتورى:
بەگمەت يۈسۈپ

بۇ ساندا

ئۆزگىرىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇش .... تۇرسۇنمۇھەممەت توختى 2

ئەدەبىيات گۈللىرى

ئوسمان راۋاب ھەققىدە ھېكايە .... تۇرسۇن مەھمۇت 15
غەزەللەر .... ئەھمەدجان تۇرۇپ بەگتۈرك، قەھرىمان روزى ئەرچىن 29

ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت

ئەخلاقنىڭ قىيامى ۋە قىيامىتى (داۋامى) .... ئابدۇۋاھىد مەتنىياز ئەمىن 32

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى .... ئابدۇۋاھىد مۆلجەرى قاتارلىقلار 47

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

سەھرا بازىرىنىڭ يەنە بىر يۈزى .... ئابلىكىم تۇرسۇن 52

يۈزمۇيۈز

شېئىر ــ لىرىك پىكىر، تەرجىمە ــ قىرغاققا تۇتاشقان كۆۋرۈك ....
.... ئالىمجان ئابدۇخالىق، ئەلى ئابلا 64

تەرجىمە كۆزنىكى

«تىلماچلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار .... زۇنۇن باقى قاتارلىقلار (ت) 77

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۇرسۇنمۇھەممەت توختى

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇش

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرغان بىر ياشنىڭ ھېكايىسى

يېقىندا ئۈرۈمچىدىن ناھىيەمىزگە كېلىپ تارماق زاۋۇت قۇرۇۋاتقان ھەبىبۇللا ئىسىملىك ياش كارخانىچى بىلەن سۆھبەتلىشىپ قالدىم. ئۇ ئوقۇش ۋە خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن گېرمانىيەدە سەككىز يىل تۇرغاندىن كېيىن ۋەتەنگە قايتىپ، ھازىر كارخانا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانىكەن. سۆھبەت جەريانىدا ئۇنىڭ قانداق قىلىپ بۈگۈنىنى يارىتالىغانلىقى ھەققىدە قىسقىچە ئۇچۇرغا ئىگە بولدۇم:

ئۇ شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەنتەربىيە كەسپىنى پۈتكۈزۈپ يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن، خىزمەت تەقسىماتى بويىچە مەلۇم بىر تېخنىكوم مەكتەپكە ئورۇنلىشىپتۇ. مەكتەپ خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئۇنى پەلسەپە دەرسى ئۆتۈشكە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. گەرچە ئۇ ئۆز كەسپىگە پۇختا بولسىمۇ، باشقا پەنلەردىن ھېچقانچە خەۋىرى بولمىغاچقا، ھەتتا پەلسەپىنى چوڭقۇر چۈشەنمىگەچكە، يەنە كېلىپ ئىپادىلەش ۋە نۇتۇق ئىقتىدارى تۆۋەن بولۇپ، ئوي - پىكىرلىرىنى راۋان ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان بولغاچقا، بۇ دەرسنى ئۆتۈش ئۇنىڭغا تاغدەك ئېغىر تۇيۇلۇپتۇ. بىر سائەت دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن نەچچە سائەتلەپ تەييارلىق قىلسىمۇ ئوقۇغۇچىلارنى قايىل قىلغۇدەك دەرس ئۆتەلمەپتۇ. دەرسخانىدىكى ھەر بىر سائەتنى توشقۇزۇش ئۇنى شۇ دەرىجىدە تەتۈر قىيناپتۇكى، بۇ خىل خىجالەتچىلىكتىن، ئۆزىنىڭ تولىمۇ «يارامسىز»لىقىدىن ئازاب ۋە خورلۇق ھېس قىپتۇ. بىر نەچچە يىلنى ئەنە شۇنداق خىزمەت، سورۇندارچىلىق دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئادەتتىكىچە ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئۆزىنىڭ كەملىك كىرىزىسى پاتقىقىغا پېتىپ قېلىۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، كەملىك ئېڭى بىردىنلا ئويغىنىشقا باشلاپتۇ. شۇندىلا كۈنلىرىنىڭ بىر خىل مەزمۇندا داۋام قىلىۋاتقانلىقىدىن، ھاياتىنىڭ سىيدام ھالەتتە ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىدىن مەنىسىزلىك ھېس قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە: «ئادەم ھاياتىغا نىسبەتەن سەزگۈر بولمىسا، ئۇچقۇر يىللار ئۆمۈرنى ئوغرىلاپ كېتىۋېرىدىكەن. بۇ ئۆمۈر شۇ قەدەر قىسقا تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ھاياتىمنى قەدىرلىمەيمەن؟ تەكرار تۇرمۇشنىڭ ئاتا قىلىدىغىنى نېمە؟ مەن بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى بىلەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە زادى نېمىگە ئېرىشمەكچى؟ مەن زادى كىم؟ ياشاشتىكى مۇددىئايىم نېمە؟ نېمە قىلىشىم، قانداق ياشىشىم، ھاياتقا نىسبەتەن قانداق پوزىتسىيەدە بولۇشۇم كېرەك؟» دېگەندەك ۋەزنى ئېغىر سوئاللارنى قويۇپ، سوغۇققانلىق

ئۆيلىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش

بىلەن ئۆيلىنىپتۇ. ھايات ھەققىدىكى سوئاللار ئۇنى ئاخىر
غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىپتۇ. ئەقىللىق ئادەم قەلبىنىڭ
چوڭقۇر قاتلىمىدا كۈچلۈك بىر ئىنتىلىش تۇيغۇسى پەيدا
بولغىنىدا، يەنىلا بىغەملەرچە ياشاۋېرىشنى ھەرگىز خالىماي-
دۇ.

ھاياتتا زادى نېمىگە ئېرىشىش، نېمە قىلىش، قانداق
ئادەم بولۇش ئارزۇيىنىڭ بارلىقىغا نىسبەتەن ئېنىق نىشانى
ۋە كونكرېتنى پىلانى بولمىغان ئادەم، ئېقىمغا ئەگىشىپ يا-
شاشقا مەجبۇر بولىدۇ. ۋاڭ شۇجۇن ئەپەندى ئېيتقاندەك:
«ئېقىمغا ئەگىشىپ چېپىپ يۈرىدىغانلار ئەڭ بەختسىز كې-
شىلەردۇر. ئۇلار ئۆزىنىڭ يولىدا ماڭمىغاچقا، ئاخىر ھېچنې-
مىگە ئېرىشەلمەيدۇ. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەندە ئۆزىنىڭ
پەقەت بىر جايدىلا مىدىراپ يۈرگەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ.
بۇ ھالغا چۈشۈپ قېلىش ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق!» («تەر-
مىلەر» 1996 - يىلى 11 - سان) نۇرغۇن كىشىنىڭ نەتىجە قا-
زىنالماسلىقىدىكى ئەجەللىك بىر ئاجىزلىق شۇكى، گەرچە
ئارزۇسى كۈچلۈك بولسىمۇ، ئىرادىسىزلىكى تۈپەيلى ئۇنى
رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئۆتە-
مەيدۇ. ھەببۇللا بولسا شۇ قېتىمقى ئىدىيەۋى ئويغىنىشتىن
كېيىن يوقىتىپ قويغان ئۆزىنى قايتا تېپىۋالغاندەك، ۋۇجۇ-
دى قانداقتۇر بىر ھاياتىي كۈچكە تولغاندەك ئاكتىپ
روھىي ھالەتكە ئۆتۈپتۇ. ئۇ كونكرېتنى ئىشنى نەدىن
باشلاش مەسىلىسى ھەققىدە كۆپ ئويلىنىپ: ئادەم ئىجتىما-
ئىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ مەھسۇلى، بارلىق ئىجتىمائىي مۇنا-
سىۋەتلەر تىل ۋە نۇتۇق ۋاسىتىسى بىلەن يۈرۈشىدۇ.
پىكىر ۋە تەپەككۇر قىلالايدىغان، ئەقىلگە تايىنىپ ياشاي-
دىغان ئىنسانغا نىسبەتەن، ئالاقە قورالى ھېسابلىنىدىغان
تىل ۋە نۇتۇقنىڭ قۇدرىتى ھەقىقەتەن چەكسىز. ئەگەر تىل
ۋە نۇتۇق ياخشى بولمىسا كىشىلىك مۇناسىۋەت زور دەر-
جىدە توسقۇنلۇققا ئۇچراپلا قالماي، ماددىي ۋە مەنىۋى
جەھەتتىمۇ ھېچقانچە نەپكە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. شۇڭا
مەن ئالدى بىلەن ئىشنى ئانا تىلنى پىششىق ئۆگىنىپ
نۇتۇق ۋە ئىپادىلەش قابىلىيىتىمنى ئۆستۈرۈشتىن، خەنزۇ
تىلىنى ئۆگىنىشتىن باشلىشىم كېرەك دېگەن قارارغا كەپتۇ
ھەمدە قەتئىي ئىرادە بىلەن ئۆزىنى ئۆزگەرتىش كۈرىشىگە
ئاتلىنىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئايغى چىقماس يېغىلىش
ۋە سورۇنلاردىن بىراقلا قول ئۈزۈپ، خىزمەت ۋە خىز-
مەتتىن سىرتقى بوش ۋاقىتلىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئەسەبىيلەر-
چە ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ. بەزىلەرنىڭ «بۇنداق ئۆ-
گەنسەڭ ساراڭ بولۇپ قالىسەن» دېگەندەك گەپ - سۆز-
لىرىگە، ئارقىسىدىن بولۇۋاتقان مەش - مەش پاراڭ،
ئۆسەك سۆز، غەيۋەت - شىكايەتلەرگە پەرۋا قىلماي،
پۈتۈن زېھنىنى ئۆگىنىشكە مەركەزلەشتۈرۈپتۇ. دەم ئېلىش
كۈنلىرى ئۆيىگە بېكىنىۋېلىپ، زېرىكمەي - تېرىكمەي 13 -
14 سائەت ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. نىشانلىق ۋە مەق-
سەتلىك ھالدا ئانا تىلدىكى كىتابلارنى ئوقۇپ ھەم خاتىرە
قالدۇرۇپ، بىر تەرەپتىن بىلىم ۋە نەزەر دائىرىسىنى كې-
ڭەيتسە، يەنە بىر تەرەپتىن تىل بايلىقىنى ئاشۇرۇپ بېرىپ-
تۇ. مەلۇم تېمىلارنى بەلگىلەپ نۇتۇق سۆزلەشنى مەشىق
قىپتۇ. ئۆگەنگەنسېرى مەنىۋىيىتىنىڭ نۇرلىنىپ، تۇرمۇشى-
نىڭ يېڭىچە مەنىلەر بىلەن بېيىپ بېرىۋاتقانلىقىنى، تىل كې-
كەچلىكىدىن ئاستا - ئاستا قۇتۇلۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغاندا-
سېرى شىجائىتى تېخىمۇ ئۇرغۇشقا باشلاپتۇ.

ئۇ ئەنە شۇنداق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش نەتىجىسى-
دە، خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشنى نۆل نۇقتىدىن باشلاپ ئىككى
يىلدىلا كىتاب، ماتېرىياللارنى بەمالال ئوقۇيالايدىغان،
بەمالال پىكىر ئالماشتۇرالايدىغان سەۋىيەنى ھازىرلاپتۇ.
«بۈگۈنكى كۈندە خەنزۇ تىلىنى بىلىش ئىشچى - خىزمەت-
چىلەرگە نىسبەتەن ئەقەللىي تەلەپ بولۇپ قالدى. شۇڭا
مەن چوقۇم باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بىرەر ئالا-
ھىدىلىكنى پەيدا قىلىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپ، ئارقىدى-
نلا ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپتۇ. ۋاقىتنى تېجەش
ئۈچۈن ھەتتا بىر مەھەل دوست - بۇرادەرلىرىنىمۇ تەرك
ئېتىپتۇ. شۇ چاغلاردا ئۇ يەردە ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىدىغان
بىرەر كۇرس بولمىغاچقا، بىر ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى-
دىن پەقەت ئىككى سائەتلا تەلىم ئېلىپ، بۇ تىلنى ئۆگە-
نىشنىڭ ئۇسۇل ۋە قەدەم باسقۇچلىرى، دىققەت قىلىدىغان
نۇقتىلارنى بىر قۇر بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئىنگلىز تىلىغا
ئائىت كىتاب ۋە پىلاستىنكىلارنى تېپىپ ئۆزلۈكىدىن ئۆگە-
نىشكە باشلاپتۇ. ھەرقانچە قىيىنچىلىق ۋە توسالغۇلارغا يو-
لۇقسىمۇ ھەرگىز بەل قويۇۋەتمەپتۇ. ئىككى يىل جاپالىق
تىرىشچانلىق كۆرسىتىش نەتىجىسىدە ئىنگلىز تىلىدا ئوقۇپ
ۋە ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغان، مۇددىئاسىنى ئىپادىلىيەلەيدى-
غان سەۋىيەگە يېتىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

«يول تاپاننىڭ ئاستىدا» دېگەندەك، ئۆگىنىش ئۇ-
نىڭغا يېڭىچە روھ ۋە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشتەك يېڭى-
چە ئىستەكنى پەيدا قىپتۇ. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ شۇ قەدەر
تىرىشۋاتقانلىقىدىن خەۋىرى بار ئالىي مەكتەپتىكى بىر
ئۇستازى ئۇنىڭغا، ئەگەر نېمىس تىلى ئۆتكىلىدىن ئۆتەل-
سە، گېرمانىيەگە چىقىپ ئوقۇشىغا چامىنىڭ يېتىشىچە كۈچ
چىقىرالايدىغانلىقىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن
ئۇ نېمىس تىلى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ. بىر ئاماللار-
نى قىلىپ شارائىت يارىتىپ، بېيجىڭغا بېرىپ بەش ئاي
ئەتراپىدا مەخسۇس نېمىس تىلى ئۆگىنىپتۇ. قايتىپ كەلگەن-
دىن كېيىن خىزمەتتىن سىرتقى بوش ۋاقىتلارنى چىڭ
تۇتۇپ داۋاملىق ئۆگىنىپتۇ. ئەپسۇس تۇرلۇك سەۋەبلەر
تۈپەيلى ئۇنىڭ چەتكە چىقىپ ئوقۇش ئىشى ئۈچ يىل كەي-
نىگە سۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇ جەرياندا ئۇ بېشىنى ئەگ قاتۇ-
رۇۋاتقان ئوقۇش پۇلىنىڭ غېمىنى قىلىش ئۈچۈن، غەيرەتكە
كېلىپ بازاردىن ئىبارەت قايىنامغا شۇڭغۇپ، تۇرلۇك ئىش
ئوقەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. تىرىشقان ئادەمنىڭ ئەجرى
ھېچقاچان بىكار كەتكەن ئەمەس، تىرىشۋاتقان ئادەم
ھامان بىر كۈنى مېھنىتىنىڭ ھوسۇلىنى كۆرمەي قالمايدۇ،
شۇڭا كونىلار «تىرىشقان تاپار» دەپ بىكار ئېيتمىغان.
دەرۋەقە ئۇنىڭ نەچچە يىللىق تىرىشچانلىقى ئاخىر مېۋىسى-
نى كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئانا تىل جەھەتتە پۇختا ئاسا-
قا ۋە نۇتۇق ئىقتىدارىغا ئىگە بولغاندىن سىرت، يەنە ئۈچ
تىللىق بولۇپ قاپتۇ. شۇ جەرياندا ئىرادىسىمۇ تاۋلىنىپ، ئۇ-
زىگە خاس ياشاش ئۇسۇلىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ، ئېغىر ئىقتى-
سادىي قىيىنچىلىقلارنىڭ ئۈستىدىنمۇ غالىب كېلىپ ئاخىر
گېرمانىيەگە چىقىپ ئوقۇش ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپتۇ.
مەن ئۇنىڭدىن:

— يات ئەلدە سەككىز يىل تۇرۇپسىز، بۇ جەرياندا
يولۇققان قىيىنچىلىقلىرىڭىز، تارتقان مۇشكۈلاتلىرىڭىز ئاز
بولمىسا كېرەك؟ — دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ:

— بۇ ھەقتىكى سەرگۈزەشتىلىرىمنى يازسام قېلىن
بىر كىتاب بولۇشى مۇمكىن. ئىبىن مۇقەففا: «دۇنيانىڭ قە-
يىنچىلىقى تۆتتۇر. غۇربەتچىلىكتە كېسەللىك، قېرىغاندىكى
يالغۇزلۇق، نامراتچىلىقتىكى قەرزدارلىق، سەپەردە ئۇزاق
يول» دېگەنىكەن. ئادەم بېشىغا كەلمىگۈچە ئۇلۇغلار قال-
دۇرغان دۇردانىلەرنىڭ تېگىگە يەتمەيدىكەن. دەسلەپتە
مەن ئۇ يەرگە پەقەت تۆت ئايلىق ئوقۇش ۋە تۇرمۇش
خىراجىتىمگە يەتكىدەك پۇلنى ملىڭ تەسلىكتە قەملەپ چىق-
قاندىم. ياتاق ۋە تاماق قىممەت بولغاچقا ئىككى-ئۈچ
ئاي ئۆتە-ئۆتمەيلا يانچۇقۇم قۇرۇقدىلىشقا، قىيىنچىلىقلار
مېنى ئىسكەنجىگە ئېلىشقا باشلىدى. بۇنداق ئەھۋالدا بىر
تەرەپتىن ئىشلەپ پۇلنىڭ غېمىنى قىلمىسام ئوقۇشۇمنى دا-
ۋاملاشتۇرۇشۇم مۇمكىن بولمايلا قالماي، ھەتتا ئاچ قېلى-
شىممۇ كۆز ئالدىمدا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىش ئىدى. بىراق
بىر ئايدا قانچىلىك ۋاقىت ئىشلەشكە نىسبەتەن مەكتەپنىڭ
بەلگىلىمىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گېرمانىيەدەك رى-
قابەت ئىنتايىن كەسكىن بىر دۆلەتتە ئىش تېپىشنىڭمۇ
ئۆزى بىر مەسىلە ھېسابلىناتتى. شۇ كۈنلەردە بەش ياۋرو
ئۈچۈن كۈنىگە 15 سائەتلەپ ئىشلىگەن كۈنلىرىم بولدى،
ھەتتا ياتاقسىز قېلىپ نەگە بېرىشىمنى بىلمەي نىشانسىز
كوچىلارنى ئايلانغان، ۋوگزالدا تۈنەپ قالغان چاغلىرىممۇ
بولدى. بۇنداق چاغدىكى غېرىبلىق تۇيغۇسىنى، مۇساپىر-
چىلىقتىكى غۇربەتچىلىكنىڭ دەھشەتلىك ئازابىنى شۇنداق
كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ باقمىغان كىشىلەر ھەرگىز
تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. لېكىن مەن بېشىمغا كۈن چۈشكەن،
ئىقتىسادىي جەھەتتە ئەگ مۈشكۈل ئەھۋالغا قالغان چاغلار-
دىمۇ ۋىجدانىمنى يوقىتىپ قويمىدىم. ئۆز-ئۆزۈمگە:
«غەيرەت قىل! قىيىنچىلىق ئىرادەڭنى سىنايدىغان سىناق،
قىممىتىڭنى يارىتىدىغان پۇرسەت!» دەپ مەدەت بېرىپ
تۇردۇم. جاپانىڭ كەينىدە چوقۇم راھەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا
ئىشەنچ بىلەن قارىدىم. شۇڭا قىيىنچىلىقلار ئالدىدا ھەرگىز
بەل قويۇۋەتمەي ئۈمىدۋارلىق بىلەن ياشىدىم. ئادەم
باشقا كەلگەندە شۇنداق باتۇر بولۇپ كېتىدىكەن. مەنزى-
لىمنى يورۇتۇپ تۇرغان مەندىكى ئارزۇ ۋە غايىنىڭ
روھىي قۇدرىتى ئىرادەمنى كۈچەيتىپ، قىيىنچىلىقلار ئۈس-
تىدىن بىر-بىرلەپ غالىب كېلىشىمگە تۈرتكە بولدى. باشقا
ئېغىر كۈنلەر چۈشكەندە ئادەم ئۆزىنى تاشلىۋەتمىسىلا،
ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ ھامان بىر چارىسى تېپىلىدىكەن.
ئۇنىڭدىن باشقا ئۆيدىن ئايرىلغاندا يېڭى بىر مۇھىتقا ماس-
لىشىش، تىل ئۆتكىلىدىن ئۆتۈش، ئوقۇش ۋە ئىمتىھان بې-
سىمى، ئۆرپ-ئادەت ۋە يېمەك-ئىچمەك مەسىلىسى،
يالغۇزلۇق ۋە جاندىن ئۆتىدىغان غېرىبلىق، ۋەتەنگە
بولغان سېغىنىش، مەدەنىيەت توقۇنۇشىدىن كېلىپ چىققىدى

غان ئېسەنكىرەش، كىملىك كرىزىسى دېگەنگە ئوخشاش قاتمۇقات قىيىنچىلىقلارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدىغان گەپكەن. مەن قايسى بىر پەيلاسوپنىڭ «جاپالىق باشلىنىشى بولمىغان ئادەمنىڭ گۈزەل كېلەچىكى بولمايدۇ» دېگەن سۆزىگە تولىمۇ قايىل. ئۆزۈم دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان. كىچىكىمدىن تارتىپلا ئېتىز-ئېرىقنىڭ جاپالىق ئەمگەكلىرىدە تاۋلانغان. موھتاجلىق مېنى 15 يېشىمدىلا 100 كىلوگىرامچە ئېغىرلىقتىكى قاپلارنى يۈدىدىغان ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەجبۇر قىلغان. قۇرامىغا يەتمەي تۇرۇپلا تومۇزنىڭ پىژغىرىم ئاپتاپلىرىدا ئاشۇ شورلۇقلاردا چوڭ ئادەملەر قىلىدىغان جاپالىق ئەمگەكلەرگە قاتناشقان ھەم ئاش - ناننىڭ نەدىن كېلىدىغانلىقىنى كىچىكىمدىلا بىلگەن. ئاشۇ شورلۇق ئانا تۇپراقنىڭ باغرىغا يۈزۈمنى يېقىپ ئۇخلاپ قېلىپ، ئويغىنىپ قوپقىنىمدا يۈزۈمگە بەزىدە بىر كاللەك لاينىڭ چاپلىشىپ قالىدىغانلىقى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. مەن كىچىكىمدىن تارتىپلا جاپانىڭ تەمىنى يەتكىچە تېتىپ چوڭ بولغاچقا، چەت ئەلدىكى قىيىنچىلىق ۋە مۈشكۈلاتلارنى يېڭىپ كېتەلىدىم. كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلەر نەتىجىسىدە كېيىنچە شارائىتىمۇ ئاستا - ياخشىلىنىپ كەتتى، يوللىرىممۇ كېڭىيىپ باردى، ئوقۇشۇمنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدىم. مەن شۇنداق قارايمەن: ئەگەر راھەترەك تۇرمۇش ئىچىدە چوڭ بولغان ھەرقانداق بىرى مەن تارتقان جاپالارنىڭ يېرىمىغا دۇچ كەلسىمۇ ھەرگىز چىدىمىغان، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمىغان بولاتتى، — دەپ جاۋاب بەردى.

ھەببۇللا گېرمانىيەدە ئۆتكۈزۈلگەن بىر قېتىملىق دۇنيا سودا يەرمەنكىسىدە، شىنجاڭدىن كەلگەن بىر ئۇيغۇر ياش كارخانىچى بىلەن تاسادىپىي پۇرسەتتە ئۇچرىشىپ سىردىشىپ قاپتۇ. ياش كارخانىچى شۇ كۈنلەردە ئىختىساسلىق خادىملارغا تولىمۇ موھتاج بولۇۋاتقانلىقىنى، ئەگەر ئۇ ۋەتەنگە قايتىپ كارخانىسىنى بىرلىكتە باشقۇرۇشنى خالىسا قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى سەمىمىيلىك بىلەن ئەسكەرتىپتۇ. نەچچە يىللاردىن بېرى ۋەتەندىن ئايرىلىپ ۋەتەننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، ۋەتەنسىزلىكنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى چىن مەنىسىدىن چۈشەنگەن، ۋەتەن سۆيگۈسى قەلبىدە لاۋۇلداپ تۇرۇۋاتقان ھەببۇللا ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئۇنىڭ تەكلىپىگە ماقۇل بولۇپ ۋەتەنگە قايتىشنى قارار تېپىپتۇ. مانا ھازىر ئۇ ئاشۇ كارخانىچى بىلەن مۈرىنى مۈرىگە تىرەپ، كارخانىنىڭ كۆلىمىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىش بىلەن بىللە، مەھسۇلاتلىرىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتىش، سۈپىتىنى يەنىمۇ ئەلالاشتۇرۇش، يېڭىلىق يارىتىش، كارخانا مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىش، ماركىنىڭ ئىناۋىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش يولىدا بار تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىپ، كارخانىغا نىسبەتەن ساداقىتىنى ئىپادىلەپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇ مېنىڭ:

— سىز ئۆز قىممىتىڭىزنى يۈكسەلدۈرۈش يولىدا ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كېلىۋېتىپسىز، بەلكىم چەت ئەلدە تۇرۇش جەريانىدا كىشىلىك قەدىر - قىممەت مەسىلىسى ھەققىدە ئۆزگىچە تەسىراتلارغىمۇ ئىگە بولدىڭىزغۇ دەيمەن؟ — دېگەن سوئالىمغا:

— ۋەتەندىكى چاغلىرىمدا، كىشىلىك قىممەت تۆھپىگە قارىتا بولىدۇ، ھەر بىر ئادەمنىڭ تۆھپىسىدىكى پەرقلەر قىممەتتىكى پەرقلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ دەپ قارايتىم. گېرمانىيەگە چىققاندىن كېيىن ھەرقايسى دۆلەتلەردىن كەلگەن نۇرغۇن چەت ئەللىك بىلەن ئۇچراشتىم، ھەم ئىجتىمائىي ئالاقىلەردە بولدۇم. مەن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، زامانىۋىلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان، قۇدرەت تاپقان دۆلەتلەرنىڭ پۇقرالىرى مەيلى قايسى دۆلەتكە بارسۇن ئالقىشقا بەكرەك سازاۋەر ئىكەن. ئاقساق - چولاق ياكى بىلىم - ئىقتىدار جەھەتتە ئادەتتىكىچە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر «ۋاي» دەپ ھۆرمەتلىنىدىكەن، ئالاھىدە مۇئامىلە ۋە ئېتىبارغا ئېرىشىدىكەن. ئەكسىچە قالاق، تەرەققىياتتا ئارقىدا قالغان دۆلەت پۇقرالىرى بۇ جەھەتتە ئانچە ئېتىبارغا ياكى دىققەتكە سازاۋەر بولالمايدىكەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، سىز نامرات ۋە قالاق بىر ئەلنىڭ پۇقراسى بولۇپ ئىستىبداتىڭىز ھەرقانچە ئېشىپ - تېشىپ تۇرغان تەقدىردىمۇ، قۇدرەت تاپقان ئەلنىڭ ئادەتتىكى بىر پۇقراسىچىلىك سالاھىيەتكە ئىگە بولالمايدىكەنسىز. قىسقىسى، سىزنىڭ كىملىكىڭىزنى بىلدىغانلار يوقنىڭ ئورنىدا بولىدىكەن. بىر ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتى ئۆز دۆلىتى ۋە مىللىتى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بولىدىكەن. دۆلەت ياكى مىللەت قۇدرەت تاپماي تۇرۇپ شەخسنىڭمۇ قەدىر - قىممىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلمەيدىكەن. سانى ئىنتايىن

ئاز بولغان مۇتەخەسسىس، ئىختىساس ئىگىلىرى، يۇقىرى دەرىجىلىك زىيالىيلارغا تايىنىپلا باشقىلارغا مىللىي كىملىكنى تونۇتۇپ بولغىلى بولمايدىكەن. خەلقىنىڭ پەن-تېخنىكا، بىلىم ۋە مەدەنىيەت ساپاسىنى ئومۇميۈزلۈك يۇقىرى كۆتۈرۈش، ۋەتەن ۋە خەلقنى قۇدرەت تاپقۇزۇش ئارقىلىقلا مىللىي كىملىكنىڭ نوپۇزىنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدىكەن. شۇڭا مەن هازىر ئۆز قىممىتىمنى ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممىتى ئارقىلىق ئۆلچەيدىغان بولۇپ قالدىم، شەخسنىڭ تەقدىر-قىسمەتلىرى هامان ئىجتىمائىي توپنىڭ تەقدىر-قىسمەتلىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدىكەن، — دەپ ۋەزمىن جاۋاب قايتۇردى.

مەن ئۇنىڭدىن بىر ئادەم ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇشتا ئەڭ مۇهىم نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى سورىغىنىمدا، ئۇ هېچ ئىككىلەنمەيلا: ئېنىق نىشانى بولمىغان هاياتتىن بىرەر نەتىجە كۈتۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، شۇڭا ئالدى بىلەن ئېنىق نىشان ۋە غايە تۇرغۇزۇش هەمدە ئۇنى بىر خىل تەۋرەنمەس ئېتىقادقا ئايلاندۇرۇشنىڭ ئەڭ مۇهىملىقىنى، ئۆز ئالاهىدىلىكى ۋە ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلغان ئاساستا چوڭ بىر نىشاننى مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يېتىشنىڭ كونكرېتنى قەدەم باسقۇچلىرى ۋە ئۇسۇلى هەققىدە ئەتراپلىق ئويلىنىپ، شامال كىرمىگۈدەك بىر پىلاننى ۋۇجۇدقا چىقىرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، ئىرادىنى هەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىغاندا چۈشكۈنلەشمەي، قىيىنچىلىقلار ئالدىدا بەل قويۇۋەتمەي ئالدىغا قاراش، هەرگىز ئىككىلىنىش پوزىتسىيەسىدە بولماسلىق كېرەكلىكىنى؛ شەخسەن ئۆزىنىڭ ئون يىللىق نىشانىنى ئېنىق بېكىتكەندە ئۇنىڭدا كەلگۈسىنىڭ مەنزىرىسى ناهايىتى روشەن ئەكس ئەتكەنلىكى، ئون يىلدا يېتىدىغان نىشانغا توققۇز يىلدا يېتىپ بولغانلىقى، ئۇنىڭدا شەكىللەنگەن ئەشۇ مەنزىرىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە رېئاللىققا ئايلانغانلىقى، ئەمدى كېيىنكى ئون يىللىق نىشانى هەققىدە ئىزدىنىۋاتقانلىقىنى قىزغىنلىق بىلەن سۆزلەپ بەردى.

مەن ئۇنىڭدىن يۇرتىمىزغا كېلىپ زېرىكىپ قالغان-قالمىغانلىقىنى سورىغىنىمدا، ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ لۇغىتىمدە زېرىكىش ئۇقۇمى مەۋجۇت ئەمەس. چۈنكى مەن كۈنلىرىمنى تولىمۇ ئالدىراشچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزىمەن، هەر بىر مىنۇت، هەر بىر سائەت بىلەن هېسابلىشىپ ياشايمەن. زاۋۇتنىڭ ئىشلىرىدىن قولۇم بوشاپ قالغاندا، كىتاب-ماتېرىيال كۆرىمەن، يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمەن. هازىر بوش ۋاقىتلىرىمدىن پايدىلىنىپ «روهىيتىڭىزنى چېنىقتۇرۇڭ» ناملىق كىتابىمنى يېزىۋاتىمەن. ئۆز ئىشلىرىغا ۋاقىت يېتىشتۈرۈپ بولالمايۋاتقان ئادەم زېرىكىشنىڭ نېمىلىكىنىمۇ بىلمەيدىكەن. ئىشەنسىڭىز ئون يىلدىن بېرى ئائىلەمدىكىلەر بىلەن بىرەر قېتىممۇ هېيتنى بىللە ئۆتكۈزۈپ باقماپتىمەن. مەن بەزىدە هېيت-بايراملارنىمۇ ئېسىمدىن چىقىرىپ قويىمەن. گەرچە هۇزۇر-هالاۋەت قوغلاشمىساممۇ، مەنىلەر ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىمدىن بەخت تۇيغۇسىغا چۆمۈلىمەن. بۇ هاياتتا ماددىي ئىستەكلەرنىڭ چېكى بولمايدىكەن، مېنىڭچە پۇل تېپىشنى هاياتنىڭ بىردىنبىر مەقسىتىگە ئايلاندۇرۇۋېلىش تۇرمۇشنى تولىمۇ چاكىنىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. شۇڭا مەن تەننىڭ هۇزۇرىدىن كۆرە روهنىڭ هۇزۇرىنى ئەۋزەل بىلىمەن، — دېدى.

ئۇ ئەسلىدىلا بىر مائارىپچى، يەنە كېلىپ چەت ئەلدە مائارىپ كەسپىدە ئوقۇغان بولغاچقا، هېلىمۇ مائارىپ كەسپىنى قىزغىن سۆيىدىكەن، بۇ هەقتە ئىزدىنىدىكەن، مائارىپ مەسىلىلىرىگە داۋاملىق دىققىتىنى ئاغدۇرۇپ تۇرىدىكەن. پات-پات دەرس ۋە لېكسىيەلەرنى سۆزلەپ تۇرىدىكەن. ئۇ گېرمانىيەنىڭ نۆۋەتتىكى مائارىپ ئەهۋالى هەققىدە قىسقىچە توختالغاندىن كېيىن، نومۇرنى مەقسەت قىلىپ ئۆگىنىش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىستېداتىنى ئاسانلا كاردىن چىقىرىدىغانلىقى، ئاكتىپ ۋە تەشەببۇسكار ئۆگىنىش روهىنى سۇسلاشتۇرىدىغانلىقى، تېخىمۇ يامىنى ئوقۇغۇچىلارنى ئىجادچانلىق تۇيغۇسىدىن مەهرۇم قالدۇرىدىغانلىقى، شۇڭا ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشكە نىسبەتەن مۇددىئا-مەقسىتىنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۈنۈملۈك ۋاستىلەر ئارقىلىق بىلىم ئېلىش ئېهتىياجىنى شەكىللەندۈرۈپ، دەرسخانىدا گۇمان تۇغدۇرۇشقا ماهىر بولۇپ، كۆپرەك تەجرىبە ۋە ئەمەلىيەت بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ، ئۆگىنىشكە نىسبەتەن قىزىقىش ۋە تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ هەممىدىن مۇهىملىقى؛ ئوقۇتۇشتا بىلىم

بېرىشكە قارىغاندا بىلىم ئېلىش ئۇسۇلىنى بىلدۈرۈش، ئوقۇغۇچىلاردا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىدىغان، مۇستەقىل ئىزدىنىدىغان روھنى شەكىللەندۈرۈش، ئاساسىي مەقسەتنى نوقۇل ھالدىكى بىلىم بېرىشتىن ئىقتىدار ۋە ماھارەت يېتىلدۈرۈشكە بۇراشنىڭ تولىمۇ زۆرۈرلۈكىنى؛ گېرمانىيەدە ئەمدىلا 1 - يىللىققا كىرگەن بالىنىڭمۇ كەلگۈسىگە نىسبەتەن مەقسەتنىڭ ئېنىقلىقىنى، بىزدە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى بېرىش ئالدىدىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانداق كەسپنى تاللاش، كەلگۈسىدە قانداق ئادەم بولۇش مەسىلىسىدە كاللىسىدا ئېنىق بىر سانىنىڭ يوقلۇقى، بۇنداق نىشانسىز ياشاشنىڭ تولىمۇ خەتەرلىك ئەھۋال ئىكەنلىكى؛ گېرمانلارنىڭ تەن ساپاسىغا، جۈملىدىن چېنىقىش ۋە ئىلمىي ئوزۇقلىنىشقا تولىمۇ ئېتىبار بىلەن قارايدىغانلىقى، شۇڭا ئۇلار ئۇستىخانلىق، بەستلىك كېلىدىغانلىقى، بىزنىڭ ۋىجىك بوي - تۇرقىمىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئاسانلا چېنىپ قالىدىغانلىقى، تەننىڭ ئوزۇقلۇققا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرماي، ساغلام بەدەنگە ئىگە بولماي تۇرۇپ، ئەقلىي ئىقتىدارنىڭمۇ ئېغىر دەرىجىدە توسالغۇغا ئۇچرايدىغانلىقى، شۇڭا بالىلارنى ئىلمىي ئوزۇقلاندۇرۇشقا، چېنىقتۇرۇشقا ئېتىبار بىلەن قاراش، بۇنى ھەرگىزمۇ كىچىك مەسىلە دەپ قارىماسلىق... دېگەنگە ئوخشاش قىممەتلىك قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتى. ھەبىبۇللانىڭ نۆۋەتتىكى بىر ئارزۇسى بىرەر مەكتەپ قۇرۇپ، ھازىر ئەڭ زۆرۈر بولۇۋاتقان دەرسلىكلەرنى تەسىس قىلىپ ئادەم تەربىيەلەش ئىكەن. ئۇ ھازىردىن باشلاپ بۇ ھەقتىكى بىر قىسىم دەرسلىك ماتېرىياللىرى ھەققىدە ئىزدىنىۋېتىپتۇ. مەن بىر پۈتۈن سۆھبەت جەريانىدا ئۇنىڭ روھىيەت مەسىلىسىگە يۈكسەك ئېتىبار بىلەن قارايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مەن ئۇنىڭغا ئىختىساس ئىگىلىرى، ئالىم، ئۆلىمالارنىڭ بىر يۇرتقا قەدەم - تەشرىپ قىلىشى، شۇ يۇرتقا بەرىكەت، ئاسايىشلىق ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنىڭ يۇرتىمىزغا كەلگەنلىكىگە تەشەككۈرۈمنى ئىپادىلىدىم.

قىسقىلا ۋاقىتتا ئېلىپ بېرىلغان بۇ ئەھمىيەتلىك سۆھبەت ماڭا يېڭىچە ئىلھاملارنى ئاتا قىلىش بىلەن بىللە، ھاياتنىڭ قىممىتىنى قانداق ئاشۇرۇش ھەققىدىكى پىكىر خىياللىرىمنى قاناتلاندۇردى.

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇشنىڭ يوللىرى

ئويلىنىش — ئويغىنىشنىڭ تۇنجى قەدىمى

مېخانىك تۇرمۇش — تىرىكچىلىكنى ئاساسىي مۇددىئا، باردى - كەلدى مۇناسىۋەتلىرىنى ئىجتىمائىي ئالاقىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلغان، تەكرار تۇرمۇش شەكلىدىن ئىبارەت. ئەگەر بىر ئادەم مېخانىك تۇرمۇشقا ئادەتلىنىپ قالسا، دىققىتى كۆز ئالدىدىكى ئۇششاق - چۈششەك، ئەھمىيىتى ئانچە چوڭ بولمىغان ئىش - ھەرىكەتلەرگە مەركەزلىشىپ قېلىپ، ئەقلىي جەھەتتىكى ئويغۇنلۇقنى يوقىتىپ قويىدۇ. مېخانىك تۇرمۇش ئادەمنى كەڭ دائىرىدە سېلىشتۇرۇش، مەسىلىلەر ئۈستىدە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزۈش، بولۇپمۇ نەزەرىيەۋى تەپەككۇردىن ئىبارەت قۇدرەتلىك مەنىۋى كۈچتىن مەھرۇم قالدۇرىدىغان بولغاچقا، ئاڭمۇ ھېسسىي بىلىش باسقۇچىدا چەكلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە روھىي جەھەتتىكى بىخۇدلۇق، گاس ۋە گاچىلىق كېلىپ چىقىدۇ. مېخانىك تۇرمۇشنىڭ ئەللەيلىشى ئادەمنى ئاستا - ئاستا غەپلەت ئۇيقۇغا غەرق قىلىدۇ. تولىمۇ ئەپسۇسكى، بۇ دۇنيادا قەلبى زۇلمەتكە پاتقان سانسىزلىغان ساددا ئادەملەر ھاياتنىڭ ھەقىقىي مەنە - ماھىيىتىنى چۈشەنمەي، ھاياتنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشنى خىيالىغا كەلتۈرمەي، بىر پۈتۈن ئۆمرىنى غەپلەت ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ. مېخانىك تۇرمۇشنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسلىق ئاقىۋەتلىرى شۇكى: ئادەمنى بۇرۇننىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان تار نەزەرگە ئىگە قىلىپ قويىدۇ. ئالدىغا باقماي كەينىگە باقىدىغان، ئۆزىنى ئاجىزلارغا سېلىشتۇرۇشتىن تەسەللىگە ئېرىشىدىغان قانائەتچان پىسخىكىنى شەكىللەندۈرۈپ قويىدۇ-دە، ئۆزىدىن ھالقىشتەك شىجائەتتىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ. كۆپ ھاللاردا جىسمانىي كۈچكىلا تايىنىپ قېلىپ، روھىي كۈچنىڭ قۇدرىتىگە سەل قارايدىغان ھالەت شەكىللىنىدۇ. كاللىغا ئەخلەت ئىدىيە قاراشلار ئاسان ماكانلىشىپ، ناچار ئادەتلەر بىلەن ئاسانلا يۇقۇملىنىدۇ. ئىلغارلىق چەتكە قېقىلىپ، قۇرۇق پاراڭ بازار تاپىدۇ. نەتىجىدە ئېتىقاد سۇسلىشىدۇ، ئىرادە سۇنىدۇ، تۇرمۇش پۇچەكلىشىدۇ، ھايات چاكىنىلىشىدۇ. ئىلىم - تېخنىكا ئىگىلەشكە ئىنتىلىش، ئىزدىنىش ۋە يېڭىلىق يارىتىش روھىدىن مەھرۇم قالدۇرۇپ نادانلىق پاتقىقىغا سۆرەپ كىرىدۇ. «پىچاق

گال بولسا قوي قىينىلار، ئادەم نادان بولسا جان» دېگەندەك، نادانلىق ئادەمنى بىر ئۆمۈر تەتۈر قىينايدۇ، تۈگىمەس دىشۋارچىلىقلارغا دۇچار قىلىدۇ، يەنە كېلىپ بىر ئۆمۈر ئۆزىنى بىلمەي ياشاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. خۇددى ياپونىيەلىك فۇزىيۇيجى: «دۇنيادىكى نادان خەلققە نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇلار كۆپ ھاللاردا كىشىلەرنىڭ گېپىگە ۋە خەتلىرىگە، ھېكايىلىرىگە، مىش - مىش پاراڭلىرىغا يەڭگىللىك بىلەن ئىشىنىپ قالىدۇ، ئەرۋاھ، بۇتلارغا، رامال، داخانغا خۇراپىيلىق بىلەن ئىشىنىدۇ» دېگىنىدەك، نادان ئادەم ئۆزى قارىغۇلارچە ئېتىقاد قىلىۋاتقان ئىدىيەنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ كەتمىگەچكە، ساددا ياكى توغرا بولمىغان ئاڭنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

جەمئىيەتشۇناس ماكس ۋېبېر ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكىتىنى ئەنئەنىۋى ھەرىكەت، ھېسسىي ھەرىكەت، مەقسەتلىك ھەرىكەت ۋە ئەقلىي ھەرىكەتتىن ئىبارەت تۆت تۈرگە بۆلگەن. ئۇ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممەت قارىشى ئاساسىدا ئورۇندىلىدىغان ھەرىكەتنى ئەنئەنىۋى ھەرىكەت؛ ھېسسىياتنىڭ باشقۇرۇلۇشىدا ئورۇنلىنىدىغان ھەرىكەتنى ھېسسىي ھەرىكەت؛ مۇئەييەن بىر نىشان ۋە غايە ئاستىدا ھېسسىي غىدىقلىنىشنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماي ئورۇندىلىدىغان، يەنى ئۈنۈمنى كۆزلەپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەرىكەتنى ئەقلىي ھەرىكەت دەپ قارىغان. ئۇنىڭ بۇ خىل قارىشىنى تېمىمىزغا تەتبىقلاپ كۆرىدىغان بولساق: مېخانىك تۇرمۇشقا ئادەتلەنگەن كىشىلەر ئاساسەن بىرىنچى، ئىككىنچى خىل ھەرىكەت شەكلىنى ئاساس قىلىپ ھاياتلىق پائالىيىتىنى داۋام ئېتىۋاتقانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇ. ئۇلار ئومۇمەن ئاجىزلار تۈركۈمىگە تەۋە بولۇپ، ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى يارىتالايدىغان، ئۆز تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرالايدىغان ئىقتىداردىن مەھرۇم قالغان بولىدۇ. مۇستەقىللىق روھى ئاجىز، قارا - قويۇق دوراش، ئېقىمغا ئەگىشىش خاھىشى كۈچلۈك بولۇپ، ئاساسەن باشقىلارنىڭ يېتەكلىشى، باشقۇرۇشىغا تايىنىپ ياشايدۇ. ئەگەر مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممەت قارىشى ساغلام بولمىسا يەنە كېلىپ مېخانىك تۇرمۇشنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمىسە، شۇ توپ ئىچىدە چاكىنىلىق ۋە ھەرىكەتلەر، كوللېكتىپ ئاڭسىزلىق قىلمىشلىرى ئەۋج ئېلىپ، تار مەنپەئەتچىلىك كۆرەشلىرى كەسكىنلەشىپ، ئىچكى نىزالار كۈچىيىپ، ئۇيۇشۇش كۈچى چەك - چېكىدىن بۆسۈلۈپ، ئىللەتلەر تېخىمۇ كۆپىيىپ خەتەرلىك ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئۆگىنىشكە ئېتىبارسىز قارايدىغان، ئەقلىي ئەمگەكنى سۆيمەيدىغان، زىيالىيلار ئېتىبارغا ئېلىنمايدىغان پاسسىپ ئىجتىمائىي كەيپىيات ئەۋج ئالىدۇ.

ئۆز رېئاللىقى ۋە نادانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەن، ھايات ھەققىدە ئۆزىگە سوئال قويۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالغان ئادەم، ئەنە شۇ مېخانىك تۇرمۇش ۋە پاسسىپ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. ھايات ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىش بولسا ئويغىنىشنىڭ مۇقەددىمىسى، بۈيۈكلۈككە ئىنتىلىشنىڭ تۇنجى قەدىمى بولۇپ، ئادەمنى غەپلەت ئۇيقۇدىن ئويغىتىدۇ. ئويلىنىش پىكىر ۋە تەپەككۇر قىلىشتۇر. پىكىر ۋە تەپەككۇر ئىنساننىڭ قۇدرەتلىك مەنىۋى قورالى بولۇپ، بۇ قورالدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنى بىلگەندىلا ھايات نۇرلىنىشقا باشلايدۇ. مۇخبىرلار بىر يازغۇچىدىن قانداق مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقىنى سورىغىنىدا، ئۇ تولىمۇ ئاددىي قىلىپ: «باشقىلار بەزمە - ئولتۇرۇشلاردا كۆڭۈل ئاچقاندا مەن پىكىر قىلدىم، باشقىلار ئېغناپ تاتلىق ئۇخلاۋاتقان چاغدا مەن يەنىلا پىكىر قىلدىم، بۇنىڭدىن باشقا ئالاھىدە سىر يوق» دەپ جاۋاب بەرگەن. جەمئىيەتشۇناسلار «ئادەمدىكى ئۆزلۈك تۇيغۇسى، يەنى ئۆزىنىڭ قىممىتى ھەققىدىكى رازىمەنلىك تۇيغۇسى، ئەھمىيەت تۇيغۇسىنىڭ ئۆلۈشى»نى كىملىك كرىزىسى دەپ قارىغان. كرىزىس ئېڭى بولسا كرىزىسنى تونۇپ يېتىش، روھىي جەھەتتە ئويغىنىش، شۇنداقلا كرىزىسقا تاقابىل تۇرۇشتىكى ئىدىيەۋى تەييارلىق ھالىتىدۇر. يۇقىرىدا نامى زىكرى قىلىنغان ياش كارخانىچى كىملىك كرىزىسىنى تونۇپ يەتكەنلىكى ھەم كرىزىس ئېڭى ئويغانغانلىقى ئۈچۈن، يەنى ھايات ھەققىدە ئۆزىگە سوئال قويۇپ، ئويغىنىش ھاسىل قىلالىغانلىقى ئۈچۈن، ھاياتىنى ئۆزگەرتىش ئىرادىسىگە كېلەلىگەن ھەم بۈگۈننى يارىتالىغان. شۇڭا ھەر بىر ئادەم ياشاش شەكلىگە نىسبەتەن گۇمانىي تۇيغۇغا ئىگە بولۇشى، ئۆزىگە ھەر دائىم سوئال قويۇپ ئاڭ ۋە تەپەككۇرنى يېڭى غىدىقلىنىشلارغا ئىگە قىلىشى، جۇۋاز كالىسىدەك خادا ئەتراپىدا ئايلىنىۋەرمەي، چەمبەردىن ھالقىپ چەكسىزلىككە ئۇرۇنۇپ كۆرۈشى كېرەك.

غايە ۋە نىشان — ھاياتقا تىكلەنگەن بايراق

غايە بىز ئىنتىلىۋاتقان يۈكسەك مەنزىل، ھاياتىمىزغا تىكلەنگەن بايراق. شۇنداقلا ئادەمنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۆزىدىن ھالقىشقا ئۈندەيدىغان، ئىرادە ئېتىقادىنى مۇستەھكەملەشكە تۈرتكە بولىدىغان، ئاكتىپ پوزىتسىيەگە ئىگە قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت مەنزىللىرىگە باشلايدىغان بىر خىل روھىي كۈچ. غايىگە ئىگە بولۇش ئىدىيە ئويغانغانلىقىنىڭ، ھەرىكەت جەھەتتە تەشەببۇسكار ھالەتكە ئۆتكەنلىكىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، بۇ چاغدا مىڭمۇ پاسسىپ ھالەتتىن ئويلىنىش، پىكىر ۋە تەپەككۇر قىلىش ھالىتىگە ئۆتكەن بولىدۇ. شۇڭا غايىلىك ئادەملەرنىڭ ھاياتتىن ئالىدىغان ھوسۇلى ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭكىدىن مۇتلەق كۆپ بولىدۇ. غايىسىز ئادەملەر ئالغا ئىنتىلىش كۈچىدىن مەھرۇم قالغاچقا، مېخانىك تۇرمۇش چەمبىرىكىدىن ئۆمۈربويى چىقىپ كېتەلمەيدۇ. ئەلۋەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىمۇ نىشان بولىدۇ، لېكىن غايىلىك ئادەملەرنىڭ نىشانى بىر قەدەر يۈكسەك بولۇپ مەزمۇندارلىقى، قاراتمىلىقى، ئەمەلىيەتچانلىققا ئىگە بولغان بولىدۇ. نىشان ھەرىكەتنى ئېنىق مەقسەتچانلىققا ئىگە قىلىپلا قالماي، ۋاقىت ۋە ھەرىكەتنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇشتا تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ. بىرەر غايىسى ياكى چوڭراق بىرەر نىشانى بولمىغان كىشىلەر ھاياتقا نىسبەتەن مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسىنى يوقاتقان، ئۇدۇللا ياشاۋاتقان كىشىلەردۇر.

ئۆمۈرلۈك نىشاننى بېكىتىش ۋە ئۇنى چىقىش قىلغان ھالدا ئۇزاق مۇددەتلىك، يىللىق، ئايلىق، ھەپتىلىك، ھەتتا كۈنلۈك نىشانلارنى بېكىتىپ، نىشانغا ئاساسەن مەقسەتلىك، پىلانلىق ھالدا ھەرىكەتكە ئۆتۈش ھاياتنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم يول. ئۇدۇللا ياشاشتىن نىشانلىق ياشاشقا ئۆتۈش ھاياتتىكى بىر قېتىملىق چوڭ سەكرەش، بىر قېتىملىق زور بۇرۇلۇش بولۇپ، بۇ شۇ ئادەمنىڭ ئۆز قىممىتى ھەققىدە ئويلىنىشقا ۋە ئويغىنىشقا باشلىغانلىقىنىڭ، ھاياتقا نىسبەتەن تەخىرسىزلىك تۇيغۇسىنىڭ شەكىللەنگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ھېسابلىنىدۇ. نىشاننى بېكىتكەندە ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قىممىتى، ھاياتقا ئاتا قىلىدىغان مەنە ۋە مەزمۇنى ھەققىدە ئىنچىكە ئويلانمىغاندا ۋاقىت ۋە زېھىن ئانچە ئەھمىيىتى بولمىغان ئىشلار ئۈچۈن سەرپ بولۇپ كېتىدۇ. ئەگەر نىشان خاتا بېكىتىلىپ قالسا خاتا ھەرىكەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ-دە، زىيانمۇ زىيادە چوڭ بولۇپ كېتىدۇ. نىشاننى بېكىتىش ۋە ئۇنىڭغا قارىتا پىلان تۈزۈش تەس ئەمەس. ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئۆتۈش، ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش، قىيىنچىلىق ئالدىدا بەل قويۇۋەتمەسلىكتەك قەتئىي ۋە مۇستەھكەم ئىرادىنىڭ بولۇشى ھەممىدىن مۇھىم. گەرچە نۇرغۇن كىشىلەر گۈزەل ئارزۇلارنى كۆڭلىگە پۈككەن ھەم ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىرادىسىگە كەلگەن بولسىمۇ، ئىشنى قىزغىنلىق بىلەن باشلاپ دەسلەپكى مۇساپىنى باسا - باسمايلا بەل قويۇۋېتىدۇ. شۇڭا مۇۋەپپەقىيەت ئاز ساندىكى غايىلىك، جاسارەتلىك كىشىلەرگىلا مەنسۇپ بولىدۇ. جوبىس مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتىكى «سىر»نى مۇنداق يەتتە قانۇنىيەتكە يىغىنچاقلىغان بولۇپ پايدىلىنىپ كۆرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ. ئۇلار: 1. ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئىشنى قىلىش؛ 2. دۇنيانى ئۆزگەرتىدىغان غايىسى بولۇش؛ 3. كۆپرەك كاللا قاتۇرۇش؛ 4. سېتىۋاتقىنىنى مەھسۇلات ئەمەس، بەلكى ئارزۇ - ئارمان دەپ بىلىش؛ 5. رەت قىلىشنى بىلىش؛ 6. ئاجايىپ تەجرىبىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈش؛ 7. ھېكايە سۆزلەشكە ماھىر بولۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئادەتتە بىر تىلنى ئۆگىنىش ياكى بىرەر نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇنچە ئاسان ئەمەس، بۇنىڭ ئۈچۈن تەۋرەنمەيدىغان ئىرادە ۋە جاسارەت كېرەك. ئۆزلۈكىدىن بىرەر تىل ياكى ئۆزىدە بىرەر ماھارەتنى يېتىلدۈرەلىگەن ئادەمنى ھەققىي ئەزىمەت دېيىشكە ئەرزىيدۇ. ھەببۇللا كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ ئۆگىنىشكە بەرداشلىق بېرەلىگەنلىكى، سورۇنلاردىن مېھرىنى ئۈزەلىگەنلىكى، باشقىلارنىڭ يولىدا ماڭماي ئۆزىنىڭ يولىدا دادىل ماڭالىغانلىقى ئۈچۈن، خەنزۇ تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى تۆت يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىۋالغان. باردى-كەلدى ئىشلىرىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدىغان، كۆڭۈلچەكلىكى تۇپەيلى رەت قىلىشنى بىلمەيدىغان، قىلىۋاتقان ئىشنى نەچچە سائەت داۋاملاشتۇرالمايدىغان ئادەم ھەرگىزمۇ بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ. مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتىكى ئورتاق بىر «سىرى» شۇكى، ئۇ بولسىمۇ ۋاز كېچىشكە تېگىشلىك ئىشلاردىن قەتئىي ۋاز كېچىپ، دىققىتىنى ئاساسىي مەۋقەگە مەركەزلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت. بىزدە باشقىلارغا ئوخشىماي

www.uyghurkitap.com

دىغان ئادەم بولۇپ قېلىشتىن، يۇرت - جامائەتتىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەيدىغان، توغرا - خاتاسى ۋە پايدا - زىيىنى بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي بىر - بىرىنى دورايدىغان، كوللېكتىپنىڭ خەتەر تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە شۇ ئېقىمغا ئەگىشىدىغان، باشقىلارنىڭ ئىدىيەسى بويىچە ياشايدىغان، كونا يولدا تەكرار - تەكرار مېڭىۋېرىدىغان، ئۆزىگە خاس يول تۇتۇشقا، ئۆزىنى ئۆزگەرتىپ كۆرۈشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان خاھىش ھەققەتەن ئېغىر.

نىشاننىڭ تۈرتكىلىك رولىغا سەل قاراشقا بولمايدۇ. شەخسەن ئۆزۈممۇ نىشانلىق ياشاش ئادىتىنى شەكىللەندۈرگەندىن بېرى ھاياتتىن ئالىدىغان ھوسۇلۇمنىڭ ئۈنۈمىنى كۆرمەكتىمەن. مىسالى، كىتاب - ژۇرنال ئوقۇش ۋە يېزىقچىلىق جەھەتتە، 2012 - يىلى بوش ۋاقىتلىرىمدىن پايدىلىنىپ ئۆزۈم مۇشتەرى بولغان 18 تۈرلۈك ژۇرنالنىڭ ھەر بىر سانلىرىنى تولۇق ئوقۇپ چىقىش بىلەن بىللە، 26 پارچە كىتاب (7150 بەت) ئوقۇپ چىقتىم (پىلاندىن 150 بەت ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى). ھەم مۇھىم مەزمۇنلاردىن 180 بەت خاتىرە قالدۇردۇم. كومپيۇتېر باسمىسىدا 88 بەتلىك خاتىرە يازدىم. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت - ژۇرناللاردا ئون پارچە ماقالە ئېلان قىلدىم، «ئىمتىھان مائارىپىنىڭ ئاسارىتى ۋە ساپا مائارىپىنىڭ دالالىتى» ناملىق زور ھەجىملىك ماقالەم «شىنجاڭ مائارىپى» ژۇرنىلىنىڭ بەش سانىغا ئۇلاپ بېرىلدى. ئۇ بۇ يەرلەردە لېكسىيەلەرنى سۆزلىدىم. دېمەك يىل بېشىدا تۈزگەن پىلانىمنى سەل ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ نىشانغا تولۇق يەتتىم. ھەر ۋاقىت پىلانىم ۋە يېتەكچى بولغان نىشانىمنى ئەسكە ئېلىپ تۇردۇم، بوشىشىپ قالغان چاغلىرىمدا نىشانىم ئىرادىگە كېلىشىمگە تۈرتكە بولدى. يېتىشەلمەي قالغان چاغلىرىمدا غەيرىتىمنى يەنىمۇ ئاشۇردۇم. ئاشۇ نىشان مېنىڭ سائەتلەپ كومپيۇتېر ئالدىدا ئولتۇرۇشۇمغا، كېچىلىرى سائەتلەپ كىتاب ئوقۇشۇمغا ھەيدەكچى بولدى.

پاسسىپ كىشىلەر توپىنىڭ كاشىلىسىدىن قۇتۇلۇش

شەيخ سەئدى «بوستان» ناملىق كىتابىدا: «ھەمىشە ئۆزۈڭدىن ياخشىسىنى ئىزدە. ئۆزۈڭگە ئوخشاشلار بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ۋاقتىڭنى زايە قىلىش دېگەنلىكتۇر» دېگەنىكەن. «قوتاندا تۇلپار يېتىشتۈرگىلى، پارنىكتا قارىغاي ئۆستۈرگىلى بولمايدۇ»، «توخۇلار ئىچىدە ياشىساڭ مەڭگۈ كۆكتە پەرۋاز قىلالمايسەن» دېيىلگىنىدەك، ئەيەككۆرسىز ياشاشقا كۆنۈكۈپ كەتكەن، مەنىۋى جەھەتتە چۈشكۈنلەشكەن پاسسىپ كىشىلەر توپى ئىچىدە ياشاش، ئادەمنىڭ ئۆزلۈك قىممىتىدىن ياتلاشتۇرۇپ، ئەقىل - پاراسىتىنى خىرەلەشتۈرۈپ، ئىجادىي ئېڭىنى بۆشۈكىدىلا تۇنجۇقتۇرۇپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھايات رودېمىتلىششقا باشلايدۇ. «دارۋىننىڭ ئەخمىقانە ئىشى» ناملىق ھېكايەتتە، ئىپتىدائىي ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىشكە ئەۋەتىلگەن مەدەنىيەتلىك ياش، ئاشۇ ياۋايى ئادەملەر تەرىپىدىن «كېرەكسىز» دەپ قارىلىپ يەۋېتىلىدۇ. بۇ ئىبرەتلىك ھېكايەتتىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئادەم ھاياتقا نىسبەتەن ھەرقاچان سەزگۈر تۇرمىسا، پاسسىپ ئىجتىمائىي مۇھىت تەرىپىدىن «يېيىلىپ» كېتىدۇ. بىر جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىشكە نىسبەتەن بىر ئادەمنىڭ قۇدرىتى يەتمەسلىكى مۇمكىن. بىراق چوڭ مۇھىتنى ئۆزگەرتىشكە ئامالسىز قالغاندا، ئەشۇ خىل مۇھىتنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئەڭ توغرىسى شۇ خىل مۇھىتتىن ئامال قىلىپ ھالقىپ كېتىش كېرەك. ئەپلاتون: «تاغ يۆتكەلمىسە مەن يۆتكەلسەملا بولىدىغۇ» دېگەنىكەن. دەرۋەقە بوراننىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىشكە قۇربىتىمىز يەتمەيدۇ، بىراق ئۆزىمىزنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىش تامامەن قولىمىزدىن كېلىدۇ.

شوي جۇگېۇ ئەپەندى ««ياۋاش»لاردىن بولۇپ قالماڭ» ناملىق كىتابىدا، كىشىلىك ئالاقىنى ئۈچ قاتلامغا ئايرىپ، بىرىنچى قاتلام يۈزەكى باردى - كەلدىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، بۇ ئادەتتىكى ئەدەپ - يوسۇن، تەكەللۇپ قاتارلىقلاردا ئىپادىلىنىدىغانلىقىنى؛ ئىككىنچى قاتلام مەلۇم بىر خىل مۇددىئا نىشان قىلىنغان ئاشكارا باردى - كەلدى بولۇپ، بۇنىڭدا ئىككى تەرەپ ئۆزىنىڭ مەنپەئەتى ياكى ئىككى تەرەپكە ئورتاق مەلۇم مەنپەئەت ۋەجىدىن باردى - كەلدى قىلىدىغانلىقىنى؛ ئۈچىنچى قاتلام بولسا مەنىۋى ئامىللار يادرو قىلىنغان كىشىلىك مۇناسىۋەت بولۇپ، بۇ ئەخلاق، پرىنسىپ، ئېتىقاد ۋە ھېس - تۇيغۇ جەھەتتىكى ئۆزئارا سىڭىشىش مۇناسىۋىتىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدىغانلىقىنى، مانا بۇ كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى قاتلىمى

ھېسابلىنىدىغانلىقىنى ئېنىزاھلاپ ئۆتتىدۇ. يۇقىرىقى زاكونى
ئۆزىمىزگە تەتبىقلاپ كۆرگىنىمىزدە، بىرىنچى، ئىككىنچى
قاتلامغا تەۋە ئادەملەرنىڭ ساناقسىز ئىكەنلىكىنى بايقاي-
مىز. بىزدىكى ئايىغى چىقمايدىغان مېھماندارچىلىق ۋە «ئا-
دەمگەرچىلىك» ئىشلىرى، تۈگىمەيدىغان سورۇندارچىلىق
دەل بىرىنچى، ئىككىنچى خىل ئالاقە شەكلى ئۈستىگە قۇ-
رۇلغان. ھەرىكەت تەكرارلىقى ئادەتنى پەيدا قىلىدۇ، ناچار
ئادەتلەرگە كۆنۈپ قېلىش قۇللارچە ياشاشنى كەلتۈرۈپ
چىقىرىدۇ.

قايسى بىر ئەدىب: «بېلىقنىڭ سۇ ئىچىدە تۇرۇپ
ياش تۆكۈۋاتقانلىقىنى مەڭگۈ ھېس قىلغىلى بولمايدۇ. ئەلڭ
چوڭ كىرىزىس كىرىزىس ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلمەس-
لىكتۇر» دېگەنىكەن. بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ھاياتىي
كۈچى ئاجىزلىشىپ، رىقابەت ئىقتىدارى ۋە كىرىزىس ئېغىر
يوقالغاندا، نادانلىق قىلمىشلىرى ئەۋجىپ، ناچار ئۆرپ -
ئادەتلەر پاتقىقىغا پېتىپ قالىدۇ-دە، ئۆزلىرىنىڭ خەتەر ئى-
چىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى، خىرىسلار قورشاۋىدا قالغانلىقىنى
سەزمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە دۇنيانىڭ ۋاڭ -
چۇڭلىرىغا قۇلاق سالمايدىغان، قۇلىقىنى يوپۇرۇۋېلىپ
ئۆزى بىلگەننى قىلىدىغان پاسسىپ كەيپىيات ئەۋج ئېلىشقا
باشلايدۇ. بۇ خىل روھىي جەھەتتىكى بېكىنمە ھالەت
ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشسە تېگىدە مانتا يېيىشنى ئويلايدى-
غان بىغەملىك ۋە تەپرىقىچىلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.
باشقىلار ئۆزلىرىنى زامانىۋى تېخنىكىلار بىلەن قوراللاندۇ-
رۇپ تېخىمۇ قۇدرەت تېپىشنىڭ كويىدا يۈرسە، ئۇلار داس-
تىخىنىنى قولتۇقلاپ مېھماندارچىلىقنىڭ ئالدىراشچىلىقىدا
يۈرۈۋېرىدۇ. كىمدۇر بىرى «ھاياتنى تۈترۈقسىزلىق ئىچى-
دە ئۆتكۈزىدىغان ئادەمنىڭ مېھمىنى كۆپ بولىدۇ، ئەمما
ھەقىقىي دوستلىرى بولمايدۇ» دېگەنىكەن. كىشىلىك مۇنا-
سىۋەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلاملىرىدا كولدۇرلاپ يۈرگەن،
غەپلەتتىن ئويغىنىپ بولالمىغان ئىجتىمائىي توپ ئەنە
شۇنداق ئەخمەق، قىسمەتلىرى كۆپ، بىچارە بولىدۇ.

زۇلپىقار بارات ئۆزباش «ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە»
ناملىق كىتابىدا: «ھەددىدىن زىيادە ئىجتىمائىي ئالاقە،
سورۇندارچىلىق ئادەمنىڭ خاسلىقىنى، ئىجادچانلىقىنى ئۆل-
تۈرىدۇ، ئادەمنى ئۆزىنىڭ ياشاش ئۇسۇلىدا ئەمەس، باش-
قىلارنىڭ پىكىر ۋە باھا ئەندىزىسىدە كۈن ئالىدىغان ھالغا
چۈشۈرۈپ قويىدۇ» دەپ يازىدۇ. (298 - بەت) شۇ كۈن-
لەردە بىزدىكى سورۇندارچىلىق جەمئىيەتلەشكەن بىر ھا-
دىسىگە ئايلاندى. يەنە كېلىپ مۇتلەق كۆپ ساندىكى سو-
رۇنلار زېرىكىشنى بېسىش، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش،
كۆڭۈل ئېچىشنى مۇددىئا: ئىچىش، چېكىش، يېيىشنى ئاسا-
سىي مەزمۇن قىلغان بولۇپ، ئاشۇ سورۇنلار ئارقىلىق
قۇرۇق پاراڭ، غەيۋەت - شىكايەتلىرىمىز بازار تاپىدۇ.
تەكرار - تەكرار ئاڭلاۋاتقان ناخشا - سازلاردىن نېمىشقى-
دۇر بىمەنىلىك ۋە بىئارامىلىق ھېس قىلىشمايمىز. بەزىدە
ھاياجىنىمىز ئەسەبىيلىك دەرىجىسىگە يېتىدۇ - يۇ، بىراق
بىردەمدىلا ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىمىز. غەم - قايغۇلىرىمىز
ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، سورۇنلىرىمىزدا قىق - چۇق سا-
دالىرى، كۈلكە - چاقچاقلار ئۆكسىمەيدۇ، ھەتتا ئەلڭ كاتتا
زىيالىيلار مىلڭ تەستە جەم بولغان، ئىلمىي مۇنازىرىلەرنى
ئېلىپ بېرىشقا تېگىشلىك قىممەتلىك سورۇنلارمۇ، سازەندە
ۋە چاقچاقچىنىڭ ئاغزىغا قاراش بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ،
بەزى سورۇنلاردىكى چەكتىن ئاشقان چاكىنىلىقلار ئادەمنى
تولىمۇ ئۈمىدسىزلەندۈرىدۇ. بەزى سورۇنلاردىكى قىلىق-
سىزلىقلار كۆڭۈلنى ئاينىتىدۇ، بەزى سورۇنلار شۇ قەدەر
ئەھمىيەتسىزكى، نەچچە سائەتلەپ قاڭسىق پۇراق ۋە
دۇت ئىچىدە ئولتۇرۇپ مەنپەئەتى تېگىدىغان بىرەر جۈملە
سۆزگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئاشۇ خىل كىشىلىك مۇناس-
ۋەتلەرنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان ئازابىنى تېتىپ كۆرگەن،
ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرگە قالغان نۇرغۇن كىشىلەر، گەرچە
شۇ خىل چۈشكۈن تۇرمۇشتىن داتلاپ تۇرسىمۇ، باشقىچە
يول تۇتۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئالغا ئىنتىلىش كۈچى-
دىن مەھرۇم قالغان، روھى ئۆلگەن بۇنداق كىشىلەر بېشى-
غا كەلگەننى كۆرمەي ئامالى يوق بولسا كېرەك. ئەنە
شۇنداق مەززىسىز تەكرار - تەكرار سورۇنلار ئادەمدىكى
كۈلپەتلەرنى ھەسسىلەپ كۈچەيتىۋېتىدۇ. ناچار ئادەتلەرگە
كۆنۈپ قېلىش ھامان پاجىئەلىك قىسمەتلەرگە يىلتىزداش
بولىدۇ. شۇڭا ئۆز قىممىتىنى ئاشۇرۇش ئىرادىسىگە
كەلگەن بىر ئادەم، ئالدى بىلەن ھاياتنىڭ چۈشەكلىرىدىن،
ناچار ئۆرپ - ئادەتلەر كونتروللۇقىدىن، كونا ئىدىيە قا-
راشلاردىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرماي، روھىي جەھەتتە پاكلان-
ماي تۇرۇپ مەزمۇندارلىققا تولغان يېڭىچە ھاياتنىڭ مۇبا-
رەك قەدىمىنى باسالمايدۇ.

www.uyghurkitap.com

«مال تۆرى بىلەن، ئادەم خىلى بىلەن» دېگەندەك، كىشىلەر ئۆز ئېنېرگىيەسىگە ماس كېلىدىغان قاتلاملاردا ياشايدۇ. كۆڭۈللىرىنى كەيپ-ساپا بىلەن ئۆتكۈزىدىغان ئادەم ئۆزىگە ئوخشاشلارنى تېپىپ ئارىلىشىدۇ. ئىدىيە ئورتاقلىقى زىيالىيلارنىڭ قەلب رىشتىسىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. شىركەتنىڭ ئىشى بىلەن بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقان دىرېكتورنىڭ، يۇقىرىقىدەك سورۇنلاردا قىممەتلىك ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىشقا ھەرگىز تەبىئىتى كۆتۈرمەيدۇ. پۇلدارلار نامرات ۋە ئاجىزلارغا ھېسداشلىق قىلىسىمۇ، لېكىن ئۇلار بىلەن دوستلۇق ئالاقىدە بولالمايدۇ. ئۇنداقتا تۆۋەن ئېنېرگىيە قاتلىمىدىن يۇقىرىراق ئېنېرگىيە قاتلىمىغا ئۆتۈش ئۈچۈن قانداق قىلىشى كېرەك؟ مېنىڭچە شەيخ سەئدى ئېيتقاندەك ئۆزىدىن ياخشىسىنى ئىزدەش كېرەك! ئۆزىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىپ ۋە بۇ خىل ئالاقىنىڭ دەرىجىسىنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈپ، يېڭىچە غىدىقلىنىشلار ئارقىلىق ئىدىيەنى زەرەتلەپ تۇرۇش لازىم. ئىلغار ئىدىيەلىك كىشىلەرنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىش، بىلىملىك، ساپالىق، ئىش ئۇقىدىغان كىشىلەرنىڭ تەلىمىنى ئېلىپ تۇرۇش، «بوسۇغىدىن ئاتلاپ بېقىش» يوللىرى ئارقىلىق نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش، ئالغا ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئۈلگە قىلىش، رىقابەتلىك مۇھىتقا دادىل يۈزلىنىش، نەپ تېگىدىغان كىتاب-ماتېرىياللارنى ئوقۇپ تۇرۇش، پىكىر، قاراش، ئاڭ ۋە ئىدىيەنى يېڭىلاشقا تۈرتكە بولىدىغان لېكسىيەلەرنى كۆپ ئاڭلاش، ئەتراپلىق سېلىشتۇرۇشتىن ئۆزىنىڭ قايسى ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئىدراك قىلالايدىغان بولۇش لازىم. ئەگەر سىز نادانلىق، موھتاجلىق، دىشۋارچىلىق ۋە كۈلپەت ئىچىدە داۋاملىق ياشاۋەرمەكچى بولسىڭىز، ئۆزىڭىزنى تەرەققىيات پۇرسىتىدىن چەكلەپ تۇرىدىغان ئاشۇ ئۈلپەتلىرىڭىز بىلەن سورۇنلىرىڭىزنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىڭ. ھالقىماقچى بولسىڭىز چاكىنا ئادەملەرنىڭ كاشىلىسىدىن دەرھال قۇتۇلۇپ، ئىلگىرىلىشىڭىزگە تۈرتكە بولىدىغان، ئىلغار پىكىرلىك ھەمراھلارنى ئىزدەڭ!

ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش ھاياتنى نۇرلاندۇرىدۇ

بۇنىڭدىن 1000 يىل ئىلگىرىلا بۈۋىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىلىم ئېلىشنىڭ خاسىيىتى ھەققىدىكى ھېكمەت تەلقىنلىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ دەپ بولغانىكەن. 1000 يىلدىن كېيىنكى يېڭى بىر ئەسىردە، يەنە كېلىپ بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە ياشاۋېتىپمۇ، تۈركۈملەپ كىشىلەرگە ئىلىم-تېخنىكا ئىگىلەشنىڭ زۆرۈرلۈكى ھەققىدىكى ئەقەللىي داۋلىنى بىلدۈرۈپ بولالماسلىق، ھەقىقەتەن كىشىنى ئازابلايدۇ. ئەقىل-ئىدراكقا تايىنىپ ياشايدىغان ئىنسانغا نىسبەتەن خورلۇق ۋە زۇلۇمنىڭ يىلتىزى ئىلىمسىزلىك ۋە نادانلىقتۇر. ئەقلىي بايلىقلارنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا ئېتىبارسىز قاراش ئىنسان قىممىتىنى ئەڭ تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. تارىخشۇناس ئارنولد تويىنبى: «ئىجادىيەت ئىقتىدارى يوق مىللەت ياكى جەمئىيەت كەلگۈسى تونۇشقا يۈزلىنەلمەيدۇ» دېگەنىكەن. ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش روھى كۈچلۈك بولغاندىلا ھايات يولى نۇرلىنىپ بارىدۇ. ئىجتىمائىي توپىنىڭمۇ كېلەچىكى پارلاق بولىدۇ، بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن كارخانىچى ھەبىبۇللانىڭ ئۆگىنىش روھى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ خېلى كۆپ پۇل تاپقان بىر ئوقۇغۇچۇم ئەپسۇسلانغان ھالدا: «پۇلنى تاپقانسېرى بىلىمنىڭ قەدرى شۇنچە ئۆتۈلۈۋاتىدۇ. ئەينى ۋاقىتلاردا تىرىشمىغىنىمغا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيالمىغىنىمغا پۇشايمىنىم كۆپ. شۇڭا ھازىر بىر تەرەپتىن تىجارىتىمنى قىلىپ، بىر تەرەپتىن كېرەكلىك بىلىملەرنى ئۆگىنىۋاتىمەن» دېگەنىدى. رىقابەتلىك دۇنياغا يۈزلەنگەندىلا بىلىمنىڭ قىممىتى ھەققىي گەۋدىلىنىشكە باشلايدۇ. ئىلگىرى ئۆرلەپ ئوقۇش پۇرسىتى نېسىپ بولمىغان، ھازىر نەچچە ئورۇندا تارماق دۇكانلىرى بار، سودىسى يۈرۈشۈپ كېتىۋاتقان تىرىشچان بىر ياش بىلەن پات-پات پىكىرلىشىپ قالىمەن. ئۇ بىلىمگە مەبلەغ سېلىشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ھېس قىلىپ يېتىپ، بىر يىلدىن بېرى پات-پات ئۈرۈمچىگە قاتناپ، كۇرسلارغا قاتنىشىش، داڭلىق كارخانىچى ۋە ئىقتىسادشۇناسلارنىڭ لېكسىيەلىرىنى ئاڭلاش يوللىرى بىلەن تەربىيەلىنىپ كېلىۋېتىپتۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئېيىغا نەچچە مىڭ يۈەنلەپ پۇل كەتسىمۇ، لېكىن ئېلىۋاتقان نېپىگە نىسبەتەن بۇ ھېچ گەپ ئەمەس ئىكەن. ئۇ ئىلگىرى كۆپ ۋاقىتلىرىنى قولدىن بېرىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدىكەن. ئىچىملىك، چېكىملىك، شۇنداقلا مەنىسىز سورۇن ۋە يىغىلىشلاردىن قول ئۈزگىلىمۇ نەچچە يىللار بوپتۇ. دەسلەپتە دوستلىرى ئۇنىڭدىن رەنجىپ بېقىپتۇ، بىراق پۇل تاپقانسې-

رى ۋاي دەيدىغانلار كۆپىيىپتۇ. ئۇنىڭ دېيىشىچە نامراتلارنىڭ روھىي دۇنياسى تولىمۇ ئاجىز بولۇپ، كىچىككىنە ئىش بىلەن كۆڭلىنى ئېلىۋالغىلى، ئۆزىگە قارىتىۋالغىلى بولىدىكەن. ئۇنىڭغا ھازىر قۇرۇق پاراڭلار تېتىمايدىغان بولغاچقا ئىلىم ئىگىلىرى، كارخانىچىلار بىلەن كۆپرەك ئالاقىدە بولىدىكەن. دېمەكچىمەنكى، تېنى ئاجىزلاپ كەتكەن ئادەمنىڭ گېلىدىن تاماق ئۆتمىگىنىدەك ئوخشاش، ئادەمنىڭ مەنىۋىيىتى قانچە غورىبەتلەشكەنسېرى ئىلمىدىن ئۆزىنى شۇنچە ئەيقاچىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئادەتتە ھېچنېمىدىن خەۋىرى يوقلار ئۆزىنى ھەممىدىن خەۋەرداردەك ھېس قىلىشىدۇ. ئادەم قانچە بىلگەنسېرى بىلىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنىڭ شۇنچە كۆپلۈكىنى بىلىپ يېتىپ، بىلىم ئېلىشقا نىسبەتەن تەخىرسىزلىك تۇيغۇسى شۇنچە كۈچىيىپ بارىدۇ، شۇنداقلا قىممەت ۋە ئۇنۇم قوغلىشىپ ياشايدىغان ھالەت شەكىللىنىدۇ. ئۆگىنىش روھى شەكىللەنگەن ئادەم مەنىسىز ئىش ـ ھەرىكەتلەردىن تەبىئىي ھالدا ئۆزىنى قاچۇرىدىغان، قىممىتى يوق پاراڭلارغا شېرىك بولۇشنى خالىمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

مېنىڭچە ئىلگىرى ئادەتلىنىپ قالغان مەنىسىز دۇنياسىغا جەڭ ئېلان قىلىپ، تەكرار تۇرمۇشنىڭ بويۇنتۇرۇقلىرىدىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش، ئويغىنىشتىكى بىر قېتىملىق زور ئىنقىلاب، ئەھمىيەتلىك چوڭ سەكرەش ھېسابلىنىدۇ. پۈتۈن جاھان ئويغىنىپ كەتكەن شۇ كۈنلەردىمۇ، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۇيقۇسىنى ئاچچاي قىممەتلىك ۋاقىتلارنى ئەھمىيەتسىز ئىشلار ئۈچۈن بىھۇدە سەرپ قىلىۋېتىشى ئادەمنىڭ نەپرىتىنى قوزغايدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئەقلىي تەپەككۇرى قاشاڭلىشىپ، مېڭىسى تەپەككۇر قىلىشتىن توختىغاندا، ئىدىيەسى پۇچەكلىشىپ ھېسسىياتىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىشقا باشلايدىكەن. ناخشا ـ سازغا نىسبەتەن زىيادە ھېرىسمەنلىك بۇنىڭ تىپىك بىر مىسالىدۇر. پىسخولوگلار ئىدىيە ۋە كەيپىياتنى قەلبنى قوۋۋەتلەيدىغان دورا دېيىشىدۇ. ئەپسۇس ئىدىيە پۇچەكلەشسە، ھەتتا قىسمەتلىرىگە ئالقىش ياڭرىتىدىغان تەتۈر مەنتىقە كېلىپ چىقىدۇ. كۆلكىنى ئالساق، ئالىملار تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، كۆلۈشنى چوڭ مېڭىدىكى ئۈچ ئورۇننىڭ ماسلىشىشى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى، يەنى تەپەككۇرغا مەسئۇل ئورۇن ئالدى بىلەن كۆلكە ماتېرىيالىنى چۈشىنىشكە ياردەم بېرىدىغانلىقىنى، ئاندىن ھەرىكەتكە مەسئۇل ئورۇن مۇسكۇلنىڭ ھەرىكىتىنى ئېيتىپ بېرىدىغانلىقىنى، ئاخىرىدا كەيپىياتقا مەسئۇل ئورۇن كۈلكىدىكى ھالەتنى ئىپادىلەشكە ياردەم بېرىدىغانلىقىنى بايقىغان. دېمەك كۈلكىنىڭ پەيدا بولۇشىمۇ بىلىش ۋە ئىدىيەگە، ساپاغا باغلىق بولىدۇ، كۈلمەيدىغان ئىشلارغا كۈلۈپ، كۈلىدىغان ئىشلارغا كۈلمەسلىكمۇ نادانلىقنىڭ مەھسۇلىدۇر. مەن سورۇن ۋە كېچىلىكلەردە ئادەتتىكى بىر لەتىپە ياكى چاقچاق، ئېيتقۇچىلاردىكى نوقۇل كۈلدۈرۈشنى مەقسەت قىلغان بىر قىسىم لاۋزا پاراڭلارغا، بەزىلەرنىڭ كۈلۈپ شا بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىغا ھەيرانمەن. ئېنىقكى ئۇلارنىڭ كۈلكە ماتېرىيالىدا ئېغىر مەسىلە بار. ساپالىق ئادەمنىڭ بىلىدىغانلىرى كۆپ بولغاچقا كۈلكىسىمۇ ئاز بولىدۇ، ئۇلار تايىنى يوق ئىش ئۈچۈن تېلىقىپ قېلىۋاتقانلارغا قاراپ ئازابلىق كۈلىدۇ، ئۇلارغا نىسبەتەن مەنە كۈلكىنىڭ خورۇچى ھېسابلىنىدۇ.

پولات ـ تۆمۈر ماتېرىياللىرىنى سېتىش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى بىلەن ئىگىلىك تىكلىگەن بىر ياش ماڭا مۇنداق بىر ئىشنى ھېكايە قىلىپ بەردى: يېقىندا ئۇ ئۈرۈمچىدە شىركەت قۇرۇپ نام چىقارغان ياش بىر ئايال دىرېكتورنىڭ ناھىيەمىزگە كېلىپ سۆزلىگەن بىر قېتىملىق لېكسىيەسىنى ئاڭلاشقا مۇۋەپپەق بوپتۇ. 100 مىليون يۈەنگە كۆچى يېتىدىغان بۇ ئايال دىرېكتورنىڭ ناھايىتى ئاددىي ـ ساددا كىيىنىشى، كىچىك پېئىللىقى دەسلەپتىلا ئۇنىڭغا چوڭقۇر تەسىر بېرىپتۇ. گەرچە لېكسىيە ھەقسىز بولسىمۇ كارخانىچى ۋە تىجارەتچىلەردىن بولۇپ ئاران 20 گە يېقىن ئادەم يىغىلىپتۇ. يەنە كېلىپ بەزىلەر بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا كېلىپ بولالمىغانلىقى ئۈچۈن لېكسىيەنى 50 مىنۇت كېچىكىپ باشلاشقا توغرا كەپتۇ. دىرېكتور ئايال 50 مىنۇت ۋاقىتنىڭ ساقلاش بىلەن ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە تولىمۇ ئەپسۇسلىنىپتۇ. شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ بىر مىنۇت ۋاقىتىنىڭمۇ شۇ قەدەر قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى، بۇ قېتىم تەكلىپ بىلەن غۇلجىغا لېكسىيە سۆزلەشكە كەلگەنلىكىنى، ئەتە غۇلجا شەھىرىدە سۆزلىنىدىغان بىر مەيدان لېكسىيە ئۈچۈن ھەر بىر ئادەم 2700 يۈەندىن ھەق تاپشۇرۇپ ئاڭلايدىغانلىقىنى، بۈگۈن ياخشى كۆڭلىنى ئىنھار قىلىش يۈزىسىدىن بۇ ناھىيەدىكىلەرگە ھەقسىز بىر مەيدان لېكسىيە سۆزلەپ بېرىشنى نىيەت قىلغانلىقىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ لېكسىيەسىنى باش

لاپتۇ. ئۇ كارخانا ئۇقۇمى، كارخانا مەدەنىيىتى، كارخانا باشقۇرۇشتا دىققەت قىلىدىغان ئىشلار، ئادەملەرنىڭ ئالتە خىل تىپقا بۆلۈنىدىغانلىقى، قايسى تىپتىكى ئادەملەرنى تاللاپ ئىشلەتكەندە كارخانىغا ھەقىقىي ئۈنۈم ئېلىپ كېلەلەيدىغانلىقى، كارخانىغا نىسبەتەن ساداقەتمەنلىكنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى، بىلىملىك ئادەم بىلەن ئىقتىدارلىق ئادەمنىڭ پەرقى، ماركا ۋە ماركىنىڭ ئىناۋىتىنى قانداق ئۆستۈرۈش مەسىلىسى دېگەندەك بىر قاتار ئەھمىيەتلىك تېمىلارنى چىقىش قىلىپ، جانلىق ئەمەلىي مىساللار بىلەن سۆزلەپ، ئاڭلىغۇچىلارنىڭ پۈتۈن دىققىتىنى ئۆزىگە رام قىلىۋاپتۇ، بەزىلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئېغىزلىرىنى ئېچىشىپ قاپتۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا ئۇ ئىككى سائەت لېكسىيەسى ئارقىلىق ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ۋۇجۇدىدا قاتتىق بىر سىلكىنىش پەيدا قىلىپ، قەلبىنى ئويغىتىپتۇ، كۆزىنى راۋۇرۇس ئېچىپ قويۇپتۇ. دەسلەپتە كۆڭلىدە ئەخمەق ئادەملەرلا 2700 يۈەن پۇل تۆلەپ لېكسىيە ئاڭلايدۇ دېگۈچىلەر، ئەقىلگە مەبلەغ سېلىشقا ئەرزىيدىغانلىقىنى ھېس قىلىشقاندەك بولۇپتۇ. ئايال دىرېكتور شۇ چاققىچە بىر كۈنمۇ ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىشنى توختىتىپ قويماپتۇ. يېڭى بىلىملەرنى ئىگىلەشكە داۋاملىق مەبلەغ سېلىپ كېلىۋېتىپتۇ. تېخى نەچچە كۈن ئىلگىرىلا 20 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، ئەتىگەندە ئايروپىلان بىلەن شياڭگاڭغا بېرىپ، داڭلىق بىر كارخانىچىنىڭ ئۈچ سائەتلىك لېكسىيەسىنى ئاڭلاپ، كەچتە يەنە ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەنىكەن.

ئەسلىدە ئۇ ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ئۈرۈمچىدىكى ئوبدان بىر ئورۇنغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغانىكەن. كېيىن ئىگىلىك تىكلەش ئىرادىسىگە كېلىپ خىزمەتتىن ۋاز كېچىپتۇ. بىراق ئىشلار ئويلىغىنىدەك بولماپتۇ، رەھىمسىز رېئاللىق ئىگىلىك تىكلەشنىڭ ئۇنداق ئاسان ئىش ئەمەسلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇرۇپتۇ. بۇ جەرياندا ئۇ تالاي ئىسسىق ـ سوغۇقلارنى بېشىدىن كەچۈرۈپتۇ. يېنىدا پۇل قالماي ئاشخانىدا كۈتكۈچى بولۇپ ئېيىغا 500 يۈەندىن ئىشلىگەن چاغلىرىمۇ بولۇپتۇ. شۇ پۇللارنى تىجەپ يۈرۈپ 5000 يۈەن پۇل يىغىپ، كىچىك بىر گىرىم بۇيۇملىرى دۇكىنى ئېچىپ تىجارىتىنى قايتىدىن باشلاپتۇ. نۇرغۇن مۇشكۈلاتتىن كېيىن پۇلى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ. ئارىلىقتا ئىنگلىز تىلى كۇرۇسلىرىغا قاتنىشىپ تىل ئۆتكىلىدىن ئۆتۈپتۇ. ھەم بىر ئامالالارنى قىلىپ، بىلىم ئېلىش ئېھتىياجى تۈپەيلى ئامېرىكىغا چىقىپ ئىككى يىل ئوقۇپ كېلىپتۇ. گەرچە بۇ جەرياندا ئېغىر قىيىنچىلىق ۋە توسالغۇلارغا دۇچ كەلگەن بولسىمۇ ھەرگىز بەل قويۇۋەتمەي ئاخىر مۇشكۈلاتلار ئۈستىدىن غالىب كەپتۇ.

مەنمۇ بۇ ھېكايىدىن تېگىشلىك ئىلھامغا ئېرىشىپ، ئۆز نۆۋىتىدە ئوقۇرمەنلىرىمنىمۇ بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ قويۇشنى لايىق تاپتىم. ئۆلگىنىڭ كۈچىگە سەل قاراشقا بولمايدۇ، شۇڭا بۇنداق تېپىلارنى تەشۋىق قىلىشقا ئەرزىيدۇ. كۆز ئالدىمغا: تاپقان پۇلىنى كىيىم ـ كېچەك، زىبۇ ـ زىننەت ئېلىپ ئۆزىنى ياساشنىڭ غېمىدە يۈرگەن، ئۇچىسىدىكى كىيىم ئارقىلىق ئۆز قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان، ساپالىق ئانا بولۇشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدەنمەي چايلارغا يېتىشىپ بولالماي تالىقىپ قېلىۋاتقان بىر قىسىم ئاۋارە ئانىلار؛ ھاياتىنى سورۇنلارغا خەجلەۋاتقان، دوقمۇشلاردا كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ۋاقتىنى قۇرۇق پاراڭ بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان بىغەم ئادەملەر كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. ئاڭلىسام بىر قىسىم شۆھرەتپەرەس قارا قورساق بايلار ئەتىگەندە ئايروپىلان بىلەن يىراق بىر شەھەرگە بېرىپ يەپ ـ ئىچىپ ئويناپ، كەچتە يەنە ئايروپىلان بىلەن يۇرتىغا قايتىپ كېلەرمىش. بۇ نېمە دېگەن نادانلىق ۋە ئەخمەقلىق ـ ھە؟! مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللا خاراباتى بىر شېئىرىدا: «قايسى ئەلدە گەپ تولادۇر بەركەت ئاز، قايسى ئەلدە ئىش تولادۇر بەركەت ساز» دەپ يازغان بولسا؛ لىنكولىن: «قېيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىدىغان بارلىق سەۋەب، دەل پايدىسىز ئىشلار ئۈچۈن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشتۇر» دېگەنىكەن.

ئۆزلۈك قىممىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە يۇقىرىقىلاردىن باشقا ھەر بىر مىنۇت ۋاقىت بىلەن ھېسابلىشىدىغان روھقا ئىگە بولۇش ۋە ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشقا، ساغلام روھىي ھالەت ۋە كۆتۈرەڭگۈ كەيپىياتنى يارىتىشقا، كىشىلىك ئالاقىغا ماھىر بولۇپ مۇناسىۋەت يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇشقا، زىيادە ئېھتىياتچانلىقتىن ساقلىنىشقا ۋە ئوڭۇشسىزلىقلارغا دادىل يۈزلىنىشكە، تېخىمۇ مۇھىمى ئېتىقادنى مۇستەھكەملەشكە توغرا كېلىدۇ.

ئاپتور: قورغاس ناھىيەلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى.

ئوسمان راۋاب ھەققىدە ھېكايە

تۇرسۇن مەھمۇت

نۇرغۇن كىشىلەر بىلمەيدىغان، بىلىدىغانلار بىلمەيدىغانلارغا دەپ بەرمەيدىغان، بىلمەيدىغانلارمۇ بىلىشنى خالاپ كەتمەيدىغان بىر جاي بار. سەگۈ تېرەكلىرى، قارا سۆگەتلىرى ئېتىز - ئېرىقلىرىنى، توپا ئۆرلەپ تۇرىدىغان يوللىرىنى، ئۆرۈك، شاپتۇللىرى، توغاچ، ئالۇچىلىرى كىرگەن، كۆرگەن ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ قالىدىغان باغبارانلىرىنى چىرايلىق بېزەپ تۇرىدىغان، ئادەملىرى ساددا، خۇشخۇي، باغرى قاتتىق، ناخشا، مەشرەپكە ئامراق، كۆڭلىدە نېمە بارلىقىنى ئاشكارا قىلمايدىغان بۇ مەھەللىدە نامى چىققان بىر كىشى بار. شۇ نامدار كىشى بىلەن بىللە بۇ مەھەللىنىڭمۇ نامى ھەممە يەرگە تارىلىپ كەتتى. «ئوسمان راۋاب» بىلەن بۇ مەھەللە بىراقلا ھەممە كىشىنىڭ ئاغزىغا چىقتى. ھەرقانداق نەرسىنىڭ قەدىر قىممىتى نام-ئاتاق بىلەن ئۆلچىنىدىغان، ئالتۇندىن پۈتكەن بولسىمۇ نامى بولمىسا ھېچكىم نەزەر كۆزىنى سېلىپ قويمايدىغان بۇ جاھاندا ئاتىقى چىققان بولسا ياغاچ باسقان دۆگمۇ پۇل ھەم ئامەت ئېلىپ كېلىدىغان بولدى. ماختاپ، ئۇچۇرۇپ ،كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان سېھرىي كارامەتلىرى كۆككە كۆتۈرۈلسە، قوي، ئۆچكىلەرمۇ تەسترەك يەيدىغان جاڭگال قومۇشى بىلەن قورۇما تەييارلاپ بەرسە ئۇ سىزگە ھەم ماڭا شۇنداق تاتلىق، يېيىشلىك، مەززىلىك بىلىنىپ، تەمى ئاغزىمىزدا قېلىشى مۇمكىن. ئىش تەمى ئېغىزدا قېلىش بىلەنلا تۈگىمەيدۇ، يەنە ئەتىسى ئۆزىمىزنى ناھايىتى يېنىك، كۈچلۈك، روھىمىز كۆتۈرەڭگۈ سېزىشىمىز مۇمكىن. بىراق سىز مەيلى ئۆزىڭىزنى قانداق راھەت سېزىڭ، قانداق كۈچلۈك ھېس قىلىڭ، كۆڭلىڭىز قانچىلىك كۆتۈرۈلۈپ كەتسۇن، ئۇ بەربىر قومۇش. بىر نەرسىنى ماختىغانغا تەم، قۇۋۋەت كىرىپ قالمايدىغانلىقىنى، كۆككە كۆتۈرگەنگە بەخت ئامەت ئېلىپ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ھەممىمىز بىلىمىز. بىراق بىز ھاياتتىكى ئۇششاق ئىشلاردا ئالدىنىشقا خۇمار بولۇپ قالغان ئادەملەر.ئىش كۆپىنچە شۇنداق بولۇپ قالسىمۇ، بىراق ئوسمان راۋابنى داڭلىغانلارنى ھېلىقى گەپ بىلەن بىرنېمە دېيىشكە ھەققىمىز يوق. ئۇنى چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ، ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ، نامراتمۇ، بايمۇ، ھەممىسى ماختىدى. ھېچكىم ئۇنى ماختاشقا، داڭلاشقا مەجبۇر قىلمىدى. ھەممىلا ئادەم ئۆزلىكىدىن، ئۆز ئىختىيارى بىلەن ماختىدى. كۆككە كۆتۈردى. ھەممىلا ئادەم ئۆزلۈكىدىن قايىل بولغان، رازى بولغان، پەخىرلەنگەن ھەم ھېچبىر تاماسىز داڭلاشقا ئېرىشكەن بۇنداق ئادەمدىن گۇمان قىلىش، ھەم ئۇنى بايا دېگەن قومۇش توغرىلىق گەپ بىلەن ئۇدۇللاش بىھاجەت.

ئەدەبىيات گۈلزارى

يەتمىش يېشىغىچە مۇشۇ مەھەللىدىن چىقماي ياشاپ، نام ئەملى مۇشۇ مەھەللىنىڭ تېشىغا چىقالمىغان ئوسمان راۋاب جاھاننىڭ كەڭرىلىكنى، ياقادەڭدىن باشقا يەنە ئاجايىپ ئادەملەر ياشايدىغان ئاجايىپ يەرلەرنىڭ بارلىقىنى بىلمەيتتى. يەنە دۇنيانىڭ چوڭلۇقىنى، ئالەمنىڭ بىپايانلىقىنى چۈشىنىدىغان، ئاجايىپ شەھەرلەردە ياشايدىغان ئاجايىپ ئادەملەر بۇ جاھاندا ئوسمان راۋابنىڭ بارلىقىنى بىلمەيتتى. بىراق ئۇشتۇمتۇت بىر پۇرسەتتە ئوسمان راۋاب ناھايىتى تەلەيلىك بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. پېشانىگە ئېلىپ قويقان دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك. يەنە بىر ئويلىغاندا ئۇنى بۇرۇن ھېچكىم بىلمەيتتى دېگىلىمۇ بولمايدىغاندەك. خېلى ئادەملەر تونۇيتتى. مۇشۇ كىچىككىنە مەھەللىسى، مۇشۇ يەرگە يارىشا نامى بار كاتتىلار، يەنە يېزىنىڭ ئۆزى ياش تۇرۇپ بەك بالدۇر سەمرىپ كەتكەن باشلىقى، ئاندىن مەتتوختى ھاكىم دېگەندەك بىر نەچچە كىشىلا بىلىدىغان ئوسمان راۋابنى ھازىر ھەممە كىشى، ناخشا ئاڭلايدىغان، ناخشا ئاڭلاشقا ئامراق ياكى ئۆچ بولسۇن ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتتى. ناخشىغا ئامراقلارغۇ ئابايىلا بىلدى، ناخشا بىلەن خۇشى يوقلارمۇ بىلىپ كەتتى، چۈنكى ئۇنىڭ بۇ ناخشىسىنى ئاڭلىمايمەن دەپمۇ ئامالى يوق. چۈنكى ئۇ ھەممىلا يەردە ياڭرايتتى، ئاشخانىلاردىن، لېنتا دۇكانلىرىدىن، ماشىنىلارنىڭ ئۈنئالغۇلىرىدىن، يەنە بىر قانداق ئىشقىلىپ لېنتا قويغىلى بولىدىغانلىكى ھەممە نەرسىدىن بۇ ناخشا ياڭراپ تۇراتتى، بۇنداق ئەھۋالدا كىممۇ مەن ناخشىغا ئۆچتىم، ئاڭلىمايمەن دېيەلەيدۇ. قۇلاقنى ئېتىۋېلىشنىڭ ئورنى يوقتە. ناخشا بەك يېقىشلىق، بەك يۇمشاق، بەك ئۆتكۈر، بەك... ئىشقىلىپ سانىساق بىر مۇنچە گەپ بولىدۇ، «ناخشا ناخشىدەكلا ناخشا». شۇنداق قىلىپ گەپنىڭ ئاخىرىنى چۈشۈرسەك ئوسمان راۋابنىڭ ناخشىسىنى، ناخشىسى بىلەن قوشۇپ ئوسمان راۋابنى، ئوسمان راۋاب بىلەن قوشۇلۇپ ئۇنىڭ كىچىككىنە مەھەللىسىنى ھەممە ئادەم بىلىدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ زىل ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىسى ھەش-پەش دېگۈچە كۈن چىقىشتىن كۈن پېتىشقىچە ھەممىلا ئادەم بىلىدىغان، ئاڭلاشنى خالايدىغان، ياخشى كۆرىدىغان ناخشىغا ئايلاندى. بۇ ناخشىنى ناخشىچىلار، ناخشىغا ھەۋەس قىلىدىغانلار، ناخشىچى بولغۇسى بارلار، يەنە ئۆزىنى زورمۇزور ناخشىچى ھېسابلاپ يۈرىدىغانلاردىن تارتىپ ناھايىتى نۇرغۇن ئادەم ئېيتىپ باقتى. بىر زامانلاردا ھىندىستاننىڭ «سەرگەردان» ناملىق كىنوسىنىڭ ناخشىسىنى خەقلەر مانا شۇنداق زوق بىلەن ئېيتىشىپ يۈرەتتى، مانا شۇنداق بىر ئىش بولدى، ئوسمان راۋابنىڭ ناخشىسىنى ھەممەيلەن ئېيتىپ باقتى. ئەلۋەتتە ئېيتىپ باققانلاردىن ئاڭلاپ باققانلار كۆپ بولدى، ئاڭلاپ باققانلار ئىچىدە يەنە ماختىغانلار، ئوسمان راۋابنى كۆككە ئۇچۇرغانلارمۇ ناھايىتى كۆپ بولدى. ئوسمان راۋاب ئۈچۈن ھېچقانچە بىلىنمەيدىغان، بۇ يەردىكى كىشىلەر، مەتتوختى ھاكىمدىن تارتىپ ھەممە ئادەم بىلىدىغان، ئۇلارغا ھېچقانچە ئۆزگىچە بىلىنمەيدىغان بۇ ناخشا بىردىنلا داڭق چىقىرىپ كەڭ ئالەمگە يېيىلغاندىن كېيىن، ئەزەلدىن مۇشۇ ناخشىنى ئاڭلاپ كەلگەنلەر دەسلەپ ھەيران قېلىشتى، مەڭدەپ قېلىشتى، «گۆھەر ياتىدۇ سايدا، تونۇمىساڭ نېمە پايدا» دېگەندەك، كۆزى ئوچۇق كور، قۇلىقى ساق گاس بولۇپ يۈرگەنلەر ھەيران-ھەس بولۇپ قېلىشتى، ئارقىدىن خەق ماختىسا، كۆككە كۆتۈرسە تەڭ ئەگىشىدىغان «ئادەت» بويىچە ھەممەيلەن ماختىغانلارغا ئەگىشىپ ماختايدىغان، ئاڭلىغانلارغا ئەگىشىپ ئاڭلايدىغان، ئېيتقانلارغا ئەگىشىپ ئېيتىدىغان بولۇشتى، بۇ ناخشا بايا دېگەندەك ھەممە يەرگە يېيىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان راۋابنىڭمۇ نامى چىقتى، ئۇنى ھەممەيلەن تونۇپ كەتتى، ئۇنىڭ تارتىنچاقلىق يوشۇرۇنغان تەبەسسۇملۇق چىرايى كىشىلەرگە تونۇش بولۇپ كەتتى. ئوسمان راۋابنىڭ نامى چىقىشى بىر قالتىس ئىش ئىدى. ئۇ بىرەر قېتىممۇ ئۆزىنى-ئۆزى ماختاپ باقمىغانىدى. يەنە بىركىممۇ ئۇنى ماختاپ يۈرمىگەنىدى. پەقەت يېقىشلىق ناخشىسىلا جاھانغا كەڭ تارقالغانىدى. ئوسمان راۋاب بۇ ناخشىنى ئېيتقاندا نام چىقىرىپ قېلىشنى، خەقلەرگە ئۆزىنى تونۇتۇپ قويۇشنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى، ئەمما ئۇنىڭ نامى جاھانغا پۇر كەتتى. ھەممىلا ئادەم ئۇنى بىلىدىغان، ئۇنى تونۇيدىغان، ئۇنىڭ گېپىنى قىلىدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالمىدى، يەنە نۇرغۇن ئادەم ئۇنىڭ ناخشىسىنى دوراپ ئېيتىدىغان، ئەگىشىپ غىڭشىيدىغان بولۇشتى. نام، ئاتاققا ئېرىشىشتە بۇنى قومۇش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىرنېمەلەرنى ماختاپ، جاھاندا بىر قىلىۋېتىدىغان ئىشلار بىلەن

پەقەت بىر يەرگە قويغىلى بولمايدۇ. ئوسمان راۋاب ھەر ياندىن كېلىۋاتقان ئالقىش، تەبرىك، قايىللىق، ماختاشلار ئىچىدە گاڭگىراپ قالدى، خۇشال بولدى. ھۆرمەت، ئىززەتكە كۆمۈلدى. ياخشىلار تەڭ كۈلۈشتى، تەڭ شادلىنىشتى.

— بالام ...

ئوسمان راۋاب دېمى سىقىلغاندەك، يۈرىكى قىسىلغاندەك يەنە قاندىقتۇر بىر نەرسىلەر باش ئۈستىدىن ئاستا-ئاستا ئۇنى بېسىۋالغاندەك بىر سېزىم ئىچىدە دۇدۇقلاپ قالدى.

— نېمە بولدى، — يىگىت ئوسمان راۋابنى تونۇمايدىغاندەك قىلاتتى. ناھايىتى نۇرغۇن ئادەملەر تونۇپ كەتكەن ئوسمان راۋابنى مۇشۇ كىشى تونۇمايدىغاندەك قىلاتتى. تونۇسىمۇ پەرۋا قىلمىدىغاندەك ئەمەس. ئوسمان راۋاب شۇ چاغدىلا بۇ جاھاننىڭ بەك كەڭرىلىكىنى، كەڭرى بولغاندىمۇ ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمىگۈدەك كەڭرىلىكىنى، ئۆزىنى تېخى ھەممىلا ئادەمنىڭ تونۇپ بولالمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئۇ ئىلگىرى ئۆزىنىڭ قانداق ئادەملىكى، چىرايلىق-سەتلىكى، ئورۇق-سېمىزلىكى بىلەنمۇ ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايتتى. بىراق ھېلىقى ناخشا بىلەن ئۇنىڭ نامى تارالغاندىن كېيىن ئۆزىنى ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتكەندەك، تونۇپ كەتكەندەك، ھەممىلا ئادەم ئۆزىگە كۈلۈپ قارايدىغاندەك، ھۆرمەت بىلەن نەزەر سالىدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالغانىدى. ھازىر مەڭدەپ قالدى. تەمتىرەپ قالدى. تۇنجى قېتىم ھەممىلا ئادەمنىڭ ئۆزىگە كۈلۈپ تۇرۇپ سالام بەرمەيدىغانلىقىنى، يىراقتىن قول ئۈزىتىپ كەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلغاندەك بولۇپ بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئىلگىرى ئۆزىنى بىر كىملەرنىڭ تونۇيدىغان-تونۇمايدىغانلىقى بىلەن كارى يوق ئىدى، تونۇسىمۇ، تونىمىسىمۇ ئۇنىڭغا بەرىبىر ئىدى. بىراق ئۇشتۇمتۇت بوران كۆتۈرۈلگەندەك نام ئاتاق ئۇنى ئۆزىنىڭ چاڭ-بوغۇناقلىرى ئارىسىغا كۆمۈپ، ئۇنى كۆندۈرۈپ قويغاندىن كېيىن ئارقىدىن يەنە يوقاپ كەتسە بۇ ئۇنىڭغا سەل ئېغىر كەلدى. يوقاپقۇ كەتمىدى، پەقەت ئۇنىڭغا مۇشۇ مىنۇتتا يوقاپ كەتكەندەك تۇيۇلۇپ قالدى. ھېلىقى ئادەم ئۇنىڭغا پەقەت پەرۋا قىلمىدى. كۆزەينەك ئاستىدىكى مېھرسىز كۆزلىرىنىڭ سوغۇق چاقناشلىرىدىن بىر كىمنىڭ يۈرىكىدىن قان چاچراپ چىقىۋاتسا مىت قىلماي قاراپ تۇرالايدىغان ئادەملەردە بولىدىغان، جاننى قاقشىتىدىغان مۇزدەك سوغۇقلۇق بار ئىدى.

— پۇل بولمىسا راستلا بولماسمۇ...

ئوسمان راۋاب تا مۇشۇ كۈنگىچە جاننىڭ مۇنداق تاتلىقلىقىنى بىلمەيلا ياشاپ كەلگەندەك قىلاتتى. ئۇ داۋالانمىسا ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كېتەرمەنمۇ... ئۆلۈكۈم يات يەرلەردە قالارمۇ، بالىلىرىمنى، تۇغقانلىرىمنى، ماڭا ئامراق ئادەملەرنى، مەن ئامراق ئادەملەرنى كۆرەلمەي قالارمەنمۇ دەپ ۋايىم يەيتتى. خىياللىرى بىر-بىرىدىن قورقۇنچلۇق ئىدى. تىنىقى تىنىقىغا ئۇلاشمايتتى. نەپىسى نەپسىگە يەتمەيتتى. ئەزرائىلنىڭ قارا قوللىرى خۇددى ئۇنىڭ كانىيىدىن مەھكەم سىقىۋالغاندەك ھېچ تىنالمايتتى. ھاياتنىڭ يورۇق ساھىللىرى ئۇنى چىللاۋاتاتتى، ئۇنىڭ شۇ يەرلەرگە بارغۇسى، بۇرۇنقى خۇشال، ساق، بەردەم كۈنلىرىگە قايتىپ كەتكۈسى بار ئىدى. ئۇ ساقىيىپ كېتىشنى، يەنە يۇرتىغا قايتىشنى، بالىلىرىنى، مەھەللىدىكى بۇرادەرلىرىنى، يەنە كۆزىگە سىڭىشىپ قالغان، كۈندە كۆرۈشۈپ چاقچاقلىشىپ ئۆتىدىغان كىشىلەرنى، كوچىلاردا توپا توزۇتۇپ ئوينايدىغان بالىلارنى، كۆپكۆك قومۇش ئۆسكەن، كۆڭۈلگە راھەت، ئاراملىق بېرىدىغان، ئازادىلىك ئاتا قىلىدىغان كۆللەرنى، يايلاقلارنى، جاڭگاللارنى كۆرگۈسى كەلگەنىدى. شۇ ھالدا بۇ نەرسىلەر ئۇنى تاشلاپ كېتىدىغاندەك، ئۇ بۇ قەدىردان نەرسىلەردىن مىنۇتسېرى يىراقلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇنداق بىر قارا سېزىم، قورقۇنچلۇق بىر شەپە ئۇنى قەدەمدە بىر پۇتلاشتۇرۇۋاتتى.

— قانداق ئادەمسىز... بۇ دېگەن بىكارغا كېسەل داۋالايدىغان يەر ئەمەس.

ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ پەلەپەتىش گەپلىرىنى تەستە چۈشەندى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ خۇددى دىۋانىگە قارىغاندەك يىرگىنىش ئىچىدىكى نەزەرى ئوسمان راۋابنىڭ يۈرىكىنى پارە-پارە قىلىۋەتتى. كۆڭۈل ئاغرىقى، قېيداش، بىچارىلىك ئۇنى مىنۇت ئىچىدە مۈكچەيتىۋەتتى. بىراق ھازىر بىردەمدىلا نەچچە ھەسسە مۈكچىيىپ كەتكەندەك بولۇپ قالدى. ئۇ ئاچچىق بىلەن، ئەلەم بىلەن، ئىززا ئىچىدە غۇدۇرىدى: بىر ئۆمۈر راۋاب چالدىم دەپ يۈرگىچە مەدد-

www.uyghurkitap.com

كارلىق قىلىپ بولسىمۇ پۇل تاپسام بوپتىكەن. بالامدىن بالامغا دەرمەن، ساز چالغان، ناخشا ئېيتقاننىڭ كەينىگە كىرمەڭلار، ئويۇن-كۈلكە بار يەردىن يىراق قېچىڭلار دەپ. ئۇ ئەزەلدىن بۇنداق غۇدۇراپ باقمىغان، ئۆزىدىن، ئۆزىنىڭ قىلىپ كەلگەن ئىشىدىن، تۇرمۇشىدىن، كۈنلىرىدىن نارازى بولۇپ باقمىغانىدى. ئۇ ماختاشلارغا، ئۇچۇرۇشلارغا كۆمۈلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئاندىن بىلىپ بىلمەي كۆنۈپ قالغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئىشلىرىدىن، ناخشا ئېيتىشنى بىلىدىغانلىقىدىن، مۇشۇنداق ھەممە ئادەم ياخشى كۆرىدىغان ناخشىنى ئېيتالايدىغان ناخشىچى بولۇپ قالغانلىقىدىن سۆيۈنگەنىدى. ئۇنى ماختىغان، كۆككە كۆتۈرگەنلەرنىڭ گەپلىرى راستتەك تەسىر بېرەتتى. ئۇنى ماختىغانلار شۇنداق جىق ئىدى، شۇنداق چىرايلىق ماختايتتى، ماختاش سۆزلىرىنىڭ مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر ئىدى. تازا دىققەت قىلمىغاندا ئاڭقارغىلى بولمايتتى، چۈشەنگىلى بولمايتتى، ئۇنى ماختىغان سۆزلەر بەك كۆپ ئىدى، ئۇنىڭ دەماللىققا يادىغا يەتكىنى: بۇنداق كاتتا ئادەمدىن بىرەر 100 مىڭ ئادەمنىڭ ئىچىدىن بىرەرسى چىقىدۇ، دېگەن گەپ بولدى. بۇ گەپلەرنى كىم دېگەن بولغىيتتى. ساقال ئاقارغىچە ياشاپ تېخى ھەممىلا يېرىنى كۆرۈپ بولالمىغان يۇرتىدىمۇ بىرەر 100 مىڭ ئادەم بولۇشى ناتايىن، دېمەك مۇشۇنداق كاتتا يۇرتتىنمۇ ئاران بىرسى چىقتى دېگەن گەپ. ئۇ شۇنچە ئەسلەپمۇ كىمنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى دەماللىققا يادىغا ئالالمىدى، بىراق شۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندا بېشى كۆككە يەتكەنىدى. ئۆزىنىڭ بۇنداق قالتىس ئادەملىكىنى بۇنچىۋالا كېچىكىپ بىلگەنلىكىدىن دەسلەپ ئۆكۈنگەن، ئارقىدىن بۇ خىياللىرىدىن ئۆزى نومۇس قىلىپ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ئۇنىڭ قورسىقى ئاچتى، ئۇسسۇزلۇق جېنىنى قىيىندى. ھەممىدىنمۇ مۇھىمى ئىچ-ئىچىدىن قايناپ چىقىۋاتقان خورلۇقتىن ۋۇجۇدى يالىداپ كۆيۈپ، روھى كىملەرنىڭدۇ ئاياغ ئاستىدا يانچىلىپ كەتتى.

• • •

مەشرەپ جان جەھلى بىلەن داۋام قىلاتتى. مەشرەپ دېسە جېنىنى، قېنىنى، قېرىندىشىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان ئادەملەرنىڭ مەشرىپى ئوت بولۇپ، ئاتەش بولۇپ ياناتتى، لاۋا بولۇپ يالقۇن پۈركۈيتتى. كەلكۈن بولۇپ، سەل بولۇپ دەۋرەيتتى. ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ھۆرمەت ئېتىبارى بىلەن ئوخشىمىغان ئورۇن، ئوخشىمىغان جايدا، ئوخشىمىغان كۆرپىدە، ئوخشاشمىغان كىگىز، پالاسلاردا ئولتۇرۇشقانىدى. ناخشىلار جان تومۇرلار كۆپۈپ يېرىلىپ كەتكۈچە ئېيتىلاتتى. ئۇسسۇللار يەرنىڭ باغرى ئېزىلىپ كەتكۈدەك كۈچ بىلەن ئوينىلاتتى. يەنە دېسەك ئويۇن دېسە ھەممىدىن كېچىدىغان، ئويۇن دېسە قولىدىكى نېنىنى، يەۋاتقان ئېشىنى، ئىچىۋاتقان سۈيىنى تاشلاپلا ئۆزىنى ئاتىدىغان ئادەملەرنىڭ مەشرىپى يۈرەكلەرگە ئاجايىپ تەسىرلەرنى بېرىپ داۋام قىلاتتى. يەنە قايتا دېسەك مەشرەپ دېسە قىلىۋاتقان ئىشىنى، تۇتۇۋاتقان سۈيىنى، ئورۇۋاتقان ئورمىسىنى ئۇنتۇپ قېلىشنى ئەيىب كۆرمەيدىغان كىشىلەرنىڭ مەشرىپى مەستۇمۇستەغرەقلىق ئىچىدە داۋام قىلاتتى. جانغا راھەت بېرىدىغان، جانغا ئازادىلىك بېرىدىغان، جانىنى ھەممىدىن ئۇلۇغ ئورۇنغا قويىدىغان مەشرەپ كۈلكە تۇمانلىرى ئىچىدە جاراڭلايتتى. بىر ئادەمگە تومۇ تەگسە پۈتۈن جامائەتنى دەرتكە شىپا دورا بولۇشقا باشلايدىغان مەشرەپ كۆكلەردە ياڭرايتتى. بىرسىنىڭ قولى قىسقا بولۇپ قالسا ھەممە ئادەمنى باشلاپ قولى قىسقا نامراتنى بىردەمدە ھاللاندۇرۇپ قويالايدىغان مەشرەپ كۈچ بىلەن، زەرب بىلەن، ماتانەت بىلەن جاراڭلايتتى. بىر زامانلاردا ئوسمان راۋاب قىزىتىپ ئوت چىقىرىدىغان مەشرەپ ئوسمان راۋاب بولمىسىمۇ، ئوسمان راۋاب راۋاب چالمىسىمۇ، ئوسمان راۋاب ناخشا ئېيتمىسىمۇ، راۋابى بىلەن بۇلبۇلنى، كەكلىكنى، تومۇچۇقنى، يەنە بىرقانداق جاندارلارنى دوراپ بەرمىسىمۇ يەنە شۇنداق قىزغىن، يەنە شۇنداق چىرايلىق داۋام قىلىۋاتاتتى.

سورۇننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا، ئەڭ كاتتا، ئەڭ ھۆرمەتكە لايىق مېھمان ئولتۇرىدىغان تۆردە ئولتۇرۇپ، ئۆزىنى خۇشال تۇتۇشقا، ئېچىلىشقا، مۇنۇ ئادەملەرنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن كۈلۈمسىرەپ بېرىشكە شۇنچە تىرىشىپمۇ كۈلەلمىگەن، كۈلۈمسىرىيەلمىگەن، كۈلۈشكە، كۈلۈمسىرەشكە تىرىشىپمۇ ھېچبىر ئامال قىلالمىغان مەتتوختى ھاكىم تەرلەپ-پىشىپ ساز چېلىۋاتقانلارغا، جان جەھلى بىلەن ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلارغا ناخۇش بىر نەزەر بىلەن جىممىدە قاراپ ئولتۇراتتى. پالتۇكتا ئولتۇرغان سازەندىلەر ئاغزىدىن كۆپۈك قاينتىپ، گۆرەن تومۇرلىرىنى

كۆپتۇرۇپ، بېشىنى، بوينىنى، يەنە مۇرىلىرىنى ھەريان ئېتىپ جان جەھلى بىلەن ساز چېلىشۋاتاتتى. ناخشا ئېيتىشۋاتاتتى.

بىرچاغدا مەتتوختى ھاكىم قىزارغان كۆزلىرىنى ئەتراپقا تىكىپ سورىدى:

— ئوسمان راۋاب كۆرۈنمەيدىغۇ، ئۇ بولمىسا خۇددى تۇزى كەم تاماق يېگەندەك سورۇن تېتىمايدىكەن ئادەمگە.

مەتتوختى ھاكىم سېمىزلىكتىن ئۆزىنى جۇڭقۇرالماي قالغان، ياش تۇرۇپ بەك بالدۇر سەمرىپ قورساق سېلىپ كەتكەن يېزا باشلىقىغا قارىدى، يېزا باشلىقى چىمەن دوپپىسى كىرلىشىپ كەتكەن كەنت باشلىقىغا ھۆرپەيدى. كەنت باشلىقىنىڭ شاپ بۇرۇتلىرى لىپىلداپ كەتتى. ئۇ ئىككى ياققا قاراپ قىمدىنىپ قويۇپ يوغان كېلىپ قالغان شەپكىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان كەنت بوغالتىرىغا ھومايدى. بوغالتىر ئىككى ياققا قاراپ قويۇپ كېكەچلىدى.

— ئوسمان... راۋاب ئاشۇ... ھېلىقى... داۋالانغىلى كېتىپتۇ ئاندىن...

— نېمە بوپتۇ ئۇنىڭغا، — مەتتوختى ھاكىم يېزا باشلىقىغا قاراپ قويدى. بۇ سوئالغا يەنىلا بوغالتىر جاۋاب بېرىشكە توغرا كەلدى.

— دېمى تۇتۇلۇپ... تىنالمايدىغان بولۇپ قاپتىكەن...

— دەپ قويۇڭلا، ئوبدانراق داۋالىنىپ ساقايسۇن، بۇ ئاداش بولمىسا سورۇن قىزىمايدىكەن.

ھاكىم ھېچكىم دېيەلمەيدىغان گەپتىن بىرنى دېدى، ھېچكىم ئويلىيالمايدىغان ئىشتىن بىرنى ئويلىغاندى. ئوبدانراق داۋالىنىپ ساقىيىش كېرەكلىكىنى،ساقايسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئوسمان راۋابتەك مەتۇ ئادەملەر مەڭگۈ ئويلاپ يېتەلمەسلىكى مۇمكىن. داۋالىنىپ ساقايسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى يۇرت سورىغان مۇشۇنداق چوڭلارلا دېيەلەيدۇ. ھاكىمنىڭ سەل قاتتىقراق تەلەپپۇزدىكى بۇ گېپىدىن قارىغاندا ئوسمان راۋاب ياخشى داۋالىنىپ ۋاقتىدا ساقايمىسا ئۇنىڭغا دەيدىغان گېپى، جۇدۇنى تۇتۇپ قالغۇدەك بولسا سالىدىغان بىرەر يېرىم تەستىكى باردەكمۇ قىلاتتى.

پەگاھنىڭ يېنىدا داپ، دۇتار، تەمبۇرلىرىنى تۇتۇشۇپ ئولتۇرغان، ئەتىگەننىڭ ياقى ساز چېلىپ ھالى قالمىغان، ھاردۇق يەتكەنلىكى، قورساقلىرى ئاچقانلىقى، ئۇسسۇغانلىقى تەرىدىن چىقىپ تۇرغان بىر نەچچە سازەندە ھاكىمنىڭ گېپى بىلەن ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

— مەن قايتاي، كېلەركى ئايدا مۇشۇ ياقلارغا بىر ئۆتىمەن، قالغىنىنى شۇ چاغدا ئوينارمىز. مەتتوختى ھاكىم ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ قوزغىلىشى بىلەن ھەممەيلەن تەۋرەپ كەتتى.

— ئۆزلىرىگە بىر پىيالە چېيىم بار ئىدى مېنىڭ، — توپ ئىچىدىن بىرەيلەننىڭ ئايال كىشىنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئىنچىكە، سوزۇنچاق ئاۋازى ئاڭلاندى. چىمەن دوپپىسى ئۆزىگە ياراشقان، بۇرۇتلۇق كىشى يورغىلاپ كېلىپ ھاكىمنىڭ ئالدىنى توستى.

— ئەمدى شۇ ئۆزلىرىمۇ بىلىدىلا ھاكىم، ئۇزاقتىن بۇيان ئۆزلىرى بىلەن بىر پىيالە چاينى بىللە ئىچكۈم بار ئىدى. شۇڭا ئەتە كەچتە ئۆزلىرىگە بىر چاي بەرسەم، ئاتاپ قويغان بىر توپىقىم بار ئىدى ئۆزلىرىگە، شۇنى سويۇپ ئاندىن...

— توپاق... — ھاكىم ھەيران بولۇپ قايتا سورىدى.

— شۇنداق، ئالدىنقى بازاردا 3000 يۈەنگە بەرمىگەن ئۇنى.

— بولدى، بۇنداق قىلماڭلار، بۇ بەك چوڭ بوپ كېتىپتۇ، توپاق سويىمەن دېسەڭلار، خەق ئاڭلىسىمۇ بىر قىسمىلا تۇرىدىكەن.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ھاكىم، توپاق ئۆزۈمنىڭ، كىمگە سويىمەن، قانداق قىلىمەن ئۆزۈمنىڭ ئىشى، ئۇنى سىلىگە ئاتىدىممۇ بولدى، سويغىنىم سويغان.

سورۇن ئەھلى تەۋرەپ كەتتى. نۇرغۇن كۆزلەردە ھەۋەس، ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ كۆزلەردە ھەسەت يەنە شۇنىڭغا ئوخشىغان بىر قانداق تۇيغۇلارنىڭ يېشىل، كۆكۈش، سېرىق، قىزغۇچ ئۇچقۇنلىرى چاچرىغان كۆزلەر… بىر-بىرىگە ئاچچىق بىلەن، ئەلەم بىلەن، يەنە ھەممە دەردلىرىنى چىرايلىق كۆلكىلەر ئارىسىغا يوشۇرغان كۆزلەردىكى كۆلكىلەر كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى. مەتتوختى ھاكىم گەپ يەيدىغاندەك ئەمەس. ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە توپاق سويۇشىنى ياقتۇرمىسا كېرەك. بۇنداق چاغدا ياقتۇرمىسا كېرەك دەپ ئويلاشقا بولىدۇ. بىراق ھاكىمنىڭ زادى

قانداق ئۇيلايدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، ئىشقىلىپ توپاق سويۇشقا ماقۇل بولماسلىقى، جاھىللىق قىلىپ خەقنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىشىدا نېمە سەۋەبنىڭ بارلىقىنى ھېچكىم بىلەلمىدى. بەك مېھرىبان، بەك شاپائەتچان بۇ ئادەمنىڭ شۇنچە يېلىنىپ يالۋۇرۇپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ تەلپىنى رەت قىلغىنىنى چۈشەنمەك بەك تەس ئىدى. گەپلىرى قايماقتەك، شېكەردەك، ھەسەلدەك ئادەملەر ئارىغا چۈشۈپ سالا سۈلھى قىلدى. قاملىشىپ قېلىشنى ئۆتۈنۈشتى. يەنە بەزىلەر جاننىڭ ئامانەت ئىكەنلىكى، يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكىچە كىم بار، كىم يوقلۇقىنى نۇرغۇن ئەمەلىي مىساللار بىلەن چۈشەندۈردى. يەنە توپاقتىن ئۆتۈپ ئۆكۈز سويغىسى بارلار، بىر نەچچە قوي، ھېچ بولمىغاندا پاقلان ئاتاپ قويغانلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چىقىپ كۆڭۈل ئىزھار قىلىشتى. بارا-بارا قۇلاققا ئۈن كىرمىدى. ئۈن كىرمىدىلا ئەمەس، قۇلاقلار ئاغرىپ كەتتى. قىزغىن ئۆتۈنۈش، قىزغىن يالۋۇرۇشلارنىڭ ئەۋجىدىن، شاۋقۇنىدىن مېڭىلەر چاراسلاپ كەتتى. قۇلاقلار بايا دېگەندەك راستلا ئاغرىپ كەتتى. ھەممەيلەننىڭ ھاكىمغا ئاتىغانلىرى بار ئىدى، ھاكىم ياق دەپ قالسا ئاتاپ قويغان قويلىرىنى، پاقلانلىرىنى، توپاقلىرىنى كىمگە سويىدۇ. كىم دۇئا بېرىدۇ. ئاتىۋەتكەن نەرسىنى نېمە قىلغىلى بولىدۇ، ئۇنى مەتوختى ھاكىمغا سويۇشى لازىم، چۈنكى ئۇ ھاكىم، يۇرتنىڭ بېشى، يۇرتنىڭ ئاتىسى، باش بولغانلارنى، ئاتا بولغانلارنى ئۇلۇغلاش، بار-يوقىنى ئاتاش دېگەن قەدىمدىن بار ئىش. بۇرۇندىن قالغان ئۇدۇم.

— ئەمدى مېنى تەڭلىككە قويمىغان بولساڭلار... — ھاكىم قىيىن ئەھۋالدا قالغاندەك قىلاتتى، — بىرىڭلارنىڭكىگە بارسام بىرىڭلار قالغۇدەكسىلەر، قانداق قىلسام بولار.

— ھەممىمىزنىڭكىگە كىرىلا ھاكىم، مېنى قانداق بىي...

— بولدى، ھەرقايسىڭلارنىڭ يۈزى چوڭ كەلدىدە، ئەمدى بۇيەردىن بىرەر ھەپتىگىچە ماڭغىلى بولمىغىدەك... بوپتۇ.

ئالامان شادلىققا چۆمدى، ھاكىمنىڭ كەتمەيدىغانلىقى، يەنە بىر نەچچە كۈن مۇشۇ يەردە قالىدىغانلىقى، مېھمان بولىدىغانلىقى، كۆپچىلىك بىلەن بىللە بولىدىغانلىقى قالتىس ئىش بولغانىدى. ھەممە ئادەم خۇشال بولۇۋاتقان، قىن-قىنىغا پاتمايۋاتقان، شادلىقتىن ئۆزىنى ئۇنتۇشقا باشلىغان مۇشۇ سورۇندا خۇشال بولالمىغان، خۇشاللىققا جۆر بولالمىغان، كۈلەي دەپ كۈلەلمىگەن، كۈلۈشكە ئامال قىلالمىغان بىر ئادەم گاڭگىرىغان، تەمتىرىگەن ھالدا ئالامان ئىچىدە قاراپ تۇراتتى. سەلەي ناغرا خۇشاللىققا جۆر بولالماي، كۈلكىگە قېتىلالماي خۇشاللىققا چۆمگەن ئادەملەر ئارىسىدا ئوڭايسىز بىر ھالدا قاراپ تۇراتتى. ئۇ راستىنلا گاڭگىراپ قالغانىدى، ھەممە ئادەم قىلغان ئىشنى قىلسا ئىش ئوڭغا تارتىدۇ، بىراق سەلەي ناغرىنىڭ كەيپى باشقىلاردەك خۇشال ئەمەس، ھاكىمنىڭ كەتمەيدىغان بولغانلىقىدىن، يەپ-ئىچىشنىڭ، مەشرەپنىڭ، ئويۇن-تاماشىنىڭ، يەنە بىر قانداق ئىشلارنىڭ يەنە نەچچە كۈن داۋام قىلىدىغانلىقىدىن ھەممە ئادەم شۇ قەدەر خۇشال، شۇ قەدەر رازى. بىراق مۇنۇ سەلەي ناغرا ھېچ خۇشال بولالمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ خىياللىرى بىر-بىرىدىن ئۆتە پەلپەتىش ئىدى. ھاكىم بۇ يەردە بىر نەچچە كۈن ئۇزاق تۇرسا، مەشرەپكە، يەپ-ئىچىشكە قاتناشسا بۇنىڭ ۋاي دېگۈدەك نېمىسى بار. توقلۇق ئازابىدا قىينىلىۋاتقان ھاكىمغا داستىخان سېلىۋېلىش بۇ خەققە نېمىشقا زۆرۈر بولۇپ قالدى. خوتۇن-بالىلىرىنىڭ قورسىقى تويزۇك تويمايدىغان ئادەملەرنىڭ بۇنداق قىلىشىنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ زادى. يا مۇشۇنداق قىلىش كېرەكمىدۇ. كاتتىلارغا يۈكۈنگەننىڭ، كاتتىلارغا يېقىن تۇرغاننىڭ، ھەمداستىخان بولغاننىڭ مەن بىلمەيدىغان بىرەر خاسىيتى بارمۇ يا... سەلەي ناغرا چۈرقىرىشىۋاتقان ئالاماننىڭ ئىچىدە قۇلىقىغا گەپ كىرمىگەن ھالدا تۇرۇپ مانا شۇنداق قىڭغىر-قىيسىق خىياللارغا بەنت بولۇپ تۇراتتى.

ئوسمان راۋابنىڭ ھاسىراشلىرى سەل بېسىققاندەك بولدى، ئۇنىڭ جېنى ئارام تېپىپ، ئەتراپقا ئۆڭگىيىپ قاراپ قويدى. كۆزەينەكلىك ئادەمنىڭ يانفونى سايرىدى. يانفوندىن ئۇنىڭغا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولغان، كىچىك ۋاقتىدا ھەسەن جىگدە دېگەن كىشىدىن ئۆگىنىۋالغان، ئۆزى بىر ئۆمۈر ياخشى كۆرگەن، سۆيگەن، كېيىنكى كۈنلەردە ئۆزىگە ھۆرمەت، ئىززەت ئاتا قىلغان، ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەن ناخشىنىڭ ئاھاڭى ياڭراشقا باشلىدى. بۇ ناخشا ئۇنىڭ راۋابى بىلەن ئەمەس، قانداقتۇر بىر نېمىلەرنىڭ

فات-فوتلىرى بىلەن چېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن، يەنىلا ئۆزىنىڭ ناخشىسى ئىكەنلىكىنى بىلەلىدى. ئۇ ھاياجان بىلەن، خۇشاللىق بىلەن ناخشىغا قۇلاق سالدى. ناخشىنىڭ بىر يەرلىرى قاملاشمىغاندەك، كەمدەك، يەنە بىر يەرلىرى ئارتۇقتەك بىلىندى. كەم يەرلىرى، ئارتۇق يەرلىرى قولىقىغا پەقەت ياقمىدى. ئاڭلاۋېتىپ سەل ئاچچىقى كەلگەندەدەك، يەنە قانداقتۇر بىر نېمىلەردىن ھاياجانلانغاندەك، غۇرۇر شادلىقى ئۆرىدىگەندەك بولدى. ماۋۇ يېرى قاملاشماپتۇ... دەپ ئۇنىڭغا بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ يەنە توختاپ قالدى. مۇزدىن ياسالغاندەك تەسىر بېرىدىغان مۇنۇ ئادەمگە بۇ ناخشا ياققان، ئۇنىڭ كۆن نۇرى چۈشمەيدىغان بىر يەرلەردە سارغىيىپ، چىرىشقا باشلىغان كۆڭلىنى ئېرىتىشكە باشلىغان بولۇشى مۇمكىن. ئەسلى ئۆزىنى ئاڭلىغان بولسا، بۇنىڭ... بۇ خۇددى تولۇق ئالەمنىڭ سىرتىنى قىزىل بوياپ يېسە چىشنى قاماتقاندەك بىر ئىش بوپتۇ... ھېلىقى ئادەم كۆزىگە بايىقىدىن چىرايلىقراق كۆرۈندى. ئۇنىڭ ناخشىسى جاھاننىڭ بىر چېتىدىكى كاتتا شەھەرنىڭ يەنە بىر چېتىدىكى بىر يەردە ياڭراشقا باشلىدى. خەقلەر ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىغانلىكەن ئۇنى توندى دېگەن گەپ. ئىلگىرى ئۇنى مەتوختى ھاكىم، ئاندىن قالسا ياقا دەڭدىكى ئازلا ئادەملەر بىلەتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا ياقادەڭنىڭ ئۇپچۆرىسىدىكىلەرلا بىلەتتى. مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ ھېلىقى جاھان ئەينىكىدە بىر چىقىۋىدى ئۇنى ھەممە بىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ ناخشىسىنى ھەممە ئادەم ئېيتىدىغان بولدى. ھەممە ئادەم ئۇنى تونۇيدىغان، ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىدىغان، ئۇنىڭ مۇشۇ ناخشىنى ساقلاپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مىڭلارچە رەھمەتلەر ئېيتىدىغان بولدى. ھەتتا يۇرتنىڭ يېڭىدىن كەلگەن ھاكىممۇ ئۇنىڭ قوللىرىنى سىقىپ تۇرۇپ:

— ئاكا، سىز يۇرتىمىزنىڭ نامىنى چىقىرىۋەتتىڭىز، بىز نەچچە 100 مىڭ يۈەن خەجلەپمۇ بۇ يۇرتنى بۇنچىلىك تەشۇىق قىلالمايتتۇق، قالتىس ئىش قىلدىڭىز، — دەپ بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلدى.

نەچچە 100 مىڭ يۈەن... ئۇ بۇنداق سان-سىپىرلارنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. پەقەت ئۈچ يېرىم مو يېرىنىڭ، تۆت بالىسى يەنە ئۈچ نەۋرىسى بارلىقىنى بىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم سان-سىپىر مانا مۇشۇ... ھېلىقى 100 مىڭ دېگەندەك سانلار ئۇنىڭغا ھەم ناتونۇش، ھەم ھەيۋەتلىك ھەم قورقۇنچلۇق... بىراق ھۆرمەتلىك ھاكىم گەپنى شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق ھاياجانلىق، شۇنداق تاتلىق قىلغان بولسىمۇ ئۇنىڭغا نەچچە 100 يۈەن پۇل تاشلاپ بەرمىدى. يېنىدا نۇرغۇن كىشى بار ئىدى. ھاكىمنىڭ ئۆزىگە قاراپ قويۇشىنى، بىرەر ئىشقا بۇيرۇشىنى، پەقەت بولمىسا مۇشۇ يەردە تۇرغان نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئىچىدە بىرەر قېتىم تىللاپ بولسىمۇ قويۇشىنى تاما قىلىپ، تىلەپ، ئارزۇ قىلىپ تۇرغان ئادەملەر بار ئىدى. ھەتتا ھاكىم شۇنداق ئويلىغان بولسىمۇ مەيلدى. ئەتراپىدىكىلەر بۇنى دەرھال بىلەلەيتتى. ھېس قىلالايتتى. ھاكىم بىرنى قىل دېسە ئاشۇرۇپ ئونى قىلىد غانلار بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان راۋاب پۇل دېگەنگە كۆمۈلۈپ كېتەتتى. بىراق ھاكىم ئۇنداق دېمىدى، ئۇنداق ئويلىمىدى. ئاغزىدىن گەپنىڭ بېشىنى چىقارغان بولسا، شۇنداق خىيال قىلغان بولسىلا بولاتتى. بىراق ھاكىم قارا رەڭلىك، كۆن نۇردا پارقىراپ تۇرىدىغان، يالىلداپ تۇرىدىغان قوڭغۇز پىكاپقا چىقىپ چاڭ توزىتىپ كېتىپ قالدى. ئوسمان راۋاپقا ئازراق پۇل بېرىشنى ئويلمىدى، خىيال قىلمىدى، ئويلىغان بولسا... خىيال قىلغان بولسا...

ھاكىم قايتتى... شۇنىڭ بىلەن رەسمىگە تارتىدىغانلار، قوللىرىدىكى كىچىك دەپتەرلىرىگە شىرتىلدىتىپ بىر نېمىلەرنى يازىدىغانلار، يېزىنىڭ ئەمەلدارلىرى، شوپۇرلار، يەنە قانداقتۇر بىركىملەر ھاكىمغا ئەگىشىپ كېتىپ قالدى. بۇ كىشى مەتوختى ھاكىمغا ئوخشىمايدىكەن، مەتوختى ھاكىم بۇ تەرەپلەرگە ئۆتۈپلا قالسا چوقۇم ئۇنىڭغا كەم دېگەندە بىرەر سائەت راۋاب چالدۇرۇپ، ناخشا ئېيتقۇزۇپ ئاڭلاپ، قىرقىمىغان ئوغلاقتا، پاقلاندا، باچكا گۆشدە يەنە بىر قانداق جاندارلاردا كاۋاپ سالدۇرۇپ يەپ، يازلىقى مۇزدەك دوغ ئىچىپ، قىشلىقى ماشىنىسىنىڭ كەيندىن ئاجراتمايدىغان ئالىي دەرىجىلىك مەي- شاراپلىرىدىن ئىچىپ، ئىچكۈزۈپ ئاندىن كېتەتتى. ئۇمۇ ھاكىمغا راۋاب چېلىپ بەرگەن شۇ كۈنى شۇنداق خۇشال بولاتتى. خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالاتتى. روھى ئۇسۇپ، چىرايى نۇرلىنىپ كېتەتتى. بىراق مۇنۇ يېڭىدىن كەلگەننى ئەمەسلا بىر ئادەمدەك قىلدۇ.

ھېلىقى كىشى تېلېفوننى ئېلىپ بىركىملەر بىلەن سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ گېپىنى چۈشىنەلمىدى. ئۇ ئۆزىنى شۇ قەدەر يالغۇز ھېس قىلدى. ئۇنى شۇ قەدەر غېرىبلىق باستى. ئۇنى تونۇمايدىغان، ئۇ تونۇمايدىغان جىق، بەكلا جىق ئادەملەر ئارىسىدىكى بۇنداق غېرىبلىق، يالغۇزلۇقتىن ئۇ يىغلىۋېتىشكە، ئۆكسۈپ-ئۆكسۈپ يىغلىۋېتىشكە تاسلا قالدى. ھۆكرەپ يىغلىۋېتىشكە تاسلا قالدى.

سەلەي ناغرىنىڭ بېشى ئاغرىپ كەتتى. كۆزلىرى تورلىشىپ كەتتى. ئۇ نۇرغۇن نەرسىنى خىيال قىلدى، نۇرغۇن ئىشنى ئويلىدى. ئەمما ئويلىغانلىرىنىڭ بىرىنىڭمۇ ئاخىرىنى چىقىرالمىدى. بۇنداق يەردە بىرنېمىنى ئويلىغىلى، خىيال قىلغىلى بولمايتتى. ئاخىرىغىچە ئويلىغىلى، خىيال قىلغىلى بولمايتتى. ئۇ بۇ يەردىن چىقىپ كەتمەكچى، گەپ قىلماي چىقىپ كەتمەكچى بولدى، يەنە ھېچنېمىنى ئويلىماسلىقنى، ئويلىسىمۇ ئويلىغانلىرىنى بىركىملەرگە دېمەسلىكنى ئويلىدى. بىراق نەچچە كۈندىن بۇيان ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ خىيالنى ئىگىلەپلا كەتكەنىدى. بولۇپمۇ بايىقى ۋاق - چۈشتىن كېيىن ئۇنىڭ خىياللىرى يەنە چالغىشقا باشلىدى. ئوسمان راۋابنىڭ بىچارە ھالى بىلەن مەتتوختى ھاكىمنىڭ سېمىز، چىرايلىق، قىياپىتى دەمبۇدەم ئالمىشىپ كۆز ئالدىدا پىرقىراشقا باشلىدى. ئۇ يەنە بولمىغۇر بىر نەرسىلەرنى خىيال قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قالايمىقان خىياللىرىدىن، بولمىغۇر ئويلىرىدىن ئۆزىمۇ ئەنسىرەيتتى، بېشىغا بالا تېپىۋالارمەنمۇ دەپ قورقاتتى. بىراق يەنە قاملاشمىغان خىياللىرىدىن قۇتۇلالماي، تاشلىيالماي، مۇشۇنداق قاملاشمىغان خىيال قىلىدىغان خۇيىنى تۈزىتەلمەي مۇشۇ كۈنگە كەلدى. ئىلگىرى، سەلەي ناغرا ياش چاغلاردا نۇرغۇن ئادەم ئەتىرەتتە نومۇر خاتىرىلەيدىغان ئىشتىن ھاگىزىنچىلىقتا، ھاگىزىنچىلىقتىن بوغالتىرلىققا، ئاندىن ئۇ يەردىن ئۆسۈپ بىر قانداق، بىر قانداق باشلىق بولۇپ كېتەلەيتتى. بىراق سەلەي ناغرا مۇشۇنداق قالايمىقان بىر نېمىلەرنى ئويلايدىغانلىقى، ئويلاش بىلەنلا توختاپ قالماي يەنە دەپ سالىدىغان تايىنى يوق خۇيى سەۋەبىدىن بوغالتىرلىقتىن ھاگىزىنچىلىققا، ھاگىزىنچىلىقتىن نومۇر خاتىرىلەيدىغان ئىشقا قويۇلدى، ئاندىن يەنە كەنت باشلىقىنىڭ يىل بويى ئىشقا چىقمايدىغان خوتۇنى بىلەن يىل بويى تاغار كۆتۈرىدىغان تۇل خوتۇننىڭ يىل ئاخىرىدىكى دارامىتى ئوخشاش چىقانلىقىنى دەپ يۈرۈپ، سۆزلەپ يۈرۈپ، تېخى مۇشۇ ئىشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەنت باشلىقى بىلەن ئېيتىشىپ يۈرۈپ ئاخىرىدا نومۇر خاتىرىلەيدىغان دەپتىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالدى. شۇنچىۋالا ساۋاقلىرى يەتمىگەندەك ھازىر يەنە قالايمىقان ئويلاشقا باشلىدى. ئوسمان مۇشۇ دەمدە خەقنىڭ شەرىدە تېيىنغا زار بولۇپ ئولتۇرىدۇ، بىزنىڭ ما خەق توق ئادەمگە يېگۈزۈشنىڭ، ئىچكۈزۈشنىڭ كويىدا، قانداق دېگەن سارالڭلىق بۇ. بۇنداق ئويلىسىغۇ مەيلىدى، بىراق ئۇ خىيالنىڭ تېخىمۇ يامىنىنى، تېخىمۇ قاملاشمىغىنىنى، قورقۇنچلۇقىنى قىلدى. بىلىپ - بىلمەي قىلىپ سالدى. ئۆزىنى تۇتالماي، باشقۇرالماي، ئوي - پىكرىنى جوڭقۇرالماي يەنە تولىمۇ بولمىغۇر ئوي - خىيالغا ئەسىر بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھازىرقى خىيالىچە ھەرقانداق ئادەم مۇنۇ مەتتوختى ھاكىمنىڭ ئورنىغا چىقىپ ھاكىم بولالايدۇ، بىر كىشىلىك خىزمەتنى قىلىپ كېتەلەيدۇ، بىراق ئوسمان راۋاب بولماق، ئوسمان راۋابتەك بىرەر 100 مىڭ ئادەمنىڭ ئارىسىدىن بىرەرسى چىقىدىغان ئادەم بولماق كىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ... ئارقىدىن ئۇنىڭ خىيالى يەنە قالايمىقانلىشىپ كەتتى. خەقلەر دېگەندەك 100 مىڭنىڭ ئىچىدىن بىرسى چىقىدىغان ئوسمان داۋالانسا، داۋالىنىپ ساقايسا بولاتتى... بىراق ئوسماننىڭ پۇلى يوق، كۆككە تاقاشقۇدەك، كۆككە تاقاشمىسىمۇ تاغقا بويلاشقۇدەك نامى بار ئوسمان راۋابنىڭ پۇلى يوق. سەلەي ناغرا ئۆز - ئۆزىنى بىرمۇنچە تىللاپ كەتتى. بۇ دۇنياغا قولى قىسقا بولۇپ يارالغانغا مىڭ لەنەت.

مەتتوختى ھاكىم سورۇندىن يانغاندىن كېيىن بىر نەچچەيلەن ئۇنىڭ كەينىدىن بىللە مېڭىشتى. ناخشا، سازلارنىڭ سېھرىدىن يۈرەكلىرى ئېرىگەن، مەشرەپ شادلىقىدىن ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالمايدىغان ئادەملەر مەتتوختى ھاكىمنىڭ ئېچىلىپ ئولتۇرۇپ بەرگىنىدىن، چاقچاق قىلىپ بەرگىنىدىن، بىر پەدىگە ئۇسسۇل ئويناپ بەرگىنىدىن سۆيۈنۈشۈپ چىرايلىرىغا كۈلكە، تەبەسسۇم يامرىغان ھالدا ھاكىمنى ئۆزىتىپ بولۇپ سورۇندىن تارقاي دەپ تۇرغاندا توپ ئارىسىدىن سەلەي ناغرا ئايۋاننىڭ ئىشكى يېنىدىكى كىچىككىنە كارۋاتقا چىقىپ ئورۇق قوللىرىنى كەڭ يايدى.

— توختاڭلار جاماۋەت، مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىم

بار، ئوسمناخۇننىڭ كېسىلىنى بىلىسلەر، بىچارىنىڭ كېسىلى ئېغىركەن، داۋالىنىشقا جىق پۇل كەتكۇدەك، قولى قىسقا ئادەم ئۈچۈن بۇنچىلا كۆپ پۇلنى چىقارماق تەس... شۇڭا ئانچە-مۇنچە ئاتىغىنىمىزنى بېرەيلى. مەن ئەتىيازقى توقلىدىن ئىككىنى ئاتىدىم... بازاردا ھەر بىرىنى كۆردۇم دېمەي بىر قىزىل تىزىدىن ئالىدىغان ماللار.

ئەتراپنى جىمىلىق باستى، تولىمۇ قۇرغاق، ئېغىر ھەم ئېزىلەڭگۈ جىمىلىق باستى. سەلەي ناغرا ھەممەيلەنگە بىرمۇ بىر قاراپ چىقتى، ئادەملەرنىڭ چىرايىدىكى بايىقى كۈلكە، بايىقى يېقىملىق تەبەسسۇم، يەنە بايىقى مېھرىبانلىق، يېقىنلىق قەيەرگىدۇ يوقالغان. ھەممە چىرايدا بىپەرۋالىق، بىزارلىق ئالامەتلىرى پۇرقۇلۇپ تۇرىدۇ.

— گەپ قىلمايسىلەرغۇ جامائەت، نېمە بولدى.

ئۇزاق سۈكۈناتتىن كېيىن جىمىلىقنى ئاۋازى ئىنچىكە چىقىدىغان مەتتۇرسۇن ئاخۇننىڭ ئاۋازى بۇزدى:

— ۋايجان، سەلەي ئاخۇن، دېمەككە ئاسان بولغىنى بىلەن ھەممىمىزنىڭ كۈنى ئاران ئۆتۈۋاتىدۇ، بىكاردا قالغان پۇل بولمىسا، ئۇسمناخۇننىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى، بالا-چاقىلىرى بىر ئامال قىلمىسۇنمۇ، بۇ تۇرقىدا كىمدە ئارتۇق پۇل-پىچەك بار دەيسىلە.

سورۇندا نۇرغۇن يېنىك تىنىقلار ئاڭلاندى. تەڭلىكتىن قۇتۇلغاندەك، ئېغىر يۈكتىن ئازاد بولغاندەك يەڭگىل تىنىقلار ئاڭلاندى. نۇرغۇن دە-تالاش بولدى، قىزغىن مەسلىھەتلەر بولدى. جامائەت مەتوختى ھاكىمنى ئېلىپ قېلىش، ئۇنىڭغا توپاق، قوي، پاقلان سويۇشتا قانداق بىرلىككە كەلگەن بولسا يەنە شۇنداق بىرلىك ھاسىل قىلدى. ئاخىرىدا ھەممەيلەن بۇنداق ئىشنى پەقەت ئۇسمناخۇننىڭ ئۇرۇق-پۇشتى، بالا-چاقىلىرى، يېقىن-يورۇقلىرى قىلسا ئەڭ مۇۋاپىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئورتاق پىكىرگە كەلگەندىن كېيىن ئەتىكى مەشرەپنىڭ تەييارلىقلىرىنى قانداق قىلىش كېرەكلىكى توغرۇلۇق تالاش-تارتىش باشلاندى

— ئىش قاملاشمىدى، يۇسۇن، — دېدى سەلەي ناغرا ھويلىدىلا گەپ باشلاپ، — ئۇسماننىڭ كېسىلى ئېغىركەن، بىر نەچچە ئاغىنە ئاتىغىنىمىزنى بېرەيلى، ئۇ بىچارە مۇنداقلا كېتىپ قالسا بولماس...

يۇسۇن خارەت ھەلەپ ئېتىپ چىققان بولسا كېرەك، كېپەك يۇقى قوللىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ يېنىدا تۇرغان ئۆرىقنى قولىغا ئالدى. ئۇ قولىنى يۇيۇپ بولۇپ بىردەم سىڭايان قاراپ تۇرغاندىن كېيىن غودۇڭشىدى:

— مۇنداق قىلساق بولارمۇ، دېمەكچى بولغۇنۇم بىز مۇنداق قىلىپ يۈرسەك بالا-چاقىلىرى خاپا بولۇپ قالامىكى، بىزنى نامرات كۆرۈپتۇ، دەپ.

— نېمىدىكى گەپنى قىلىدىكەنسەن، باللىرى بولغاندىن كېيىن ئەلۋەتتە قاراپ تۇرمايدۇ، بىراق ئۇلارنىڭمۇ ھالى بىزگە ئايان، ئاران كۈننى ئېلىۋاتقان تۇرسا.

ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن يۇسۇن خارەت ئېغىز ئاچتى. ناھايىتى تەستە، بەكمۇ قىيىندا ئېغىز ئاچتى:

— ئەمدى شۇنداق قىلسامغۇ بولاتتى، خەۋىرىڭىزدە بار، چوڭ ئوغلۇم بۇ يىل 30دىن ھالقىپ كەتتى، ھازىرغىچە بىرەر قىزنى يېتىلەپ كەلگىنى يوق، شۇنىڭ تويىغا ئاتاپ يىغىپ قويغان ئازراق پۇل بار، ئۇنى بېرىۋەتسەم بالىنىڭ تويىنى قانداق قىلىمەن.

— مۇشۇ كۈنگىچە خوتۇنىنىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ باقمىغان بالاڭ يەنە بىرەر يىل تۇرۇپ تۇرسىمۇ بولاردى. ئۇسمناخۇن ياخشى بوپكەتسە پۇلۇڭنى قايتۇرۇپ بەرسە...

سەلەي ناغرىنىڭ بېشى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، بېلى تېخىمۇ مۈكچەيدى. ئۇسمان راۋابنىڭ تەلىيى تەتۈر كېلىپ قالغان مۇشۇنداق چاغدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشقا بولمايتتى. ئۇ ئۇسمان راۋابنى بۇ ئۆمرىدە بىرەر قېتىم داڭلاپ باقمىدى، كۆككە كۆتۈرۈپ باقمىدى. بىراق بۇ يەردە، بۇ مەھەللىدە ئۇسمان راۋاب بولمىسا بولمايدىغانلىقىنى، ئۇسمان راۋابنىڭ ئورنىنى ھېچكىمنىڭ باسالمايدىغانلىقىنى سەلەي ناغرا چۈشىنىپ قالغاندەك قىلاتتى.

كەڭ پېشايۋاندا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قۇرئان ئوقۇۋاتقان سادىق نوگاي سەلەي ناغرىنى قىزغىن كۈتۈۋالدى، سەلەي ناغرا تۈنۈگۈن، ئۈلۈشكۈن خەقلەرگە كېلىش مەقسىتىنى قانداق دېگەن بولسا سىدىق نوگايغا يەنە شۇنداق دېدى.

— ئەمدى شۇ بەرسەمغۇ بولاتتى، كىچىكىمىزدىن تارتىپ بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان ئادەملەر، بىراق ئەمدى ئاخىرەتلىكىمنى ئويلاپ بار پۇلنى شامگۆر ياستىتىشقا ئېلىپ قويغانىدىم.

— تىرىك تۇرۇپ ئۆلۈمنىڭ غېمىنى يېمەي، ئاۋۋال ماۋۇ كۆزى مىدىرلاپ تۇرغانلارنىڭ ھالىغا يەتسەك نېمە

بولار. شامگۆر دېگەن تۆگەپ قالدىغان نېمە بولمىغاندە كىن.

— ئۇنداق دېگەن بىلەن خەقلەر بىر باشتىن ئىگە- لەپ ئۇبدان يەرلەر بارغانسېرى قالمىغىلى تۇرۇپتۇ ھازىر. ئايغىغا بارغانسېرى زەي چىققىلى تۇرۇپتۇ.

سەلەي ناغرا تۇردى قازاننىڭ ئۆيىگە كىرگەندە ئۇ ئايۋاندا ئۇخلاۋاتقانىكەن.

— دېگىنىڭدەك بولسىغۇ ياخشى بولاتتى، بىراق بار پۇلغا كالا ئېلىشنى پىلان قىلىپ قويۇپتىكەنمەن.

— ھەممىسنى چىقار دېگىنىم يوقتۇ، كۆڭلۈڭ خالىغان چە بەرسەڭ بولاتتى.

— بىراق بۇنداقتا يىغقان پۇللىرىم پارچە بولۇپ كې- تىدۇ.

سەلەي ناغرا جىممىدە كېتىۋېتىپ ئۇرغۇن نەرسىلەر- نى ئويلىدى، ئۇرغۇن ئىشلارنى پىلان قىلدى. ئۇنىڭغا شۇ مىنۇتتا بۇ دۇنيادىكى بەك جىق نەرسىلەر يالغاندەك، ساختىدەك، يول يول ئەمەستەك، يۇلتۇز يۇلتۇز ئەمەس- تەك، راست بىلەن يالغاننىڭ پەرقى قالمىغاندەك، كۆلكە بىلەن يىغىنىڭ ئىچىدىن تارتىپ تېشىغىچە ئوپئوخشاشتەك تۇيۇلۇپ كەتتى. كۆزلىرى تورلاشتى، نەم كۆزلىرى بەكلا بىچارە بولۇپ كەتكەندى. كۆز ئالدىغا ئوسمان راۋابنىڭ سادادا، ئاق كۆڭۈل، ھېچكىمنىڭ گېپىنى ياندۇرمايدىغان، كۆلۈپلا تۇرىدىغان قىرى، ئەمما سىبىي چىرايى كەلدى.

ئۇنىڭ بېشى قېيىشقا باشلىدى. ماغدۇرسىزلىقتىن پۇتلىرى تىترەيتتى. مۇشۇ شەھەردە ئۇنىڭ تونۇشلىرى، يارۇ- بۇرادەرلىرى بار. ئۇنى كۆككە كۆتۈرگەن، ئۇنى جاھاندا بىر سانايدىغان مەشھۇر تونۇش بىلىشلىرى بار... تېخى ئۇلارنىڭ ئىچىدە باھاردەك مېھرى ئىللىق، ئوتتەك يېلىنجاپ تۇرىدىغان نازاكەت دېگەن بىرقىزمۇ بار... ئۇنىڭ ئۇماقلىقىنى، خۇي- پېيلىنىڭ ئوڭلۇقلىقىنى بىر كىمگە دەپ بولغىلى بولمايدۇ. كۈلۈشلىرى، ئوچۇق- يو- رۇقلۇقى، شوخلۇقى... ھەم مېھرلىك تەبەسسۇمى نازاكەت دېگەن بۇ قىزنى بىللە كەلگەن كىشلەر ئىچىدىكى بىر تال گۈلگە ئوخشىتىپ قويغاندى. ئۇنىڭ كۆلگەندە ئىككى مەڭزىدە پەيدا بولىدىغان زىنىقى، تولىمۇ رەتلىك ھەم چى- رايلىق چىشلىرى بۇنىڭدىن 50 يىللار بۇرۇن ئوسمان را- ۋابنىڭ يۈرىكىگە تۇنجى ئەركەكلىك ئوتىنى ياققان قىزنى ئەسلەتتى. شۇنىڭ سەۋەبىدىنمۇ ئۇ قىزدىن كۆزىنى ئۈزەل- مەي قالدى. نازاكەت بىلەن كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالغاندا خۇددى ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان بالىدەك قىزى- رىپ يەرگە قارىۋالدى. ئۆزىنى ئازدۇرغان شەيتانى مىڭنى قارغىدى. ئۆزىنى مىڭنى تىللىدى. كۆڭلىدە ئۆزىنىڭ قىزى- دەك، ھەتتا نەۋرىسىدەك قىزنى كىمگە ئوخشىتىپ، نېمە- لەرنى ئويلاپ يۈرگەنلىكىنى ھېچكىمنىڭ بىلىپ قالماسلىق- نى، بۇ گۇناھنى ئاللاھنىڭ كەچۈرۈشىنى تىلىدى. نازاكەت بايىقى خىياللىرىنى بىلىۋالدىغاندەك ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالماي، ئۆزىنىڭ بۇ گۇناھكار تۇيغۇلىرىدىن قاتتىق نومۇس قىلىپ كەتتى. بىراق نازاكەت خۇددى ئۆز دادى- سىغا ئەركىلىگەندەك ئۇنىڭغا ئەركىلەپ، چاقچاق قىلىپ يۈرۈۋەردى. ئوسمان راۋاب يەنە شۇنداق ئويلاپ قېلىش- تىن قورقۇپ ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇپ يۈردى.

ئۇ يانچۇقىدىكى يۇرلاشقان قەغەزنى چىقاردى. ئىككى يىل بۇرۇن ئۇلار خوشلىشار ۋاقتىدا ئۆزلىرىنىڭ تې- لېفون نومۇرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن، ئەگەر بېرىپ قال- غۇدەك بولسا چوقۇم ئۆزىنى ئىزدىشىنى، ئىزدىمىسە، كارى بولماي يېنىپ كەلسە خاپا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان- دى. ماگار چاغدا ئۇ نېمىنى ئويلىدى، ئىشقىلىپ ئۇلار تې- لېفون نومۇرىنى يېزىپ بەرگەن قەغەزنى ئېلىۋالغان ئىدى.

— مەن، ئوسمىناخۇن... ھە ھېلىقى... ياق ئەمەس... مەن ئاۋۇ «بۇلبۇللىرىڭ كەلمىدى» دېگەن ناخشىنى ئېيتقان ئوسمىناخۇن...

قارشى تەرەپ تېلېفوننى قويىۋەتتى. ئوسمان راۋاب تۇرۇپكىنى تۇتۇپ ئۇزاق تۇرۇپ كەتتى. ھېلىقى ئۆزىنى بىر چاغلاردا ماختاپ كۆككە ئۇچۇرغان ئادەم ئۇنى تونۇ- مىدى. بىلمەيمەن دەيدۇ... ئەمما ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ ئاۋازىنى تونۇدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى ياڭراق، چىراي- لىق چىقاتتى. گېپى ناھايىتى تېز، چاقماقتەك قىلاتتى. شۇ پېتى تۇرۇپتۇ، بىراق ئۇ ئوسمان راۋابنى تونۇمىدى... ئوسمان راۋابنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى. شۇنداق تېز ئۇنتۇپ كەتكەنمىدۇ، «بۇلبۇللىرىڭ كەلمە دى» دېگەن ناخشىنى 1 ـ قېتىم ئاڭلاپلا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلگەنىدى. ئوسمان راۋابنى مەھكەم قۇچاقلاپ:

— تاغا، مەن مىڭ يىللار بۇرۇنقى ئاتا ئەجدادلىرىم- نى تاپقاندەك، ئۇلارنىڭ مەردانە قىياپىتىنى كۆرگەندەك

بولدۇم، سىلىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن، — دەپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەن ئىدى. شۇنچە تېز ئۇنتۇپ قالغۇدەك ئۇ نېمە يېگەندۇ، نېمە ئىچكەندۇ، قېشىغا كېلىشكە تەگلىك تارتقۇدەك نېمە خاپىلىقى باردۇ. ياق، ئۇ مېنى جەزمەن تونۇمىدى، بۇ تېلېفون دېگەنمۇ شەيتاننىڭ خىيالىدەكلا بىرنېمە بولسا كېرەك. ئۇ مېنى تونۇمايدىغان، تونۇماسقا سالىدىغان ئادەم ئەمەس.

— ئوسمان ئاكا، — ئوسمان راۋاب بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ ئىسسىق بىر سېزىمدىن شۇ دەقىقىدە ئۆزىنى قۇشتەك يېنىك ھېس قىلىپ ئۈلگۈردى، — قاراڭ بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قالغىنىمىزنى.

ئاللاھ يەتكۈزدى دەپ مۇشۇنى دەيمىزمۇ ئەمدى... ئادەملەر مىغىلداپ يۈرگەن، ناھايىتىمۇ سالاپەتلىك، ئەمما مېھرى سوغۇق بۇ شەھەردە پۇلنىڭ قەدرى ئاللىبۇرۇن جاننىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلاتتى. بىراق ئوسمان راۋاب پۇلنىڭ پەقەت بۇ شەھەردىلا ئەمەس، ھەممىلا يەردە مۇشۇنداق قالتىس ئىكەنلىكىنى، جاھاننىڭ بىر بۇلۇڭىدا جىمجىمىدە ياشاۋاتقان مەھەللىسىدىمۇ ئادەملەرنىڭ خېلى بۇرۇندىنلا پۇلنىڭ ئادەمنى ئۆتۈپ، كۆرەڭلەپ يۈرگەنلىكىنى بىلىشكە قادىر بولالماي كەلگەنىدى. شۇنداق بولمىغان بولسا مەھەللىنىڭ چېتىدىكى غېرىب زاراتگاھلىقتا توپىلىرى نەم يېڭى قەبرە پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى ئوسمان راۋاب ئادەملەرنىڭ بەكلا سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى، ئادەملەر ئارىسىدىكى مېھىر-مۇھەببەتنىڭ، سۆيگۈنىڭ، قېرىنداشلىق مېھرىنىڭ قۇياشتىن، ئۇلۇغ كۆيگەن ئوتتىنمۇ قالتىسلىقىنى بىلىپ قالغان بولاتتى. بىراق نۇرغۇن ئادەملەرگە نېسىپ بولمىغان، سۇسلىشىۋاتقان، ئاز قېلىۋاتقان، يوقىلىۋاتقان نەرسە ئوسمان راۋابقىمۇ نېسىپ بولمىدى. ئوسمان راۋابنىڭ كېسەلى سەۋەبى بىلەن بۇ يەردىكى ئادەملەردىن بىر قېتىم ئىمتىھان ئېلىندى. سەلەي ناغرىنىڭ ھېچكىمگە دېمىگەن خىيالى بويىچە بولغاندا شۇ قېتىملىق ئىمتىھاندىن ناھايىتى نۇرغۇن ئادەملەر ئۆتەلمىدى. ئۇ مېھرىنى، مۇھەببىتىنى، قېرىنداشلىقنى شۇنچە ئۇلۇغلايدىغان، مۇشۇ نەرسىلەرنى دەپ كېچە-كۈندۈز دېمەي ناخشا ئوقۇيدىغان، تەرىپىنى قىلىپ ھارمايدىغان، ھەممىلا يەردە شۇ نەرسىنىڭ قىممىتىنى سۆزلەپ يۈرگەن كىشىلەرنىڭ ھالىغا قاراپ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلدى، ئۇ يېشىنى بىر كىم كۆرۈۋالىدىغاندەك دەرھال قول ياغلىقىنى چىقىرىپ ياشلىرىنى سۈرتتى، بىراق سۈرتۈپ ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇ ئاۋازىنى چىقارماسلىق ئۈچۈن قولى بىلەن ئاغزىنى ئېتىۋالدى، بىراق ئامال قىلالماي ھۆڭگىرەك ئېتىپ ئۇزاق يىغلىدى. يىغلىغىنىنى بىركىمنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن، ئاۋازىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن قورقۇپ ناھايىتى كۈچەپ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

ئۇ شۇ ئىشتىن كېيىن ھەيرانلىق ئىلكىدە ياقىسىنى چىشلەپ، ئەمدى ياقادەڭ تۈگەشتى، دەپ ئويلىغانىدى. بىراق ئارىدىن ھەپتە ئۆتۈپ ئۇ ئەقلى-ھوشىنى يىغىپ قاراپ يەنە ھەيران قالدى. ياقادەڭ يەنە شۇ ياقادەڭ بولۇپ، ياقادەڭنىڭ ئادەملىرى يەنە شۇ بۇرۇنقىدەك ياقادەڭلىك بولۇپ، كەتمىنىنى چېپىپ، ناخشىسىنى ئېيتىپ، تىللايدىغانىنى تىللاپ، ماختايدىغانىنى ماختاپ يۈرۈۋېتىپتۇ. سەلەي ناغرا قورقۇپ قالدى. سەلەي ناغرىنىڭ ئويىچە ياقادەڭ ھېچبىر ئۆزگەرمىگەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇنىڭدا زادى نېمىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ بىراق ياقادەڭدىكى ئادەملەرنى ئادەم قىلىپ تۇرغان ناھايىتى مۇھىم بىر نەرسە سۇۋاقلىرى تۆتۈپ قالغان لاي تامدەك ئاجىزلاپ كەتكەن، كۈچىدىن قالغان، توزغاقتەك توزۇشقا باشلىغان، بۇ ھال كىشىنى ئەندىشىگە سالاتتى. يۇرتنىڭ مەشھۇر ئادىمى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ يانچۇقىدا نۇرغۇن پۇل بار ھالدا پۇلسىزلىقتىن ئۆلۈپ كەتتى. راۋابنى بۇلبۇلدەك سايرىتىپ، كەپتەردەك ئۈنلىتىپ چالسا كىشىلەر ھەيران قالىدىغان، يەنە ھۆپۈپنى، توخۇنى، يەنە بىر قانداق جانىۋارلارنىڭ ھاڭراشلىرى، قىچقىرىشلىرى، مەرەش، ھۆكرەشلىرىنى، چىللاشلىرىنى دوراپ چالغاندا پۈتۈن يۇرت كۈلۈپ كېتىدىغان بىر ئادەم مانا شۇنداق كېتىپ قالغانىدى. ئادەمنى تېخىمۇ قورقىتىدىغىنى ناھايىتى نۇرغۇن كىشىلەر ھەي... دەپلا قويدى. سەلەي ناغرىنىڭ خىيالىچە مۇشۇ ھەي دېگەن تازىمۇ لاتىدەك بىر گەپ ئىدى. ئۆستەڭ يار ئېلىپ كەتسە ھەي... دەپ ئۇلۇغ كىچىك تىنىغان ئادەم قۇيرۇقىنى قىسىپ ئۆز يولىغا كېتىۋېرەتتى. يارنى ئېتىشنىڭ كويىغا كىرمەيتتى. بىرسىنىڭ قورۇسىغا ئوت كەتسە ھەي... دەپ قويىدىغان ئادەم كەينىگە يېنىپ ئاستا كېتىپ قالاتتى. بىركىمنى چاقىرمايتتى يا بىر چېلەك سۇنىڭ كويىغا كىرمەيتتى. ئۇنىڭدىن كۆرە سەل

www.uyghurkitap.com

قوپال ھەم سەت بولسىمۇ ھۇ... نىلىڭ بالىسى دەپ تىللايدىغان ئادەم بىر ئاز ياخشىراق ئىدى.

بۇنىڭدەك يېقىملىق، چىرايلىق، بۇنىڭدەك ئىسسىق ئاۋازنى ئاڭلاپ دۇنيا قايتا يورۇغاندەك، قۇياش كۆتۈرۈلگەندەك بولدى. شۇ چاغدا ئۇ نېمىشقا بۇنچىۋالا خۇشال بولغانلىقىنى، مۇزخانىدىن ئىسسىق مەشنىڭ تەپتىدىن جانلار يايرايدىغان ئىسسىق ئۆيگە كىرىپ قالغاندەك بىر تۇيغۇغا كېلىپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. نازاكەت دېگەن بۇ قىز پەقەت ئۇنىڭ تونۇشى، ئۇ ھۆرمەتلەيدىغان، ئۇنى ھۆرمەتلەيدىغان بىر قىز. بىر ئىككى ئاي بىللە ئىشلىگەن، ئوسمان راۋاب چېلىپ چىقىدىغان ناخشىلارنى رەتلىشىپ بەرگەن، تەلپەكنى مۇنداقراق كىيىڭ، پوتىڭىزنى مۇنداق باغلاڭ، كالاچنى قويۇپ پۇتىڭىزغا ئۆتۈك كىيىڭ... ۋەھاكازا دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدىغان تولىمۇ كىچىك، ئەمما مېھرى زىيادە ئىسسىق بىر قىز ئىدى.

نازاكەت دېگەن بۇ قىزنىڭ باھار شاملىدەك ئىللىق كۈلكىسى، يۈرەكنى ئىسسىتىپ ئۆتىدىغان تەبەسسۇمى، ناھايىتى بۇرۇنلاردا ئۇنتۇلۇپ كەتكەن تاتلىق بىر سېزىمنى ئەسكە سالىدىغان ئۇماققىنە قاراشلىرى ئوسمان راۋابنىڭ كۆز ئالدىدىن بىرمۇبىر ئۆتتى. بۇ پەقەت بىرنەچچە دەقىقىلىق، شۇنداق شادىمان، شۇنداق سۆيۈنۈشلۈك بىر ئەسلىمە ئىدى. كۆز ئالدىدا بۇرۇنقىدىن سالاپەتلىكرەك، يەنە بىر يەرلىرىدىن بۇرۇنقى ئىسسىقلىقى سەل ئازلاپ قالغاندەك كۆرۈنىدىغان گۈزەل بىر چىراي ئۇنىڭغا ھەم ھەيرانلىق، ھەم خۇشاللىق بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى.

ــ ئوبدان تۇردىڭىزمۇ ئوسمانكا، توۋا، ئەجەب ئوبدان ئۇچرىشىپ قالدۇق، تاغام دوختۇرغاندا ئىدى، شۇنى يوقلاپ چىقىشىم. سىز بۇ يەردە...

ئوسمان راۋابنىڭ كۆزىدىن مۆلدۈرلەپ ياش قۇيۇلدى. ئۇنىڭ سۇزۇك ياشلىرى ئاپئاپئا كۆيگەن، تاتارغان، قېنى قاچقان يۈزىنى بويلاپ تەڭدىن تولىسى ئاقارغان ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى.

ــ يىغلىماڭ ئوسمانكا، نېمە بولدىڭىز... ئالدىرىماي دەڭ.

ئوسمان راۋاب خۇددى ئۆزىنىڭ قىزىغا، بىر تۇغقان قېرىندىشىغا، يەنە ئاتا ـ ئانىسىغا دەرد تۆككەندەك ئۇزاق، بەك ئۇزاق دەرد تۆكتى. ھەممە گېپىنى ھازىر دەۋالمىسا بولمايدىغاندەك، ئەگەر نازاكەت كېتىپلا قالسا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلايدىغان ئادەم قالمايدىغاندەك ناھايىتى ئالدىراپ تارتقان خاپىلىقلىرىنى، كۆڭلى ئاغرىغان ئىشلارنى بىرىنمۇ قالدۇرماي سۆزلىدى. ھېلىقى كۆزەيىنەك تاقايدىغان، چىرايىدىن مۇز ياغىدىغان ئادەمنىڭ قوپاللىقلىرى، پۇل بولمىسا بۇ يەردە ھېچكىمنىڭ قەدرى بولمايدىغانلىقى ھەققىدە سۆزلىدى، كۆزلىرىنى، بۇرۇنلىرىنى، يۈزىنى بويلاپ ئاققان ياشلىرىنى سۈرتتى. ئەتىر پۇرايدىغان، تولىمۇ پاكىز قولياغلىقنىڭ قاچان قولىغا چىقىپ قالغانلىقىنى بىلەلمەيلا قالدى. ئۇ بىر چاغدا ئەسلىگە كەلدى. ئۆزىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. پۈتۈن سۈرۈك بىر ئەر تۇرۇپ نېمە دەپ بۇنداق يىغلايدۇ، نېمىشقا بىر قىزنىڭ ئالدىدا يىغلاپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ يۈرىكىنى پۇشايماننىڭ ئاچچىق بىر ئىسسى قاپلاشقا باشلىدى. بۇنداق قىلمىسا بولاتتى. نازاكەت كىچىككىنە بىر قىز. بىر يەرنىڭ باشلىقى ئەمەس، باشلىقى بولغاندىمۇ مېنىڭ ئىشىمنى ھەل قىلىشقا ئۇنىڭ قانداق قۇربى يەتسۇن، بۇ قاراپ تۇرۇپ باشقىلارنى تەڭلىككە سالغاندەك بىر ئىش ئەمەسمۇ... مەن نېمىشقا مۇشۇنداق قىلىمەن، يىغلايدىغان ئىشىم بولسا ئۆزۈمنىڭ بالىلىرىغا، قېرىنداشلىرىمغا يىغلاپ بەرسەم بولىدۇ. خەپ... مۇشۇ قىلىقىمنى مېنىڭ...

نازاكەتنىڭ ئوسمان راۋابنى ئاشخانىغا باشلاپ قورسىقىنى تويغۇزغانلىقىنى، ئاندىن ئۇنى دۆڭكۆۋرۈكنىڭ يېنىدىكى بىرمېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇرغانلىقىنى ئاڭلىغان ئادەملەر بارمۇ يوق، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ. شۇ كۈنى كەچتە نازاكەت ئوسمان راۋابنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ قولىدىكى تاماق قاچىسىنى ئېچىپ، ئوسمان راۋابنىڭ ئالدىغا قويدى. قاچىدا تولىمۇ مەززىلىك چۆچۈرە بار ئىدى. خۇدا بەندىسىنىڭ كۆڭلىگە سالىدىغان ئوخشايدۇ، نازاكەت ئۇنىڭ چۆچۈرىگە ئامراقلىقىنى نەدىن بىلىدىغاندۇ، يا قىلىم ئىشلەيمىز دەپ يۈرگەن كۈنلەردە دەپ سالغان بولغىيمىدى.

ــ رەھمەت، سىزنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن، قىزىم...

ــ بولدى، بۇنداق دېمەڭ ئوسمانكا...

نازاكەت يېنىدىكى زىغىر رەڭلىك كىچىككىنە سومكى-

سىدىن بىر باغلام قىزىل رەڭلىك پۇلنى ئوسمان راۋابنىڭ ئالدىغا قويدى. پۇللار يېڭى، جۇلالىق، سېھرىي كۆچكە بايى بىر ھالدا ئوتتەك چاقناپ تۇراتتى.

— ئوسمانكا، ئاز بولسىمۇ بۇنى ئىشلىتىڭ... بۇ غۇ كۆپ بىر نەرسىمۇ ئەمەس... داۋالىنىشىڭىزغا كۆپ دالدا بولالماسلىقى مۇمكىن... بولسىغۇ كۆپرەك ئامال قىلسام بولاتتى، — نازاكەت تەمتىلىك بولغان ھالدا ئاستىنقى لېۋىنى بىلىنەر بىلىنمەس چىشلەپ قويدى، — بىزمۇ كىچىككىنە مائاشقا قاراشلىق ئادەملەر، بارى مۇشۇكەن. ئاز بولسىمۇ ئىشلىتىپ تۇرۇڭ.

ئوسمان راۋاپنىڭ نېپىز لەۋلىرى تىترىدى. ئۇ قەتئىي يىغلىماسلىق قارارىغا كەلگەنىدى. يىراق كۆزىدىن يەنە ياش چىقىپ كەتتى. سۇزۇك ياشلار كۆلكە كەتمەيدىغان يۈزلىرىنى بويلاپ سىيرىلىپ چۈشتى، قورۇق باسقان، قاچانلا قارىسا مۇلايىملىق، ئۇياتچانلىق يەنە خۇددى نەچچە 1000 يىل بولغاندەك تەسىر بېرىدىغان ياۋاشلىق بالقىپ تۇرغان چىرايىدا ياشنىڭ ئىزلىرى قالدى.

— بۇنى ئالسام بولمايدۇ بالام، سىلەرنىڭمۇ بىساتىڭلاردا ئارتۇق بىر نەرسە يوق، بايا دېگەنلىرىمنى كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ...

— ئۇنداق دېمەڭ ئوسمانكا... سىزنىڭ، سىزدەك ئادەملەرنىڭ قەدرىنى ئوبدانراق قىلساق بولىدۇ. تۇرمۇشىڭىزنى ئورۇنلاشتۇرساق، نېمە كېتىشىدىن قەتئىينەزەر داۋالىساق بولىدۇ، چۈنكى سىزدەك ئادەمدىن بىرەر 100 مىڭ ئادەمدىن بىرەرسى چىقىدۇ، ئەمما...

نازاكەتنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىنىڭ چۆرىسى قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئىككى تامچە ياش ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىن سىرغىپ چىقىپ چىرايلىق مەڭزىنى بويلاپ سىيرىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۇماقلىق، گۈزەللىك يەنە شۇنىڭغا ئوخشايدىغان بىر قەلبنىڭ شولىسى سۇزۇك، يارقىن جىمىرلايتتى. نازاكەتنىڭ چىرايلىق كۆلكە جىمىرلاپ تۇرغان چىرايىنى كۆرۈپ ئوسمان راۋابقا جاھان كەڭلەپ قالغاندەك، ۋۇجۇدىدىكى كېسەللىك، ئاجىزلىق، يۈرىكىدىكى تەنھالىق، يالغۇزلۇق، غېرىبلىق دېگەنلەر توزۇپ تۈگىگەندەك ئۆزىنى شۇنداق يېنىك، شۇنداق ئازادە، شۇنداق بەختىيار سەزدى. ئوسمان راۋاب ئۆزىنى نازاكەت بىلەن ئەزەلدىن بار بولغان، يەنە مەڭگۇ داۋام قىلىدىغان، پەقەت ئاجراتقىلى بولمايدىغان قېرىنداشلىق، قانداشلىق مېھرى باردەك ھېس قىلىپ ھاياجاندىن كۆزلىرىگە يەنە ياش ئالدى. ئوبدان زەن سالغان ئادەم بۇ ياشنىڭ دەرد يېشى، ئازاب يېشى، مىسكىنلىك يېشى ئەمەسلىكىنى بىلىۋالاتتى.

— ئوسمانكا، سائەت تۇشۇپ قاپتۇ، ھازىر ئۆيگە ئاپىراي دېسەم ئۈلگۈرەلمەيمەن، مانا بۇ مېنىڭ ئادرېسىم، تېلېفون نومۇرۇممۇ مۇشۇنىڭدا بار، ئەتە ماڭا دەم ئېلىش، تاكسىغا چىقىپ مۇشۇ قەغەزنى بەرسىڭىز بىزنىڭ ئۆيگە ئاپىرىدۇ، چوقۇم بېرىڭ، ئەتە سىزگە ئۆز قولۇم بىلەن لەغمەن ئېتىپ بېرىمەن.

ئوسمان راۋاب مېھرى ئىسسىق بۇ قىزنىڭ باھاردەك ئىللىق تەبەسسۇم پارلىغان چىرايىغا قاراپ رەھمەت ئېيتتى.

— رەھمەت قىزىم، سىزنى ئاۋارە قىلسام بولماس.

— ئاۋارىچىلىك ئەمەس، چوقۇم بېرىڭ...

ئوسمان راۋابنى يۆتەل تۇتۇپ كەتتى، كارىۋاتلىق ئاپتوبۇسنىڭ ئىچى دىمىق ئىدى. ئاپتوبۇسنىڭ ئىچىدە ئەزران باھالىق ئەتىرنىڭ دەمنى سىقىدىغان ھىدى، يۈز مايلىرىنىڭ يەنە يۇيۇلمىغان پايپاقنىڭ سېسىق ھىدى ئاققىيتتى. ئوسمان راۋابنىڭ دېمى سىقىلاتتى، تىنالمىغاندەك، كانىيىدىن قانداقتۇر بىر نەرسە بوغۇۋالغاندەك، بۇرنىنى قىسىپ تۇرۇۋالغاندەك تىنالماي جېنى قاقشاپ كېتىپ باراتتى. كانىيىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك راۋان نەپەس ئالالمايتتى. ئاپتوبۇس كۆن پېتىشقا قاراپ شىددەت بىلەن چاپاتتى. ئاپتوبۇسنىڭ ئىچى قاراڭغۇ ئىدى. ئاپتوبۇستىكى قايسى بىرسىنىڭ يانفونى جىرىڭلىدى. ئۇنىڭ يانفونىمۇ ئوسمان راۋابنىڭ ناخشىسى بىلەن جاراڭلايتتى. ئوسمان راۋابنىڭ يېقىملىق، جانغا ئارام بېرىدىغان، كۆڭۈلگە شۇنداق راھەت بىر سېزىم بېرىدىغان يەڭگىل، چىرايلىق، ئاپتاپتەك يېقىملىق ئاۋازىنىڭ ئورنىغا قانداقتۇر ياش بالىلارنىڭ سەل بوغۇقراق، سەل قاتتىقراق، سەل يىرىكرەك ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىسى ئاپتوبۇستا ياڭرىدى. ئوسمان راۋاب ناخشا چىققان تەرەپكە بويۇنداپ قاراپ قويۇپ يەنە جايىغا يېتىۋالدى. بۇ قېتىم ئۇ ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمىدى، بىر كىمگە بىر نېمە دېگىسىمۇ يوق ئىدى. ئاپتو

بۇستىكى لىق ئادەملەر ئىچىدە ئۇنى ھېچكىم تونۇمىدى، ھېچكىم ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. كونا كىيىملەر ئىچىدىكى، كونا تەلپەك كىيىۋالغان، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن يۇمشاق، ئەمما بەكلا ئاجىز بىر روھ تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ئۇسمان راۋابقا ھېچكىم دىققەت قىلمىدى.

ئۇنىڭ خىرەلەشكەن كۆز ئۇڭىدە نازاكەتنىڭ چىرايلىق تەبەسسۇمى، جىلۋە قىلىپ تۇرغان شېرىن كۈلكىسى نامايان بولدى. كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە يەنە ئەسلەشكە تېگىشلىك بەك جىق ئادەملەر بار ئىدى، بىراق ھېچقايسىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىدى. ئۇستازى سىدىق جىگدىنى شۇنچە كۈچەپمۇ چىرايىنى، يۈرۈش-تۇرۇشىنى، ئاۋازىنى يادىغا ئالالمىدى. ئۇ نازاكەتنىڭ قېرىنداشلىق، قانداشلىق يەنە مەڭگۈلۈك مېھىر سىڭگەن تەبەسسۇمىنى، كۈلكىسىنى، باھار تەپتى يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى، يەنە شۇ كۆزلەردىن بالقىپ تۇرغان تاپماق بەك تەس بولغان مېھرىنى يادىغا ئالالىدى.

ئەتراپىنى قومۇش، ئاندا-ساندا يۇلغۇن، كۆرۈك دېگەندەك چۆل ئۆسۈملۈكلىرى قاپلىغان كۆز يەتكۈسىز جاڭگالنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن بىر يول بار. بۇ يولدىن چوڭ-كىچىكلىكى، ئۇزۇن-قىسقىلىقى، ئېگىز-پاكارلىقى ئوخشىمايدىغان ماشىنىلار گۈركىرەپ ئۆتۈپ تۇرىدۇ، يەنە پىيادىلەرمۇ، ئېشەك ھارۋىسىمۇ، ئاتلىقلارمۇ پات-پات ئۆتۈپ قالىدۇ. مۇشۇ يولنىڭ بويىدىكى دۆڭدە بىر قەبرىستانلىق بار. بۇ قەبرىستانلىقنى نۇرغۇن ئادەملەر بىلمەيدۇ. بىلىدىغانلار بىلمەيدىغانلارغا دەپ بەرمەيدۇ، بىلمەيدىغانلارمۇ بىلىدىغانلاردىن سوراپ بىلىۋېلىشنى خالىمايدۇ. بۇ يەردە ھاياتلىقتا مەشرەپكە ئامراق، ناخشىغا ئامراق، پۇلغا ئامراق، يەنە ناھايىتى نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئامراق ئادەملەر ياتىدۇ. مۇشۇ يېقىندا بۇ يەردە يەنە بىر قەبرىنىڭ كۆپىيىپ قالغانلىقىنى نۇرغۇن ئادەم بىلمەيدۇ. بىلىدىغانلارمۇ ئاستا-ئاستا ئۇنتۇپ كېتىدۇ.

ئاپتور: چەرچەن ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا.

جىددىي ئاگاھلاندۇرۇش

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ھەرقانداق ئەسەرنىڭ نەشر ھوقۇقى پەقەت ژۇرنال تەھرىراتىغىلا خاس. ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ھەرقانداق شەكىلدە (ئاۋازلىق ئەسەر ئىشلەش، تورغا چىقىرىش، توپلام تۈزۈش ۋە باشقىلار) تەھرىراتىمىزنىڭ رۇخسىتىسىز قايتا نەشر قىلىشىغا بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق ئەھۋال بايقالسا قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ژۇرنال تەھرىراتىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»دە ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى ۋە قايتا نەشر قىلىنىش ھوقۇقىنى قانۇنغا تايىنىپ قوغدايدۇ. بۇ جەھەتتىكى قانۇنسىز قىلمىشلارنى پاش قىلغۇچىلارغا تەھرىراتىمىز ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن رەھمەت ئېيتىدۇ.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

ئەھمەدجان تۇرۇپ بەگتۈرك

ئۆزلۈك ئاۋازى

جانانى سەيلىگە چىللاپ پەقەت جىم ياتمىغان ئەرمەن،
تاشالماي ھېچ پايانىمغا ئىچىمگە پاتمىغان ئەرمەن.
ئازابقا كۆكسىنى قاقلاپ ياشاپ يۈرسەممۇ چوغ چايناپ،
ھىجرىنىڭ گۈل دالاسىدا تېخىچە قاتمىغان ئەرمەن.
پېتىپ يالغۇزلۇقۇم جانغا بەنت بولساممۇ خۇمدانىغا،
نىجىس شەيتان قۇچاقىغا ئۆزىنى ئاتمىغان ئەرمەن.
نومۇس ئەگكەندە باشنى يىگىتنىڭ شەمشىرى سۇنغاي،
سېپىگە ئەھلى نامەردىنىڭ يۈرەكنى چاتمىغان ئەرمەن.
بوۋام قونغان قاقاس تاغلار مېنى ساقلاپ لاۋۇلدايدۇ،
ئېتىنى تىك قىيالاردا قېنىپ ئويناتمىغان ئەرمەن.
ئىزىمدا «نازىنىن» دەۋرەپ مېنى يۈرگەن بىلەن قەستلەپ،
شاھانە باغ، سارايىمدا ئۇنى ئۇخلاتمىغان ئەرمەن.
قېنىمدا كىشنىسە بوزئات تويۇم قىزىپ كېتەر، ھەيھات!
قىلىپ ئارماننى بەربات تۇتۇنگە ساتمىغان ئەرمەن.

ھاياتقا ئەسلي ئارمانمەن

ئۆزۈمگە شاھى سۇلتانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار،
جۇدۇن پەسلىدە گۈلخانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

قوقاسنىڭ ئاستىدا كۆپ يىل چوغۇمنى ساقلىدىم پىنھان،
يېنىش ۋەسلىدە چوغدانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

ئىچىمدە ئەركە دولقۇنلار تىنىم تاپماي قىلار شوخلۇق،
قاقاس چۆللەردە ئوكيانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

شېخىمدا كۈيچى قۇشلارنىڭ ئەجەب يارقىن ئۇۋاسى بار،
يېتىم قۇشلارغا بوستانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

سادالار لەرزىگە شۇڭغۇپ تاشارغا قۇربىتىم كۆپتۇر،
زېمىن تەكتىدە ۋولقانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

ۋىسال قۇچماق ئۈچۈن جاننى ئاتاپ سۈبھىگە باش قويدۇم،
ئىشق دەشتىدە قۇربانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

غۇرۇردىن تىكلىگەن بايراق سېغىندۇرغان بۇ دۇنيانى،
ھاياتقا ئەسلي ئارمانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

قۇم شەھەر

ساناقسىز قۇم شەھەرلەرنى ئوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي،
ئاڭا چۆككەن جاۋاھىرنى چوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

سېپىلنىڭ تەكتىدە مۈگدەپ ياتار سانسىز تېپىشماقلار،
يېشىپ سىرلارنى سۈبھىدە ئۇقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

سەبىلىكتە ياساپ ئايۋان جانانىم بىرلە «تويلاشقان»،
ھەشەمەتلىك قەسىرلەرنى سوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

تېپىلغان قۇم كىتابلارنىڭ جۇلاسىدىن ئېلىپ ئىلھام،
يەنە بۇدرۇق قوشاقلارنى توقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

ئۆزۈمدىن ياتلىشىپ گاھى كۆرەڭ جۇشلەرگە قۇل بولسام،
پىغاندىن ياساپ چاقماق نوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

گۆھەردەك چاقنىغان قۇمنى يۈرەكتەك دەپ تونۇسا ئەھمەد،
جىداپ تولغاققا قۇت پەسلى تۇغۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

تۇغۇپ باقسالڭ قۇياش مەندەك

ئازاب سانجىلسا باغرىڭغا كۈلۈپ قوي جان ئاداش مەندەك،
يىگىت كۆكلەيدۇ ھەسرەتتىن بىرىپ ئۆتسەڭ جىداش مەندەك.

بورانلار داپ چېلىپ ئوينار بىغىڭدا، (بولمىساڭ سەگەك)
كۆزى نۇرلۇق قىياقلارغا بولۇپ ئۆتكىن قاياش مەندەك.

ھىلال قونغاندا مەڭزىڭگە ئۈنى پايلاپ كېلەر ئىبلىس،
غۇرۇرنى زۇلپىقار ئەيلەپ نېسۇەڭنى تالاش مەندەك.

ئاقالماس ناتىۋان ئەركەك زامانلاردىن زامانلارغا،
غېمىنى قەھرىمان ئەلنىڭ قىلىپ ماڭغىن ھاپاش مەندەك.

كىرەر روھىڭغا زۇمرەت تاڭ قىسىپ بىر تال ئەتىرگۈلنى،
ئېلىپ لەززەتنى تولغاقتىن تۇغۇپ باقسالڭ قۇياش مەندەك.

سىڭەي تاڭلارغا دولقۇنلاپ

سىڭەي تاڭلارغا دولقۇنلاپ مېنى ئارمانغا يار قىلغىن،
كۆيۈپ كەتسۇن جۇشۇم گۈر-گۈر قارا تۈندىن بىدار قىلغىن.

بوۋام يىپەك ئېلىپ ماڭغان چىغىرغا ئۈندۈرەي بىر مۈلك،
جۇنۇن سەھراسىدا قاتقان غېرىب باشىمنى تار قىلغىن.

قۇياشقا سۈركۈلۈپ قەھرىم قىلچىتەك چاقلىنىپ تۇرسۇن،
زامان دەشتىدە يانماققا جىنىمنى ئىنتىزار قىلغىن.

چىچەكلەر بارچە نامەردلەر يېشىنى ئىچسە ئاشقىنىڭ،
زەھەر تامغان يۈرەكلەرنى شىپا تاپماس بىمار قىلغىن.

نېسىپ بولماس باھادىرلىق جۇلاسى ئۆششىگەن ئەرگە،
يۈرەكلەپ نۇر گۈلى ئوخشاش ياشاشنى ئىختىيار قىلغىن.

ئەي يار

مېڭىپ يۈرگەن ئۆلۈكلەرگە چىقىلسام دەيمىنا ئەي يار،
قىلىپ جىسمىمنى يال - يال چوغ چېچىلسام دەيمىنا ئەي يار.

قۇياش كۆيگەن يۈرەكلەردە شۇۋىرغان داپ چېلىپ ئوينار،
ئاشۇ شور تاڭدا چوغلۇقتەك ئېچىلسام دەيمىنا ئەي يار.

دىلىمدىن ئۆركىسە سەۋدا كېتەر روھىمۇ ئۆڭكۈرگە،
مۇھەببەت سىرتىمىقى ئىچرە سىقىلسام دەيمىنا ئەي يار.

قەپەسلەرنى بۇزۇپ، بۇلبۇل ئۇچۇن ئاسماننى بەرمەككە،
ئازابىنىڭ باغرىدا ئۈچ ۋاق بېقىلسام دەيمىنا ئەي يار.

بوران سوقماقلىرى تۇغقان ئاتا توغراقسىمان ئاخىر،
ئانا تەكلىماكانىمغا يىقىلسام دەيمىنا ئەي يار.

نە قىلغاي

(شائىر ئارسلان ئىزىدىن)

كېچە تەشۋىشكە قۇل بولساڭ شىجائەت سەندە نە قىلغاي،
شىجائەت شەمشىرىڭ سۇنسا كارامەت سەندە نە قىلغاي.

بىگىز قەددىنى يا قىلغان ياشار چەمبەردە توشقاندەك،
كارامەت يەكلىسە روھنى سالاپەت سەندە نە قىلغاي.

ئىتىغا مىنسە تۇمارىس جاھانغا ئوت تارالغانمىش،
سالاپەت گۈللىرىڭ سۇلسا نازاكەت سەندە نە قىلغاي.

ھىجىر دەشتىدە سىلكىنگەن ھامان لاچىنغا ياندىشقاي،
نازاكەت «ئەلۋىدا!» ئېيتسا پاساھەت سەندە نە قىلغاي.

ئازاب ئۈنمەس يۈرەكلەردە مۇھەببەت چاقمىقى چاقماس،
سۆيۈشتىن ئۆركىسەڭ، قاچساڭ جاراھەت سەندە نە قىلغاي.

چۆل شەرھى

كۆمۈپ تەكتىگە ھېكمەتنى ئەسرلەپ ساقلىغان چۆل بۇ،
پەرىزاتتەك جامالىنى قۇياشقا قاقلىغان چۆل بۇ.

يېقىلغان چاغدا گۈلخانلار ئېلىپ ئۆتدىن ھارارەتنى،
ھەممشە ئەھلى كارۋاننىڭ ئىزىنى ياقلىغان چۆل بۇ.

چۆكۈپ تاتلىق خىياللارغا تىنىپ ياتقان بىلەن كۈندۈز،
ياساپ ئۈركەش كېچەلەردە كېيىكتەك تاقلىغان چۆل بۇ.

دۈپۈرلەپ چاپمىسا تۇلپار قېنى مۇزلاپ كېتەر بەلكىم،
پۈتىنى ئارغىماقلارنىڭ بوراندا چاقلىغان چۆل بۇ.

پۈتۈلگەن قىسمەتى بىرلە قويۇپ ھەيرەتتە ئالەمنى،
قىلىپ بايراق غۇرۇرنى گۆھەردەك چاقنىغان چۆل بۇ.

ياماق ئىزدەپ كۆڭۈللەرگە

ياماق ئىزدەپ كۆڭۈللەرگە باياۋاننى كېزىپ چىقتىم،
ئۆزۈمدىن بىر تاشالماستىن يولۇمدىن گاھ ئېزىپ چىقتىم.

يېشىمنى ئۇسسۇلۇق ئەيلەپ ئۈنۈپ چىقتى تۇمەنمىڭ گۈل،
ئۈزۈپ گۈللەرنى سۆبھىدە ساڭا دەستە تىزىپ چىقتىم.

بېشىمغا ساپتۇ بۇ قىسمەت غەزەلخانلىق بالاسىنى،
بولۇپ تۇتقۇن بالالارغا ساڭا نەزمە يېزىپ چىقتىم.

شامالار مەن ئۈچۈن يىغلاپ چېچەمنى يۇلسىمۇ ئەپسۇس،
يۈرەكنىڭ رەڭگىنى تاشقا قېنىم بىرلە سىزىپ چىقتىم.

مۇرادىم بولمىسا ھاسىل ئۇچۇق كەتكەي كۆزۈم (يارەب!)
شېرىن ئۇستەكتە ئالەمنى تېنىم تاپماي قېزىپ چىقتىم.

ئاپتور: كۇما ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە.

قەھرىمان روزى ئەرچىن

يوروق پەرۋازغا سىلكىندىم

جېنىم سىلكىندى ئەسلەردىن كۆزى تۇندەك قاراسىدىن،
يۇرۇپ دەشتلەردە قەلبىڭگە سىڭىپ كىرمەك بالاسىدىن.
قاناتتىن قايرىلىپ قالسام سېنىڭ شەيدالىقىڭ رىغبەت،
يوروق پەرۋازغا ئايلاندىم ۋىسال ئىشقى داۋاسىدىن.
خىياللار تەشۋىشى دەھشەت، مۇھەببەتتىن ئاگاھ بولسام،
پۈتۈمنى بۇزغىلى بولماس يوروق پەرۋاز چالاسىدىن.
قاتار ئەسكەن شامالاردىن يۈرەكلىك تىۋىشى كەلسە،
خالاس بولسام قوقاسلانغان قارا ھىجران ياراسىدىن.
سىناپ كەلدىڭ ئايا دىلبەر ئىشقىنىڭ ئىمتىھانىدا،
سەپەردىن پايىسنارىم يوق، ۋە يا كەچمىش قازاسىدىن.

ئاپتور: باي ناھىيەلىك مەدەنىيەت-تەنتەربىيە رادىيو-كىنو-تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدا

بۇ سانىنىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ سانىنىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەھمەت؛ كوررېكتورى: رەنا ئەھمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى لايىھەلىگۈچى: قۇربانجان روزى شەيدائى (تەكلىپلىك)، بەتچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم (تەكلىپلىك).

ئەخلاقنىڭ قىيامى ۋە قىيامىتى

ئابدۇۋاھىد مەتنىياز ئەمىن

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

5. ئەنئەنىدىن قېچىش ۋە ئەخلاق

يۇقىرىدا بىز ئەخلاقنىڭ ئومۇملاشقان بىر قىسىم مەزمۇنلىرىنى ۋە ئۆزىمىز ئەخلاقسىزلىق، دەپ قارىغان

ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت

تەرەپلەرنى ساناپ ئۆتتۇق. شۇنداقلا، قەدىمكى كىشىلەرنىڭ دىنىنى ۋاستە قىلىپ ئەخلاقنى قوغدايدىغانلىقىنى كۆرسەتتۇق. تەبىئىيكى، ئەخلاقنىڭ مەزمۇن دائىرىسى بەك كەڭ، ئەخلاق تەلەپلىرىنىڭ تۈرىمۇ كۆپ، ئەخلاقسىزلىقنىڭ كېلىپ چىقىشىغا نىسبەتەن، ئاددىي يەكۈن چىقىرىش يەڭگىلتەكلىك بولىدۇ. ھەممە سەۋەبلەرنى كۆرسىتىش ناھايىتى كۆپ ئىلمىي ئەمگەك ۋە يېتەرلىك سەھىپە تەلەپ قىلىدۇ. بۇ يەردە بىز قاراشلىرىمىزنى ھاياسىزلىق، جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشىنى مەركەز قىلىپ ئوتتۇرىغا قويىمىز.

ئەخلاقسىزلىق بىر ئىجتىمائىي مەسىلە. ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ سەۋەبى ئەلۋەتتە كۆپ بولىدۇ. ئەمما بىز كىشىلىرىمىزدىكى دىنىي ئاڭنىڭ سۇسلىشىشى بىلەن ھاياسىزلىق، جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشىنىڭ شۇنچىلىك پاراللېل رەۋىشتە ماڭغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بۇ خىل ئەھۋال غەرب ئەللىرىنىڭ يېقىنقى زاماندىكى مۇشۇ خۇسۇستىكى ئەھۋالى بىلەن چوڭ جەھەتتىن بىردەك، بۇ تەرەپ بىزنىڭ چوڭقۇرلاپراق چۈشىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەلۇمكى، غەرب ئەللىرىدە دىنىي ئاڭنىڭ سۇسلىشىشى خېلىلا كېيىنكى دەۋرلەرگە توغرا كېلىدۇ. بۇ، غەربنىڭ ئىلىم - پەن تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ دىندىن يىراقلىشىشىدىن بولغان. فرانسىيە پەيلاسوپى دىكارت (1596 ـ 1650) ھازىرقى زامان غەرب پەلسەپىسىگە ئاساس سالغۇچى دەپ قارىلىدۇ. ئۇ پروتېستانت مۇخلىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قارىشىچە، ماددىي ۋە روھىي ئىككى خىل جىسىم تەڭ مەۋجۇت بولۇپ، بۇ ئىككى ئاساسىي قىسىم خۇدادىن كەلگەندى. پەقەت خۇدالا مۇستەقىل مەۋجۇت ئىدى، بۇ مەنىدىن ئالغاندا، ئادەم بىر خىل دۇئالىستىك ـــ ئىككى مەنبەلىك مەۋجۇتلۇق ئىدى. ئۇ پەن بىلەن دىنىنى مۇرەسسە-

گە سېلىشنى تەشەببۇس قىلغانىدى. ئۇ پەقەت «ھېسسىي بىلىش ئېنىق بولمىغان بىلىش. شۇڭا پەقەت ئەقلىي بىلىشكە تايىنىش لازىم. ئەقلىنى ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى قىلىش لازىم» دېگەنىدى. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرى مېتافىزىكا جەھەتتىن ئىدېئالىزمغا، فىزىكا جەھەتتىن ماتېرىيالىزمغا مايىل ئىدى.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى مۇتەپەككۇرلار، ھەتتا تەبىئەت ئالىملىرىمۇ دېكارتقا ئوخشاش قاراشنى ياقلايتتى. فىرانسىيە مۇتەپەككۇرى، فىزىكا، ماتېماتىكا ئالىمى، ياۋروپا ھازىرقى زامان ئىلىم - پېنىنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى پاسكال (1623 ـ 1662) نىڭ پەندىن دىنغا بۇرۇلۇش كەچۈرمىشلىرى بولغان. ئۇ: «ئېتىقاد بولمىسا، ئادەملەر چىنلىق - ياخشىلىقنى بىلىشكە ئامالسىز قالىدۇ، ئادالەتنىمۇ چۈشەنمەيدۇ» [23] دېگەنىدى. پاسكالغا ئوخشاشلا، نيۇتون (1643 ـ 1727) نىڭ كلاسسىك فىزىكا ئىلمى ۋە ماتېماتىكىدىكى بارلىق تۆھپىلىرى ياشلىق دەۋرىدە تاماملانغان بولۇپ، ئوتتۇرا ياش ۋە ئاخىرقى ھاياتىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىلاھىيەتنى ئىسپاتلاش ۋە مېتال تاۋلاش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىشقا سەرپ قىلغانىدى. نيۇتون: «خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە مۇكەممەللىكىنى تونۇش ۋە ئىسپاتلاش ھەر بىر پەيلاسوپنىڭ ئەڭ مۇقەددەس بۇرچىدۇر. تەبىئەت دۇنياسىنى خۇدا ياراتقان. تەبىئەت پەقەت خۇدانىڭ ئىلاھىي مۇكەممەللىكىنىڭ تاشقى شەكلىدۇر··· ئىنسانلار تەبىئەتنى تەبىئەت پەلسەپىسى ئارقىلىق تەتقىق قىلغاندىلا ئاندىن ئەڭ ئاخىردا خۇدانى تونۇيالايدۇ»[24] دەپ قارىغانىدى. بۇ مەنىدىن ئالغاندا، نيۇتوننىڭ بىر ئۆمۈر مەشغۇل بولغان ھەر خىل تەتقىقاتى ئۇنىڭ قەلبىدىكى خۇداغا خىزمەت قىلاتتى.

ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ گېئورگې. بېركېلېي (1685 ـ 1753) خىرىستىيان دىنى بىلىمى يېتەرلىك بولۇپ، 1734- يىلى ئېپىسكوپلۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. ئۇ: «بىز تەجرىبە ئارقىلىق تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىنى بىلەلەيمىز... تەبىئەت قانۇنىيەتلىرى بولسا ئىلاھنىڭ ئىرادىسىدۇر. ئىلاھنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى ۋە دانالىقى مۇشۇنداق قانۇنىيەتلىك ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ئېنىق زاھىر بولىدۇ. بىراق، بىزنىڭ تەپەككۇرىمىز ئىلاھ بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىشەلمەيدۇ. بىزنىڭ تەپەككۇرىمىز پەقەت سەۋەبلەرنى ئايلىنىدۇ» [25]، «بىزنىڭ بىلەلەيدىغان مەۋجۇت نەرسىمىز ئىنسانلارنىڭ قەلبى، ئادەم قەلبىدىكى كۆز قاراشلار ۋە خۇدادۇر» [26] دېگەنىدى.

ئويغىنىش دەۋرىدىكى مۇتەپەككۇرلارنىڭ كۆپىنچىسىمۇ دىنغا، دىنىي جەمئىيەتكە كەسكىن رەۋىشتە تەنقىدىي پوزىتسىيە تۇتقان بولسىمۇ، دىن مەسىلىلىرىگە كەلگەندە سوغۇققان پىكىر يۈرگۈزگەنىدى. سپىنوزا (1632 ـ 1677)، روسسو (1712 ـ 1778)، گېگىل (1770 ـ 1831) لەرمۇ ئىدېئالىزمچى پەيلاسوپلار ئىدى. بۇ دەۋردىكى كۆپ ساندىكى پەيلاسوپلارنىڭ قارىشىدا روھنىڭ ئۆلمەسلىكىگە ئىشىنىش ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىدى. ئۇلار دېكارتقا ئوخشاشلا، ئۆلمەيدىغان روھنىڭ بار- يوقلۇقى ئېتىقاد مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى ئەقىل مەسىلىسىدۇر، دېگەن قاراشتا ئىدى. ئۇلار «خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىش ئەقىلگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. چۈنكى بۇ دۇنيا ناھايىتى سىستېمىلىقتۇر» دەپ قارايتتى. ئۇلار «دىنىدىكى بارلىق نامۇۋاپىق ئەقىدىلەرنى چىقىرىۋېتىش كېرەك. چۈنكى خىرىستوسنىڭ تەلىماتلىرى ناھايىتى ئاددىي ئىدى. بۇنداق نامۇۋاپىق ئەقىدىلەرنى كېيىنكى چېركاۋلار دىن تارقىتىش جەريانىدا قوشۇۋالغان» دەيتتى. بۇ چاغلاردا «خۇدا ھەممىدىن ئاۋۋال دۇنيانى ياراتقان. بىراق كېيىن ئۆز جىسمىنى قايتا كۆرسەتمىگەن. خۇدا ئەڭ ئالىي مەۋجۇتلۇققا ئايلانغان. ئۇ ئىنسانلارغا پەقەت تەبىئەت ۋە تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىگە سىڭىشىپ زاھىر بولىدۇ. ئەكسىچە ھېچقانداق تەبىئەتتىن ھالقىغان شەكىللەردە كۆرۈنمەيدۇ» دەيدىغان «تەبىئەت ئىلاھىيەتچىلىكى» ـــ «دېئىزم» (自然神论) چۈشەنچىسى پەيدا بولغان بولۇپ، كېيىنكى نۇرغۇن كىشىلەر دېئىزمغا ئىشىنىشنى تەشەببۇس قىلغانىدى.

ھالبۇكى، دېكارتتىن كېيىنكى دەۋرلەردە يەنە كۆپلىگەن ماتېرىيالىزمچى مۇتەپەككۇرلەر بارلىققا كەلگەنىدى. ئەنگلىيە پەيلاسوپلىرىدىن توماس. ھوببىس (1588 ـ 1679) تۇنجى بولۇپ «ماددىلا بىردىنبىر مەۋجۇد نەرسە» دەپ ئىلاھىيەت ۋە دۇئالىزمغا قارشى تۇرغان. مۇتەپەككۇر، يازغۇچى، پەيلاسوپ ۋولتېر (1694 ـ 1778)، پەيلاسوپ دېنىس. دىدېرو (1713 ـ 1784)، ك. ئا. ھېلۋېتىيۇس (1715 ـ 1771)، دېكارت فىزىكىسىنىڭ ۋارىسى ۋە تەرەققىي قىلدۇرغۇچىسى لامېترى (1709 ـ 1751) قاتارلىق بىر قىسىم مۇتەپەككۇرلار ھوببىسنىڭ قاراشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ خۇداغا ئە-

شەنمەدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۇچۇقتىن-ئۇچۇق «دەھرىيلەر» دەپ ئاتاشقان بولۇپ، ۋولتېر: «بارلىق چۈشەنچىلەر سەزگۈدىن كېلىدۇ. دىن ئەقىلنىڭ دۈشمىنىدۇر» [27] دەپ قارىدى. دىدېرو ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى تەجرىبە دەپ چۈشىنىپ، تەڭرىنىڭ مەۋجۇتلۇقى، روھنىڭ ئۆلمەسلىكى، بىلىپ بولماسلىق نەزەرىيەسى، دۇئالىزم ۋە سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم دېگەنلەرگە قەتئىي قارشى تۇردى. ئۇ: «تەپەككۇر ماددىي دۇنيانىڭ ئەڭ يۇقىرى تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلى. بارلىق بىلىش سەزگۈدىن كېلىدۇ» دەپ قاراپ، ئوبيېكتىپ دۇنيانى كۆزىتىش، ئويلاش، تەجرىبە قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق تونۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ «بارلىق دىنلار يالغاندۇر. ئەركىنلىك ئادەمنىڭ تەبىئىي ھوقۇقىدۇر» [28] دېدى. ھېلۋېتيۇس خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلدى. ئۇ «دۇنيا ماددىي، ھەرىكەتلىك، بىلگىلى بولىدۇ. ماددىي دۇنيا بىلىمنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى. ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسى تەرەققىياتىنىڭ قانداق بولۇشى ئادەمنىڭ تەرەققىيات سەۋىيەسىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنىڭ ئاساسلىق بەلگىسى» دەپ قارىدى. لامېترى: «ماددا بىردىنبىر ئەمەلىي گەۋدىدۇر. ئادەم بىلەن ھايۋانلار ئوخشاشلا ماشىنا - ئۈسكۈنىدۇر. بىلىش سەزگۈدىن باشلىنىدۇ. سەزگۈنىڭ ئوبيېكتى ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولغان ماددىي دۇنيادۇر. ئادەمنىڭ خاراكتېرى، ئىجتىمائىي ئادەتلەر ۋە ئەخلاق چۈشەنچىلىرىنى ماددىي ئامىللار بەلگىلەيدۇ» دەپ قارىدى. ئۇ يەنە «دىن بىر خىل مۇقەددەس زەھەردۇر. دىن بولمىسىلا ئىنسانلار تېخىمۇ كۆپ بەختلىك بولالايدۇ» دېگەننى تەشەببۇس قىلدى. ۋولتېر، دىدېرو، ھېلۋېتيۇس، لامېترى قاتاردىكى پەيلاسوپلار «ئادەملەر ئەقلىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلىپ، بىلىم ئومۇملاشقاندىن كېيىن، ئىنسانىي ماھىيىتىدە ناھايىتى چوڭ ئىلگىرىلەش بولىدۇ. بارلىق غەيرىي قىلىقلار ۋە بىلمەي تۇرۇپ قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى مەدەنىي ئىنسان ماھىيىتىگە ئورۇن بوشىتىدۇ» [29] دەپ قارىدى. ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرىدە يەنە ئەخلاقنىڭ دىنغا تايانمايمۇ مەۋجۇت بولۇۋېرىدىغانلىقىنى دەلىللەشكەنىدى. كېيىنچە بۇ خىل قاراشلار غەربىي ياۋروپا رايونلىرىدىكى ئاساسلىق پىكىر ئېقىمى بولۇپ قالغانىدى.

دېكارتنىڭ ئەقىلنى ئۆلچەم قىلىش تەشەببۇسى پەنىنىڭ مۇستەقىل راۋاجلىنىشىغا يول ئېچىپ بەرگەنلىكى ئېنىق. بىراق 17-، 18-ئەسىرلەرگە كەلگەندە دېكارت پەلسەپىسىنىڭ ۋارىسلىرى ئۇنىڭ پەلسەپىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، «دېكارتىزم»نى شەكىللەندۇرۇپ، قارىمۇقارشى ئىككى مەزھەپكە بۆلۈندى. بىر مەزھەپ دېكارتنىڭ فىزىكىدىكى مېخانىكا نەزەرىيەسىدىكى تەبىئەت قارىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ ماتېرىيالىزمچىلارغا ئايلاندى. يەنە بىر مەزھەپ ئۇنىڭ مېتافىزىكا جەھەتتىكى خۇدا ۋە روھ تەلىماتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۇزۇل - كېسىل ئىدېئالىزمچىلاردىن بولدى. ئەمما، ئىدېئالىزمچىلار مەزھىپى شۇ دەۋرلەردە كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا ئانچە چوڭ تەسىر كۆرسىتەلمىگەنلىكى ئېنىق. چۈنكى كېيىنكى دەۋرلەردىكى تەبىئىي پەنلەردىكى بايقاشلار، دېموكراتىك سىياسىي، ئىنسان پسىخىكىسى ھەققىدىكى بايقاشلار ئىنسانلارنىڭ «خۇدادىن يۈز ئۆرۈش»ىگە كەڭ ئىمكانىيەتلەرنى بەرگەنىدى. كىشىلەرنىڭ قارىشىدا مېتافىزىكىلىق قاراشلارنى ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلىغىلى بولمايلا قالماي، كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئەمەلىي مەسىلىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمۇ ئاز ئىدى. ئەكسىچە پەن مەسىلىلىرىنى كۆرگىلى، ھەم ئۆلچىگىلى بولاتتى. مېتافىزىكىلىق قاراشلار گەرچە ئاڭلىماققا يېقىملىق، شېئىرىي مەنىگە باي بولسىمۇ، ئۇنىڭ نەزەرىيەۋى مەزمۇنى قۇرۇق ئىدى.

ئىنسانلارنىڭ ئىلگىرىلىشى بۇرۇندىنلا تەجرىبە پېنىدىكى ئىلگىرىلەش، ھۆكۈملىرىنىڭ مۇۋاپىقلىقىدىكى ئىلگىرىلەش بىلەن خۇلاسىلەنگەن بولۇپ، كۆپىنچە كىشىلەر تەجرىبە پەنلىرى ۋە ھۆكۈملىرىنىڭ مۇۋاپىقلىقى ياخشى، ئۇلار چەكسىز پايدا ئەكىلىدۇ دەپ قارايتتى. ئۇلار پەن ۋە ئەقلىيلىكنى ئىزچىل تەرىپلەپ، ئۇنى شەخس ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئىدارە قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ مەنبەسى دەپ قاراپ كەلگەن بولۇپ، بۇ خىل قاراش ھەر قېتىم ئىسپاتلانغاندا، ئەنئەنە تەنقىدكە ئۇچرايتتى. ياۋروپا مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىدىن كېيىن ئەنئەنىنى ئىلىم - پەن، ئەقلىيلىك بىلەن قارىمۇقارشى دەپ قاراش ئومۇملاشتى. ئەقلىيلىك بىلەن بىلەن ئىلىم - پەنىنىڭ تەرتىپ - پروگرامما ئەمەلىيەتلىرى ھەمدە ئۇلارنىڭ نوپۇزى زور دەرىجىدە ئاشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلار ئالاھىدە ئەنئەنىۋى ئېتىقاد ۋە ئادەتتىكى ئەنئەنىلەرنىڭ شەرىپىنى يوق قىلدى.

ئامېرىكىلىق مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ئېدۋارد. شىلس (Edward Shils، 1911 ــ 1995)نىڭ قارىشىچە، ئىلگىرى كىشىلەرنىڭ مۇقەددەس شەيئىلەر ھەققىدىكى بىلىمىنىڭ يېتەرسىز بولۇشى تەربىيە كۆرمىگەنلىك دەپ قارىلىدىغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە رېئال ھادىسىلەرنى بىلمەسلىك شۇنداق قارىلىدىغان بولدى. بىلىمسىزلىك بىلەن ئەنئەنە باغلاشتۇرۇلۇپ، ئىككىسى ئاساسەن دېگۈدەك ياۋروپانىڭ يېرگىنىشلىك كونا تەرتىپىنىڭ تەشكىلىي قىسمى بوپقالغانىدى. بىر تەرەپ ئەقلىيلىك ۋە پەن بىلىملىرى، يەنە بىر تەرەپ ئەنئەنە ۋە نادانلىق بولۇپ، ھەر بىرى بىر قۇتۇپتا تۇرۇپ ئۆز ئارا سىغىشالمايتتى. تەرەققىيات تەرەپدارلىرى شۇنىڭغا ئىشىنەتتىكى، ئىنسانلار چوقۇم ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىشى، ئۆز بېشىمچى ۋە ئادەمگە قىلىدىغان نوپۇزدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ، ئىنسانلارنىڭ ئىشلىرىغا پەن ئىلھامىغا ئىگە ئەقلىيلىك ئارقىلىق يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك. ئۇلار ئەينى ۋاقىتتا زور كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ خۇراپىي ۋە نادان ھالەتتە تۇرۇشىدىن نەپرەتلىنەتتى. ئۇلار بۇ خىل ھالەتنى خىرىستىيان چېركاۋىنىڭ مەجبۇرلاش خاراكتېرىدىكى دىنىي ئەقىدىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرگەنىدى. بىلىمسىزلىك، خۇراپات، چېركاۋنىڭ ئىدارە قىلىشى، دىنىي سىغدۇرماسلىق، ئىجتىمائىي دەرىجە تۈزۈمى، بايلىقنى تەقسىملەشتىكى باراۋەرسىزلىك، كېلىپ چىقىشى بويىچە ئېرىشىدىغان ئەڭ ئىجتىمائىي مەرتىۋە ئېتىبار ھوقۇقى، شۇنداقلا باشقا پىسخىك ھالەتلەر ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈملەرنىڭ ھەممىسى ئەقلىيلىك تەرەپدارلىرى ۋە تەرەققىيپەرۋەرلەرنىڭ ئەيىبلەش ئوبيېكتلىرى ئىدى. ئەنئەنىۋىلىك مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ سەۋەبكارى ياكى نەتىجىسى دەپ قارىلاتتى. ئەنئەنىۋىلىك ھەر بىر كونا تەرتىپ تەنقىدچىلىرىنىڭ ھەممە يەردە مەۋجۇت بولغان دۈشمىنىگە ئايلانغان بولۇپ، كىشىلەر «ئەنئەنىۋىلىك ئەقلىيلىك ۋە ئىلىم - پەن بىلىملىرىگە ئورۇن بوشاتقان ۋاقىتتا، ئۇ ساقلاپ كەلگەن مۇدھىشلىقلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىدۇ. ئەقلىيلىك ۋە ئىلىم - پەن بىلىملىرىنىڭ تارقىلىشى رىم كاتولىك چېركاۋىنىڭ تەسىر كۈچىنى ۋەيران قىلالايدۇ. پادىشاھلىق تۈزۈمىنىڭ ھوقۇق كۈچىنى چەكلىيەلەيدۇ. تۇغقانچىلىق ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتى ئارقىلىق ئېرىشكەن ئالاھىدە ھوقۇقنى يوق قىلالايدۇ» دەپ قارايتتى. شۇڭا مۇشۇ ئەنئەنىۋىلىكلەرنى يوق قىلىش مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ كۈنتەرتىپىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى ئىدى، ئەنئەنىۋىلىك يىمىرىلسىلا، ئالاھىدە ماھىيەتكە ئىگە ئەنئەنىلەرمۇ يوقىلاتتى.

شۇنداق قىلىپ كىشىلەر مەنىۋى كىشەنلەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئېتىقادقا، غەيرىي ئەقلىيلىككە قارشى تۇردى. بۇ خىل قارشىلىق ئادەملەرنىڭ ئەقلىيلىككە ئىشىنىشىدە ئىپادىلەندى. مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى كۆز قارىشى خىرىستىيان دىنى ئېتىقادىغا تەھدىت سېلىپ، ئۇنى پارچىلىنىش خەۋپىگە دۇچار قىلدى. ئەمما ئۇ ئەخلاقتىكى مۇقەددەسلىكنى يوق قىلىۋەتتى، ئىلگىرى ئەخلاقسىزلىق قاتارىدا قارىلىدىغان نۇرغۇن قىلىقلار ئەمەلىيەتتە نورمال ئىش دەپ قارالدى.

جىنسىيەت ئۇقۇمىنىڭ ئادەتتىلىشىشى غەرب ئەللىرىدىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىن ــ ئاساسلىقى دىنىي ئاڭنىڭ سۇسلىشىش تارىخىدىن باشلاندى. چۈنكى 2000 يىلدىن بۇيان غەربنىڭ جىنسىي ھەرىكەتكە بولغان مۇئامىلىسى ئاساسلىقى خىرىستىيان دىنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، گەرچە ئوخشىمىغان مەزھەپلەردە جىنسىيەتنىڭ تۇرمۇشتىكى ئورنىغا قارىتا ئوخشىمىغان قاراشلار بولسىمۇ، ئاساسلىق ئورۇندىكى قاراشتا، نەسىل قالدۇرۇشتىن باشقا جىنسىي پائالىيەتنىڭ مۇۋاپىقلىقى كىشىلەرنىڭ گۇمانىنى قوزغايتتى. بۇ خىل قاراش پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ جىنسىيەتكە بولغان زىيادە سەزگۈرلۈكىنى پەيدا قىلغانىدى. لوندون ئىقتىساد ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، دۇنياغا داڭلىق جەمئىيەتشۇناس ئانتونىي گىددىنس (Anthony Giddens)نىڭ قارىشىچە، كېيىن نۇرغۇن ئادەملەر چېركاۋنىڭ كۆز قاراشلىرىغا ئېتىبار بەرمەيدىغان ياكى قارشى تۇرىدىغان بولدى. كىشىلەر دىنىي نوپۇز مەنئى قىلغان بۇزۇقچىلىق - زىنا ئىشلىرىنى قىلىدىغان بولدى. توي قىلىش ئارقىلىق ئاندىن جىنسىي قانائەت ئىزدەش كېرەك، دەيدىغان كۆز قاراش سۇسلاشتى. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىغا كەلگەندە، بۇنداق ئەركىن قاراش تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى. خىرىستىيان دىنى ئەقىدىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان كىشىلەر تويدىن بۇرۇنقى ھەرقانداق جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشنى نورمالسىزلىق دەپ قارىغان بولسا، ئەمەلىيەتتە بىر قىسىم كىشىلەر بۇنىڭغا كەڭ قورساق مۇئامىلە قىلدى، ھەتتا تويدىن بۇرۇنقى جىنسىي قىلىقلارغا ئىلھام بەردى.

ئېدۋارد شىلىس ياۋروپانىڭ ئەنئەنىدىن ئايرىلىپ،
ئەقلىيلىشىش يولىغا قەدەم بېسىشىنىڭ سەلبىي تەرىپى ھەق.
قىدە ئەپسۇسلىنىپ: «يورۇقلۇققا ئىنتىلىپ، زۇلمەتكە
قارشى تۇرىدىغان تەرەققىيپەرۋەرلەرنىڭ پارلاق بىر تارى.
خى بار. ئۇلار ئىنسانلارغا نۇرغۇن ئۇتۇق ئاتا قىلدى.
بىراق يېقىندىن بۇيان ئۇمۇ خالتا كوچىغا كىرىپ قالدى.
ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئۆزىنىڭ پىروگراممىسىنى ئەمەلگە ئا.
شۇردى. كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ئۇتۇقلىرىنى ئېتىراپ قىلدى.
بۇ، ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك. ھالبۇكى كىشىلەر
ئۇنىڭ ئۇتۇقلىرىنى جىمجىت رەۋىشتە قوبۇل قىلىۋاتقان
پەيتتە،... ئۇنىڭ مەغلۇبىيەتلىك تەرەپلىرىمۇ بارا ـ بارا
گەۋدىلىنىشكە باشلىدى... ئۇ يېتىشتۈرگەن ئەقىلچىلىك ۋە
پەنچىلىكنىڭ چاكىنىلىقى شۇكى، ‹ئەنئەنە› دېگەننى ئاگاھ.
سىلا غەزىپىنى باسالمايدۇ. تەرەققىيپەرۋەر كۆز قاراشقا
نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئەنئەنە تەرەققىياتقا توسالغۇ بولىدى.
غان، ئىلىم ـ پەن ۋە ئەقىلنىڭ ئىنسانىيەت ئىشلىرىدا قوللى.
نىشقا توسالغۇ بولىدىغان بارلىق ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ⋯ ئۇلار ئەنئەنىنى رەت قىلىدۇ» [30] دەپ يازى.
دۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ ئىجتىما.
ئىي پەنلەرگە بولغان تەسىرى بەك زور بولۇپ، كېيىنكى
ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى ئەنئەنە بىلەن زور ئىشلارنىڭ
يېقىن مۇناسىۋىتىنى ناھايىتى ئاز تىلغا ئالدى. رېئالىزملىق
ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى بولسا، ئەنئەنىنى تىلغا ئالمىدى.
«2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، تارىخشۇناسلار ۋە ئىنساد.
شۇناسلار، ئەنئەنە ھەققىدە ئويلانمىدى. ئۇلار يېقىنقى ۋە
ھازىرقى جەمئىيەتكە يېقىنلاشقانسېرى، ئەنئەنىنىڭ تەسىرى.
نى شۇنچە كۆرەلمىدى⋯ ئەنئەنىۋىلىك ھەر خىل ئېتىقاد،
ھەرىكەت ۋە تۈزۈملەردىكى خۇسۇسىيەت بولۇش سۈپىتى
بىلەن، باشقا شەيئىلەرگە سىڭىپ كەتتى.» [31]

دىن بىلەن سىياسىي ئايرىلغان ھاكىمىيەت ئەندىزىسى.
نىڭ مۇكەممەللىشىشى، ئىلىم ـ پەن تەتقىقاتىدىكى ئىلمىي
پىرىنسىپ ۋە پوزىتسىيەلەرنىڭ شەكىللىنىشى قاتارلىقلار
ئىنسانلارنىڭ دىنغا بەلگىلىك تەنقىدىي پوزىتسىيە تۇتقانلى.
قىنىڭ ياخشى نەتىجىسى. ھالبۇكى ئىنسانلار تەبىئەت دۇنيا.
سىدىكى ئاجايىپ مۆجىزىلىك مەخلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ
نۇرغۇن مەسىلىلىرى بار. بۇنى پەننى قورال قىلماي ھەل
قىلغىلى بولمايدۇ. يەنە نۇرغۇن مەسىلىلەرنى دىننى چەتكە
قېقىپمۇ ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ. بولۇپمۇ ئەخلاق مەسىلى.
سى شۇلارنىڭ بىرىدۇر.

دەرۋەقە، پەن كىشىلەرگە بەختنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى
ئەمەلىي ئىسپاتلاش شەكلى ئارقىلىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.
كىشىلەرنى كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ دەرىجىسى بىلەن
تەمىنلەيدۇ. كىشىلەر پەننىڭ نۇرى بىلەن ئالدىدىكى چەك.
سىزلىكنى كۆرەلەيدۇ. شۇڭا كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئۈمىد.
ۋار پوزىتسىيەدە بولىدۇ. ھالبۇكى پەن ئىنسانلارنى تەبى.
ئەتنى بويسۇندۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرۇپ، ئۇلارنى ئازادە
تۇرمۇشقا، ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى ماددىي باياشاتچىلىق.
قا ئىگە قىلغان بولسىمۇ، ئۇ يەنە ئۇرۇش، ۋابا، مۇھىت
بۇلغىنىش، چەتكە قېقىلىش... كەبى ئازابقا دۇچار قىلدى.
دېمەك، پەنمۇ كىشىلەرگە تەلتۆكۈس بەخت ئېلىپ
كېلەلمىدى.

ئادەم مەنىۋى ۋە ئەقلىي مەۋجۇتلۇق بولۇپ، ئەقىل
ئادەمنى ئوبيېكتىپ شەيئىلەردىن پايدىلىنىش، ئىشلارنى
ئورۇنلاشتۇرۇش، ۋەقەلەرنى كونترول قىلىش قاتارلىق
تەرەپلەردە سەل قارىغىلى بولمايدىغان نەتىجىلەرگە ئىگە
قىلغان بولسىمۇ، تارىخ ئۇنىڭ زىيادە ئەقلىي تەرەپكە بۇ.
رالسا، نۇقسان كۆرۈلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. يەنى بىرىن.
چىدىن، ئەقىل ئادەمنى ئومۇمىي توپنىڭ ئەمەس، پەقەت
شەخسەن ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىنىلا كۆزلەشكە مايىل قىلىۋەت.
تى. بۇنىڭ بىلەن ئومۇمىي توپنىڭ ئىتتىپاقلىقى مۇقەررەر
ئاجىزلىدى ۋە پارچىلاندى. ئومۇمىي توپ ھاياتلىقىنىڭ نې.
گىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاجىزلىشىشى ۋە پارچىلىنىشى بىلەن
ئۇنىڭ تەرەققىياتىنىڭ ئىزچىللىقىمۇ تۈگىدى؛ ئىككىنچى.
دىن، ئەقىل ئادەمنى ئۆلۈم ـ يېتىمنى تونۇيالايدىغان
قىلدى. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر قەلبىدە ھايات مەۋجۇتلۇق.
نىڭ سىرلىقلىقى، ئەھمىيىتى ئاساسەن يوقالدى.

قەدىمكى دەۋرلەردە ئەخلاق، قانۇن، ئىجتىمائىي
تۈزۈم ۋە ئاڭ فورمىسى قاتارلىقلار دىنغا يۇغۇرۇلۇپ
كەتكەن بولۇپ، دىن ھەر خىل مەدەنىيەت ئامىللىرىنى ئۆ.
زىگە جەملىگەن بىر پۈتۈن گەۋدە ئىدى. بىراق كېيىنكى
دەۋرلەردە، مەدەنىيەت سىستېمىسى بۆلۈنۈشكە باشلىدى.
بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، سىياسىي بىلەن دىن، ئەخلاق
بىلەن دىن، قانۇن بىلەن دىن قاتارلىقلار بۆلۈنۈپ كەتتى.
ئېنىقكى ھازىر دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىمۇ قەدىم.

كى دەۋردىكى بىلەن تامامەن ئوخشىمايدۇ.

شۇڭا بىز شۇنداق يەكۈن چىقىرالايمىزكى، «بىرىنچىدىن، دۇرۇس، ياخشى بولغان دىنىي ئېتىقاد شەخسنىڭ ئەخلاق شەكىللەندۈرۈشىگە پايدىلىق بولىدۇ. چۈنكى بىر خىل ئەخلاقىي ئۆلگە بولۇش سۈپىتى بىلەن، دىن ئەخلاقنىڭ دەسلەپكى باشلىنىش نۇقتىسىدۇر. بىر خىل تەشكىلىي پائالىيەت بولۇش سۈپىتى بىلەن، دىنىي ئېتىقاد ئېتىقادچىنىڭ ئەخلاقىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرىدىغان مۇھىم بىر تۇرمۇش شەكلىدۇر.» [32] «ئىككىنچىدىن، دىنىي ئېتىقاد شەخسنىڭ ئەخلاق مىزانلىرىغا رىئايە قىلىشىغا پايدىلىق. دىنىي ئېتىقاد ئەخلاقىي ئېتىقاد پەيدا قىلىدۇ. ئەخلاقىي ئېتىقاد ئەخلاقىي ئىرادىگە بويسۇنىدۇ···» [33] گاۋ جاۋمىڭ ئېيتقاندەك: «ئومۇمەن ئېيتقاندا، بىر ئادەمدە دىنىي ئېتىقاد بولسا، تاشقى دۇنيانىڭ چەكلىمىسى يىمىرىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ قەلبىدە يەنىلا ئەڭ ئاخىرقى ‹مۇداپىئە سىزىقى› بولۇپ، ئادەم بولۇشنىڭ ئەڭ نېگىزلىك مىزانلىرى ۋە ھەرىكەت ئۆلچەملىرىگە قاتتىق رىئايە قىلىدۇ، نەپسنى دەپ يەڭگىللىك بىلەن چۈشكۈنلىشىپ كەتمەيدۇ.» [34] «ئۈچىنچىدىن، دىنىي ئېتىقاد ئېتىقادچىلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلىگەن جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق سەۋىيەسىنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق.» [35]

بىراق ئەسكەرتىش كېرەككى، بىرى، دىنىي ئېتىقادتىكى بۇ خىل پايدىلىق تەرەپلەر شەرتلىك بولىدۇ. يەنى، ۋايدخېد كۆرسەتكەندەك، «دىن — ئادەمنىڭ تەنھا ياشىغان چېغىدىكى تەجرىبىسى. مۇشۇنداق تەنھالىق تەجرىبىسى بولمىسا، دىنىي تۇيغۇسى بولمايدۇ. كوللېكتىپ دىنىي تەلۋىلىك، تەرغىبات پائالىيىتى، ھەر خىل دىنىي ئادەتلەر، ھەر خىل دىنىي جەمئىيەتلەر، مۇراسىم، سۇترالار ۋە ھەرىكەت مىزانلىرىنىڭ ھەممىسى دىنىنىڭ لىباسلىرى بولۇپ، مۇقىمسىز بولغان تاشقى شەكىلدۇر. ئۇلار پايدىلىق بولۇشىمۇ ياكى زىيانلىق بولۇشىمۇ مۇمكىن. نوپۇزدارلار ئۈچۈن بەلگىلەنگەن بولۇشىمۇ ياكى ۋاقىتلىق تەدبىر بولۇشىمۇ مۇمكىن. بىراق دىنىنىڭ مەقسىتى بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ھالقىپ كەتكەن بولىدۇ. دىن شەخس پەزىلىتىنىڭ قىممەت بىخ ئېتىزى. بۇ خىل قىممەت ئىجابىي بولۇشىمۇ، سەلبىي بولۇشىمۇ مۇمكىن.» [36] دېمەك، «ھەر بىر ئادەم، ھەر بىر مىللەت ۋە ھەر بىر جەمئىيەت توغرا ئېتىقادقا موھتاج.» [37] دىنىي ئېتىقادتا تەكىتلىنىدىغان ئىجتىمائىي ئەخلاق كىشىلەرنى قىڭغىر يولغا باشلايدىغان، پەنگە، جەمئىيەتكە، ئىنسانىيەتكە قارشى بىدئەت بولىدىكەن، ئۇنداق ئېتىقادنىڭ ياخشى ئەخلاق ئۈنۈمى بولمايلا قالماي، بەلكى يەنە كۆرۈنمەس دۈشمەنگە ئايلىنىپ قالىدۇ. يەنە بىرى، مۇبادا توغرا ئۇسۇل ۋە ياخشى پىسخىكىلىق ھالەت بولمايدىكەن، دىنىي ئېتىقاد ياخشى ئەخلاق ئۈنۈمىگە ئىگە بولالمايدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، بۇ خىل ئەھۋالدا، دەھرىي ئەخلاق تەلەپلىرى يەنىلا دىنىي ئەخلاقنىڭ ئورنىغا دەسسىشى كېرەك بولىدۇ. شۇڭا دىنىي ئېتىقاد بىلەن ئەخلاقنى مۇستەقىل ئىككى ئۇقۇم دەپ قارىغۇچىلارنىڭ پىكرىنىمۇ ئاساسسىز دېگىلى بولمايدۇ.

دەرۋەقە، دىن بىر خىل كۈچ. بىر خىل ئېتىقاد ئەخلاقى مەدەنىيىتى، بىراق ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر خىل شەكىلدىكى دەھرىي ئەخلاق مەدەنىيىتىمۇ بار. بولۇپمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا، جەمئىيەتنىڭ دەھرىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، دەھرىي ئەخلاق مەدەنىيىتىمۇ بارغانسېرى تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيەلەش رولىمۇ زورىيىۋاتىدۇ، مۇھىملىقىمۇ ئۆسۈۋاتىدۇ. دىن تارىختىن بېرى كۆپلىگەن ئەللەردە ئەخلاق تەربىيە ئېلىپ بېرىشنىڭ ناھايىتى مۇھىم بىر شەكلى بولۇپ كەلگەن. بىراق ئۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن دەھرىي ئەخلاق شەكىللىرى بار. مەسىلەن، دەھرىي بولغان مەكتەپ تەربىيەسى، ئائىلە تەربىيەسى، ئىجتىمائىي ئۆگىنىش، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت قاتارلىقلار. دىن ئەخلاقنى قوبۇل قىلىش، ئەخلاق مىزانلىرىغا رىئايە قىلىش، ئەخلاق تەلەپلىرىنى رېئاللاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرىدىغان كۈچلەرنىڭ بىرى. بىراق ھازىر بۇ خىل رولنى ئۆتەيدىغان يەنە باشقا كۈچلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئىجتىمائىي جامائەت پىكرى، ئەخلاققا نىسبەتەن شەخسنىڭ ئۆزىدە ئەسلىي بار بولغان ئەقلىي ئىشەنچىسى ۋە جەمئىيەتتىكى سىياسىي، قانۇن، تۈزۈم، ئەدەبىيات، سەنئەت قاتارلىقلار. دىنىي ئەخلاق تەلەپلىرىمۇ بەلگىلىك چەكلىمىلىككە ئىگە: بىرى، ئۇنىڭ تەسىر ئوبيېكتلىرى ئېتىقادچىلار بىلەنلا چەكلىنىدۇ. دىنغا ئېتىقاد قىلمايدىغانلارغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. ھازىر دىنلاردىكى نۇرغۇن ئەخلاق تەلەپلىرى دەھرىي ئەخلاقنىڭ مەزمۇنىغا ئايلىنىپ، كىشىلەرگە تەسىر كۆرسىتىۋاتىدۇ. مەسىلەن، كـ

www.uyghurkitap.com

شىلەر نەزەرىدە دېموكراتىك، مەدەنىيلەشكەن، دەپ قارىلىدىغان بىر قىسىم دۆلەتلەردە دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئادەم بەك كۆپ ئەمەس. «%90 ئامېرىكىلىق دىنغا ئىشىنىدۇ. بۇ نىسبەت كانادادا %71، ئەنگلىيەدە بولسا %52، دانىيە بىلەن شۋېتسىيەدە ئاران %20 كە يېقىنلىشىدۇ.» [38] دېمەك، ئاشۇ دۆلەتلەرمۇ دەھرىي ئەخلاققا تايىنىدۇ. يەنە بىرى، ئۇنىڭ تەسىرىمۇ غايىدىكىدەك ئۈزۈل - كېسىل بولمايدۇ. دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان بەزى كىشىلەردىمۇ ئۆزلىرى ئېتىقاد قىلغان دىنىنىڭ ئەخلاق تەلەپلىرىگە خىلاپ ئىشلار كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ بۇ خىل ئەھۋال ھوقۇقدارلاردا ۋە ئېتىقادقا يۈرىكى بىلەن كىرمىگەن ئاۋامدا گەۋدىلىك كۆرۈلىدۇ. ئۇچىنچىدىن، دىنمۇ ئەدەبىيات-سەنئەت، سىياسىي قاتارلىق باشقا مەدەنىيەت شەكىللىرىگە سىڭىشىپ ئاندىن كىشىلەرنىڭ ئەخلاقىغا تېخىمۇ ياخشى تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. چۈشىنىش كېرەككى، بۇنداق دېگەنلىك دىنىي ئەخلاقنىڭ ئۈنۈمىنى ئىنكار قىلغانلىق ئەمەس، بەلكى بۇ يەردە ئەخلاقىي تەسىرنىڭ كۆپخىللىقىنى كۆرسىتىش مەقسەت قىلىنغان.

دىن قويۇق گۇمانىستار (ئىنسانپەرۋەر) روھنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، بۇ خىل روھ كىشىلەرنىڭ ئەخلاقىي ئىنتىلىش تىكلىشى ۋە ئەخلاقىي قىممەتكە ئىنتىلىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. «ئەخلاق مۇقەددەسلىشىشكە موھتاج» [39]، «مۇقەددەسلىك ــ دىنىنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتى» [40] بولۇپ، «دىنىنىڭ مۇقەددەسلىكى ئەخلاقنىمۇ مۇقەددەسلىك ئاتا قىلىدۇ. ئادەملەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا مۇقەددەسلىك تۇيغۇسى ھاسىل قىلىپ، ئەخلاقنى خىلاپلىق قىلغىلى بولمايدىغان مۇقەددەس نەرسىگە ئايلاندۇرىدۇ.» [41] «دىنىنىڭ مۇقەددەسلىكى ئەدەپ-ئەخلاققا ئۈنۈم پەيدا قىلىدۇ.» [42]

ئەگەر ئىلگىرىكى ئەنئەنىلەر (دىنىي ئېتىقادنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئەخلاق مەزمۇنلىرىغا تېخىمۇ جىپسلاشسا (ئەلۋەتتە ھەممە ئەنئەنە ئۇنداق بولۇۋەرمەيدۇ)، باشقا ئەخلاقسىز قىلمىشلارنىمۇ ئەنئەنىدىن يىراقلىشىشقا مەلۇم دەرىجىدە باغلاپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، غەربنىڭ بۇ سىنىقى بىز ئۈچۈن دۇنياۋى ئۆرنەكتۇر.

6. جۇڭگو: سىياسىي ئەخلاق

مەلۇمكى، جۇڭگو دىنىي ئېتىقاد نۇقتىسىدىن ئالغاندا، دۇنيادا يېگانە خاسلىققا ئىگە. داۋ دىنى بىلەن كۇڭزىچىلىقنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى جۇڭگو ئەنئەنىۋى ئەخلاقىنىڭ ئۆلچىمىدۇر. ئەخلاق مەسىلىسىدە ھەتتا كۇڭزىچىلىق داۋ دىنى ئىلاھىيىتىنىڭمۇ مۇھىم مەنبەسى ئىدى. كۇڭزىچىلىق جەمئىيەت پادىشاھ - ئەمەلدار (چۆرە)، ئاتا - بالا، ئەر - ئايال، قېرىنداشلار، دوستلاردىن ئىبارەت بەش خىل ئۆزگەرمەس قانۇنىي مۇناسىۋەتتىن تەركىب تاپىدۇ دەپ قارايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مېھرىبانلىق (仁慈,仁)، ھەققانىيەت (正义,义)، قائىدە - يوسۇن (礼仪,仪)، بىلىم (学识,智囊团)، سادىقلىق (信义,信) كۇڭزى تەرەپدارلىرى ئىتائەت قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئەخلاقتۇر.

جۇڭگودا كۇڭزى تەلىماتى كۇڭزىچىلىققا ئۆزگەرگەن ھەمدە باشقا ھەر خىل ئىلمىي ئېقىملارنى تۆۋەن كۆرۈپ يەكلىگەن. خەنۇۋدى (م ب 86 ـ م ب 157) دەۋرىدىكى مۇتەپەككۇر دۇڭ جۇڭشۇ (董仲舒، م ب 104 ـ م ب 179) كۇڭزى تەلىماتىنىلا ياقلاپ چىققان بولۇپ، ئۇ كۇڭزىچىلىقنىڭ تەلىمات، ئىدىيەلىرىنى ھۆرمەتلەشنى، باشقا ئىلمىي ئېقىملارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش تەكلىپىنى بەرگەن ۋە بۇ پائالىيەتتە مۇھىم رول ئوينىغان. دۇڭ جۇڭشۇ پادىشاھ - پۇقرا، ئاتا - بالا، ئەر - ئايال مۇناسىۋىتىنى تاللىۋېلىپ، ئۇنى «ئۈچ ئەركان» (三纲، ئۈچ مىزان) دەپ ئاتىغان. بۇ «بەش ئەھكام» (五常، بەش قائىدە) دەپ ئاتىلىدۇ. «ئۈچ مىزان، بەش قائىدە» ئىدىيەسى داۋ دىنى ئەخلاقىنىڭمۇ ئاساسىغا ئايلانغان. دېمەك، جۇڭگودا دىنىي ئەخلاق بىلەن دەھرىي ئەخلاق تەلىپى ماھىيەتتە بىردەكلىككە ئىگە.

ئىلاھىي ھوقۇق، پادىشاھلىق ھوقۇقى، ئەرلىك ھوقۇق (ئەرلەر ئۇرۇقداشلىق ۋارىسلىق ھوقۇقى)، ئاتىلىق ھوقۇقنى بىللە ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىستىبداد ئىلاھىيەت سىستېمىسى شەكىللەندۇرۇش دۇڭ جۇڭشۇ ئىدىيەسىنىڭ يادروسى ئىدى. ئۇ: «ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان ‹ئىلاھ (تەبىئەت) بىلەن ئادەملەرنىڭ تەسىرى نەزەرىيەسى› (天人感应学) ‹پادىشاھلىق ھوقۇقنى ئىلاھ (تەبىئەت) بەرگەن، شۇڭا ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىشقا، يەكلەشكە بولمايدۇ› دەپ قارايتتى.» [43] كۇڭزىچىلىق ئەنئەنىۋى ئەخلاقىدا مېھرىبانلىق، ھەققانىيەت، بىلىمگە ئوخشاش باي مەزمۇن-

لار بولسىمۇ، ئۇنىڭدا باراۋەرلىك ۋە كىشىلىك ھوقۇق قا-
رىشى ئېغىر دەرىجىدە كەم ئىدى. ئەمما تەبىئىيكى، دۆلەت
جۇڭگونىڭ بۇنداق قارىشىنى مەنسەپدارلار قارىشى
ئالاتتى. شۇڭا، غەربىي خەن دەۋرى (م ب 9 ـ م ب 202)
دىن كېيىن، كۆڭزىچىلىق جۇڭگولۇقلارنى 1800 يىلدىن
كۆپرەك ۋاقىت ئىدارە قىلغانىدى. «پادىشاھلىق مۇستەبىت
جەمئىيەتنىڭ تەرتىپى ھەق ـ ناھەقنى ئايرىپ ئولتۇرمايدى-
غان، ھەتتا ئىنسان تەبىئىتىگە قارشى ھەرىكەت قىلىدىغان
يۇقىرىغا بويسۇنۇش ئاساسىغا قۇرۇلغانىدى. بۇ خىل
ئەخلاق كەلتۈرۈپ چىقارغان پاجىئەلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ
قىسمىنى قارىغۇلارچە بويسۇنۇش پەيدا قىلاتتى.» [44]
«پادىشاھ ـ چۆرىلىك مۇناسىۋەت (سادىقلىق)، ئاتا ـ بالا
مۇناسىۋىتى (ۋاپادارلىق)نى يادرو قىلغان كۆڭزىچىلىق
يېڭى ـ كونا سۇلالە ئارىسىدا يەتكۈزۈلىدىغان ئىرسىي ئۇ-
چۇرنىڭ ‹مەخپىي نومۇرى› ئىدى.» [45]

جۇڭگودا بىرلىككە كەلگەن دىنىي ئېتىقادنىڭ بولماس-
لىقى، ھېچقانداق بىر دىننىڭ يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتەلمەسلى-
كى دۆلەتنى ئەخلاق ئارقىلىق ئىدارە قىلىشنىڭ ئورنىغا
سىياسىي ئارقىلىق ئىدارە قىلىشنى، ئەدەپ ـ قائىدە ئارقى-
لىق باشقۇرۇشنىڭ ئورنىغا جازا ئارقىلىق باشقۇرۇشنى،
قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئادەم ئارقىلىق باش-
قۇرۇشنى دەسسىتىشتەك ئالاھىدە ھاكىمىيەت فورمىسىنى
شەكىللەندۈرگەن. بىرلىككە كەلگەن دىنىي ئېتىقاد بولماس-
لىقى سەۋەبلىك ئەخلاقىي ئاڭ سىياسىي ساھەگە تاجاۋۇز
قىلىپ كىرىپ، جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى سىياسىيسىدا مۇستە-
قىل بىر تۈزۈمنى يېتەرسىز قىلىپ قويغان. شۇنىڭ بىلەن
پادىشاھ ھوقۇقى تەڭداشسىز بولغان مۇستەبىتلىك ئەخلاق-
تىن ئۆزىگە باشپاناھ تاپقان. بىراق كىشىلەرنىڭ قەلبىگە
مۇقەددەسلىك تۇيغۇسىدا ئورناشمىغان دەھرىي ئەخلاقنىڭ
ئۈنۈمىمۇ بەك يۇقىرى بولمىغان. مەشھۇر ئىقتىسادشۇناس،
«ئىقتىسادشۇناسلىق ساھەسىدىكى لۇشۈن» دەپ تەرىپلىنى-
دىغان ماۋ يۇشى ئەپەندى: «بەختكە يارىشا كۆڭزىچىلىقتا
مۇرەسسە ــ مادارا يولى تەشەببۇس قىلىنغان. بولمىسا
جۇڭگولۇقلار يەنە تېخىمۇ كۆپ بەختسىزلىكلەرگە دۇچار
بولاتتى» [46] دەپ يازىدۇ.

ئەنئەنىۋى جۇڭگو جەمئىيىتى ئاڭ مەدەنىيىتى جەھەت-
تە دەھرىيلىككە مايىل بولغاچقىمۇ ئېيتاۋۇر، كىشىلەردە
پەردىشەپ كەم بولغان، جىنسىيەت خېلىلا ئوچۇقلىشىپ
كەتكەنىدى. بۇ ھەقتە تەيۋەنلىك تەتقىقاتچى لى ئاۋ:
«جىنسىي مۇھەببەت جەھەتتە، ئەجدادلىرىمىزدا جىنسىي
كۈندەشلىق قارىشى، دىيانەت، پاكلىق، ئىپپەت قارىشى،
نومۇس قارىشى، تۇغقان، ئاتا ـ باللىق قارىشى، رومانتىك
مۇھەببەت قارىشى قاتارلىق بەش خىل قاراش كەم
بولغان» [47] دەپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ يېزىشىچە جۇڭگو-
لۇق دانىشمەنلەر «يېمەك ـ ئىچمەك، ئەر ـ ئاياللىق
(جىنسىي تۇرمۇش)نى ئادەمنىڭ مۇھىم ئېھتىياجى» دېگەن
ئىدى. بۇ خىل قاراشتىن تەبىئىيلا «ئەر- ئاياللىق ئىشى
يېيىش ـ ئىچىش ئىشى بىلەن ئوخشاش» دېگەن يەكۈن
چىقىدۇ. ۋەھالەنكى، يېيىش ـ ئىچىش دېگەن پۈتۈنلەي
ئەخلاقىي ئۆلچەم بىلەن ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدىغان
ئىشتۇر. تارىختا جۇڭگودا ئاياللارنىڭ ئورنى ناھايىتى
تۆۋەن بولغان. جۇڭگودىكى ئەنئەنىۋى مۇھەببەت ئەر ـ
ئاياللارنىڭ ئەركىن سۆيۈشىگە ئەمەس، پۈتۈنلەي ئاتا ـ
ئانىلار ئۈچۈن قۇربان بېرىشكە تايانغان. بىز جۇڭگونىڭ
مىلادىدىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى نەچچە مىڭ يىللىق تارى-
خىدىن مەدھىيەلەشكە بولىدىغان مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى،
ساپ مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى بىۋاستە ئۇچرىتالمايمىز.

ئىسپاتلىنىشىچە، دۇنيا تارىخىدا ماراكەشلىك بىر پادى-
شاھنىڭ 700 دىن كۆپرەك بالىسى بولغان. ئەمما «جۇڭگو-
نىڭ بىرىنچى پادىشاھىنىڭ بولسا 3000 دىن ئارتۇق بالىسى
بولغان.» [48] بىر ئايال 20دىن تۇغدى دېگەندىمۇ، 150
ئايال، بۇ ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇرىغا سىغمايدۇ. ئەمما، بۇ،
جۇڭگودا جىنسىيەتنىڭ ھەقىقەتەنمۇ يېمەك ـ ئىچمەك
بىلەن تەڭ قاتاردا قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، قانچىلىك كۆپ
خوتۇنى (ئاشنىسى) بولۇش ئەمەلدارلارنىڭ مۇھىم بىر بەل-
گىسى بولۇپ قالغانلىقىنىڭ بېشارىتى بولۇشى مۇمكىن.

دىنىي ئېتىقادنىڭ يېتەرسىزلىكى سەۋەبىدىن ئەخلاق-
سىزلىق ئەھۋاللىرىنىڭ كۆپرەك بولىدىغانلىقىغا دىققەت
قىلغان تەتقىقاتچىلارمۇ خېلى بار. داڭلىق مۇتەپەككۇر،
پەيلاسوپ، پېداگوگ، ئىجتىمائىي پائالىيەتچى لياڭ شۇمىڭ
(梁漱溟، 1893 ـ 1988) «ئاساسەن دېگۈدەك دىن بول-
مىغان كىشىلىك ھايات ـ جۇڭگو كۇلتۇرىنىڭ چوڭ بىر
ئالاھىدىلىكىدۇر» [49] دەپ ھۆكۈم قىلغان ۋە تەكشۈرۈش
نەتىجىلىرىگە ئاساسەن مۇنداق يازغان: «جۇڭگونىڭ

www.uyghurkitap.com

غەربىي شىمالى (مەسىلەن، گەنسۇ) قاتارلىق خۇيزۇلار بىلەن خەنزۇلار ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان جايلاردا، ئىستىل ۋە ئىنتىزام ئىككى خىل بولغان. خۇيزۇلار ئەپيۇن چەكمىگەن، تۇرمۇشىدا نۇرغۇن ياخشى ئادەتلەر بولغان. خەنزۇلار ئەپيۇننى بەزىدە چەككەن بەزىدە چەكمىگەن، چەككەنلەر كۆپرەك بولغان. ئادەم ئەپيۇن چەككەندىن كېيىن ياللاۋلىشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن نامراتلىشىدۇ، نۇرغۇن يېتەرسىزلىك شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى خۇيزۇلاردا دىنىي ئېتىقاد بار. ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى دىنىي قائىدە دائىرىسىدە بولىدۇ، دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ نازارىتىدە بولىدۇ، ئۆزى خالىغانچە ئىش قىلالمايدۇ. خەنزۇلار گەرچە ئاتاقتا كۆڭ ئەۋلىيانى ھۆرمەت قىلسىمۇ، ئۇلاردا دىنىي بۇيرۇق، دىنىي قائىدە، دىنىي پرىنسىپ، دىنىي جەمئىيەت تەشكىلاتى يوق. خالىسا كۆڭ ئەۋلىيانىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قويىدۇ، خالىمىسا ئۆز ئىختىيارى ئىش قىلىدۇ، بىراق نۇرغۇن ئادەم چۈشكۈنلەشكەن.» [50]

غەربتە، شەخسچىلىك ئومۇمىيۈزلۈك ئېتىراپ قىلىنىدىغان قىممەت قاراشتۇر. ئۇنىڭ مەنىسى شەخسنىڭ تۈپ ھوقۇق - مەنپەئەتىگە ھۆرمەت قىلىشنى تەلەپ قىلىش، ئوخشاشلا باشقىلارنىڭ تۈپ ھوقۇق - مەنپەئەتىنى ھۆرمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئەمما جۇڭگودا بۇ ئۇقۇم نەپسانىيەتچىلىك، شەخسىي مەنپەئەتنى دەپ ئاچ كۆزلۈك قىلىشنىڭ باشقىچە ئاتىلىشىغا ئالمىشىپ قالغان. شەخسچىلىككە بولغان زەربە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىلگىرىكى قارا يىللاردا يۇقىرى پەللىگە يېتىپ، كىشىلەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى قىممەت قارىشى پۈتۈنلەي دېگۇدەك بىت - چىت قىلىندى. ئازغىنا دىنىي ئېتىقادىمۇ قارىغۇلارچە يوقىتىلىشقا دۇچ كەلدى. نەنچاڭ ئاۋىياتسىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىن زىبلىك گۇاڭلى مۇنداق يازىدۇ: «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىلگىرى زىيادە سولچىل ئىدىيەنىڭ تەسىرىدە، بىز ھەممىشە ماتېرىيالىزم، ئاتېئىزم (دەھرىيلىك، خۇداسىزلىق)نى بىر تەرەپلىملىك بىلەن تەكىتلىدۇق. ماركسىزملىق دىن قارىشىنى ئاددىي، بىر تەرەپلىمە، ھەتتا خاتا چۈشەندۇق. دىنغا نىسبەتەن ئومۇمىي جەھەتتىن بىر خىل ئىنكار قىلىش پوزىتسىيەسىدە بولدۇق. ھەتتا دىنلارنىڭ ھەممىسىنى ‹نادانلارچە فېئوداللىق خۇراپات›قا چىقىرىۋەتتۇق. شۇنىڭ بىلەن دىننىڭ ئەدەپ - ئەخلاق ئۇنۇمىنى ئىنكار قىلىپ، دىن بىلەن ئەخلاق ئارىسىدىكى بىردەكلىك مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈل - كېسىل ئۈزۈۋېتىپ تاشلىدۇق. كىشىلەر ئاشقۇن ۋاستىلەر ئارقىلىق دىننى يوقاتتى، دۆلىتىمىزنىڭ دىن ئىشلىرى بىر مەزگىل ناھايىتى زور زەربىگە ۋە ھالاكەتكە ئۇچرىدى.» [51]

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن، جۇڭگولۇقلارنىڭ دىنغا بولغان تونۇشىدا بەلگىلىك ئۆزگىرىش بولدى. زىبلىك گۇاڭلى ئېيتقاندەك، «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن،... پارتىيەمىز ۋە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ دىن سىياسىتى تەدرىجىي ئىجرا بولدى. مۇناسىۋەتلىك قانۇن، نىزاملار ھۆرمەت قىلىندى، كىشىلەرنىڭ دىن ۋە دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىگە بولغان كۆز قارىشى، چۈشەنچىسىدە ئۆزگىرىش بولۇپ، دىنغا نىسبەتەن دىيالېكتىك مۇئامىلە قىلىشقا، دىننىڭ ئەدەپ - ئەخلاق ئۇنۇمىنى دىيالېكتىك تەھلىل قىلىشقا باشلىدى. ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش شۇكى، دۆلىتىمىزدە نۆۋەتتە خېلى بىر قىسىم ئادەم توغرا دىنىي ئېتىقاد ئېتىقادچىلارنىڭ ئەخلاق شەكىللەندۇرۇشكە، جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشىغا نىسبەتەن بەلگىلىك ئاكتىپ رولى بار دەپ قارايدۇ.» [52]

ھالبۇكى ئادەمدە ئاڭ، ئېتىقاد شەكىللىنىدىغان ھالقىلىق مەزگىللەر بولىدۇ. شۇ مەزگىلدىن كېيىن، ئۇنداق ئېتىقادلارنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكى تونۇپ يېتىلسىمۇ، يۈرەكتىن ئورۇن ئېلىشى تەس. سىز بۈگۈنكى كۈندە نەچچە يىل ئالىي مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەن بىراۋدىن (دىنغا ئېتىقاد قىلمايدىغان) «خۇدا بارمۇ» دەپ سورىسىڭىز، «ماڭا نىسبەتەن پۇل — خۇدا. چۈنكى، پۇل بولسا جىق ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

زىبلىك گۇاڭلى جۇڭگولۇقلارنىڭ دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىنى خاتا چۈشىنىۋالغانلىقى سەۋەبلىك، دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىش زۆرۈرلۈكىنى ئەسلىتىپ مۇنداق يازىدۇ: «...ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇرۇن، بىزنىڭ دىنغا بولغان بىر تەرەپلىمە تەشۋىقاتىمىز كەڭ خەلق قەلبىدە دىنغا نىسبەتەن نۇرغۇن خاتا چۈشىنىش شەكىللەندۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ دىنغا بولغان بىر تەرەپلىمە كۆز قاراش پەيدا قىلدى. دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىدىمۇ رېئاللىققا ماس كەلمەيدىغان نۇرغۇن ئىدىيەۋى تونۇش ۋە چۈشەنچىلەرنى، ھەتتا

ئۇرغۇن زىيانلىق بىر تەرەپلىمە قاراشلارنى بارلىققا كەل-
تۈردى. دىن ۋە دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئالا
قىدار بۇ خىل خاتا ياكى بىر تەرەپلىمە ئىدىيەۋى تونۇش-
لارنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىزنىڭ نۆۋەتتىكى ۋە بۇنىڭدىن كې-
يىنكى دىن ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا، دىنىنىڭ ئاكتىپ
ئەخلاقىي ئۇنۇمىنىڭ جارى بولۇشىغا نىسبەتەن ئىنتايىن
پايدىسىز.» [53]

ئۇنىڭ قارىشىچە، «دەھرىيلىشىشنىڭمۇ دەھرىيلىشىش-
كە ئەگىشىپ پەيدا بولىدىغان مەنپىي تەسىرى بار. ئۇ چا-
كىنىلىشىش، چىرىكلىشىپ چۈشكۈنلىشىش قاتارلىقلارنى
«تۇغۇپ» كۆپەيتىدۇ. راھەتپەرەسلىك، پۇلغا چوقۇنۇش،
مەنپەئەتپەرەسلىك قاتارلىقلارنىڭ دەھرىيلىشىشنىڭ
پاسسىپ ئىپادىلىرىدۇر. ئۇنىڭ يەنە شەھۋەتپەرەسلىك،
ئىسىل تاۋار ئىستېمالى، ئۆز مەنپەئەتىنى دەپ باشقىلارغا
زىيان يەتكۈزۈش قاتارلىق ھەرىكەتلەرگە ئوخشاش
ئاشقۇن ئىپادىلىرىمۇ بار.» [54] زىيائ گۇاڭلېينىڭ قارىشى-
چە، «مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن كېيىنكى جۇڭگو جەمئىيىتى-
نىڭ دەھرىيلىشىشى مەدەنىيەت ئىنقىلابى سىياسىتىنىڭ ئى-
دىيەۋى بۇلغانمىلىرىنى تۈگىتىشكە پايدىلىق بولۇپ، جەم-
ئىيەتنىڭ زامانىۋىلىشىشى ئۈچۈن يول ئاچتى. بۇنداق دەھ-
رىيلىشىش چوڭ دولقۇنى بولمىغىنىدا ئىدى، بىز مەدەنى-
يەت ئىنقىلابى سىياسىتىنىڭ «ئەرۋاھ»ىدىن قۇتۇلۇپ،
شەخسنىڭ ئىجتىمائىي ئازادلىقى ۋە پۈتۈن مىللەتنىڭ تارى-
خىي ئىلگىرىلىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرمىقىمىز تەس بولاتتى.
مۇشۇ خىل دەھرىلىشىش جەريانى ئارقىلىق، جۇڭگو
خەلقى ئىدىيە ئازادلىقىغا ئېرىشىپ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن
ئىزدەش يولىغا قايتىدىن قەدەم باستى، سىنىپىي سىياسى
تۈگىگەندىن كېيىنكى شەخسنىڭ ئىجتىمائىي ئازادلىقى ئە-
مەلگە ئاشتى. يەنى، ئۆتمۈشتىكى سوتسىيالىزم نامىدا كۆ-
رۈلگەن ۋە مەۋجۇت بولغان، شەخسنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە
ئەركىنلىكى بولمىغان خەلق كوممۇناسىنىڭ كوللېكتىپ ئىش-
لەپچىقىرىش، تۇرمۇش شەكلىدىن قۇتۇلۇپ، شەخس مۇس-
تەقىل ۋە ئەركىن بولغان ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شەك-
لىگە ئىگە بولدى... بىراق، پاسسىپ تەرەپتىن قارىغان-
دا،... كىشىلەر ئارزۇ - نەپسىنىڭ قانائىتى ئۈچۈن چىرىك-
لىك يولىغا ماڭدى. قىسمەن ئەمەلدارلار جاھائىتى ۋە
ئۇلارنىڭ پائالىيەت سورۇنى چىرىكلەشتى، پۇقرالار ئارد-
ىسىدىمۇ چىرىكلىشىش ھادىسىلىرى بولدى.» [55]

نەنجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى پەلسەپە فاكۇل-
تېتىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپلىك پىروفېسسورى، پەلسەپە
دوكتورى، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى گاۋ جاۋمىڭ
(高兆明، 1954ــ) مۇنداق دەيدۇ: «دىن ئەنئەنىسى يې-
تەرسىز مىللەتتە، ئېتىقادنى ئۇل قىلغان ئاۋامىي روھ ۋە
ھەرىكەت تەلەپچانلىقى يېتەرسىز بولىدۇ. جەمئىيەتنىڭ
قاتتىق ئۆلچەم تەلەپلىرى ۋە تۈزۈملەرنىڭ كونتروللۇقى
بوشاپ قالغان، بىكار قىلىنغان ۋاقىتتا، «ئاخىرقى سىزىق»
تىكى ئۆزىنى تىزگىنلەشنىڭ كەملىكى كەلتۈرۈپ چىقىرىدى-
غان، ئىجتىمائىي قائىدىلەرنى بۇزۇشتەك بىر قەدەر ئومۇم-
لاشقان تەرتىپسىزلىك، قالايمىقانچىلىق ئەھۋاللىرى
كۆرۈلىدۇ.» [56] «ئېتىقاد ــ كىشىلىك ھاياتنىڭ يۆلەن-
چۈكى، ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى ھاياتىنىڭ ئالاھىدە بىر خىل
شەكلى، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ گەۋدىلىنىشى.» [57] ئېتىقاد
ئەخلاقنىڭ ئۇق يىلتىزى. چۈنكى «دىنىي تۇرمۇشنىڭ مەر-
كىزىي نىشانى مۇقەددەس كۈچ، مۇقەددەس ئەخلاقنى
چۈشىنىش ۋە باشتىن كەچۈرۈش، ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇتلۇ-
قىنى ئىدارە قىلىدىغان ئىلاھىي ئىرادە ياكى ئاخىرقى قانۇ-
نىيەتنى ھېس قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشتۇر.» [58]
شۇڭىمۇ، ئەينى دەۋردە لياڭ چىچاۋ (梁启超، 1873 ـ 1929.
ئەپەندى: «ئېتىقاد مۇقەددەستۇر» [59] دېگەن.

دۇنيا يېقىنقى ۋە ھازىرقى زامان تارىخىي باسقۇچىغا
كىرگەندىن كېيىن، بىز يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك،
دىن تەدرىجىي رەۋىشتە كىشىلەرنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ
قويدى. بۇ بىر ئەمەلىيەت. بىراق بەزى كىشىلەر يەنىلا
دىن ئېتىقادچىلىرىنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ كەتتى. بۇمۇ بىر
ئەمەلىيەت. دىنغا قارىتا كۈچلۈك تەنقىدىي قاراشتىكى
ئىگىلىنىت شەخسلەرمۇ، دىنغا قەتئىيلىك بىلەن ئىشەنگەن
ئۇلۇغ شەخسلەرمۇ بولدى. ئېتىقادچىلار «دىن ئىنسانلار
قەلبىنى تەسەللى ۋە مەنسۇپلۇق تۇيغۇسى بىلەن تەمىن ئې-
تىدۇ» دەپ قارىسا، دەھرىيلەر «دىن ئىنسانلارنى زەھەر-
لەيدىغان ئەپيۇن»، «دىن ئىنسانلارنىڭ بىلىشى مۇكەممەل
بولمىغانلىقتىن پەيدا بولغان. شۇڭا ئىنسانلارنىڭ بىلىشى
مۇكەممەللەشكەن بىر كۈنى ئۇلار دىندىن يىراقلىشىپ، پۈ-
تۈنلەي ئەقلىي بولغان، ھەممىدە بىلىمگە تايىنىدىغان
دەۋرنى باشلايدۇ» دېيىشتى.

ئايانكى، دىن ئىنسانلار ھاياتىدا ئۇلارنىڭ باشقا ھەرقانداق تۈرمۇش شەكلىدىن ھالقىپ كېتىدۇ ۋە باشقا ھەرقانداق مەنىۋى شەكىل ئورنىنى باسالمايدىغان رولنى ئۆتەيدۇ. چۈنكى گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى يۈ جياجۇڭ ئېيتقاندەك: «ئىنسانلار تا بۈگۈنگىچە ھاياتتىكى ھەر خىل بەختسىزلىكلەردىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ. دىن ئاشۇنداق بەختسىز ئىنسانلارغا تەسەللى بېرىۋاتىدۇ.» [60]

دەرۋەقە، جۇڭگولۇقلار بىر مەزگىل ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئاجايىپ ئېچىرقاش ئىلكىدە ياشىدى. ئىسلاھات جەريانىدا، دۆلەتمىز يەھۇدىيلارنىڭ قەد كۆتۈرۈش سىرى ئەڭ كۆپ تەتقىق قىلىنغان دۆلەت بولۇپ قالدى. يەھۇدىيلارنىڭ ئىقتىساد ئېڭىدا پۇل ھالال - ھارام دەپ ئايرىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ سودىسىدا ئاياللارنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇش، ۋاستە تاللىماسلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەنئەنىۋى جىنسىيەت قارىشى، دەھرىي دۇنيا قارىشى بىلەن غەربنىڭ ئىلگىرى تازا بازار تاپقان، 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا «خەتەرلىك يۈزلىنىش» دەپ ئەيىبلەنگەن پەنچىلىك، ماددىچىلىق، جىنسىيەت قارىشى، يەھۇدىيلارنىڭ ئىقتىساد قاراشلىرىنىڭ ماس كېلىپ قېلىشى بىلەن، ئۇلارنىڭ يامان سۈپەتلىك ئىقتىساد ئېڭى تېز كۆچىيىپ كەتتى. بېڭىدىن كۈچەيگەن بۇنداق ئىقتىساد قارىشى تەسىرىدە، دۆلىتىمىزدە جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشى ھېچقاچچە ئىش بولماي قالدى.

نىتچىشى ھۆپپەرلەر (سودىگەرلەر) ھەققىدە: «ئۇ پەقەت ئۇنىۋنى ئۈستۈرىدىغان نەرسىلەرگىلا ئىشىنىدۇ ھەم ئۆز ۋۇجۇدىدا بار بولغان، باشقىلارنى رام قىلالايدىغان ھەممە نەرسىگە ئىشىنىدۇ… ئۇنىڭدا ئەتىسى بىر خىل يېڭى ئېتىقاد شەكىللەنسە، ئۆگۈنىمۇ يېڭى بىر ئېتىقاد شەكىللىنىدۇ… ئۇنىڭ مىجەزى تۇراقسىز… ئاق - قارىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىش ئۇنىڭ ئاتالمىش ئىسپاتلىشىدۇر. دانالارغىلا سۆزلىنىدىغان ھەقىقەت ئۇنىڭ نەزەرىدە قۇرۇق گەپ. ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ داۋراڭخور تەڭرىگە ئېتىقاد قىلىدۇ» [61] دەپ سۈپەتلىگەنىدى. ئەھۋال ئۇنىڭ دېگىنىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق بولدى. بۈگۈنكى كۈندە پارتىيە، ھۆكۈمەت جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىجتىمائىي روھ تۇرغۇزۇش ئۈچۈن، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيلىك، سىياسىي مەدەنىيلىك مەسىلىلىرىگە ئىنچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن بولسىمۇ، كىشىلەردىكى ئىشەنمەسلىك، ساختىپەزلىك، جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشى يەنىلا مەۋجۇت بولماقتا. سارترى: «مۇبادا خۇدا مەۋجۇت بولمىسا، ھەممىگە يول قويغىلى - سىغدۇرغىلى بولىدۇ» [62] دېگەنىدى. نۆۋەتتە، كىشىلەرنىڭ قەلبىگە ھەممە ئىش سىغىپ كەتكەندەكلا قىلىدۇ. بۇلارنى ئويلىساق، ئۆزبېكىستاندا ياشاپ ئۆتكەن مەرھۇم يازغۇچىمىز ئىمىن ئوسمان (1945 — 2001) ئەپەندىنىڭ: «قاچانكى، ئادەمنىڭ ۋىجدانى ئۆلسە، ئىمان - ئېتىقادىدىن ئايرىلسا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى پەرۋاسىزلىق مەستخۇشلۇقى ئىگىلەيدۇ» دېگەن سۆزىنىڭ ھەققى مەنىسىنى چۈشەنگەندەك بولىمىز.

7. خاتىمە

ئەخلاقنىڭ قىممەت ئاساسى بولغان ھۆرمەتلەش ۋە مەسئۇلىيەت كۆپىنچە ئەھۋالدا ئىقتىسادىي نەپ مەسىلىسىگە كەلگەندە قايرىلىپ قالىدۇ. «چاكىنا ئادەملەر پۇلنىڭ قۇلىغا ئايلىنىدۇ. ئۇلار ۋىجدانىنى يوق قىلىش ۋاستىسى بىلەن پۇل تاپىدۇ. سالامەتلىكىنى ۋەيران قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق پۇل خەجلەيدۇ.» [64] شۇڭىمۇ، يالغۇز مۇتەپەككۇر، ئېتىكاشۇناسلارلا ئەمەس، ھازىرقى زامان ئىقتىسادشۇناسلىرىمۇ ئەخلاق ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ھازىرقى زامان ئىقتىسادشۇناسلىقىغا ئاساس سالغۇچى ئادام. سىمىت (1723 — 1790) «مىللىي بايلىق نەزەرىيەسى»دىن باشقا يەنە «ئەخلاقىي خۇلق نەزەرىيەسى» دېگەن ئەسەرنى يازغان. ماركس «كاپىتال» ۋە باشقا نۇرغۇن ئەسەرلىرىدە ئەخلاق مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلغان. ئىقتىساد نەزەرىيەسىنى تەتقىق قىلغان ئىنگېلىس «دىيورىڭغا قارشى» دېگەن ئەسىرىنىڭ ئارقىمۇئارقا ئۈچ بۆلىكىدە ئەخلاقنى مەخسۇس مۇلاھىزە قىلغان. كېينېس. ئارروۋ (1927 —)، ج. م. بۇخەننەن (1919 —)، مىلتون. فرىدمان (1912 — 2006)، ھ. ئا. سىموون (1916 — 2001) قاتارلىق ھازىرقى نۇرغۇن نوبېل ئىقتىسادشۇناسلىق مۇكاپاتى ساھىبلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاق قاراشلىرى ھەققىدىكى ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلغان. ئېتىكاشۇناسلىقتىكى مۇھىم بىر مەزھەپ — مەنپەئەتچىلىككە ئاساس سالغۇچى بېنتخام (1748 — 1832) ئەينى ۋاقىتتا ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئەڭ كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ ئەڭ زور بەختى ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

بىراق بىز بۈگۈنگىچە ئۆزىمىزگە خاس مەۋقەدە تۇرۇپ، جەمئىيىتىمىزدىكى ئەخلاقسىزلىق مەسىلىلىرىنى ئىلمىي مېتودتا تەكشۈرۈپ خۇلاسىلەپ باقمىدۇق. بىزدە ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى ۋە بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئېتىراپ قىلىدىغان ئىلمىي ئاڭ كەمچىل. شۇڭا نۇرغۇن ھادىسىلەر ھەققىدىكى ھۆكۈمىمىز بەك يۈزە. بىز دىنىنى ئانچە چۈشەنمەي تۇرۇپ، خۇراپات بىلەن دىنىنى بىر تاياقتا ھەيدەپ، ئۇنىڭغا بىراقلا ئارقىمىزنى قىلىۋالماقچى بولدۇق. كۆرۈۋاتقانلىرىمىز ۋە «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»، «ئامانلىق» ژۇرنىلى قاتارلىق نەشرىي ئەپكارلاردا ئايان بولغان دېلو مەلۇماتلىرىدىن كىشىلىك ئەخلاقىمىزدىكى چېكىنىش، چۈشكۈنلۈكلەرنى قىياسەن بىلەلەيمىز. بىزنىڭ بۈگۈندىن كېيىنكى ئەخلاق تەربىيەمىز بىر خىل قىيىن يولدا مېڭىشى، ئۇنىڭ ئۈنۈمى تۆۋەن بولۇشى بەرھەق.

مىللىي ئەخلاقىمىزنىڭ چېكىنىشىدە، چەكلىك دائىرىدە ئېرىشىلگەن ئەركىنلىك، كىشىلىك ھۆرمەت ۋە ئازغىنا پۇل سەۋەبىدىن باش كۆتۈرگەن چىركىن ئىنسانىي تەبىئەت، چوڭ ئائىلىلەرنىڭ پارچىلىنىشى، ئەنئەنىۋى ئىجتىمائىي تۈپتىكى مۇقەددەس مەنىۋى نوپۇزنىڭ يوقىلىشى، مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى تۈپتىن پەرقلىق بولغان، تۆۋەن سەۋىيەلىك، دەھرىي ئاقما نوپۇسنىڭ تېز سۈرئەتتە كۆپىيىشى قاتارلىقلار تاشقى سەۋەب. ئەمما ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت يىلتىزىدىن ئىختىيارى ياكى ئىجتىمائىي كونترول ئىرادىسى سەۋەبىدىن مەجبۇرىي ئايرىلىش مۇھىم ئىچكى سەۋەبتۇر. چۈنكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بىر جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئورتاقلاشقان ھەرىكەت پرىنسىپى بولۇپ، ئۇ كىشىلىك ئەخلاق قارىشى، قىممەت قارىشى، ئۆرپ ـ ئادىتى، ئىنتىلىشى قاتارلىقلاردا ئىپادىلىنىدۇ. بۇلار شۇ قوۋم ئېتىقاد قىلغان دىن، تەسىرىگە ئۇچرىغان پەلسەپە ۋە مەۋجۇت سىياسىي خاھىشلار تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە شۇ قوۋمنىڭ دىنى ئەنئەنىۋى ئەخلاقنى تەشكىل قىلىدىغان مۇھىم مەنبە.

ئەنئەنە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد تارقىلىپ، داۋاملىشىپ كەلگەن شەيئى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ قىلىقى، ئىدىيەسى ۋە تەسەۋۋۇرىنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئۇ ماددىي نەرسىلەرنى، كىشىلەرنىڭ ھەر خىل ئېتىقادلىرىنى، ئادەم ۋە شەيئىلەر ھەققىدىكى ئوبرازلىرىنى، قائىدە ـ يوسۇن، ئادەت ۋە تۈزۈملىرىنى، ئىمارەت، ئابىدە، مەنزىرە، ھەيكەلتىراشلىق، رەسساملىق، كىتابچىلىق، قورال ۋە ماشىنا ـ ئاپپاراتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئەجداد بىلەن ئەۋلاد روھىنى ئۇلايدىغان مەنىۋى رىشتە. 20 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىقلارنىڭ كېسىشمە نۇقتىسىدىن كۆزەتسەك، بۇ بىر تارىخ ئەنئەنىگە ئېغىر سەل قارىغان تارىخ بولدى. ئەلۋەتتە بۇ جەرياندا شەخسنىڭ ئەنئەنىلەرگە بولغان بىپەرۋالىقىدىن كۆرە، ئىجتىمائىي كونتروللۇقنىڭ پىلانلىق ئايرىلىشى كۈچلۈكرەك بولدى.

ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان ئىزچىل يوسۇندا دىنغا ئېتىقاد قىلىپ كەلگەچكە، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مائارىپىمۇ دىن بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن. ئەخلاق تەربىيەسىمۇ شۇنىڭغا ماس ھالدا دىنىي ئۇسۇلدا ئېلىپ بېرىلاتتى. بۈگۈنكى كۈندە، بىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق ئىلغارلىقلىرىمىز، ئەنئەنىۋى مائارىپ ئىدىيەمىزدىكى ئىلغارلىقلار ئۇنتۇلدى ۋە ئۇنتۇلۇۋاتىدۇ. ئەسلىدە ئېدۋارد. شىلس ئېيتقاندەك، «ئەنئەنە پۈتۈنلەي ھازىرقى زامان جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ توسالغۇسى ئەمەس» [65] ئىدى. مىللىي ئەنئەنىنىڭ ياخشى ـ يامان تەرىپىنى دەڭسەپ، ئۇنىڭدىكى قىممەتلىك مەنىۋى تەركىبلەرنى پەرزەنتلەر قەلبىگە ئورنىتىش، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۆز ئەجدادلىرىغا بولغان قايىللىقى ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسىنى يېتىلدۈرۈش، ئەنئەنىۋى ئەخلاق ۋە قىممەت قاراشلىرىمىزنى قانداق داۋاملاشتۇرۇش مەسىلىسى خېلى ئۇزاقتىن بۇيان دىققىتىمىزدىن چەتتە قالدى، نۆۋەتتە ھەتتا ئايرىم جايلاردا مىللىيچە كىيىنىش، مىللىيچە ياسىنىشمۇ زەربىگە ئۇچراۋاتىدۇ.

فىرانسىيەلىك داڭلىق پەيلاسوپ ھېنرى بېرگسون (Henri Bergson، 1859 ـ 1941) دىنىنى «تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن» ۋە «ھەرىكەت ھالىتىدىكى دىن» دەپ ئىككىگە، دىن مەۋجۇت بولغان جەمئىيەتنى «يېپىق جەمئىيەت» ۋە «ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەت» دەپ ئىككىگە بۆلىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، يېپىق جەمئىيەت — ئەزالىرى توپقا يىغىلغان، ئۆزىدىن باشقا ئىنسانلار جەمئىيەتلىرىگە كۆڭۈل بۆلمەيدىغان، ھەمىشە ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن

www.uyghurkitap.com

ھوشيار تۇرىدىغان، ھەر ۋاقىت ئۇرۇشقا تەييار تۇرىدىغان جەمئىيەتتۇر. تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن دەسلەپكى ئېتىقاد، ئىشەنچلەردۇر. تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن ۋە تۈرلۈك بىسمىلار ئاساسىدىكى مەجبۇرىيەت ئەخلاقى — «يېپىق ئەخلاق» يېپىق جەمئىيەتنى تۈزگۈچى ئاساسلىق شەيئىدۇر. تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن تۈرلۈك مۇراسىملار ئارقىلىق، بىسمىلار ئاساسىدىكى مەجبۇرىيەت ئەخلاقى ئادەتلەر ئارقىلىق ئومۇمىي تۈپنىڭ مۇقىملىقى ۋە ئىتتىپاقىنى ساقلايدۇ.

ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەت — تار دائىرىدىكى كىچىك كوللېكتىپچىلىقتىن ھالقىپ كەتكەن، تۈپ جەھەتتىن ئالغاندا بارلىق ئادەمگە ئوچۇق بولغان جەمئىيەتتۇر. ھەرىكەت ھالىتىدىكى دىن دەل بىر خۇدالىق، سىستېمىلاشقان چوڭ دىنلاردۇر. ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەتتە ھەرىكەت ھالىتىدىكى دىن ۋە غايە ئەخلاقى — ئوچۇق ئەخلاق ئۆزئارا ماسلىشىدۇ. چوڭ دىنلار مول بولغان سىرلىق روھ ئارقىلىق، غايە ئەخلاقى ئالىيجاناب ھېسسىيات ئارقىلىق بارلىق ئىنسانلارغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدا «دىن بىلەن ئەخلاق بىر-بىرىنى قوللايدۇ.» [66] يېپىق جەمئىيەت بىلەن ئوچۇق جەمئىيەت بىر-بىرىگە ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

شۈبھىسىزكى، ۋايىدخېد بىلەن بېرگسون بىزنى دىنغا سوغۇققان مۇئامىلە قىلىشقا، ئۇنىڭ مېغىزى بىلەن شاكىلىنى ئايرىپ چۈشىنىشكە دەۋەت قىلىدۇ. ئەمما بىزنىڭ بېرگسوننىڭ يۇقىرىقى قارىشىنى قوللىشىمىز ئەمەس، چۈشىنىشىمىزگىمۇ بىر جەريان كېتىدۇ.

كىشىلەر باشقىلارغا گۈزەل ئەخلاقلىق بولۇشنى تەۋسىيە قىلىشىدۇ. بىراق ئىش يۈزىگە كەلگەندە بولسا، كۆپىنچە ئۇنداق قىلمايدۇ. چۈنكى ئەخلاق دېگەن ئادەم كىچىك چېغىدىن باشلاپ شەكىللەندۈرىدىغان ئادەتتۇر. سۆز شۇكى، بىز ھەدېسىلا باشقىلارنىڭ چىركىن ئادەتلىرىنى زامانىۋىلىق دەپ تۇتىيا بىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ گۈزەل ئەنئەنىمىزنى ئۆزىمىز دەپسەندە قىلماي، ئەخلاق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بارلىق ئېلېمېنتلىرىمىزنى ئىزدەپ تېپىشىمىز، ئۇنى قايتا جۇلالاندۇرۇشىمىز، مائارىپىمىزدا تۈرلۈك سىياسەتلەر يول قويغان ئىمكانىيەتلەر ئىچىدە ئەنئەنە تەربىيەسى ئېلىپ بېرىشىمىز زۆرۈر. دەھرىي ئەخلاق كىشىلىرى ماددىي جەھەتتىن تويۇنغان، ئەنئەنىسىدە ئىنساب، باراۋەرلىك، ئىنسانىيلىق سۈپەتلىرى بولغان، كىشىلەرنىڭ ئادىل قانۇن، ئادالەت ئېڭى قانائەت تاپقان، ئادالەتسىزلىك، مەنىۋى قۇللۇق يوقالغان جەمئىيەتتە ئۆز رولىنى ئۈنۈملۈك ئادا قىلالىشى مۇمكىن.

بىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تۈرلۈك تەدبىرلىرىمىز پۈتۈن ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ ئاران 15% ىتىنىلا تەشكىل قىلىدىغان شەھەر خەلقى، مۇقىم مائاشلىقلارنىڭ نان تېپىپ يېيىشى، خىزمەت قىلىشى، بوش ۋاقىتلىرىنى ئۆتكۈزۈشى قاتارلىق مەسىلىلەرگىلا ئەمەس، مۇھىمى 85% دېھقان پەرزەنتلىرىنىڭ ئەخلاق مەسىلىسى بولۇشى كېرەك. ئەمدىكى مۇھاكىمىمىز ئەنئەنىۋى ئېسىل مەدەنىيەتنى قانداقتۇر باشقا بىر نەرسىلەرگە ئالماشتۇرۇش ئەمەس، قانداق قىلىپ ئۇنى تىرىلدۈرۈش، زامانىۋىلىشىش بىلەن ئەدەپ-ئەخلاق ھەممە ئادەمنىڭ ئىنتىلىش نۇقتىسى بولغان گۈزەل جەمئىيەتنى قانداق قۇرۇش مەسىلىسى بولۇشى كېرەك.

بىز يالغۇز ئەجدادلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن ئاسار-ئەتىقە بۇيۇملارنى، ناخشا-مۇزىكىلىرىمىزنى قوغداش، قوغداشنى مۇھاكىمە قىلىۋەرمەي، ئاتالمىش زامانىۋى قىممەت قاراشلار تەسىرىدە خەۋپكە دۇچ كېلىۋاتقان، ئىختىيارىي ياكى مەجبۇرىي يوسۇندا خوشلىشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان، كەلگۈسىمىزگە تېخىمۇ كېرەك بولىدىغان گۈزەل ئەخلاق، ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزنى قوغدىۋېلىشنىمۇ ئويلىنىشىمىز كېرەك. بىلىشىمىز كېرەككى، يىلتىزى كېسىلگەن دەرەخنىڭ ئورنىغا يېڭىسىنى تىككىلى، كېچىككىپ بولسىمۇ مېۋە ئالغىلى بولىدۇ. لېكىن يىلتىزى كېسىلگەن ئەخلاقنى قايتىدىن كۆكلىتىش بەكمۇ تەس. مەنىۋى قۇرغاقلىشىش ئىنساننى ھەر كويلارغا سالىدۇ، ئىدىيە مەسىلىسىنى مۇۋاپىق ھەل قىلالمىغان قەۋم تارىختا باش كۆتۈرگەن ئەمەس.

ئادەم — مەنىۋى قانائەت ئىزدىگۈچى. باشقىلارنىڭ ئېتىراپىغا ئېرىشىش، ئىبادەت، سەنئەتتىن ھۇزۇرلىنىش، ساياھەت، پاراڭلىشىش، جىنسىي ئالاقە... بۇلار مەنىۋى قانائەتنىڭ ئاددىي تەركىبلىرىدۇر. ئادەم مەنىۋى قانائەتكە ئوخشىمىغان شەكىللەردە ئېرىشىدۇ، بىر خىل ئېھتىياج قا-

نائەتلەنمىسە، ئۇنى باشقا بىر خىل شەكىل ۋە مەزمۇندا تولۇقلاشقا ئىنتىلىدۇ. زۆرۈر ئېھتىياجلارنى يېنىدىكىلەر قانائەتلەندۈرەلمىسە، يىراقتىكىلەر ئارقىلىق ئۇنى تولۇقلىماقچى بولىدۇ.

ھەرقانداق مىللەتتە ئەرلەرنىڭ ئۆزىدىن سەل كىچىكرەك ياشتىكى ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىش تەشەببۇس قىلىنغان. بۇ، بىر تەرەپتىن كىشىلەرنىڭ ئۆزىدىن چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىشتەك تەبىئىي ئەخلاق پىرىنسىپىدىن پايدىلىنىپ، ئائىلىدە ئايالنىڭ ئالدىدا ئەرلەرنىڭ ھۆرمىتىنى تەبىئىي شەكىللەندۈرۈپ، ئائىلىدە تەبىئىي بىر يادرو شەكىللەندۈرۈش مەقسەت قىلىنغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئەرلەرنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئائىلە مۇقىملىقىغا ئۇزاققىچە كاپالەتلىك قىلىش مەقسەت قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن. قەدىمكىلەر ھازىرقىدەك شۇئارۋاز ئەمەس ئىدى. ئۇلار مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا نەق ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلاتتى. ئۇلار ھازىرقىلاردىن كۆپ ئەمەلىيەتچى ئىدى. ئەرلەرنىڭ ياش جەھەتتىن ئايالدىن چوڭراق بولۇشى ھازىرمۇ تەكىتلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ھازىرقى ئەرلەر ئاياللارنىڭ ئالدىدا كۆپ جەھەتتىن ئۆزىنىڭ ئىززەت - ئابرۇيى، سالاپىتىنى يوقاتتى. ئەجدادلىرىمىزدىكى ئەرلەر ئاياللىرى بىلەن دىنىي ئېتىقاد، ئەنئەنە، مىللىي غايە جەھەتتە بىرلىك ئىچىدە ياشىغان بولسا، ھازىرقى كۆپىنچە ئەرلەرنىڭ ئېتىقادىنىڭ تايىنى يوق. ئاياللىرى بىلەن ئېتىقاد بىرلىكى يوق. ئەنئەنىلەر ۋە تۇرمۇشتىكى تۈرلۈك پەرھىز- چەكلىمىلەردىن يىراقلىشىپ، ئايال ۋە بالىلىرىنى تەبىئىي ئەيمەندۈرىدىغان خۇرۇچتىن ئايرىلغان، ئەجدادلار ئېتىقادىدا چەكلەنگەن نەرسىلەر ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئىستېمالىدا پەرھىزلىك رولىنى يوقاتقان.

ھاراقنى كۆپ ئىچىش ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئەرلەرنىڭ ۋاقتىنىڭ زايا بولۇشى، جىنسىي ئىقتىدارىنىڭ ئاجىزلاپ كېتىشى، ئايال ۋە بالىلىرىنىڭ ئالدىدا پەقەت ئادەتتىكى بىر ئادەمگە، ھەتتا سەسكىنىدىغان ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىشى، نۆۋەتتە ئائىلىلەرگە «ھەملە» قىلىپ كېلىۋاتقان بىر تەھدىت بولۇشى مۇمكىن.

ئائىلە ـــ ئەخلاقنىڭ مەنبەسى. بىز بۇنى ئېسىمىزدە چىڭ تۇتايلى. مەن ئاخىرىدا قىز - ئاياللىرىمىزغا گۈزەللىك، لاتاپەت، دىيانەت، پاكلىق تىلەيمەن. ئەرلىرىمىزگە شىجائەت، غۇرۇر، كەلگۈسىگە بولغان مەسئۇلىيەتچانلىق روھى تىلەيمەن. «ئەرلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئېسىل بولمىسا، ئاياللارنىڭ ئىچكى دۇنياسى پەسلىشىپ كېتىدۇ (نىتچىشى).» [67] ئەرلەر پىداكار، جاسارەتلىك بولايلى! بىز زامانىۋى دۇنيانىڭ ئىختىيارىي ماڭقۇرتلىرى بولۇپ قالمايلى! خوتۇن - قىزلىرىمىز، ئاچا - سىڭىللىرىمىز چىرىگەن ئەخلاق دەرىخىنىڭ «ياۋا مېۋىسى» بولۇپ قالمىسۇن!

نەقىل مەنبەلىرى:

[23] پاسكال (فرانسىيە): «تەپەككۇر دۇردانىلىرى»، بېيجىڭ نەشرىياتى 2004 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 140 - بەت.

[24] نيۇتون (ئەنگلىيە): «تەبىئەت پەلسەپىسىنىڭ ماتېماتىكا پىرىنسىپى»، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2006 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 11 - بەت.

[25] ج. ئا. خامبرتون (ئامېرىكا): «پەلسەپىگە دائىر دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەرلەر»، توققۇز ئاياق نەشرىياتى 2006 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 212 -، 213 - بەتلەر.

[26] روبېرت پائۇل ۋولى (ئامېرىكا): «پەلسەپە ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2005 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 70 - بەت.

[27] شيا جېڭنوڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن: «ئوكيانۇس»، شاڭخەي كىتابچىلىق نەشرىياتى 2002 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 474 - بەت.

[28] يۇقىرىقى كىتاب، 316 - بەت.

[29] جوستېيىن گاردېر (نورۋېگىيە): «سوفىيەنىڭ دۇنياسى»، يازغۇچى نەشرىياتى 1996 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 350 - بەت.

[30] ئېدۋارد. شىلس: «ئەنئەنە ھەققىدە»، 6 -، 7 - بەتلەر.

[31] يۇقىرىقى كىتاب، 10 - بەت.

[32] زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 129 - بەت.

[33] يۇقىرىقى كىتاب، 130 - بەت.

[34] گاۋ جاۋمىڭ: «دىنىنىڭ ئەخلاق قىممىتى ھەققىدە»، خەنزۇچە «ئېتىكاشۇناسلىق تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، 2004 - يىلى 5 - سان 12 - بەت. زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 130 - بەت.

[35] يۇقىرىقى كىتاب، 131 - بەت.

[36] ئا. ن. ۋايدخېد: «دىنىنىڭ شەكىللىنىشى، بەلگىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئۇنۇمى»، 2 ـ، 3 ـ بەتلەر.
[37] زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 170 ـ بەت.
[38] جامېس راچېلس، ستۇئارت راچېلس: «ئەخلاقنىڭ سەۋەبى»، 55 ـ بەت.
[39] زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 3 ـ بەت.
[40] يۇقىرىقى كىتاب، 162 ـ بەت.
[41] يۇقىرىقى كىتاب، 3 ـ بەت.
[42] يۇقىرىقى كىتاب، 164 ـ بەت.
[43] ماۋ يۇشى: «جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەخلاق ئىستىقبالى»، جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2008 ـ يىلى خەنزۇچە 3 ـ نەشرى 9 ـ باسمىسى، 69 ـ بەت.
[44] يۇقىرىقى بىلەن ئوخشاش.
[45] يۇقىرىقى كىتاب، 74 ـ بەت.
[46] يۇقىرىقى كىتاب، 69 ـ بەت.
[47] لى ئاۋ (تەيۋەن): «لى ئاۋ: جىنسىي مۇھەببەتنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى ھەققىدە ئەركىن پاراڭلار»، دۇنخۇاڭ مەدەنىيەت ـ سەنئەت نەشرىياتى 2001 ـ يىلى خەنزۇچە نەشرى، 5 ـ بەت.
[48] ر. ج. گېررىگ، پ. گ. زىمباردو: «پسىخولوگىيە ۋە تۇرمۇش»، خەلق پوچتا ـ تېلېگراف نەشرىياتى 2003 ـ يىلى خەنزۇچە نەشرى، 2005 ـ يىلى 12 ـ باسمىسى، 337 ـ بەت.
[49] لى جۇڭخۇا: «جۇڭگو مەدەنىيىتى ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، خۇاۋېن نەشرىياتى 1994 ـ يىلى خەنزۇچە 1 ـ نەشرى، 1996 ـ يىلى 2 ـ باسمىسى، 160 ـ بەت.
[50] لياڭ شۇمىڭ: «لياڭ شۇمىڭ ئەسەرلىرى» 3 ـ توم، شەندۇڭ خەلق نەشرىياتى 1987 ـ يىلى خەنزۇچە نەشرى، 109 ـ بەت. زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 8 ـ بەت.
[51] زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 11 ـ بەت.
[52] يۇقىرىقى كىتاب، 11 ـ بەت.
[53] يۇقىرىقى كىتاب ، 13 ـ، 14 ـ بەتلەر.
[54] يۇقىرىقى كىتاب، 208 ـ بەت.
[55] يۇقىرىقى كىتاب، 207 ـ، 208 ـ بەتلەر.
[56] گاۋ جاۋمىڭ: «دىنىنىڭ ئەخلاق قىممىتى ھەققىدە»، خەنزۇچە «ئېتىكاشۇناسلىق تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، 2004 ـ يىلى 5 ـ سان 12 ـ بەت. زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 130 ـ، 131 ـ بەتلەر.
[57] زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 172 ـ بەت.
[58] ئېدۋارد. شىلس: «ئەنئەنە ھەققىدە»، 101 ـ بەت.
[59] زېك گۋاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 172 ـ بەت.
[60] يۇ جياجۇڭ: «دىن ئىنسانلار ھاياتىغا مەڭگۈ ھەمراھ بولىدۇ»، گېئوگې سانتايانا (ئامېرىكا) «دىنىدىكى ئاقىلانىلىك»، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2008 ـ يىلى خەنزۇچە نەشرى، 5 ـ بەت.
[61] فرېدرىخ نىتچشې: «زوروئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، 65 ـ بەت.
[62] تەن چۈەنباۋ: «ئېتىقاد تەربىيەسى ۋە ئەخلاق تەربىيەسى»، 27 ـ بەت.
[63] فرېدرىخ نىتچشې: «زوروئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، 16 ـ بەت.
[64] ماۋ يۇشى: «جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەخلاق ئىستىقبالى»، 109 ـ بەت.
[65] ئېدۋارد. شىلس: «ئەنئەنە ھەققىدە»، 1 ـ بەت.
[66] ھېنرى بېرگسون: «ئەخلاق ۋە دىنىنىڭ كېلىش مەنبەسى»، 28 ـ بەت.
[67] فرېدرىخ نىتچشې: «زوروئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، 83 ـ بەت.

ئاپتور: پوسكام ناھىيەلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە، ئوقۇتقۇچى.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىزچىلار» كىتابخانىسى ئارقىلىق توپ تارقىتىلىدۇ. كىتاب ـ ژۇرنال تىجارەتچىلىرىنىڭ «ئىزچىلار» كىتابخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشىنى سورايمىز.
كىتابخانا ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى «غالىبىيەت» يولى 100 ـ نومۇر
ئالاقىلىشىش تېلېفونى: 2850601 ـ 0991

مەن يەكۈنلىگەن ھېكمەتلەر

▲ جان دېگەن تەندە ئامانەت نەرسە، تۇغۇلماقنىڭ ئۆلمىكى بار، سەن بىر كۈنى ئادەم بولۇۋالارمەن دەيسەن؛ ئوينايدىغاننى ئوينىۋېلىپ، قىلىدىغاننى قىلىۋېلىپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە توۋا قىلىۋالارمەن دەيسەن. لېكىن شۇنىڭغا پۇرسەت بولامسىكىن؟ سەن قاچان، قەيەردە، قانداق ئۆلۈشۈڭنى ئالدىن بىلەمسەن؟ سېنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرۈلۈپ ئادەم بولغىنىڭ شۇ. يەنە قاچان ئادەم بولماقچى؟ قانچىلىك ئادەم بولماقچى؟ ئەڭ ياخشىسى كۈندە-كۈندە ياخشى تەرەپكە، يۈكسەكلىككە يېتىش ئۈچۈن تىرىشىشىڭ كېرەك.

▲ بىرى تام قوشنا بىلەن، يەنە بىرى يەر قوشنا بىلەن چوقۇم ئىناق ئۆتۈش كېرەك.

▲ يىراقنى كۆرەلەيدىغان، غايىلىك ۋە تىرىشچان ئادەم ئاسانلىقچە باشقىلارنىڭ ئويۇنچۇقى بولۇپ قالمايدۇ.

▲ ئەگەر دۇنيادا ھەممىلا ئادەم ھالال ئەمگەك بىلەن ئۆز ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ياشاشقا ئادەتلەنگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئالىم-مۇتەپەككۇر، يازغۇچى-شائىر، قىسقىسى ئەقلى ئويغاق ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ زىممىسىدىكى يۈك ئۇنچىۋالا ئېغىرلاپ كەتمىگەن بولاتتى.

▲ ئۆزىگە پۇختا بولغان ئادەم پۇشايماننى ئاز قىلىدۇ ياكى قىلغان ئىشىغا ھەرگىز پۇشايمان قىلمايدۇ.

▲ نۇرغۇن كىشىلەر ئۆز ئىلكىدىكى ۋاقىتنىڭ قەدرىگە يەتمەيدۇ، ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ چەكلىك ئۆمرىمىز ساناقلىق ئاي، ھەپتە، كۈنلەردىن؛ ھەتتا ساناقلىق سائەت، مىنۇت، سېكۇنتلاردىن تەركىب تاپقان. ۋاقىتنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىغان ئادەملەرگە قارىغاندا، ۋاقىتنى قوغلىشىپ ياشايدىغان ئادەمنىڭ ھاياتتا ئېرىشىدىغىنى ھامان كۆپ بولىدۇ.

▲ سىز بۇ دۇنيادىكى ھېچكىمگە ئوخشىمايدىغان بىردىنبىر ئادەمسىز. يەتتە ئەزايىڭىز ساق-بېجىرىم، ئەقلى-ھوشىڭىز جايىدا بولسا، مانا شۇنىڭ ئۆزى سىز ئۈچۈن كاتتا نېمەت ۋە بايلىقتۇر. باشقا نېمەتلەرگە ۋە بارلىق ئارزۇلىرىڭىزغا ئۆز ئەقىل-پاراستىڭىزگە تايىنىپ ئېرىشىشىڭىز كېرەك.

▲ ئادەم ئۆز ئارزۇسى ئۈچۈن كۆرەش قىلغانسې-

تەپەككۇر كۆزى

رى، ئارزۇلىرى تېخىمۇ كۆپىيىپ بارىدۇ.

▲ بىز باشقىلار ياساپ بەرگەن يولدا ماڭىمىز، باشقىلار قازغان قۇدۇقنىڭ سۈيىنى ئىچىمىز. شۇنداق بولغاندىكەن بىزدىنمۇ بىر ئىز قالسۇن، شۇ چاغدىلا باشقىلارغا ۋە ئۆز-ئۆزىمىزگە يۈز كېلەلەيمىز.

▲ تۇرمۇشى چېچىلاڭغۇ ئادەمنىڭ كۈنلىرى پاراكەندىچىلىك ئىچىدىلا ئۆتىدۇ.

▲ ھېچقانداق بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدىغان ئادەملەرنىڭ ئەڭ زور كەمچىلىكى — قەتئىي نىيەتكە كېلەلمەسلىكتە.

▲ مۇستەقىل ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارى يوق ئادەم ھاياتتا چوڭ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدۇ.

▲ ھەي ئىيست، دۇنيادا ئۆزىنىڭ سايىسىنىمۇ ئۇزى كۆتۈرۈپ يۈرەلمەيدىغان كىشىلەر باركى، بۇنداق كىشىلەرنىڭ تىرىك يۈرۈشىنىڭ ئۆزى بىر يۈكتۇر.

▲ ھەسەت بىلەن رىقابەت ئىككىسى ئىككى گەپ، رىقابەت ئادەمگە پولاتتەك ئىرادە ئاتا قىلىدۇ، ئەمما ھەسەت بولسا ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ.

ئابدۇلۋاھىد مۆلجەرى

ئاپتور: ئۈچتۇرپان ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا.

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ بىز كۆرۈۋاتقان يورۇقلۇق — قۇياش نۇرى بىلەن قەلب نۇرىنىڭ ئۇچرىشىشىدىن ھاسىل بولغان، شۇ ئارقىلىق دۇنيانىڭ گۈزەللىكى نامايان بولغان.

▲ ئۆزۈڭنىڭ باشقىلارغا ئاتا قىلغىنىڭ باشقىلارنىڭ ساڭا ئېرىشتۈرگىنى بىلەن ئۆلچىنىپ قالمىسۇن.

▲ ئىدىيە ھاسىلاتلىرى ئەينەكتىكى ئەكسىمىز بىلەن بىرلىشىپ بىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

▲ ئىنسان ئۆزىنىڭ كۆز ئالدىدىكى ھايات مۇساپىسىگە نەزەر تاشلىغاندا، ئۆتۈۋاتقان ھاياتىغا مەنە تاپالايدۇ ۋە كەلگۈسى ئۆمرى ھەققىدە قايتا ئويلىنىشقا باشلايدۇ.

مەمەتتۇرسۇن سوپى

ئاپتور: شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى مائارىپ پەنلىرى شۆبە ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى.

ئىچىمدىكى ئۆزلۈك ئاۋازى

▲ دەۋرنىڭ تەلپىنى چۈشەنمىگەن، نادانلىق پاتقىقىغا پاتقانچە ئۇخلاپ قالغان قوۋم مۇقەررەر ھالدا گۇمران بولغۇچى قوۋمدۇر.

▲ ئۆزلۈك — ئۆزىنى دۇنياغا تونۇتۇشتىكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ.

▲ ئۆزىنى تونۇش — كەسكىن رېئاللىق رىقابىتى، كەلگۈسىنى ئالدىن كۆرۈش ھەققىدە ئويلىنىشتۇر.

▲ ئۆزلۈكىنى تاپقان قوۋملا بۈگۈنكى رىقابەت دەۋرىنىڭ ئەركىسىگە ئايلىنالايدۇ، ئۇلار شۇندىلا پۈتكۈل دۇنيا تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

▲ ئۆزلۈك — ئويغاق تەپەككۇرنىڭ ھوسۇلىدۇر.

▲ ئۆزلۈك — مىللەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ بەلگىسى.

▲ ئۆزى ھەققىدە ئويلانمايدىغان ياكى ئويلىنىشنى خالىمايدىغان خەلق تارىخنىڭ قۇم-بورانلىرىدا كۆمۈلۈپ قالىدۇ.

▲ كۈچلۈكلەرنىڭ قەد كېرىپ تۇرالىشىنىڭ سىرى شۇكى، ئۇلار ئويغاق تەپەككۇرى ئارقىلىق ئۆزلۈك مېۋىسىنى قۇرت يېيىشتىن ساقلاپ قالغان.

▲ ئۆزىنى ئىزدەش — مەنىۋى كامالەت سەپىرىدۇر.

▲ ۋاقىتنىڭ قۇلى بولماي ۋاقىتنى قۇل قىلىش كېرەك، شۇندىلا تارىختىكى «مەن» بىلەن ھازىرقى «مەن» ئوخشاش نامايان بولىدۇ.

▲ باشقىلارنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلىش، ناچار تەرەپلىرىدىن ئىبرەت ئېلىپ يېڭىلىق يارىتىش ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ مۇھىم باسقۇچلىرىدىندۇر.

ئۆمەر ئەمەت

ئاپتور: ئۈچتۇرپان ناھىيە ئىماملىرىم يېزا لەۋچىن كەنتىدە.

▲ مۇۋەپپەقىيەتتىن ئۇمىدىڭنى ئۈزگەن ۋاقتىڭ، مەغلۇبىيىتىڭنىڭ باشلانغان ۋاقتىدۇر.

▲ ساغلام ياشاي دېسەڭ، زىيادە ئاچچىقلانما.

مۇھەممەدئىمىن ھەسەن

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە شادلىق دوختۇرخانىسىدىن.

▲ ئـادەمنى نـابۇت قـىلىدىغىنى ئـىلاجسىزلىق ئەمەس، بەلكى ئىرادىسىزلىك.

▲ ئۆزۈڭمۇ يېمەي، ئۆزگىگىمۇ يىگۈزمەي ئـۇزاققىچە تـىقىپ ساقلىساڭ، ئـۇنداقتا ساقلىغانلىرىڭنى چاشقان بىلەن قۇرت يەيدۇ.

▲ جۈرئەتسىزلىك تۈپەيلىدىن يوقىتىپ قويغان نەرسىلەر، ئادەمنى بىر ئۆمۈر نادامەتتە قويىدىغان نەرسىلەردۇر.

▲ سەن ئاچچىق بولسىمۇ كۆڭلۈڭدىكىنى ئېيتالىغانلىقىڭ ئۈچۈن بەختلىك، ئەمما مېنىڭ بەختسىزلىكىم كۆڭۈل ئاياپ ھەممىنى ئىچىمگە يۇتۇشتۇر.

▲ ئاچچىق كەلگەندە ئەمەس، بەلكى پۇرسەت كەلگەندە بېسىلغان قەدەم سېنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرىدۇ.

▲ ئەرزىمەس ئىشلارنى قانچە بەك زېغىرلىغانسېرى ئۆزۈڭمۇ شۇنچە بەك ئەرزىمەس، چاكىنا كىشىگە ئايلىنىپ قالىسەن.

تەنھا چەشمىلەر

▲ قـايىللىق بـولمىغان ئـىكەن، ئـۇنداقتا مـايىللىقمۇ بولمايدۇ.

▲ ئۆزىنى ياخشى باشقۇرالمىغان ئادەم، تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنىمۇ ياخشى باشقۇرالمايدۇ.

▲ پـەقەت ئـويغاق ئـادەملا قـۇياش نـۇرىنى ئـەڭ بۇرۇن كۆرەلەيدۇ.

▲ قىسمىتىڭ قانچە ئاچچىق بولغانسېرى ئۆز تـارىخىڭغا شۇنچە قارا.

▲ ئۆزۈڭگە بولغان ئىشەنچىڭ قانچە سۇسلاشقانسېرى، ھەر بىر قەدىمىڭنى شۇنچە خۇدۇكسىرەپ باسىدىغان بولۇپ قالىسەن.

ئەركىن ئابدۇكېرىم تەنھا

ئاپتور: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى تورغات چېگرا مۇداپىئە تەكشۈرۈش پونكىتىدا، ئوفىتسېر.

تەپەككۇرۇمدىن تامچە

▲ ئۆزۈڭنى زىيادە مۇكەممەللىككە كۈچەپ ئـۇرما، ئۇ روھىي زەربىلەرگە ئىشىكىڭنى كەڭ ئاچقانلىقىڭ بىلەن باراۋەر.

▲ باشقىلارنى زىيادە ماختىساڭ، باشقىلارغا زىيادە چـوقۇنۇش ۋە قـىممىتىڭدىن گـۇمانلىنىش ۋۇجۇدۇڭنى ئەسىر ئالىدۇ.

▲ شادلىق ئىزدەپ ئاۋارە بولما، باغرىڭدىكى ئازابلارنى چۈرۈۋەتسەڭلا كۇپايە، شۇندىلا شادلىق سېنى ئۆزى ئىزدەپ كېلىدۇ.

▲ بۈگۈنكى قەدىمىڭ تۈنۈگۈن ئۈچۈن جاۋاب، ئەتىكى قەدىمىڭ ئۈچۈن قەرز.

▲ ئۆزى ياقتۇرغان ئىشنى قىلىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، ياقتۇرمىغاننى قىلىش زورلانغانلارنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، ياقتۇرمىغاننى قىلىش دانالارنىڭ قولىدىنلا كېلىدۇ.

▲ مۇبادا ۋاز كېچىش شۇنچە ئاسان بولسا، يولۇققان قىيىنچىلىق ئۇنچە كۆپ بولۇپ كەتمىگەن بولار ئىدى.

▲ ھەقىقەتتىن ۋاز كېچىشنىڭ ساڭا ئېلىپ كېلىدىغان ئازابى مەڭگۈلۈك.

▲ ئۆزۈڭگە زالىم بولۇشتىن قورقۇپ، باشقىلارنىڭ زالىملىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشنىڭ نە ھاجىتى؟

▲ ئاجىزلىقنى داۋراڭ سېلىش ئەخمەقلىق،
ئاجىزلىقىغا تەن بېرىش مەغلۇبىيەت،
داۋاملىق يول قويۇش ھالاكەت.

▲ ئۈيقۇسىزلىقنىڭ ئازابى بىر كۈنلۈك، ئۇيقۇنىڭ ئازابى مەڭگۈلۈك.

▲ بۈگۈن، ئەتە... ئەتە... تۈگىمەس پەپىلەشلەردە ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ رەت قىلىپ كەلگەنلىكىڭنى تۇيماي قالدىڭ.

▲ سۆيگۈڭنى ئۇنىڭ بەختىگە تېگىشىپ، بىر ئۆمۈر ئازاب ۋە يوقىتىشنىڭ قۇربانىغا تاشلاپ بېرىسەن. مانا بۇ دەل مۇھەببەتنىڭ زوراۋانلىقى.

يارمۇھەممەد پەرھات

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن- ئىقتىساد ئىنستىتۇتىدا، ئوقۇغۇچى

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ ئىپسىدە بولسۇن، چوڭ ئىشلار ئەلۋەتتە مۇھىم، لېكىن تۇرمۇش ئۇرغۇنلىغان كىچىك ئىشلاردىن تەشكىللىنىدۇ.

▲ كۆڭلەرنىڭ بىردە چۈشىنىپ يېتىشەن: ئاق كۆڭۈل بولۇش ئەقىللىق بولۇشتىن تەس، ئەقىللىقلىق بىر خىل تالانت، ئەمما ئاق كۆڭۈللۈك بولسا بىر خىل تاللاش.

▲ مەۋجۇتلۇق ئۈچۈن ياشىماي، ياشاش ئۈچۈن مەۋجۇت بول.

▲ ئادەم ھامان ئۆزگىرىدۇ، بەزىلەر تۇرمۇش ئۈچۈن ئۆزگىرىدۇ، بەزىلەر تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئۆزگىرىدۇ.

▲ بەزىدە ئىشلارنى بىلىپ ـ بىلمەي خاتا بىر تەرەپ قىلىپ قالىمىز، سەۋەبى كاللىمىزنى ئىشلىتىشكە تېگىشلىك ۋاقىتتا، ھېسسىياتىمىزنى ئىشلىتىپ قالىمىز.

▲ بەزىدە ئويلاپ قالىمەن، قانداق قىلسام داۋاملىق غەيرەت قىلىشنى تاللىيالايمەن؟ بۇ ۋاقىتتا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»نى ئوقۇپ جاۋاب تاپالايمەن.

ئىززەتگۈل ئىزىز

ئاپتور: شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد پەنلىرى ئىنستىتۇتى 2008 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

تەپەككۇرۇمغا تېز سىزما

▲ غۇرۇرسىز ياشاش ــ ئورۇنسىز ياشاش.

▲ تۈيغۇڭىز ــ ئويىڭىز، كويىڭىز ــ كەلگۈسىڭىز.

▲ نەپ چىقمىغان يەردىن گەپ چىقىدۇ.

▲ قان بىلەن يېزىلغان تارىخ سىياھ بىلەن ئۆزگەرىپ قالمايدۇ.

▲ ئىبرەتتى يوقنىڭ پۇرستى يوق، پۇرستى يوقنىڭ قىممىتى يوق.

▲ نىيەت بولسا پۇرسەت بولىدۇ.

▲ ھەقىقەتنى باشقىلارنىڭ سۆزىدىن كۆرە، ئۆزىنىڭ ئەقىل كۆزىدە كۆرىدىغانلارنى دانا ساناش مۇمكىن.

▲ ئاجىز ئادەملەر مۇھتاقا سىڭىپ كېتىدۇ، كۈچلۈك ئادەملەر مۇھتاقا تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

▲ ھەقىقەت ئاشكارا تۇرسىمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشمىگەنلەرنىڭ ھالاكىتى تېز بولىدۇ.

▲ ئۇيى ئوخشىمىغانلارنىڭ يولى مەڭگۈ ئوخشىمايدۇ.

▲ ئۇيى ئوخشىمىغانلار سۇ بىلەن مايدەك يۇقۇشماي ئۆتىدۇ.

▲ ئۆگىنىش ئۆزىڭىز ئۈچۈن، ئەخلاق يۈزىڭىز ئۈچۈن.

▲ كەمسىتىش ــ دۈشمەنلىكتىن يامان.

▲ تەسىرلەندۈرۈشكە قارىغاندا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ئۈنتۈقنىڭ رولى چوڭ بولىدۇ.

▲ يۈز قىزارسا خىجالەت، كۆز قىزارسا خىيانەت.

▲ ھەق كۆزلىگەن نەق سۆزلىيەلەيدۇ.

▲ نومۇسچان ئادەملەر ئۈچۈن ئوق يېگەندىن «دوق» يېگەن يامان.

▲ بوھتان ــ روھىي زىندان.

▲ سۆزى بىلەن كارى يوقنىڭ ئۆزى بىلەن كارى يوق.

▲ ئادەمنىڭ ماددىي بايلىقى ئاشسا «يۈك»كە، مەنىۋى بايلىقى ئاشسا «بۆيۈك»كە، روھىي زەئىپلىكى ئاشسا «شۆك»كە ئايلىنار.

▲ پۇلى بارلار قاراقچىدىن، يولى بارلار ماراقچىدىن قورقىدۇ.

▲ غەيرىتى ئازنىڭ مەينىتى كۆپ.

▲ نومۇسچان يۈزىدىن، ئاچ كۆز كۆزىدىن بىلىنەر.

▲ نوپۇزدىن نومۇس يامان.

▲ كۆزى كورلار قارىغۇ ئەمەس، قەلبى كورلار ھەقىقىي قارىغۇ.

▲ ئۆتمۈشكە باققان تارىخچى، كەلگۈسىگە باققان سىياسەتچى.

▲ جاسارىتى يوقنىڭ پۇرستى، پاراستى يوقنىڭ قىممىتى يوق.

▲ بېلى بوشنىڭ بېغى بوش.

ئابلەت روزى

ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيە «بابۇر» كومپيۇتېرخانىسىدىن.

قەلب قەسرىمدىن تامچىلار

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى «قەلبداشلار قەسرى».

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى غەيرەت ئۇيقۇسىدىكىلەرنى ئويغاتقۇچى قوڭغۇراق، تىرىشچانلارغا مەدەتكار، ئىزدەنگۈچىلەرگە چىراغ، غايىلىكلەرگە ماياك، يارىماسلارغا تاياق.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئەمەلدار بىلەن پۇقرا، باي بىلەن كەمبەغەل، چوڭ بىلەن كىچىك تەڭلىشەلەيدىغان، ئەركىن پىكىر قىلالايدىغان ھەقىقەت سورۇنى.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ماڭا نۇرغۇن ئەقىل ۋە ئەدەپ-ئەخلاق ئۆگەتتى، نۇرغۇن يېتەكچى ئۇستازنى تونۇتتى، دانىشمەن ئەجدادلىرىمنى ئەسلەتتى، پىكىرداش دوستلارنى تېپىپ بەردى.

گۈلخۇمار ئابدۇراخمان

ئاپتور: تومشۇق شەھىرى يېزا ئىگىلىك 3-دىۋىزىيە 50-تۇەن شاتۇر مەركىزىي مەكتەپ تولۇقسىز 3-يىللىق 1-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

ئوقۇ-ئوقۇتۇش تۇيغۇلىرى

▲ ئوقۇغۇچىلاردىن مۇكەممەللىكنىلا تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالىدىغان ئوقۇتقۇچى — مەڭگۈ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇرىنى ئاچالمايدۇ.

▲ ئەقىدىسىز ئوقۇتقۇچىلىق — كۆرۈنمەي يۈز بېرىۋاتقان جىنايەتتۇر.

▲ ئوقۇتقۇچىلىرى مائاش ئۈچۈنلا ئىشلەيدىغان مىللەتنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئېتىبارسىز قالىدۇ.

▲ مائارىپ مەسئۇلىيەتچانلىقتىن ئايرىلسا پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ.

▲ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېسىدىن مەڭگۈ چىقمايدىغان ئوقۇتقۇچى — دەل ئۇلارنى ئەڭ ھەقىقىي چۈشەنگەن ئوقۇتقۇچىدۇر.

▲ ئۆز كەسپىگە پىشمىغان ئوقۇتقۇچى — دائىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا تۇتۇلۇپ قالىدۇ.

▲ ئوقۇتقۇچى جانسىز بولسا ئوقۇغۇچى ئاڭسىز بولىدۇ.

▲ ئوچۇق دەرستىن ئەڭ قورقىدىغان ئوقۇتقۇچى — ئالۋاڭغا دەرس ئۆتۈپ كۆنۈپ كەتكەن ئوقۇتقۇچىدۇر.

▲ ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى ھەيۋىسى بىلەن ئەمەس، بىلىمى بىلەن يىغالىغان ئوقۇتقۇچىلا ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىدۇر.

ۋاقىت تۇيغۇلىرى

▲ ۋاقىتنىڭ ئەڭ ئۆتمەيدىغان پەيتى — دەل قىلغىلى ئىش تاپالماي قالغان چاغلاردۇر.

▲ بىز ۋاقىتنى ئارقىغا ياندۇرالمايمىز، ئەمما ھازىرنىڭ ئۆزىدىكى ۋاقىتنىڭ كوكۇلىسىدىن چىڭ تۇتۇۋالالايمىز.

▲ تۇغۇلۇش — ۋاقىت بىلەن كۆرۈشكەنلىك، ئۆلۈم — ۋاقىت بىلەن خوشلاشقانلىق.

▲ ۋاقىت ئۆزىنى قەدىرلىگەنلەر ئۈچۈن قىممەتلىك سوۋغات بولسا، قەدىرلىمىگەنلەر ئۈچۈن زەھەرلىك ئوغىدۇر.

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲ ئۆزۈڭدىن ئۆزۈڭ ئاغرىنىپ يۈرگەن ۋاقتىڭ — دەل ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ سۆيمەيۋاتقان ۋاقتىڭدۇر.

▲ دەردىڭنى باشقىلارغا سۆزلىگەندىن كۆرە يالغۇز يەردە ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ سۆزلە، چۈنكى، ئۆزۈڭنىڭ دەردىگە ئۆزۈڭلا ئەڭ ھەقىقىي يېتەلەيسەن.

▲ باشقىلارنى چۈشىنىمەن دەپ ئاۋارە بولغىچە ئاۋۋال ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ چۈشەن.

▲ باشقىلار چۈشەنمەيدىغان سۆزلەرنى كۆپ قىلىدىغان ئادەم ئەتراپىدىكىلەرنى دۆت چاغلاۋاتقان ئادەمدۇر.

ئوبۇل ئوغلى قەلەمي

ئاپتور: قەشقەر قاغىلىق ناھىيە چىپان يېزىلىق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، (ھازىر شاڭخەي ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىلىم ئاشۇرۇۋاتىدۇ)

ئابلىكىم تۇرسۇن

سەھرا بازىرىنىڭ يەنە بىر يۈزى

— يازغۇچى ئابدۇراخمان ئېزىز ئوغلىنىڭ «سەھرا بازىرى ھېكايىلىرى» ئىلھامىدا

ھەر قېتىم «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانى چىقىپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان، بىر خىل جىددىي تەقەززالىق ئىچىدە يېقىن ئەتراپتىكى كىتابخانىغا يۈگۈرۈيمەن ۋە ژۇرنالنى قولۇمغا ئېلىپلا «ئەدەبىيات گۈلزارى» سەھىپىسىگە ۋە ياكى باشقا ئەسەرلەر سەھىپىسىگە بىر خىل ئىچىرقاش تۇيغۇسى بىلەن قارايمەن. بولۇپمۇ مۇندەرىجىدە ئاشۇ ياش قىرغىز يازغۇچىنىڭ «سەھرا بازىرى» ھەققىدىكى يېڭى ھېكايىسى چىققان بولسا، ژۇرنالنىڭ پۇلىنى بېرىۋېتىپ، باشقا ژۇرناللاردىكى يېڭىدىن چىققان ئەسەرلەرگە ۋە كىتاب جاھازىسىدىكى كۆركەم مۇقاۋىلىق كىتابلارغا بىر قۇر نەزەر كۆزۈمنى سىلىۋەتكەندىن كېيىن، ماڭا ۋە مېنىڭ ئاشۇ سەھرا بازىرىمدىكى جاپاكەش، ئاق كۆڭۈل ۋە نادان كىشىلەرگە ھەمراھ بولۇۋاتقان بىر خىل تۇغما غېرىبلىقنى قۇچاقلىغىنىمچە، كىتابخانىدىن چىقىپ بۇ ئاۋات شەھەرنىڭ قايناق كىشىلەر توپى ئىچىدىكى ھاياتىي غوۋغالارغا قوشۇلۇپ كېتىمەن. بەلكىم سىز مېنىڭ بۇ بايانلىرىمنى قىزىقىپ ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇرمەن بولسىڭىز، مېنىڭ نېمە ئۈچۈن ئاشۇ سەھرا بازىرى ھەققىدىكى ھېكايىلەرگە بۇنچىلىك قىزىقىدىغانلىقىمنى چۈشەنگەن بولۇشىڭىز، يەنە نېمە ئۈچۈن ئاشۇ بازارغا تۇغما غېرىبلىق تەقسىم قىلىنغان دېگەن خىياللىرىمدىن، بۇ يەردىكى كىشىلەرنى نادان ۋە ئاق كۆڭۈل دەپ قوش يۈزلۈك تەسۋىرلىشىمدىن بىر خىل تەئەججۈپكە چۆمگەن بولۇشىڭىز مۇمكىن. ئالدىرىماڭ، بۇ بازاردىكى ھېكايىلەر كۆرمىڭ، بۇ بازاردىكى كىشىلەر، بۇ بازاردىكى ھاياتلىق ۋە بۇ بازاردىكى ھەممە نەرسە بىز ئويلىغاندىنمۇ غەلىتە، قۇرغاق، فورمۇلاسىز ۋە كۆرۈمسىز. بۇ بازارنىڭ ئۇقۇملىرى توم-توم كىتابلاردا ئۇچرىمايدۇ. شۇنداقلا بۇ يەرنى ۋە بۇ يەردىكى ھاياتلىقنى ئاددىي ھالدا بىز ئىشلىتىۋاتقان ئاتالمىش قالاق، نادان، مەدەنىيەتسىز دېگەن سۆزلەر بىلەنلا سۈپەتلەپ باھالاپ قويۇش چوڭ خاتالىقتىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە قالاقلىقتا ئامالسىزلىق، نادانلىقتا روھىي سۇزۇكلۇك، «مەدەنىيەتسىز»لىكتە ئالاھىدە بىر خىل قىزغىنلىق يوشۇرۇنغان. بۇ بازارنىڭ ھاياتلىق كارتىنىلىرى كىشىلەرنىڭ تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىنى ھالسىرىتىپ قويىدۇ. بۇ بازار قەيەر؟

1

ئاشۇ سۆيۈملۈك قىرغىز يازغۇچى تىلغا ئېلىپ كېلىۋاتقان سەھرا بازىرى مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن جاي. مەن ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدىن ئۆز يۇرتۇمنىڭ پۇرىقىنى ھىدلايمەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى پېرسوناژلارنىڭ مېڭىۋاتقان يوللىرىنى، ھارۋىكەشلەرنىڭ قەيەردە توختىغانلىقىنى، كىملەرنىڭ قەيەردە ئۇرۇشۇۋاتقانلىقىنى ئۆزۈم نەق مەيداندا بارادەك ھېس قىلىپ تۇرىمەن. يازغۇچىنىڭ

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

قايسى دەۋردىن (جەنۇب يېزىلىرىدىكى بازار كۈنى ئېشەك ھار-
ۋىسى، ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىت دېگەندەك نەرسىلەرنى ئەك-
رىپ قويىدىغان چوڭ قورۇ) ئۆيىگە ماڭغىنىنى ھېس قىلالايمەن.
مېنىڭچە، يېقىرىمۇ ئۇنىڭ ھايات مەنتىقىلىرىنىڭ مەھسۇلى.

مەن ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتنى مەدھىيەلەپ،
ماختاپ، ئۇلۇغلاپ كۆككە كۆتۈرگەن ئەسەرلەرنى ناھايىتى
ياخشى كۆرىمەن. شۇنداق ئەسەرلەرنى يازغان يازغۇچىلار-
نىڭ مۇشۇ خىل تۇيغۇسىغا بەكلا ھەۋەس قىلىمەن. ئۇلارنىڭ
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتلىرىغا شۇنداق ئىچىم كۆيىدۇ. لېكىن
نېمە ئۈچۈنكىن، ئەتراپىمدىكى مەن بىلىدىغان قەشقەر،
خوتەن ۋە كۇچا قاتارلىق يۇرتلاردىن چىققان نۇرغۇن جاھان-
كەزدى كىشىلەرنىڭ، سودىگەر - تىجارەتچىلەرنىڭ، ئالىي
مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋە يۇرتتىن چىقىپ كەتكەن ھۈنەر-
ۋەن - كاسىپلارنىڭ ئۆز يۇرتىغا كەتمەي ياخشى كۈن ئېلىش
ئۈچۈن باشقا يۇرتلاردا جېنىنىڭ بارىچە تىرىشچانلىق كۆرسە-
تىشلىرىگە، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنلەرنىڭ ھاياتىدىكى پۇ-
شايمان ۋە ھەسرەتلىرىگە، بەزىلەرنىڭ ھاياتى تىراگېدىيەلە-
رىگە، يۇرتتىكى چوڭلارنىڭ ئامال قىلىپ بۇ «كاززاپ»
يۇرتقا قايتىپ كەلمەي، تىرىشىپ باشقا يەردە كۈن ئال دېيىش-
لىرىگە قاراپ، شۇنداق ئەسەرلەرنى روياپقا چىقارغان يازغۇ-
چىلارنىڭ يۇرتلىرى قانداق يۇرتتۇ، دەپ ئويلاپ قالىمەن.
يەنە بىر تەرەپتىن كىشىلەردىكى بۇ خىل ھېسسىيات ۋە
قاراش نەزەرگە ئېلىنمايۋاتامدۇ، ئېتىراپ قىلىنمايۋاتامدۇ
قانداق؟ كىتاب - ژۇرناللارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ يۇرتنى
سۆيۈش ئېڭى تۆۋەنلەپ كەتمىسۇن دەپ بۇنداق چىن باسمى-
لارنى، يازمىلارنى باسماي، ئەكسىچە ئۆز يۇرتىنى كۆپتۈرۈپ
ماختايدىغان يازمىلارنى بازارغا سېلىۋاتامدىغاندۇ دېگەنلەرنى
خىيال قىلىپ ئەندىكىپ قالىمەن.

ئەگەر مەن بۇ بازار — مېنىڭ جېنىم، ھاياتىم، بارلىقىم
ۋە سۆيگۈ مەبۇدەم دېگەندەك سۆپەت سۆزلىرى بىلەن سە-
لەرنىڭ ئامراقلىق ھېسسىياتىڭلارنى قوزغاتماقچى بولسام
ساختىلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ يۇرتنى ئاجايىپ گۈزەل، ئاۋات،
ئاز ئۇچرايدىغان قايناقلىققا تولغان، ھەممە يېرىدىن بىر خىل
لاتاپەت تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. بۇ يەرنىڭ قايناق تۇرمۇشى ھا-
ياتنىڭ يېڭى بەتلىرىنى رەڭدارلىققا تولدۇرىدۇ دەپ لىرىك-
لىق سۆز ئويناتسام بۇ سەھرا بازىرى مەندە يېتىشتۈرگەن
سەممىيلىككە ئاسىيلىق قىلغان بولىمەن. ئۇدۇل گەپنى قىلغان-
دا، بۇ بازارغا نىسبەتەن مەندە ئۇنىڭ سۇۋادان تېرەكلىرىنى
قۇچاقلاپ سۆيۈپ كېتىش ھېسسىياتى ياكى ھەر قېتىم تەتىلدە
يۇرتقا بارسام دۈم يېتىپ توپىلىرىنى چىمدىپ ئېلىپ پۇرىۋې-
لىش ھېسسىياتى ئۇنچىلىك يوق. يۇرتنى سېغىنىپ، كېچە-
كۈندۈز ئاھ ئۇرۇپ چىقىدىغان، يۇرت ئىشقىدا قولىغا ئىش
بارماي، ئەقلىدىن كېتىپ، ھوشىنى تاپالمايدىغان ئۇنداق ئۇ-
لۇغۋار ھېسسىيات يوق. ئەكسىچە سەپەرگە چىقىشنىڭ ئالدىدا
توپا - چاڭلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن رەڭسىز ۋە توپا قون-
مايدىغان كىيىملەرنى ئىزدەپ تېپىپ ئېلىۋېلىش، سالاھىيەت
گۇۋاھنامىسى، ئوقۇغۇچىلىق كىنىشكىسى دېگەندەكلەرنى بە-
خەتەر، قولايلىق يەرلەرگە سېلىۋېلىش تەييارلىقى، مەن بار-
غۇچە ماشىنا توختاپ كېتەرمۇ، توك كەتكەنمىدۇ، يوللار ئۆڭ-
شالغاندىمۇ، ئۆز ۋاقتىدا بارالارمەنمۇ دەيدىغان ئەندىشە، بۇ
يىل كىشىلەر يەنە تەبىئىي ئاپەتلەرگە ئۇچراپ كەتكەنمىدۇ
دەيدىغان قايغۇ، كىشىلەرنىڭ ساددا ئېڭىدا يەنە قانچىلىك
تاتلىق جاھان خىياللىرى ۋە ئۆزگىچە تەسەۋۋۇرلار پەيدا
بولغاندۇ؟ يەنە قانداق يەرلىك تۈزۈمگە ماسلاشقان قىزىقار-
لىق شوئارلار، ئىجتىمائىي لەتىپىلەر چىققاندۇ؟ دەيدىغان بىر
خىل سىرلىق قىزىقىش بار. بەلكىم بۇ قۇرلارنى ئوقۇپ مېنى
تۇزكور كەن، ۋاپاسىز كەن، ئۆز يۇرتىنى سۆيمەيدىكەن دەپ
ئويلاپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. بىراق راست گەپ قىلىشنى، كۆڭ-
لىمدە نېمە بولسا شۇنى دېيىشنى، بۇلۇڭ - پۇچقاقلارغا كىرد-
ۋالماسلىقنى، يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلىپ باشقىلارغا تىكىلىپ
قاراشنى، ئۆزىگە ئىشىنىشنى، مەردانە ياشاشنى ماڭا مەن
ئانچە سۆيمەيدىغان مۇشۇ يۇرت ئۆگەتتى.

ئۆگەتكەن ئادەت بويىچە راست گەپ قىلغاندا، مۇشۇ
يۇرتنىڭ بىر پەرزەنتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن مەندە بۇ
«سەھرا بازىرى»غا قارىتا بىر خىل سوغۇققان قەدىرلەش
ھېسسىياتى ۋە سۆيۈنۈش تۇيغۇسى بار. لېكىن ئاغ-
زىمغا تەگمەي ماختاپ، كۆككە كۆتۈرۈپ، باشقىلارغا كۆز-
كۆز قىلىۋېلىش ئېڭى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر ھېس قىلى-
شىمچە، بۇ خىل سۆيۈنۈش تۇيغۇسىمۇ مەندە كېيىنكى ھايات
مۇساپىلىرىمدە، باشقا يۇرتتا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش
ئۇسۇلى ۋە ياشاش ئەندىزىلىرىدىكى بىزنىڭكىگە ئوخشىماي-
دىغان پۇراقلارنى پۇرىغاندىن كېيىن كۈچلۈك دەرىجىدىكى
سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا مەيدانغا كەپتۇ. ھازىر شۇنى ھېس قى-
لىۋاتىمەنكى، مېنىڭ ئېڭىمدىكى ئويغاقلىق، سەزگۈرلۈك،

ھېس ـ تۇيغۇلاردىكى مۇكەممەللىك ۋە ئۆز ئەتراپىدىكىلەرگە
بولغان بىر خىل ئىچكى مەسئۇلىيەت، ئاق كۆڭۈللۈك، مېھىر ـ
مۇھەببەت ۋە سەممىيلىك قاتارلىق ئۇقۇملارنىڭ خېمىرتۇ ـ
رۇچلىرى مۇشۇ يۇرتنىڭ چۆچەكسىمان، كۆرۈمسىز، تىنىم
تاپمايدىغان ئاق كۆڭۈل كىشىلىرىدىن، جاپالىق تەبىئىي شارا ـ
ئىتىدىن، ئۆلۈك توپا ـ چاڭلىرىدىن، ھەممە نېمىنى ئۆز قوينى ـ
غا سىغدۇرۇۋېتىدىغان ھاياتلىق كارتىنىلىرىدىن ئۇزۇق ئاپتۇ.
مەندىكى ئەرلىك ئىشەنچ ۋە باشقىلارغا تىكىلىپ قارىيالايدى ـ
غان كۆز نۇرى ئاشۇ ئىستائەتچان، بويسۇنۇشچان قىزلارنىڭ
نومۇس ـ ھايالىرىدىن ۋە ئەرلەرنى چوڭ بىلىدىغان ئاياللار
جامائەتىنىڭ مەندىكى ئەرلىك ياۋايىلىقنى ئۆزلىرىنىڭ مۇلا ـ
يىملىقى ئارقىلىق پەپىلەپ ئەخلاق يۇگەنلىرىدە تىزگىنلىشى ـ
دىن كۆكلەپتۇ. شائىرلىق ھېسسىيات ۋە ئەقىل چېچەكلىرى
ئۇنىڭ غېرىبلىقىدىن ۋە غېرىب ـ غۇرۋالارنىڭ ھايات سېپالى ـ
رىدىن رەڭلىنىپتۇ. ئۆزۈم ھېس قىلىۋاتقان ھەر بىر مۇكەممەل ـ
لىك، باشقىلاردا كەم تېپىلىدىغان تۇيغۇ نەۋزەللىكى ۋە ھەممە ـ
نى ئۆزگەرتىپ تاشلاشقا، ھەممىنى يېڭىلاشقا ئۇرۇنۇش روھى
ئاشۇ تۇپراقنىڭ ھاياتلىق سەھنىسىگە چوڭقۇر يىلتىز تارتىپتۇ.
مەن چوڭ بولۇپ يۇرت ئاتلاپ ئوقۇش ۋە باشقا پائالىيەت ـ
لەردە بولغاندىن كېيىن، ۋۇجۇدۇمدىكى ھاياتلىق دەسمايىلى ـ
رى، مەن تۇرۇۋاتقان مەيدان، باھالاش مىزانلىرى ۋە ئىنسا ـ
نىي قۇۋۋەتنىڭ ئەمەلىيەتتە مەن تۇرغان مۇھىتنىكى ئاددىي ـ
لىق، غېرىبلىق، ئېتىقاد ۋە ئىجتىمائىي غۇۋغالار بىلەن چەم ـ
بەرچاس باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشەندىم. مۇشۇ
خىل ئاددىي، جاپالىق، تىنجىق، شەكىلسىز ۋە ھەرقانداق
ئىش تېزلا تەسىر قوزغاپ ناھايىتى تېزلا يوقاپ كېتىدىغان بۇ
خىل ئۆزگىچە مۇھىتنىڭ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل روھنى
يېتىلدۈرىدىغانلىقىنى، جەنۇب يېزىلىرىنىڭ توپا ـ چاڭلىرىدا
بىخلىنىپ چىققان بۇ خىل روھنىڭ ھامان بىر كۈنى مەلۇم شە ـ
كىلدە رېئاللىققا ئېقىپ كىرىپ، بىرخىل ھاياتىي كۈچنى ناما ـ
يان قىلىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتىم. ئوقۇرمەنلەر گەرچە
مېنى يۇرتۋاز ئىكەن دەپ ئاغرىنسىمۇ، ئەسىر ئېھتىياجى نۇ ـ
پەيلىدىن بۇ خىل روھنى «سەھرا بازىرى روھى» دەپ ئاتاپ
تۇراي. مېنى ئۆز يۇرتۇمغا بولغان سۆيۈنۈش ھېسسىياتىغا
ئىگە قىلغىنىمۇ دەل مەن كېيىن ھېس قىلغان سەھرا بازىرى
روھىدۇر. يەنە بىر تەرەپتىن ئاشۇ سۆيۈملۈك ياش يازغۇچى ـ
نى قەلەم تەۋرىتىشكە مەجبۇرلاۋاتقىنى ھەمدە كىشىلەرنىڭ
دىققەت ـ ئېتىبارىغا ئېرىشتۈرۈۋاتقىنىمۇ دەل ئۇنىڭ قەلىمىدە
سىزىپ چىقىلغان ئاشۇ روھنىڭ چىقىندىلىرىدۇر. ئاشۇ ھېكايە ـ
دىكى باققال، ھارۋىكەش ۋە شوپۇرلارنىڭ ئۆزگىچە ھاياتـ ـ
لىق كارتىنىلىرىدۇر. بۇ بازارنىڭ ئۇلى يۇزىدۇر.

خوش، بۇ روھقا قانداق مەنزىرىلەر مۇجەسسەملەن ـ
گەن؟ بۇ يەردە قانداق كارتىنىلار بار؟

2

بۇ يەردە زامانىۋىلاشقان «ئىلغارلىق» يوق، كىشىلەر ـ
نىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان تەپەككۇر، مۇلاھىزە ۋە مەدەنى ـ
يەت چۇقانلىرى يوق، ئىلىم ـ پەن، خەلقئارالىشىش، دۆلەت
ئاتلىغان شىركەت، يەر شارىنىڭ ئىللىپ كېتىشى ھەققىدىكى
بەس ـ مۇنازىرە يوق، نىسپىيلىك نەزەرىيەسى، خۇشاللىق ئە ـ
چىدە ئۆلۈۋېلىش ۋە مودېرنىزىم ئۇقۇملىرى تېخىمۇ يوق.
لېكىن بىر خىل ئاددىيلىق ئىچىدە پىشىپ يېتىلگەن بىر خىل
ھاياتنى سۆيۈش روھى، كۈچلۈك ھالدىكى ياشاش ئىستىكى
ۋە ھاياتلىق تەشنالىقى بار. ئېنىق مىزان بار، مۇھەببەت بار،
ئۆز گۈزەللىكىنى ئۆز يولىدىشىدىن، سادىق ھەمراھىدىن ئىز ـ
دەيدىغان نازاكەتلىك ئايالالار توپى بار. جاھان بىلەن كارى
يوق، ئۆز تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە تىنىمسىز تېپىرلايدىغان،
ھەممىگە ساددىلىق ۋە ئاق نىيەت بىلەن قارايدىغان ئۈمىدۋار
جاپاكەشلەر توپى بار. نادانلىق ئىچىدە كۆزگە چېلىقىپ قالى ـ
دىغان ھايۋانىلىقلار، گالۋاڭلىقلار، ئىخلاسمەن مۇرىتلارنىڭ
ۋۇجۇدىدا پارلىنىپ تۇرىدىغان ئىنسانىي مۇكەممەللىكلەر بار.
قىزغىن، چاڭقاپ كەتكەن، ئاق كۆڭۈل، مەيدانى ئېنىق،
دەلتە «سەھرا بازىرى روھى» بار. بۇ يەردىكى باققاللار پەي ـ
لاسوپ، ئاتا ـ ئانىلار پسىخولوگ، بىكار تەلەپ ئاپتاپچى لاي ـ
غەزەللەر سىياسىي مۇلاھىزىچى، زوۋاندار ئاياللار مۇھىم جا ـ
مائەت ئەربابلىرى، ھارۋىكەشلەر پەرىشتە. ئۇلارنىڭمۇ ئۆزد ـ
گە يارىشا مىزان ـ ئۆلچەملىرى، پىرىنسىپ ماددىلىرى، تەسە ـ
رى ۋە مۇشۇ قوۋمنى يېتەكلەشتىكى يېتەكچى پرىنسىپلىرى
بار. بۇلارنى بىيولوگىيەلىك مەخلۇق سۈپىتىدە قاراپ، قايسى ـ
بىر ئويغىنىشنىڭ ۋە ئارىغلىقنىڭ ئۆلچىمى قىلىۋېلىش، مۇشۇ ـ
لارنى تىلغا ئېلىپ مۇلاھىزە قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەدەنىيلىكىنى
يوشۇرۇن نامايان قىلىش، ئادەم دېگەن بالا تېپىش، قورساق
تويغۇزۇش ئۈچۈنلا دۇنياغا كېلەمدۇ؟! دېگەندەك دەبدەبە ـ
لىك يەكۈنلەر ئارقىلىق، بۇ كىشىلەرنىڭ پەرزەنتلىك بولۇش
ئىقتىدارىنى قايسىبىر ئاڭسىز جانلىقلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ

مسال ئېلىپ، بىيولوگىيەلىك نۇقتىدا باھالاپ ئۆزىنى ئويغاتـ
قۇچىنىڭ ۋەكىلى قىلىش مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، بىر خىل ناـ
دانلىق ۋە ئاسىيلىق. بۇ خىل تـۇرمۇشمۇ بـەلگىلىك قـىممەتكە
ۋە مەنىگە ئىگە. مېنىڭچە بۇ خىل «سەھرا بازىرى روھ»ىدىـ
كى بەزى نەرسىلەرنى ھەرگىزمۇ ئىلغار پەننىي تـەشەببۇسلار،
پـەيلاسوپلارنىڭ ئـەقلىيەتلىرى ۋە ئـالىلقاندۇرالماقتۇر مـاكرولۇق
تەگشەش كۆچىگە ئىگە بـولغان مېخانىزملار ئـارقىلىق يـاكى
ئۈزلۈكسىز رەتلىنىۋاتقان ماتارىپ ئىسلاھاتلىرى ۋە مـەدەنىـ
يەت قۇرۇلۇشلىرى ئارقىلىقمۇ بەرپا قىلغىلى بولمايدۇ.

بىر ئۆمۈر ھاياتنى قوغۇن بـىلەن ئۆتكۈزۈپ، قـوغۇن
بـىلەن ھـاياتنى ئىزاھلايدىغان ساۋاتسىز «بـاققال پـەيلاـ
سوپ»لار، بىر ئـۆمۈر شـەھەر كـۆرمىگەن ساددا مـومايلار،
تۇرمۇش ئۈچۈن جاپان ئالماشتۇرىدىغاندەك ئـەر ئـالماشتۇـ
رۇشقا يۈزلەنگەن ئايالار، دەرسكە قىزىقمايدىغان خورازۋاز
ئۆسمۈرلەر، بىر يـىللىق جاپاسىنى خوتۇن ـ بـالىلىرىنىڭ بـىر
قېتىم پېتىر مـانتىغا تـويۇۋېلىشىغا تـېگىشىۋېتىدىغان كـەڭ
قورساق كـۆرۈمسىز ئـەرلـەردىن ئـىبارەت بـۇ تـىپلار ۋە
ئۇلارنىڭ ھـايات كـارتىنىلىرى تـېز كـۆرۈنۈشلۈك نـاخشىنىڭ
سۈرەتلىرىدەك ئۆزىنىڭ غىدىقلاش كۈچى بىلەن ئاشۇ مۇھىتـ
تا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا بەلگىلىك ئىز سېلىش ئـارقىـ
لىق بۇ خىل كىشىلىك تەبىئەتكە ئاساس سالىدۇ. بۇ خـىل كـىـ
شىلىك خاراكتېر ئاشۇ يۇرتتىن چىقىپ، باشقا ئەندىزىلەر بىلەن
بىر بوشلۇقتا ئۇچراشقاندىن كېيىن ئـاندىن ئـۆزىنىڭ ھـەقىقىي
ھاياتىي كۈچىنى ھېس قىلىدۇ. بۇ خىل ئۇچرىشىش بەلكىم بـۇ
خىل نومۇس ۋە ھايانى ئۆز تەبىئىتىگە ئـايلاندۇرغان، پـەزدـ
لەتسىزلىككە ئوچۇق ـ ئاشكارا قارشى تۇرۇشقا جۈرئەت قىلاـ
لايدىغان، ئادەمنىڭ ھامان بـىر كـۈنى ئـۆلۈپ كـېتىدىغانلىقىـ
دەك مۇھىم قانۇنىيەتنى تۇرمۇش پىرىنسىپلىرىغا سايە تاشلاتـ
قۇزغان سۈزۈك، ئاددىي ۋە بىغەم «سەھرا بازىرى روھـى»ـ
نى بىر خىل ھاياتىي كۈچكە تولغان، تىنماي پۇرسەت ئىزدەيـ
دىغان، قەيسەر، ئۆز قوۋمىغا مەسئۇلىيەتچان، دائىم غەلىبە قىـ
لىشنى ئىزدەيدىغان، ھاياتنى يېڭى ـ يېڭى غايىلەر ۋە ئىستەكـ
لەر بىلەن بېزەيدىغان ھاياتىي كۈچى بار يەنە بىر خىل روھىي
ئەندىزىگە ئايلاندۇرۇشى مۇمكىن.

بۈرۈن مەن كىتاب ۋە مەكتەپتىن نۇرغۇن نەرسىنى ئۆـ
گەندىم، مۇئەللىملەر ماڭا ھەممە نېمىنى بىلدۈردى، مېنىڭ تەـ
پەككۇرۇمنى مەكتەپ يېتىلدۈردى دەپ بىلەتتىم. كـېيىن تـەدـ
رىجىي ھالدا، ئەسلىدە مېنىڭ ھاياتىمغا ھەقىقىي تـەبىئىي كـۈچ
بولۇۋاتقان ئاساسىي ئـېلېمېنتلارنىڭ، مېنى بـىكار قـويمايۋاتـ
قان، مېنى ئويلاندۇرۇۋاتقان، مېنى ئـويلاشقا، قـىلىشقا، ئـۆزـ
گەرتىشكە ۋە ھاياتىمنىڭ ئاخىرىغىچە تىرىشىشقا ئۈندەۋاتقان
ئاساسىي ئامىللارنىڭ مەن ئانچە سۆيۈپ كـەتمەيدىغان ئـاشۇ
يۇرتتىكى بـىغەملەرنىڭ ئـېڭىمغا سېلىپ قويغان يـوشۇرۇن
ئىزدىن كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئـۇلارنىڭ ئـىش ـ ھـەرىـ
كەتلىرى، قىلىقلىرى، ھاياتلىق پوزىتسىيەلىرى ۋە ئـامالسىزـ
لىق ئالدىدا ئىپادىلەۋاتقان روھـىي خـاھىشلىرى مـاڭا تـەسىر
قىپتۇ، كىشىلەر روھىنىڭ پىكاسسونىڭ رەسىملىرىدەك چۈشىـ
نىكسىز بـولۇپ كېتىشلىرى مـاڭا مۇھىم ھـاياتلىق دەرسـى
بوپتۇ. مەن بۈرۈنلا بۇ دەرستىن ئۆزۈم سەزمىگەن ھالدا نېمە
ئىش قىلىش، قانداق يـاشاش كـېرەكلىكىنى بـىلىۋاپتىكەنمەن.
كىتاب ۋە مەكتەپ بۇلارنى باشقىلار بىلەن قـانداق سېلىشتۇـ
رۇشنى، بۇلاردىكى خۇسۇسىيەت ۋە خاسلىقنى قانداق بايقاشـ
نىڭ مېتودلىرىنى، ئۇسۇل، پىرىنسىپلىرىنى ماڭا كۆرسىتىپ بېـ
رىپتۇ. ئاشۇ كۆز ئالدىمدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇللىـ
رىغا مېنىڭ دىققىتىمنى بۇراپتۇ. گەرچە جەنۇب يېزىلىرى مـاڭا
كىشىلەر مەنسىتمەيدىغان، ئېچىنىدىغان ۋە يوشۇرۇن كـەمسىـ
تىدىغان بىر قەدەر جاپالىق ۋە قىيىن شارائىت بـەرگەن بـولسى
مۇ، لېكىن بۇ خىل شـارائىت مـېنى ھـەشەمەتلىك مـەدەنىي شە
ھەرلەردە يېتىلدۈرەلمەيدىغان بـىر خـىل جـانلىق ۋە قـەيسەر
روھ بىلەن تەمىنلەپتۇ. مەن ئانچە سۆيۈپ كەتمەيدىغان ئـاشۇ
قالاق ۋە نامرات يۇرت ئۇيغۇرچە ھىد، پۇراق ۋە روھ بىلەن
ئۇيغۇرچە ئـاڭ ۋە تـەن بـىلەن مـېنى بـۇ رەھـىمسىز پـىلانېتقا
چەمبەرچاس باغلىۋېتىپتۇ. مەن جەنۇبنىڭ كەڭرى سـەھرا بـاـ
زارلىرىدىكى ئاتا ـ بوۋام ۋە قوۋم ـ قـېرىنداشلىرىمدىن بـاشقا
ھـېچكىمنى كـۆرگىلى بـولمايدىغان مۇھىتتا تـۇرۇپ، دۇنـياغا
نەزەر سـاپتىمەن.

3

گەپ بازىرىمىزدىن سەل چىقىپ كېتىپ قالدى، ھاياجان
كېمىلىرى بىزنى مۇلاھىزە دېڭىزلىرىدا ھالسىراتتى، بىز يەنىلا
ئاشۇ كىچىك بازاردىكى ئاددىيلىققا ۋە غېرىبلىققا قايتىپ كېلەيـ
لى.

گەرچە بۇ كىچىك بازار ھەققىدىكى ھېكايىلەردە ئـاپتور
كىشىلەرنىڭ ئاددىيلىق ئىچىدىكى ئاق كۆڭۈللۈكىنى ۋە سەمىـ
مىيلىكىنى، ئىنسانىي پـەزىلەتلىرىنى، مـەردانـە يـاشاشلىرىنى

كۆچلۈك يورۇتۇپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادىتىدىكى ئاق كۆڭۈللۈك، سەممىيلىك ۋە ھاياتلىق مىزانىغا ۋە تۇرمۇش ئەندىزىسىگە ئايلىنىپ كەتكەن تۈز كۆڭۈللۈك بۇ يەرنىڭ تۇرمۇش قۇرۇلمىسىدىكى ئاددىيلىق، كىشىلىك مۇناسىۋەت جەھەتتىكى قۇرغاقلىق ۋە غېرىبلىق بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. بۇ يەردە سىزگە سەممىيەتسىزلىكىڭىزنى نامايان قىلىدىغان ئۇنچە كۆپ پۇرسەت، ئىنسانىي پەزىلەتلىرىڭىزنى رەڭدارلاشتۇرۇۋېتىدىغان شارائىت يوق. ئالا كۆڭۈللۈك قىلىپ كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلىۋالاي دېسىڭىز، ئۇلاردا بۇراپ تۇرىدىغان نىمجان تەن بىلەن بەلۋاققا چىگىۋالغان ناندىن باشقا، سىزنى ھەشەمەتلىك شارائىتقا ئېرىشتۈرىدىغان باغلام، باغلام پۇل يوق. يەنە بىر جەھەتتىن جان ساقلاش تۈپەيلى ئېلىۋالغان بىر - ئىككى باغلام قوناق شېخىمۇ بىلىنىشىلا قالسا، سىزنى بىر ئۆمۈرلۈك يامان ئاتاققا، خاپىلىققا، ئېتىبارسىزلىققا ۋە جامائەت توپىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا دۇچار قىلىدۇ. بۇ يەردە شەھەرلەردىكىدەك باغلام - باغلام ئاقچىلارنى ئوغرىلىۋېلىش پۇرسىتىڭىز يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر باغلام قوناقنى خالىغانچە ئەكىرىۋېلىش ئىمكانىيىتىڭىزمۇ يوق، بۇ يەردىكى ئاددىيلىققا نۇرغۇن ئىچكى مەنە يوشۇرۇنغان.

بۇ يەرنىڭ كىشىلىرى باشقا يۇرتتىكى كىشىلەرگە قارىغاندا ئۆز خىيالىي قەسرىدە كۆپرەك ياشايدۇ، ئۆز قەلبىدە پادىشاھلىق قۇرۇپ، پىرىنسىپ بەلگىلەپ، شائىرانە تۇيغۇلىرىنى چاپتۇرۇپ، كىشىلىك ھاياتقا مەنە بېرىپ، مۇشۇ ئارقىلىق ھاياتتىكى بوشلۇقلارنى تولۇقلاشنى ئىستەيدۇ. باشقىلارغا ئەھمىيەت بېرىش، قايناق مۇھەببەتنى قەدىرلەش، ئۆزىنىڭ مۇھىملىقىنى باشقىلارغا ھېس قىلدۇرۇشقا كۆپرەك ئۇرۇنۇش ئارقىلىق بۇ خىل تاشلىنىپ قېلىش تۇيغۇسىنى كۆمۈۋېتىشكە تىرىشىدۇ. جەنۇبلۇقلار ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئامراق. ئىجتىمائىي مۇلاھىزىلەرگە، جەمئىيەت غوۋغالىرىغا پىكىر جەھەتتىن بەكرەك ياندىشىدىغان، ئەتراپتىكى ئىشلارغا ۋە جەمئىيەتتىكى قىزىق نۇقتا مەسىلىلەرگە قىزىقىدىغان پاراڭچى ۋە گەپدان كىشىلەرنىڭ كۆپرەك جەنۇبتىن چىقىشىمۇ بەلگىلىك تەبىئىيلىككە ۋە ئاساسقا ئىگە. شەھەرلەردىكى ھەممە نەرسىسى تەل شارائىت سىزنى جەمئىيەتكە ۋە كوللېكتىپقا قىزىقماس قىلىپ قويىدۇ. سىزنى جەمئىيەت بىلەن زىچ باغلىيالمايدۇ. مەسئۇلىيەت دائىرىڭىز ئائىلە ۋە ئىدارە بىلەن چەكلىنىپ قالىدۇ. تەۋەلىكىڭىز ئېنىق، مەنپەئەتىڭىزنى قوغدايدىغان تىرەك بار. جەنۇبتا سىز ئانچە ياقتۇرمايدىغان ئاشۇ يۇرتنىڭ غېرىبلىقى سىزنى تېلېۋىزور ۋە ئىنتېرنېت تورىغا ئەمەس، بەلكى كوللېكتىپقا باغلايدۇ.

ئەگەر سىز ئاشۇ نۇرغۇنلىغان سەھرا بازارلىرىدىكى بىر ئاددىي پۇقرا بولسىڭىز، ئۆيىدىن سىرتقا چىقسىڭىز، سىزگە تونۇش بولۇپ چىلىقىدىغىنى ئادەم ئەمەس، بەلكى دەرەخ ۋە بوشلۇق، بەكرەك ماڭسىڭىز چوڭ يولدا ئۇچرايدىغىنى، تىنىمسىز مېڭىۋاتقان ماشىنا توپى ئەمەس، بەلكى بىرەر ئېشەك ھارۋىسىدىكى بىر ئائىلىلىك بىر قانچە ئادەم ياكى پىيادە ۋە ياكى ۋېلىسىپىت بىلەن كېتىپ بارغان سىز كۆرگەن، لېكىن ئىسمىنى بىلمەيدىغان يېرىم ناتونۇش بىر ئادەم. ئادەم سېغىنىپ چوڭ يولنى ئىچكىرىلەپ يەنىمۇ ماڭسىڭىز كۆرىدىغىنىڭىز، ئاتالمىش دوقا بويىدىكى بىر - ئىككى پاكار دۇكان ئالدىدا ئولتۇرغان، تاماكا چېكىشىپ ھاردۇق چىقىرىۋاتقان ياكى كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان بىر قانچە ئەر ياكى ئوغۇل. ئۇلار بىلەن پاراڭلاشسىڭىز دېيىشىدىغىنىڭىز قايسىبىر «بىمەنە دىرامىچىلىق» ئەسەرلەرنىڭ تېكىستلىرىدە ئۇچرايدىغان مەزمۇنى بار، ئۇقۇم دائىرىسى يوق، بىر - بىرىگە باغلانمايدىغان، ھېچقانداق خۇلاسە چىقارغىلى بولمايدىغان، مۇشۇنداق مۇھىتتا ئىشقىلىپ سىزگە گەپ قىلىپ تۇرۇشنىڭ، باشقىلار بىلەن بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ تۇرۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئازراق ھېس قىلدۇرالايدىغان مەنىسىز ۋە زۆرۈر باللارچە پاراڭلار، تەنە ۋە نارازىلىق ئارىلاشقان مۇلاھىزىلەر، كەنت ئىشلىرىدىكى ئادىلسىزلىقلار، يېڭىدىن كەلگەن ساقچى باللارنىڭ ھازىرقى ئاق كۆڭۈللۈكى ۋە قولىدىن ئىش كېلىدىغانلىقى، يېڭى چىقىۋاتقان موتوسىكلىتلارنىڭ يېڭى تىپلىرى ھەققىدىكى بىلەرمەنلىكلەر ۋە كۆڭۈل خۇشى دە - تالىشىشلار، ئاچچىق ھەسرەت، چوڭ شەھەرلەرگە تەلپۈنۈش، ماشىنچى قىزلار ھەققىدىكى تاتلىق ئۇھسىنىشلار...

ئۆيگە قايتسىڭىزچۇ؟ قايتىش سەپەردىكىسى يەنە ناھايىتى كەڭ كەتكەن بوشلۇق، ئالاھىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن جىمجىتلىق ۋە ناھىيە بويىچە بىرلا ۋاقىتتا قويۇلىدىغان كاناي ئاۋازى. يولدا سىزگە ئۇچرايدىغىنى بۇ خىل غېرىبلىقنى ھېس قىلالمايدىغان مەكتەپ باللىرى بىلەن ئۆز تۇرقى بىلەن سىزگە بىر ئاز يېڭىلىق تۇيۇلىدىغان، ھارغىنلىق ۋە مەنىسىز-

www.uyghurkitap.com

لىك تۈپەيلىدىن كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، سەھەردە قىلغان گـ
رىملىرى بۇزۇلغان ياش مۇئەللىمە قىز.

ئەڭ ئاۋات ھېسابلانغان سەھرا بازىرىغا كىرسىڭىزمۇ بۇ
يەردىكى كىشىلەرنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، بـازارغا كـىرىپ
ئىككى تەرەپكە بىـر قـارىسىڭىزلا كـۆرىدىغان ھـەممە نـەرسە
تۈگىگەن، مەغرىب ۋە مەشرىق كۆز ئـالدىڭىزدا بـىر نـۇقتىغا
يىغىلغان. كەچتە ئاۋاتلىشىپ، بـىر خـىل قـىزغىنلىققا ۋە قـاينام
تاشقىنلىققا ۋەكىل بولىدىغان قاۋاقخانىلاردىكى كـۆرۈنۈشلەر،
سالاھىيتى، جەمئىيەتتىكى ئورنى، كەسپى ۋە مەدەنىيەت سـەـ
ۋىيەسى جىپسىلىشىپ كەتكەن ئـىچەرمەنلەر تـوپى. بـۇلار ئـاـ
دەمگە ھايات مانا مۇشۇنداق بولامدۇ؟ ئـادەملەر ئـۆزىدىكى
تەنھالىقنى مەدەنىيلىك ئارقىلىق تولۇقلاپ ھاياتقا يـېڭى مـەنە
بەرمەي، ئـەكسىچە تـەنھالىقنى غېرىبلىق ۋە بـوشلۇق بـىلەن
مۇكەممەللەشتۈرۈپ، نامۇۋاپىق ئۇسۇللار بىلەن كـۆچەيتىپ،
تۈرلۈك بەلگىلىمە ـ مىزانلار بىلەن بـېزەپ ۋە رەڭدارلاشتۇـ
رۇپ، مۇشۇنداق قـولايسىز ۋە مـەنىسىز يـاشىغان بـارمۇ؟
دېگەن تىنىمسىز خىياللار ئادەمنىڭ كۆز جىيەكلىرىگە يىغا ئـەـ
كەلگەن.

مـەن سـەھرا بـازىرىدا يـازغۇچى تـىلغا ئـېلىپ ئـۆتكـەن
ئېسىل خـىسلەتلەر ۋە ئـىنسانىي پـەزىلەتلەردىن بـاشقا ئـۇنىڭ
يەنە بىر كەسمە يۈزىدە ياۋايىلىق، نادانلىق ۋە بىلىمسىزلىككە
تۇتاشقان نۇرغۇن قالايمىقان سىزمىلار بار دەپ قارايمەن. بۇ
يەردىكى بۇ سىزمىلار، ئىنسان روھـىدىكى قـالايمىقانچىلىقلار
ۋە تېز كۆرۈنۈشلۈك خاراكتېر بۇزغۇنچىلىقى مـەلۇم مـەنىدىن
ئېيتقاندا، مۇشۇ يەرنىڭ غېرىبلىقى ۋە نامراتلىقىنى ئارقا كۆرۈـ
نۈش قىلغان. تۇغما غېرىبلىق ۋە ئۆزگەرتىش قىيىن بـولۇۋاتـ
قان نامراتلىق كىشىلەرنىڭ روھىنى قـالايمىقانلاشتۇرۇپ، كـىـ
شىلەرگە ھېچقانداق يۈكسەكرەك بـىرەر رېئـال ھـاياتىي
مـەقسەت بـەرمىگەن. ئـاخىر كـىشىلەردە ئـامال قـىلىپ بـۇ
يۇرتتىن چىقىپ كېتىشكە، بۇ خىل غېرىبلىقتىن قوتۇلۇپ ئاۋات
ياشاشقا ئىنتىلىدىغان بىر خىل ئىستەك باش كۆتۈرگەن.

مەن غېرىبلىق ھەققىدە خىيال سۈرۈپ باقتىم. ئۇستازىم
ئەسئەت مۇئەللىمنىڭ جۇغراپىيەلىك نۇقتىدا تۇرۇپ، ئۇيغۇرـ
لارنىڭ مەدەنىيەت پىسخىكىسى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزگەن
مـاقالىلىرىنى، ئـۇيغۇرلارنىڭ مـەدەنىيەت جـەھەتتىكى 500
يىللىق چېكىنىشىنىڭ سەۋەبلىرى ھـەققىدىكى خۇلاسىسىلىرىنى
قۇرمۇقۇر تەھلىل قىلىپ ئوقۇپ باقتىم. بۇ غېرىبلىقنىڭ بۇزۇـ
لۇشنى ۋە ئۆزگىرىشنى ئـىسلاھات، تـەرەققىيات، زامـانىۋى
مېدىيەلەرنىڭ تەسىرى، قاتناش، مەدەنىيەت ئېڭىدىكى ئۆزگـە
رىشلەر... قاتارلىق نۇرغۇن مەسىلىلەر بىلەن باغلاپ تـەپەكـ
كۇرمۇ قىلىپ باقتىم. ئادەملەرنىڭ ئـۆزىگىمۇ، يـاۋايىلىقىغىمۇ،
نـادانلىقىمۇ ئـاپىرىپ تـاقىغانىمۇ بـولدۇم. لـېكىن بـۇ يـۇرتتا
بارلىق دەردىنى هاراقتىن ئالىدىغان، هاراقتىن خۇشاللىق تاپـ
دىغان كىشىلەرنىڭ كۆپىيىپ كېتىشىنىڭ ھەقىقىي سەۋەبىنى تاـ
پالمىدىم.

4

بۇ بازارنىڭ روھى ھەققىدە سۆزلىگەندە، بـۇ بـازارنىڭ
ئادەملىرى ھەققىدە، بۇ يەردىكى تەپەككۇر ئۇسۇلى، بۇ يەرـ
دىكى كىشىلەرنىڭ ئانچە نادان ئەمەسلىكىنى پات ـ پات ئـىسـ
پاتلاپ تۇرىدىغان جەمئىيەت پاراڭلىرى ۋە ئىجتىمائىي لەتىپـ
لەر ھەققىدە سۆزلەش ئـىنتايىن مـۇھىم. ھـەممىمىزگە مـەلۇم،
مۇھىت ئـادەمنى بـارلىققا كـەلتۈرىدۇ. ئـادەملەر ئـۆزلىرىنىڭ
ئىش ـ ھەرىكىتى ئارقىلىق مۇھىتقا ئىنكاس قـايتۇرىدۇ ۋە بـۇ
جەرياندا مەدەنىيەت يارىتىدۇ. ئادەملەرنىڭ مەلۇم بىر مۇھىتـ
تىكى ياراتقان ئىجتىمائىيلىقى ۋە تەبىئىيلىكىنىڭ يىغىندىسى مەـ
دەنـىيەت دەپ قـارىلىدۇ. بـۇ بـازاردىكى ئـادەملەر ئـۆزگىچە
ياشاش ئەندىزىلىرىنى، مۇناسىۋەت فـورمۇلالىرىنى ۋە ھـاياتـ
لىق مـىزانلىرىنى قـىسقىچە «سـەھرا بـازىرى مـەدەنىيىتى»نى
بەرپا قىلغان.

سەھرا بازىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ياشاشقا بولغان قىزغىنـ
لىقى ۋە بۇ يۇرتنىڭ جۇغراپىيەلىك جەھەتتىكى بەزى ئـارتۇقـ
چىلىقلىرى بۇ يەرنى بىر خىل ئۆزگىچە خاس سەھرا مەدەنىيىتىـ
گە گىرىپتار قىلغان. بۇ يەردە بىز دائىم كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن
دۇنيادا ئۇچرىمايدىغان، باشقا قوۋملار بـىلمەيدىغان تـەخسـ
كەشلىكنىڭ يېڭى ـ يېڭى شەكىللىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. خېلى
يـىراق جايلاردىكى بـۇ يـۇرتنى بـىلىدىغان كـىشىلەرمۇ بۇ
يەرنىڭ بۇ خىل ئەنئەنىسىنى بىلىدۇ. ھازىر ئـەھۋال بـۇرۇنقىـ
دىن ياخشىلىنىپ كەتكەن بـولسىمۇ، لـېكىن ھـازىرغىچە بـەزى
ھېكايىلەرنى، گەپدان، پاراڭچى كىشىلەرنىڭ غـەلىتە ئـىبارىلەـ
رىنى، ئۆزگىچە لەتىپىلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز.

قوشنىمىز توختىكام گـەرچە سـاۋاتسىز بـولسىمۇ، ئـادەم
ئاڭلاپ باقمىغان بـىر خـىل قـىزىق پـاراڭلارنى مـاڭا زورلاپ
دەپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ بەزى گـەپلىرىدىن بـۇ بـازاردىكىلەرنىڭ
تەپەككۇر ئـۇسۇلىنى تـېخىمۇ چـۈشىنىمەن بـەزىدە ئـۇلارنىڭ

گەپلىرىدىن سۆيۈنۈپ كېتىمەن. تـوختىكامنىڭ دېيىـشىچە،
ئۆتكەن يىلى بازىرىمىزدىكى كـالىلاردا بىر خىل يۇقۇملۇق
كېسەل تارقىلىپ كېتىش مۇناسىۋىتى بىلەن كـالىلارنىڭ بـازار
ئارىلاپ سېتىلىشىنى توسۇش ئۈچۈن ناھىيەمىزنىڭ چارۋىچى-
لىق خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم بۇ بازارنىڭ خىزمىتى-
نى تەكشۈرۈش ئۈچۈن تۆۋەنگە چۈشۈپتۇ. بۇنىڭدىن تۇيۇق-
سىز خەۋەر تېپىپ قالغان بازارنىڭ توي خېتى كېسىش ئىشلى-
رىغا مەسئۇل بىر كادىرى بارلىق ئىشلىرىنى تـوختىتىپ نـەق
مەيدانغا كەپتۇ. ئۇ چاغدا ناھىيە ھاكىمى خىزمەتلەرنى بىر قۇر
تەكشۈرۈپ، مۇھىم ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، يـول
دوقمۇشىغا قۇرغان چازا ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا چۈشلۈك تـا-
مـاققا ئـولتۇرغانىكەن. كـېچىكىپ قـالغانلىقىنى ھـېس قىلغان
كادىر بىر خىل خىجىللىق ئىچىدە ھاكىمدىن ئامانلىق ۋە كە-
چۈرۈم سورىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇدۇل بېرىپلا يول بـويىدى-
كى چازا بېقىۋاتقان كەنت كادىرلىرىغا ۋە بىر قانچە دېھقانغا:

— كالىنىڭ تـېزىكىدەك بۇ يـەردە قـارىشىپ تـۇرماي،
ئۆيمۇئۆي كىرىپ كالىلارنى تېزرەك ئېنىقلاپ چىقىش، قايسى
كـالا كـېسەل، قـايسى كـالا ساق، ماڭا بـىر سائەت ئـىچىدە
جاۋاب بېرىش، ئەگەر كىمنىڭ ئۆيىدە كېسەل ياكى گۇمانلىق
كالا بايقىلىدىكەن، شۇ ئۆيدىكىلەر تـوي خـېتى ئـالىمەن دەپ
خام خىيال قىلىشمىسۇن. مەن بۇنداق كالىغا ياخشى قارىماي،
يۇرتىنىڭ تىنچلىقىنى بۇزغان، جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي قۇ-
رۇلۇشىغا، چوڭ ۋەزىيەتكە ئـاۋارىچىلىك ئـېلىپ كـەلگەن نـا-
كـەسلەرگە ھـەرگىز جـاڭزا (تـوي خـېتى — ئـاپتوردىن) بـەر-
مەيمەن. مـەن مـۇشۇ يـۇرتتا بـولىدىكەنمەن، بۇنداق ئـائىلە-
لەردىن ھېچكىم بالا ئۆيلىيەمەن، قىز چىقىرىمەن دەپ خىيال
ئەيلىمىسۇن، قاراپ تۇرماي تېز بولۇش — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان ھاكىم ھـەيران بـولۇپ گـەپ
قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، ئېگىز بويلۇق يېشى چوڭراق كـەلگەن
بىر قارامتۇل دېھقان شۇ ھامان:

— ئالىمجان ئۇكام، بۇ ئەمدى قانداق تـەخسىكەشلىك،
سىز بىزنىڭ يۇرتنىڭ تەخسىكەشلىكىدە يېڭى تۇر قوشتىڭىزمۇ
قانداق؟ بۇ سىزنىڭ خىزمەت دائىرىڭىزدىكى ئىش ئـەمەسقۇ،
چارۋىچىلىق بىلەن سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنىڭ نـېمە مـۇناسىۋىتى
بار. ئەخەت ھاكىم سىزنىڭ خىزمەت ساھەيىڭىزنى باشقۇرماي-
دىغۇ دەيمەن. تـوۋا، بـۇ خـىل تـەخسىكەشلىككە نـېمە دەپ
ئىسىم قويساق بولار. توغرا، بۇ قېتىمقىسى ئۇدۇل كـەلمەيدى-
غان تەخسىكەشلىككەن. ئەتە- ئۆگۈن كالىغىمۇ، ئات- ئۇلاغ-
لارغىمۇ توي خېتى كېسىپ بـەرمەيدىغانسىز؟ — دەپتۇ، بۇ-
گەپنى ئاڭلىغان ھاكىممۇ دېمەكچى بولغان گېپىنى يـۇتۇۋېتىپ
كۈلۈپ كېتىپتۇ.

بازاردىكى ئاپتاپ سۇنۇپ ئـولتۇرغان كـىشىلەرنىڭ پا-
راڭلىرىدا، بۇنداق پاراڭلار دائىم بـولۇپ تـۇرىدۇ ۋە كـۈندىن-
كۈنگە يېڭىلىنىپ سەھەرلىك گېزىتنىڭ قىزىق نۇقتا خـەۋىرى-
دەك ئېغىزدىن- ئېغىزغا تارقاپ تۇرىدۇ. بۇ گەپلەرگە قـاراپ
ئادەمنىڭ بۇ يەردىكى ئادەملەرنى بىر جەھەتتىن نادان دېگۇ-
سى كەلمەيدۇ. گەرچە بۇلار مەمەدانلىق قىلغاندەك تـۇرغىنى
بىلەن بۇلارنىڭ گەپلىرىدە مەنە ۋە تەپەككۇر بار، ئىجتىمائىي
مەسىلىلەرگە بولغان كۈچلۈك ئىنكاس بار. بەزى لەتىپىلەر ئە-
چىدە قانۇننىڭ كەم تـەرەپلىرىگە قـارىتا ئـويلىنىش، دۆلـەتكە
بولغان ئىشەنچ ۋە ھۆرمەت، يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك بار.

توختىكامنىڭ دېيىشىچە، بازار قۇرۇلۇشىنىڭ قـالايمىقان-
لىقى ۋە پىلانسىزلىقى تۈپەيلىدىن بازار قۇرۇلۇشىنى تـەرتىپكە
سېلىش، ئىدارە- جەمئىيەتلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمىنى كېڭەي-
تىش جەريانىدا، دائىم ئاممىنىڭ مـەنپەئەتى بـىلەن كـوللېكتىپ
ياكى ئىدارە جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدا بەزى نورمال سۈركىلىش-
لەر بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق زىددىيەتلەردىن كۆپرەك كـۆرۈ-
لىدىغىنى تېرىلغۇ يەرنى ئېلىش مەسىلىسى. ھۆكۈمەت ئـورۇن-
لىرى بـۇنداق مـەسىلىلەرنى بـىر تـەرەپ قـىلىشتا، دۆلـەتنىڭ
قانۇن- نىزاملىرىنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق تەرەپلىرىدىن پايدىلى-
نىپ بەزى مەسىلىلەرنى تېزرەك ئۈنۈملۈك ھەل قىلىشقا ئۇرۇ-
نىدۇ. شۇڭا كىشىلەرنىڭ ئاڭلىقلىقىنى كۈچەيتىش بـاھانىسىدە،
مۇھىم يول ئېغىزلىرىدىكى تاملارغا ھەر خـىل ئـۆزۈندىلەرنى
چوڭ خەتلىك قىلىپ يازدۇرۇۋالىدۇ. مەسىلەن: «يـەر دۆلـەت-
نىڭ، بايلىق دۆلەتكە مەنسۇپ»، «مائارىپ — خەلقنىڭ» دې-
گەندەك. شۇنداق مـەسىلىلەر يـۈز بـەرگەن بـىر كـۈنى، بـىر
«جاھىل» بازار پۇقراسى ئـائىلىسىنىڭ كـەلگۈسىنى ئـويلاپ،
دۆلەتتىن 30 يىللىق ھۆددە ئالغان يېرىنى مەلۇم بـىر ئـىدارى-
نىڭ قۇرۇلۇش سېلىۋېلىشىغا بەرمەپتۇ. بۇنىڭدىن بېشى قاتقان
مـەسئۇل خـادىملار كـونا ئـۇسۇل بـويىچە، مـۇشۇ يـۇرتتىكى
كونا، تەجرىبىلىك ھـەممىنى قـورقۇتىدىغان، زوۋاندار پېشقە-
دەم كـادىرنى ئـوتتۇرىغا چـىقىرىپتۇ. بـۇ كـادىر ئـەزەلدىن
بۇنداق ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ماھىر بولۇپ، ئۇ تاملاردى-
كى شوئارلاردىن پايدىلىنىپلا، كىشىلەرنى ئاسانلا پـوسكايتى-

ۋېتىدىكەن. ھېچقانداق قارشىلىقسىزلا بۇنداق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىۋېتىدىكەن، ئۇ بۇ قېتىممۇ مۇشۇ خىل ئۇسۇلنى ئىشلىتىپ، بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىرقانچە دۆلەت مەمۇرى ۋە كەنت كادىرىنى باشلاپ ھەيۋەت بىلەن جاھىل يۇقىرانىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ - دە، بارلىق جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىغىلى تۇرۇپتۇ:

— دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن، يەر دۆلەتكە مەنسۇپ، ئۇنىڭغا شەخسنىڭ ئۇنداق، بۇنداق دېيىش ھوقۇقى يوق. دۆلەتكە يەر بېرىش مەجبۇرىيەت. بۇنداق ئىشلاردا مۇرەسسە قىلىش ھاجەتسىز. قانۇنغا قارشى چىققانلىق دۆلەتكە قارشى چىققانلىق. بۇ ئىشتا بەلگىلىمە ئېنىق، دۆلەت ئاتا، يۇقىرا بالا، نەدە بالا ئاتىغا قارشى چىققان، گەپ ئاڭلىمىغان ئىش بار، — دېگەندەك بىر يۈرۈش گەپلەرنى، ئادەم قورقۇتىدىغان پاراڭلارنى ۋارقىراپ كۈچلۈك ئاۋازدا ئەتراپىغا يىغىلغان ئاما ۋە كەنت كادىرلىرى ئالدىدا دەۋەتكەندىن كېيىن، بۇ پاراڭنى ئاڭلاپ ئۆيدىن چىققان ھېلىقى جاھىل بازار يۇقىراسىدىن سوراپتۇ:

— ھە، ھېزىم جاھىل، ئاڭلىساق كادىرلارغا، يۇرت كاتتىلىرىغا ھۆركىرەپ، يەرنى بەرمەپتۇققۇ. بۇ راستمۇ، بۇنداق ئىشنى قىلىشقا سىلنى كۈشكۈرۈتكەن زادى قايسى قاپ يۈرەك. دۆلەت بىلەن، قانۇن بىلەنمۇ ئويناشقان بارمۇ؟ سىلى دۆلەتنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭلا. جاھىل دەپ قويسا ھەممە ئىشتا مۇشۇنداق جاھىللىق قىلغان بارمۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلىغان «جاھىل» يۇقىرا شۇ ھامان:

— بۇ مېنىڭ دۆلەت بىلەن قارشىلاشقىنىم ئەمەس، ئۇقۇمىغان بولساممۇ مەندىمۇ ئۆزۈمگە تۇشلۇق يۇرت ئېڭى، دۆلەت ئېڭى بار. مەنمۇ يۇرتنى، دۆلەتنى سۆيىمەن. يۇرت تەرەققىي قىلسا، يېڭى قۇرۇلۇشلار سېلىنسا ئەلۋەتتە ياخشىدە. لېكىن مەنمۇ جان بېقىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىمەن، بۇ يەرنى تارتىۋالساڭلار مەن ئائىلەمنى قانداق باقىمەن. كۆرسىتىپ بەرگەن يېرىڭلار ئاز بولۇش بىلەن بىرگە شۇددەگەر، سۇ بارمايدىغان جاڭگالدىكى بوز يەر ئىكەن. ھازىرقى يەرنىمۇ دۆلەت مېنى يۇقىراسى، بالىسى دەپ، كۆن ئالسۇن دەپ ئاتا يوللۇق بەرگەن تۇرسا، سىلەر ئۆزۈڭلارچە بىز دۆلەت دەپلا تارتىۋالساڭلار قانداق بولىدۇ. مېنىڭ تۇرمۇشۇمغا قىيىنچىلىق ئېلىپ كەلمەي مەسىلە ھەل قىلامسىلەر؟ — دەپتۇ.

«جاھىل» يۇقىرانىڭ گەپ - سۆزلىرىدىكى مەنتىقىنى ھېس قىلغان پېشقەدەم كادىرنىڭ شۇنچىلىك ئاچچىقى كەپتۇكى، ئىمكانىيەت بولسا بۇنداقلارنى خەلقئالەم ئالدىدىلا چايناپ يۇركۆۋەتكۈسى كېلىپ كېتىپتۇ - دە، ئىشنى يەملىۋېلىپ، سەزگۈرلۈك بىلەن شۇ ھامان تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپتۇ.

— ھەي ھېزىمەك، سەن بىزنى نېمە كۆرۈۋاتىسەن، كېلە بۇياققا، بۇياققا كەل، چاققان بول. قارا ئاۋۇ تامدىكى «زېمىن — دۆلەتنىڭ، بايلىق دۆلەتكە مەنسۇپ» دېگەن چوڭ يېزىقلىق تۇرغان قانۇن - بەلگىلىمىلەرنى كۆردۈڭمۇ، ئوقۇدۇڭمۇ؟ سەندەك ساۋاتسىز دەلتىلەرنى كۆرمەي قالمىسۇن، يۇرتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا بويۇنتاۋلىق قىلىپ ۋاقىتنى ئالمىسۇن دەپ شۇنداق چوڭ بالادەك قىلىپ يېزىپ قويغان. بۇ بەلگىلىمە، سېنىڭ ياكى مېنىڭ دادام چىقارغان قانۇن ئەمەس. بۇنى مەركەز چىقارغان. سەن ئۆزۈڭ بىر ئېيتە، مۇشۇ ئامىمنىڭ ئالدىدا بىر سەممىيلىك بىلەن دەپ باقە: زېمىن زادى كىمنىڭ؟ يەر زادى كىمنىڭ؟ يەرنى ساڭا زادى كىم بەردى؟

بۇنداق گەپكە خېلى بۇرۇنلا تەييارلىق قىلىپ قويغان، ھېزىم «جاھىل»مۇ بوش كەلمەپتۇ. شۇئانلا:

— توغرا، يەر دۆلەتنىڭ، زېمىن دۆلەتنىڭ. ئۇنداق سەن كادىرلار دەپ بېقىشە. مەن زادى كىمنىڭ؟ يۇقىرا زادى كىمنىڭ؟ مەن كورېيەنىڭمۇ يا گېرمانىيەنىڭمۇ؟ مەنمۇ دۆلەتنىڭ. مەنمۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ. گەرچە بەك ئەقىللىق بولۇپ، دۆلەتكە كۆپ تۆھپە قوشالمىساممۇ، مەنمۇ قىزىل بايراق ئالدىدا تىك تۇرۇپ، دۆلەت گېربىگە قاراپ تۇرۇپ ياشاۋاتىمەن. ئەگەر تامدىكى يېزىپ قويغان خەتكە ئاساسەن ئىش بېجىرىشىدىغان بولۇشساڭ، ھازىرلا مېنىڭ ئىسمىمنىمۇ تامغا يېزىپ قويۇش، قانۇن كىتابقا مېنىمۇ كىرگۈزۈپ قويۇش — دەپ جاھىللىق بىلەن ۋارقىراپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان كادىرلار نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي بۇ مەسىلىنى رەھبەرلىككە قايتا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن قايتىشىپتۇ، پېشقەدەم كادىرنىڭ زۇۋانىمۇ تۇتۇلۇپ قاپتۇ.

بۇنداق ئىجتىمائىي لەتىپىلەر، بۇ دىيالوگلار بۇ يەردىمۇ بىر خىل جانلىق تەپەككۇر ئەندىزىسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، كىشىلەرنىڭمۇ يەنىلا ئۆزلىرىنىڭكى مەنپەئەتنى جانلىق شەكىل بىلەن قوغدىيالايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن بۇنداق ھازىر جاۋابلار، كاللىسى ئوچۇق ئادەملەر ئومۇمىي

نوپۇسقا نىسبەتەن ئېلىپ ئېيتقاندا يەنىلا ئاز. كۆپ سانلىق نوپۇس يەنىلا ئۇققىلى بولمايدىغان ئەمجان خاراكتېرگە ئىگە. شۇڭا بۇ يەردە سىياسەتلەرنى ئۈنۈملۈك ئىجرا قىلىپ، بۇ يەرنى ئۆزگەرتىشمۇ خېلىلا قىيىن. نۇرغۇن ياخشى تۈزۈلمىلەر ئۆز ئوبيېكتلىرىنى تاپالمايدۇ. مەنپەئەت توقۇنۇشلىرىنىڭ كىشىلەرنىڭ خاراكتېر قۇرۇلمىسىغا بولغان تەسىرى ناھايىتى چوڭقۇر ۋە تېز. دائىم نادانلىق ئىچىدىكى خاراكتېر ئېنىقسىزلىقى ۋە دىنىي ئەقىدە ئىچىدىكى جاھاندارچىلىق قاراشلىرى توقۇنۇشۇپ قالىدۇ، كىشىلەر يۇرتتىكى ئادەملەرنىڭ خاراكتېر ئۆزگىرىشىگە باھا بېرىپ بولالماي، ئاخىرقى نەسەب ۋە ئائىلە ئارقا كۆرۈنۈشى ئارقىلىق شۇ ئادەمگە باھا بېرىدۇ. بۇ خىل باھالاش ئۇسۇلى بۇ يەرگە نىسبەتەن ئاساسىي جەھەتتىن توغرا چىقىدۇ. ئەمما بۇ يەردە قانداق خاراكتېردىكى، قانداق تىپتىكى ئادەملەر بار؟ بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى زادى قانداق؟

5

بۇرۇن بىز باشلانغۇچتا ئوقۇيدىغان ۋاقتلىرىمىزدا بىر ياۋاش مۇئەللىم بولىدىغان، ئۇنىڭ ئۆيى بازىرىمىزدىكى مەسچىت بىلەن قوشنا بولۇپ، ئۇ دائىم ياخشىلىق ۋە ساۋاب ئىزدەشنى تۇرمۇش مىزانى قىلغان. بۇرۇن مەلۇم بىر دەم ئېلىش كۈنى ئۇ بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ بازىرىمىزدىكى چوڭ مەسچىتنىڭ رېشاتكىسىنى ھەقسىز سىرلىغانىدى. شۇ كۈنى ئۇنىڭ بالىسى بىز بىلەن توپ ئويناشقا چىقمىغان، كېيىن ئۇ ئادەتتىكى ئوقۇتقۇچىدىن، ئىلمىي مۇدىر، مەكتەپ مۇدىرى بولدى. تەدرىجىي ئۆسۈپ بۇ بازارنىڭ مۇھىم مائارىپ ئەمەلدارى بولدى. ھاراق ئىچىشنى باشلىدى، ھاراق ئىچىپ ئۆيگە كىرگىچە بىر قانچە قېتىم مەسچىت يېنىدا يېتىپ قېلىپ، جامائەتنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ قالدى. 60 ياشقا كىرگەن يىلى، دوپپا كىيىۋەرگەچكە بېشىم قىچىشىپ كەتتى دېگەننى باھانە قىلىپ، چاچلىرىنى قارا بوياپ، يالاڭباش يۈرۈشنى باشلىدى. ۋالىس، تانسا ئۆگەندى، يىگىتلەردەك قان - قېنىغا پاتماي، قىز - ئاياللارغا كۆز تىككىشمۇ ئۈلگۈردى. ئۆزىنى مۇشۇ يۇرتنىڭ مائارىپ مىنىستىرىدەك ھېس قىلىپ يۈردى. كىشىلەر ئۇنىڭدا كېيىن شەكىللەنگەن كىبىر ۋە تەمەننانىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى پەقەت چۈشىنەلمەي جىلە بولۇپ كەتتى. ئەپسۇس 62 ياشتا ئامالسىز پېنسىيەگە چىقىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدى. ئاڭلىسام ئۇ ھازىر بادام دوپپىسىنى قايتا تېپىۋاپتۇ، تېخىمۇ چوڭنى كېيىۋاپتۇ.

تۇداخۇن موزدۇز بىر ئۆمۈر مۇشۇ يۇرتتىن چىقماي، ھالال ئەمگەك بىلەن بىر كۆڭۈللۈك تىرىكچىلىكنى پاكىز ئۆتكىتىپ ياشىغان ئادەم. ئۇنىڭ بۇ دۇنيادا ئاياغ ياماش، ئىبادەت قىلىش ۋە بالىلىرىنى بېقىشتىن باشقا ئارتۇق ۋەزىپىسى يوق. ئۇ مۆمىن، ياۋاش بولغاچقا، ئايالى ئۇنى ياراتماي چۆچۈردەك تۆت بالىسىنى تاشلىۋېتىپ يۇرتتىن قېچىپ كەتتى. موزدۇز ئۇستام بىر مەزگىل ئەلەم تارتىپ دۇكان ئاچمىغان بولسىمۇ، يەنە بىر مەزگىلدىن كېيىن بازار مەركىزىدە پەيدا بولدى. ئەلەم تارتقان كۈنلىرىدىمۇ يەنىلا ھاياتقا بولغان ئىشەنچىسىنى يوقاتمىدى. باشقىلاردەك دەردىنى ھاراقتىن ئېلىپ يۈرمىدى. ۋايساپ جاھاننى بېشىغا كىيمىدى. ھەر بىر ئىشتا بىر مەنە بار دېگەن ئەقىدە بويىچە ياشىدى. گەرچە جامائەتتىن خىجىل بولسىمۇ، بىر مەزگىل نامىزىنى ئۆيدە ئوقۇپ يەنە كىشىلەر توپىنى تېپىۋالدى. كىشىلەر ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى تېزلا يادىدىن چىقىرىۋەتكەچكە، ئۇ يەنىلا بۇ ئادەتتىي كەسپىنى باشلىۋالدى. لېكىن ئاق كۆڭۈللۈك ئۇنىڭ بېشىغا يەنە بىر قېتىم چىقتى. بىر كۈنى سومكا ئوڭشىتىدىغان بىر ئايال ئۇنى ئالداپ، تۇغۇلغىنىغا ئۈچ ئاي بولغان بالىنى سومكىغا قاچىلاپ تاشلاپ بېرىپ قېچىپ كەتتى. بازارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت كادىرلىرى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمەي، سەن ئايالىڭنى قاچۇرۇۋېتىپ باشقا يەردە تۇغدۇرۇپسەن دەپ ئېسىلىۋېلىپ، ئۆيىدىكى بارلىق نەرسىلىرىنى جەرىمانىگە ئېلىۋېلىپ ئۇنى قاق سەنەم قىلىپ قويدى. لېكىن ئۇ يەنىلا كونا ئادىتى بويىچە كۈلۈپ قويۇپ، ھەممىنى خۇدادىن كۆرۈپ، بۇ بەش بالىغا ھەم ئانا، ھەم دادا بولۇپ قاتارغا قوشۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىر بالىسى ھازىر شىنجاڭ تولۇقسىز سىنىپىغا ئۆتتى. ئۆتكەن يىلى يۇرتتىكى بىر باي، ھالئۇقتىدىن 5000 يۈەن ئۆشرە - زاكات ئايرىپ، ئۇنىڭغا تەڭلەپتىكەن ھېچقاچان ئاچچىقلانمايدىغان تۇداخۇن ئۇستام، ئۆتۈكىنىڭ چەمى بىلەن بۇ باينىڭ بېشىنى يېرىۋېتىپتۇ. مەن بىر قېتىم پاراڭلىشىش جەريانىدا ئۇنىڭغا چاندۇرماي، غەلبە ۋە مۇۋەپپەقىيەت ھەققىدىكى بىر كىتابىي ئۇزۇندىلەرنى دەپ بەرسەم، ئۇ كۈلۈپ كەتتى ۋە ماڭا سىز تېخىچە كىچىك بالا ئىكەنسىز دېدى - دە، يەنە ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ ساۋاتسىزلىقى، مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەنلىكى ماڭا ئايان، لېكىن مەن نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ماڭا قاراپ كۈلگىنىنى،

www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭ قەيسەرلىكىنىڭ زادى نەدىن كەلگەنلىكىنى ھازىرغىچە چۈشىنەلمەيۋاتىمەن.

مەن تىلغا ئالمىسام بولمايدىغان شەخسلەرنىڭ بىرسى ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا بىزنىڭ ئۆيگە ئانامدىن ياردەم سوراپ كىرگەن ئايال — مەريەم خېنىم. ئۇ ئايال 8 ـ قېتىملىق توي خېتى ئېلىشتا قىيىنچىلىققا ئۇچراپ ئانامدىن ياردەم سوراپ كىرىپتىكەن. شۇ چاغلاردا مېنىڭ تاغام — ئاتامنىڭ ئاكىسى بازىرىمىزنىڭ توي خېتى ئېلىش ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ بېرىۋاتقان چاغلار ئىدى. مەن كىشىلەرنىڭ كۆپ توي قىلغانلىقى ھەققىدىكى پاراڭلارنى ئاڭلىغان بولساممۇ، بۇنداقلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ باقمىغانىدىم. ھاياتىدا سەككىز قېتىم توي قىلغان ھوللىۋودنىڭ بىر كىنو چولپىنى ھەققىدە پەقەت توردا بىر قېتىم مەلۇم ئۇچۇرلارنى كۆرگەنىدىم. مەن كۆرگەن چولپاننىڭ 8 ـ قېتىملىق تويىغا باھا بېرىشتە، تەھلىلچىلەر ئۇ ئايالنى تۇرمۇشقا ناھايىتى قىزغىن، مول ھېسسىياتلىق، ھەر قېتىملىق تويىغا ۋە تۇرمۇشقا شۇنداق قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ. بۇنداق مول ھېسسىياتلىق ئادەملەر ئاز ئۇچرايدۇ دەپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كېتىپتىكەن، مۇشۇ پىكىر كاللامدا بولغاچقا مەريەم خېنىمغا قايتا ـ قايتا قاراپ كەتتىم. بىزنىڭ پاراڭىمىزدا، مەن ئۇ ئايالدىن توي قىلىش ۋە تۇرمۇش كەچۈرۈش ھەققىدىكى تەسىراتىنى سورىسام ئۇ ئايال ماڭا ھوللىۋود چولپىنىدەك كۈلكىسىنى، ھەجىيىپ تۇرغان ھالىتىنى ئەمەس، ئەكسىچە كۆز يېشىنى سوۋغا قىلدى. تۇرمۇشنىڭ قاتتىقچىلىقىدىن ھازىر ئەرلەرنىڭ ئۆزى ئۈچۈن يىرتىق چاپاندەك بولۇپ قالغانلىقىنى، لېكىن ئۆزىنىڭ قەتئىي يامان يولغا ماڭمايدىغانلىقىنى، يېشى چوڭراق ئەرلەرنى تېپىپ تېگىپ، ئۇلارنىڭ تاھارىتىگە سۇ بېرىپ ساۋاب ئېلىپ ھاياتىنى قامدايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلار ئۆلۈپ كەتسە، ئۇلاردىن قالغان مال ـ مۈلۈك بىلەن بىر مەزگىل جاھانسازلىق قىلىپ، ئامال بولمىغاندا، چوقۇم يەنە باشقىلارنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ياشىنىپ قالغان ئەرلەرنى تېپىپ يەنە توي قىلىدىغانلىقىنى، ھازىرغىچە مۇشۇ يۇرتتا ۋە يۇرت ئاتلاپ يەتتە ئەرگە تەگكەنلىكىنى، لېكىن توي خېتى بولمىسا، نىكاھ ئوقۇلمىسا ۋە توي مۇراسىمى بولمىسا ھەرگىز ئەرلەر بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن ياشلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭدىن باشقىلارنى ياقتۇرۇش ۋە ياقتۇرماسلىق مەسىلىسىنى قانداق ھەل قىلىسىز دەپ سورىسام ئۇ مەن ھازىر ئېيىقلا بولمىسا، ھەرقانداق ئادەمنى ياخشى كۆرەلەيمەن دېدى. ئەگەر قىش كىرىشتىن بۇرۇن توي قىلمىسا، ئالدىنقى يولدىشىنىڭ 90 ياشلىق ئانىسىنىڭ ئىگە ـ چاقىسىز قېلىپ سوغۇقتا ئۆلۈپ كېتىش ئېھتىماللىقى بارلىقىنى سۆزلەپ بەردى. گەرچە ھوللىۋودنىڭ چولپىنىنىڭ ھېسسىياتىنىڭ موللۇقىغا ھازىرغىچە گۇمانىم بولسىمۇ، لېكىن مەريەم خېنىمنىڭ سۆيگۈسىگە پۈتۈن دۇنيانىڭ ئىسسىپ كېتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، بۇ ئايالغا بىر خىل ھۆرمەت نەزىرىم بىلەن قاراپ قويدۇم ۋە ئانامنى 40 ياشلار چامىسىدىكى بۇ سۆيۈملۈك ئايالغا تېزرەك ياردەم بېرىشكە ئىلھاملاندۇردۇم.

بۇ بازاردا مەن تەسۋىرلىيدىغان ئادەملەر نۇرغۇن، تىپلار كۆپ. بەلكىم ۋە بۇ قۇرلار بەزى ئوقۇرمەنلەرگە ئاددىي تۇيۇلۇشى مۇمكىن، ئەگەر ئۇنداق بولۇپ قالسا بۇ مېنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىمنىڭ ئاجىزلىقىدىن، كۆزىتىش نۇقتامنىڭ خىرەلىكىدىن ۋە ياكى ئۇلار ئۇچراتقان ئادەملەرنىڭ مەن ئۇچراتقان تىپلارغا قارىتا كۈچلۈك ۋە مەزمۇنلۇق ئىكەنلىكىدىن بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بۇلار راستىنلا ماڭا تەسىر قىلغان ئادەملەر، مېنى ھاياجانغا ۋە ۋەسۋەسىگە سالغان ئادەملەر. ئاشۇ سەھرا بازىرىنى تەشكىل قىلىۋاتقان ئېلېمېنتلار مەن ئوقۇرمەنلەرنى زېرىكتۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، بۇ سەھىپەمنىڭ ئاخىرىدا مەن تىلغا ئېلىشنى زۆرۈر دەپ قارىغان، لېكىن بۇ بازاردىكى ئادەملەر تولۇق بىلمەيدىغان، بىلسىمۇ ئۇنىڭ ئىچكى ھېكايىسىنى مۇزاكىرە قىلمايدىغان يەنە بىر شەخسنى، بىر «بۇزۇق»نى تىلغا ئېلىپلا بۇ سەھىپىنى ئاخىرلاشتۇرىمەن. بازاردىكىلەر ئەخلاقىي جەھەتتە ئالاھىدە سەزگۈر ھەمدە ئۇلارنىڭ ئەخلاق ئېغى بىۋاستە جىنسىيەتكە چېتىلىدۇ. ئەخلاقسىز دېگەن ھامان ئەر ـ ئاياللىق مۇناسىۋەتتە خاتالىق ئۆتكۈزگەن بىر ئادەمنى، ياخشى دېگەن ھامان بىر تەقۋادار مۇخلىسنى ئەسلەيدۇ. بۇلار بازارغا كىرگەن يات جىنسنى جىن شاياتۇنلاردەك پۇراپلا بىلەلەيدۇ. مەن بۇ «بۇزۇق»نى بىر قېتىم يېقىندىن كۆرگەن، كىشىلەرنىڭ بۇ ھەقتە پاراڭلاشقانلىقىنى ئاڭلىغان، ئۇ ئەسلى مۇشۇ يەرنىڭ بازار مەركىزىدىن ئىكەن. كېيىن ئۇنىڭ مەن بىلىدىغان قەيسەر بىر مائارىپچىنىڭ، مۇشۇ يۇرتتا يېقىنقى زامان مەدەنىيەت ئۇرۇقىنى چاچقان بىر ئۆلىما ئۇستاز بىلەن، مېنى ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر زېھنى، تۇغما ماتېماتىكا تالانتى ۋە ئەقلى بىلەن

ھەيران قالدۇرغان بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنى قانداشلىق جەھەتتە باغلاپ تۇرىدىغان بىر مەخلۇق ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ باشلىرىم قېيىپ كەتتى. قەيسەر مائارىپچىنىڭ يۈرەك پارىسى، تالانت ئىگىسىنىڭ ئانىسى. مەن پېداگوگىكا نەزەرىيە كىتابلىرىغا، داڭلىق پېداگوگلارنىڭ مۇھىت ۋە تەلىم ـ تەربىيە ھەققىدىكى تەلىماتلىرىغا قايتىدىن چوڭقۇر نەزەر سېلىپ چىقتىم. لېكىن ھەيرانلىقىم بېسىلمىدى. ئىرسىيەت ۋە مۇھىتتا مەسىلە يوق، ئۆلۈپ كەتكەن، ھەممەيلەن ئەسلەۋاتقان مېھرىبان ئۇستاز بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ. تۇغمىلىق، ئىرسىي ئەقىل ـ پاراسەت ئۆلمىگەن، ئۆز تېنىدىن چۈشۈرگەن ھۆجەيرە، تالانتلىق تىرىك شاھىت بۇ نۇقتىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. لېكىن نېمە ئۈچۈن ئۇ بۇ يولنى تاللايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن جەمئىيەتنىڭ داشقاللىرىغا ئايلىنىپ، شەھۋەت كوچىلىرىدا ئېزىلىپ، ئۆز ھاياتىنى نابۇت قىلىدۇ. بالىسىغا ئانىلىق سالاھىيەت بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاچلىق سالاھىيەت بىلەن كۆرۈنۈپ، بالىسىنى ئانا دېيىش ھوقۇقىدىن، ئۆز تىلىنى بالام دېيىش لەززىتىدىن مەھرۇم قىلىپ، مەكتەپ رېشاتكىلىرىنىڭ بۇلۇڭلىرىدىن بالىسىغا قاراپ، ئۈن ـ تىنسىز ياش تۆكىدۇ؟ ئۇ ھېچكىم ئوقۇپ باقمىغان ئوقۇش پۈرستىگە ئېرىشكەنمۇ؟ ئاشۇ جاپاكەش ئۇستاز ئامراق ئەركىسىنىڭ ھازىرقى نىجىس كېسەل ئالدىدىكى شەرمەندە ۋە پاجىئەلىك تەقدىرىنى كۆرۈپ بەلكىم قەبرىسىدە تىك ئولتۇرغاندۇ. مەن ھەر قېتىم ئاشۇ ئوماق بالىنىڭ ئاغزىدىن ئاچىسى ھەققىدە ۋاتىلداپ سۆزلەپ كېتىشلىرىگە قاراپ، كۆزلىرىمنى ئۇيۇپۇقلارغا ئېلىپ قاچتىم. گەرچە مومىسى، ھامىسى ۋە ھەممە ئادەم ئۇنىڭغا ئاشۇ «بىچارە بۇزۇق»نى ئاچاڭ دەپ تونۇشتۇرغان بولسىمۇ، ھەممەيلەن بىر مەيدان ئويۇن ئويناۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بۇ سەككىز ياشلىق بالىنىڭ ئېڭىنى ئالدىغان بىلەن، ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئالدىيالماپتۇ. ئۇنىڭ يۈرىكى ئۇنىڭ بۇ «بۇزۇق ئانىسى»نى تونۇپ قاپتۇ. سىلەر بۇ بالىنىڭ ئاچىسى ئېلىپ بەرگەن كىيىمنى باللارغا داملىتىۋالغان، كۆز ـ كۆز قىلىۋاتقان چاغدىكى ھالەتنى كۆرگەن بولساڭلار ئاندىن بۇنى ھېس قىلالايسىلەر. ئاچىسى ئېلىپ بەرگەن كىيىم بىلەن ئانىسى ئېلىپ بەرگەن كىيىمنىڭ مەڭگۈ پەرقلىنىدىغانلىقىنى پەقەت بالىنىڭ يۈرىكىنىڭ ھېس قىلالايدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشىنەلەيسىلەر. مەن ئاشۇ نىجىس كېسەلگە گىرىپتار بولغان «بۇزۇق»نىڭ مەكتەپ رېشاتكىسىدىن بالىسىغا يوشۇرۇن قاراۋاتقاندا، قېنىق لاك سۈركەلگەن كۆزىدىن چۈشكەن يۈزىدىكى ياش تامچىسىدا، بىر قۇياشنىڭ قەترىسىنىڭ پارلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. بىراق بۇ بازاردىكىلەر بۇنى مەڭگۈ ھېس قىلالمايدۇ، مەرھۇم ئۇستازمۇ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ئىشلارنى ھېس قىلالمايدىغان، مەسىلىنىڭ شەكلىگىلا قارايدىغان ئادەملەرنى تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ تەربىيەلەپ چىققانلىقىدىن ئەپسۇسلىنىش ئىمكانىيىتىگە مەڭگۈ ئېرىشەلمەيدۇ.

يۇقىرىقىلار سەھرا بازىرىدىكى ھېكايىگە ئايلىنىشنى كۈتۈپ ياتقان پېرسوناژلار، تىپلار. سەھرا بازىرىدىكى باققال، ناۋاي ۋە هارۋىكەشلەر بىلەن بىللە مۇشۇ يەردىكى روھقا ۋە ھاياتلىققا تەڭ شاھىت بولۇۋاتقان، باشقا بىر رول تەقسىم قىلىنغان ئارتىسلار. ئاددىيلىقنىڭ، ئىنساني پەزىلەتنىڭ قارشىسىدىكى يەنە بىر تەرەپ، يازغۇچىنىڭ قەلىمنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان پېرسوناژلار.

6

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە، ئىنساني غېرىبلىق ۋە تەنھالىق دۇنياۋى تەسىر قوزغاپ مەشھۇر سەنئەت ئەسەرلىرىنى روياپقا چىقىرىپ، ئىنسانلارنىڭ ئېڭىنى غىدىقلىدى. غېرىبلىق ھەرقايسى تەرەپلەردىن كەڭ دائىرىدە مۇلاھىزە قىلىنىپ، بەلگىلىك مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنىمۇ مەيدانغا كەلتۈردى. بۇ جەرياندا ئالەمشۇمۇل ئەسەرلەر روياپقا چىقىپ، بۇ تېما بىلەن بىر دەۋر ئەدەبىياتىنى ئۆزگەرتكۈچىلەرمۇ مەيدانغا كېلىپ، نوبېل مۇكاپاتى ساھىبلىرىمۇ تۇغۇلدى. لېكىن ئۆزىنىڭ غېرىبلىقىنى باشقىلارغا ھېس قىلدۇرۇش، بۇ بايلىقتىن پايدىلىنىپ ئۆز روھىي قۇرۇلمىسىنى كېڭەيتىش، ئۆزىنىڭ غېرىبلىقىنى مەدەنىيەت مۇلاھىزىسىگە تاشلاش، سەنئەت بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈپ نادىر سەنئەت ئەسەرلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، مەدەنىيىتىنى ئىلغارلىققا بۇراش ھەممە قوۋمغا نېسىپ بولمىدى. ماكېدونىيە كەنتى بىلەن «سەھرا بازىرى» يەنىلا ئوخشىمىغان پېرسوناژ، ھېكايىلىرى، ئىجتىمائىي شارائىتى ۋە مەدەنىيەت قاتلىمى بىلەن بىر پاراللېل سىزىقتا قەتئىي ئۇچراشالمىدى. ئۆز يۇرتىنىڭ غېرىبلىقى ھەققىدە دۇنياۋى داۋراڭ سالغان گارسىيە ماركوز ئېرىشكەن شان ـ شەرەپ ۋە نوپۇزغا، ماڭا تولۇقسىزدىكى ئەدەبىيات دەرسىدە يۇرتىمىزنىڭ غېرىبلىقى ھەققىدە ھاياجانلىنىپ سۆزلىگەن ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىمىز ئېرىشەلمىدى. باشقىلارنىڭ غېرىبلىقى ئۇلارنىڭ ھېكايە ئەپسانىلىرىنى قىرتاق مەزمۇنلارغا، مەۋقەسىز ئەپسانىلەرگە

تولدۇرۇۋەتكەن بولسا، بىزنىڭ غېرىبلىقىمىز لىرىكىلىق مۇھەببەت مىسرالىرى بىلەن بېزەلدى. دىداكتىكا ۋە نەسىھەت بىلەن رەڭلىنىپ، كىشىلەرنى بۇ خىل زېرىكەرلىك مۇھىتتا، روھى قالايمىقانلىشىپ ئېزىپ يامان ئىشلارنى قىلىپ سالماسلىققا يېتەكلىدى. ماكېدونىيە كەنتىدىكىلەرنىڭ تەنھالىقى ئۇلارنىڭ خاراكتېر قۇرۇلمىسىنى بۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىكى جىپسىلاشمايدىغان چۈشىنىشسىزلىكلەرنى پەيدا قىلغان بولسا، بىزدىكى غېرىبلىق بىر خىل بىلمەسلىك، قىزىقماسلىق ئىچىدىكى روھىي مۇكەممەللىكنى ھاسىل قىلدى. نامراتلارنى، ئاجىزلارنى كۆپەيتكەن بىلەن، شۇنىڭغا ماس ھالدا، ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدىغانلارنىمۇ ئاۋۇتتى. سەھرا بازىرىنىڭ بۇرۇنقى غېرىبلىقى ئەقىدە-ئېتىقاد بىلەن زىچ باغلىنىپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەردە بىر خىل روھىي مۇكەممەللىكنى، ئەقىدە جەھەتتىكى مۇرەسسەسىزلىكنى، بىلمەسلىك لەززىتىنى ۋە قەتئىيلىكنى ھاسىل قىلدى. تارىخ قانچىلىك ئۆزگىرىشچان، تەبىئەت قانچىلىك رەھىمسىز بولۇپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، ھامان ئۇ كىشىلەرگە ئۇزاق ۋاقىت ھەمراھ بولدى. جاپاكەش مۇزدۇزلارنىڭ، ساۋاتسىز ھارۋىكەشلەرنىڭ ھاياتقا بولغان ئىشەنچىسىنى، ياشاش ئىستىكىنى نۇر بىلەن سۇغىرىپ تۇردى. ئۇلار ماكېدونىيە كەنتى پۇقرالىرىدەك تۇرمۇش ئۇسۇلىدا ئۇنداق كۈچلۈك دەرىجىدە مەنتىقسىزلىشىپ، مەۋقەسىزلىشىپ كېتىشنى كوللېكتىپ باشتىن كەچۈرمىدى. ئاندا-ساندا ئۇچرايدىغان ھايات كارتىنىلىرىدىكى شەكىل ئۆزگىرىشلەر كىشىلەرنىڭ ئېڭىنى غىدىقلىغان بولسىمۇ، كىشىلەر ئىبادەتلىرىدە بۇ خىل غەيرىيلىكلەرگە نۇسرەت ۋە ھىدايەت تىلەش بىلەن بىر خىل ئىنسانىي مۇكەممەللىكنى نامايان قىلدى. كۆپ سانلىق كىشىلەر نامرات، جاپالىق ۋە ساغلام ياشىدى. نادانلىق ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىغا چېقىلغىنى بىلەن، لېكىن روھىنى ئىستېلا قىلالمىدى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئاۋارىچىلىك ئېلىپ كەلگەن بىلەن، قەلبىنى سېستالمىدى. ھازىر بۇ خىل قەلب جەھەتتىكى سېسىماسلىق، روھىي مۇكەممەللىك شەھەرلىشىش مۇھىتىدىكى، غېرىبلىقنى تەرەققىيات قىلىچىدا بۇزۇۋاتقان كىشىلەرگە مۇلاھىزە تېمىسى بولماقتا. «سەھرا بازىرى» ھېكايىلىرىنى يازغۇچىنىڭ قەلىمىدە مانا مۇشۇنداق ئاددىيلىق ئىچىدىكى سېسىمىغان، غېرىبلىق ئىچىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن روھلار چاقناۋاتىدۇ، شۇنداق نامرات ۋە جاپالىق تۇرمۇش ئىچىدىمۇ يەنىلا كۆپ سانلىق ئادەملەرنىڭ بىر خىل مۇكەممەل قىممەت قاراش ئىچىدە نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ئاق كۆڭۈل، مېھنەتسىز، يەنىلا مېھرىبانلىقنى، مەسئۇلىيەتنى ئىزدەيدىغان روھ بىلەن ياشايدىغانلىقى ئوقۇرمەنلەرگە ئىشارە بولۇۋاتىدۇ. گەرچە تۇۋا قىلىش، نۇسرەت تىلەش، دۇئا قىلىش قاتارلىقلارغا قارىتا ھازىر كىشىلەر بىرئاز تۈيغۇن ۋە سەگەك بولۇپ قېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىر مىللەتنىڭ روھىي مۇكەممەللىكىدىكى ئاچقۇچلۇق ئامىللارنى تىلغا ئالماسلىق ۋە ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىش بىر مىللەتنى چۈشىنىش ۋە چۈشەندۈرۈشتە ئىلمىيلىكتىن دېرەك بەرمەيدۇ.

بۈگۈنكى سەھرا بازىرىنىڭ غېرىبلىقىدا بىر خىل روھىي مۇكەممەللىكنىڭ ئاخىرقى ئىزنالىرى بار، كىشىلەرنىڭ پەلسەپە ۋە كۆز قاراشقا بولغان ئىشەنچىسى ئاجىزلاپ، روھىي ساغلاملىققا بولغان ئېچىرقىشى ۋە تەلپۈنۈشى مائارىپ، مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات-سەنئەتكە بەلگىلىك بېسىم ئېلىپ كېلىۋاتقان ھاياتلىق مۇھىتىدا، روھىي مۇكەممەللىك كىشىلەرنى يېڭى مەدەنىيەت مۇلاھىزىلىرىگە باشلاۋاتىدۇ، ئۆزىنىڭ قورۇقلىرى بىلەن كارى يوق، ئەينەككە قارىماي جان-جەھلى بىلەن ياشايدىغان ئاياللار تۈپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئەزالىرىنىڭ تۇيغۇلىرى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىۋاتىدۇ. مەدەنىيەتلىك شەھەرلەردىكى سەپ-سەپ پسىخولوگلار، روھىي ئانالىزچىلار بەلكىم بىر كۈنلەردە بۇنداق بازارلاردىكى ھاياتىي قىزغىنلىقنى ئۆزلىرىنىڭ نۇتۇق تېمىسىمۇ قىلىپ قالار. لېكىن بىزمۇ مۇشۇ نۇقتىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشىمىز، ئاشۇ «نادانلىق» ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان بەزى ھاياتىي ئەڭگۈشتەرلەرنى ھەقىقىي قىممەتكە ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ھاياتىي قۇۋۋىتىنى، ئىستەكلىرىنى يوقاتمىغان ئامىللارنى قېزىپ چىقىشىمىز، بۇنى سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشىمىز كېرەك.

«سەھرا بازىرى» ھەققىدىكى ھېكايىلەر كۆپ، مۇلاھىزىلەر كۆپ. ئۇ ئاشۇ سۆيۈملۈك يازغۇچىدىن تېخىمۇ زور قۇۋۋەت ۋە كۆز، ئوقۇرمەنلەردىن قىزىقىش، ئۈزلۈكسىز ئويلىنىش تەلەپ قىلىدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى بۈگۈنكى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى كەسپىنىڭ ماگىستىر ئاسپىرانتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئالىمجان ئابدۇخالىق، ئەلى ئابلا

شېئىر — لىرىك پىكىر، تەرجىمە — قىرغاقتا تۇتاشقان كۆۋرۈك

— شائىر، تەرجىمان ئىمىن ئەھمىدى بىلەن سۆھبەت

ئۇيغۇر بۈگۈنكى زامان ئەدەبىيات زېمىنىدا خەلقىم دەپ پۈتكۈل ئۆمرىنى تىنىمسىز ئۆگىنىشكە، ئىزدىنىشكە، تەتقىقات ئىشلىرىغا بېغىشلىغان ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن، ئىمىن تۇرسۇن، خەمىت تۆمۈر، ئىبراھىم مۇتىئىي، ئابدۇشۈكۈر تۇردى... قاتارلىق ئالىملىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئىلىم سەھەرلىرى ئارقىلىق ئەسلىگۈدەك قىممەت يارىتىپ بىزگە ياشاشنىڭ ئۈلگىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى. تارىخىمىزنىڭ تۈرلۈك-تۈمەن بوران-چاپقۇنلىرىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ ئاشۇ زامانلارنىڭ ھايات شاھىتلىرىدىن مىرسۇلتان ئوسمانوف، توختى باقى ئارتىشى ۋە ئىمىن ئەھمىدى... قاتارلىق كىشىلىرىمىز ھايات سەپىرىدە بىز بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئىجاد ۋە ئىجتىھاتنىڭ قايناملىرىدا ئۈلگە بولۇپ كەلمەكتە. ئۈلگىنىڭ رولى چوڭ، ئەلۋەتتە. بىز تەدبىر ۋە تەجرىبىگە موھتاج بولۇۋاتقان ئەۋلادلارمىز. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز يۇقىرىقى مۆھتەرەم ئۇستازلىرىمىز بىلەن دىدارلىشىش، ئۇلاردىن ئۆگىنىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش، ئىلمىي سۆھبەت ئۇيۇشتۇرۇش مەقسىتىدە، ئەڭ ئاۋۋال شائىر، تەرجىمان پىروفېسسور ئىمىن ئەھمىدى ئاكىنى ئىزدىدۇق. بۇنىڭ كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە خېلى مەنپەئەتى بولىدۇ دەپ قارايمىز.

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئىمىنكا؟ سىز ھازىرغىچە نۇرغۇن نادىر شېئىرلارنى ۋە ئىلمىي ئەسەرلەرنى يازغاندىن باشقا يەنە خەنزۇ ئەدەبىياتىدىكى بىر قىسىم ئەسەرلەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ، كەڭ ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا تەقدىم ئەتتىڭىز. مەيلى سىزنىڭ يازغان شېئىرلىرىڭىز، ئىلمىي ئەسەرلىرىڭىز ۋە ياكى تەرجىمە ئەسەرلىرىڭىز بولسۇن ھەممىسى كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. شۇڭا بىز بۈگۈن سىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتىڭىز بىلەن قىسقىچە تونۇشۇپ باقساقمىكىن دېگەن مەقسەتتە پىكىرلەشمەكچى بولۇۋاتىمىز. بىز سۆھبىتىمىزنى يەنىلا سىزنىڭ باللىق ھاياتىڭىزدىن، ئائىلە تەربىيەلىنىش ئەھۋالىڭىزدىن ۋە ئىجادىيەت ساھەسىگە قانداق كىرگەنلىكىڭىزدىن باشلىساقمىكىن؟

ئىمىن ئەھمىدى: مەن 1942-يىلى 4-ئايدا قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەسىنىڭ ياندۇرما يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلدۇم. باشلانغۇچ مەكتەپنى ئۆز يېزامدا تاماملى-

يۈزمۇيۈز

غاندىن كېيىن، 1960 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك
1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ۋە شۇچاغدىكى ۋىلايەتلىك تولۇق
ئوتتۇرا (ھازىرقى شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا)دا ئوقۇدۇم.
1960 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلىغىچە سابىق مەركىزىي مىللەتلەر
ئىنستىتۇتىدا ئىككى يىل تەييارلىق سىنىپىدا، 1962 ـ يىلى ـ
دىن 1967 ـ يىلىغىچە بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ
تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇدۇم. 1968 ـ يىلىدىن
1983 ـ يىلىغىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ـ
دە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومدا ئىش ـ
لىدىم. 1986 ـ يىلىدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبى ـ
يات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، بىرلەش ـ
مىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن رەئىسى بولدۇم. 1997 ـ
يىلىدىن تارتىپ شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى، مەكتەپ مۇدىرى قاتارلىق خىزمەتلەر ـ
نى ئىشلىدىم. ئەسلىدە مېنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇش ئارزۇ ـ
يۇم ناھايىتمۇ كۈچلۈك ئىدى. ئەمما تۇرلۇك سەۋەبلەر
تۈپەيلى، ياشلىق، يىگىتلىك مەزگىللىرىمدە بۇ ئارزۇيۇمنى
ئەمەلگە ئاشۇرالماي، 60 يىللىق خىزمەت ھاياتىمنىڭ ئەڭ
ئاخىرقى يەتتە يىلىدا ئەمەلگە ئاشۇردۇم. مانا مۇشۇ يەتتە
يىللىق ئوقۇتقۇچىلىق جەريانىدا ھېس قىلغانلىرىم كۆپ
بولدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچى ـ
لىرىغا دەيدىغىنىم، ئالىي مەكتەپ پەقەت ۋە پەقەت بىر
پۇرسەت، بىر شارائىت، ئۇنىڭدىن باشقا ئالاھىدە بىر نەر ـ
سىمۇ ئەمەس. بۇ جاي ئىستۇدېنتلارنى بىر تۈركۈم يارام ـ
لىق ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى بىلەن تەييار تاماق، ياتاقتىن
سىرت يەنە ئازادە مۇھىتقا ئىگە بولغان كۇتۇپخانا، زامان ـ
ۋى سىنىپلار بىلەن تەمىنلەپ بېرىدۇ. ئالىي مەكتەپتە
ئوقۇش دېگەن سۆز ھەرگىزمۇ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدەك
مول بىلىمنى مۇئەللىمدىن ئېلىش دېگەنلىك ئەمەس.
پەقەت قانداق ئوقۇشنى، قانداق ئۆگىنىشنىڭ يولىنى ئۆگە ـ
نىۋېلىش دېگەنلىكتۇر. ئوقۇتقۇچى يېتەكچى، يول كۆرسەت ـ
كۈچى خالاس. شۇڭا ئوقۇتقۇچىنىڭ قولۇڭلاردىكى
دەرسلىك ماتېرىيالنى چايناپ سۆزلىگىنىگە قاراپ ئولتۇر ـ
ساڭلار ئالىي مەكتەپتە ھېچنېمىنى ئۆگىنەلمەيسىلەر. ئەگەر
ئوقۇتقۇچى قولۇڭلاردىكى دەرسلىك ماتېرىيالنى قويۇپ
تۇرۇپ شۇنىڭغا يېقىنلىشىدىغان، كىتابتىن سىرتقى ئەڭ
يېڭى سەۋىيەدىكى ئۇچۇر بىلەن سىلەرنى تەمىن ئېتەلىسە

غاندىن بۇ ئوقۇتقۇچى سىلەرگە بىلىم بەرگەن بولىدۇ.
ئەگەر شۇ كىتابتىكى نەرسىنى يەنە بىر قېتىم سىلەرگە يادقا
دەپ بەرگەن بولسا بۇنداق نەرسىنىڭ مەززىسى بولمايدۇ.
چۈنكى ئۇ ماتېرىياللار قولۇڭلاردا بار. شۇڭا ئالىي
مەكتەپ مېنىڭ قارىشىمدا ناھايىتمۇ ياخشى بىر شارائىت.
يول تېپىشنىڭ ياخشى بىر ئىمكانىيىتى ھازىرلانغان جاي.
لېكىن ئۇ سىنىپقا كىرىپ ئوقۇتقۇچىنىڭ دەپ بەرگىنىگىلا
قاراپ ئولتۇرۇپ، بىر نەرسە ئىگىلىگىلى بولىدىغان جاي
ئەمەس، مۇنداق دېگەنلىك ھەرگىزمۇ ئوقۇتقۇچىلارنى
ھۆرمەت قىلماسلىق دېگەنلىك ئەمەس. مەسىلە ئۆزىمىزدە.
شۇ پۇرسەتتىن، شۇ ئىمكانىيەتتىن قانداق پايدىلىنىشتا.
چۈنكى ھازىرقى شارائىتتا سىلەرنىڭ بىر قانچە تىل ئىگىلە ـ
ۋېلىش ئىمكانىيىتىڭلار بار. كومپيۇتېردىن پايدىلىنىش ئىم ـ
كانىيىتىڭلا بار. ماتېرىياللار ھەددى ـ ھېسابسىز. بىز ئوقۇ ـ
ۋاتقان مەزگىلدىكىگە قەتئىي سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ.
شۇڭا بۇنىڭ ئۆزىنىمۇ بىر پۇرسەت دەپ قارايمىز.
خۇددى بىر ئۇۋىدىن چىققان قۇش باللىرى ئوخشاش
بولمىغاندەك، بىر سىنىپتىن چىققان بالىلارنىڭ ئەھۋالىمۇ
خىلمۇخىل بولىدۇ. 1959 ـ يىلى قەشقەر ۋىلايەتلىك تولۇق
ئوتتۇرىنى پۈتكۈزۈپ چىققان ئوقۇغۇچىلاردىن شىنجاڭ
ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئابدۇكېرىم راخمان، تۇرسۇن قۇربان،
ھېمىت مەخسۇت، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىن
مەرھۇم ئابلىمىت ئىسمائىل، مەمۇرىي خىزمەت قىلغانلار ـ
دىن ئابدۇرېھىم ھامت، مائارىپ نازارىتىگە نازىر بولغان
سادىر قادىر، رومان ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان
ئەخەت تۇردى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىر سىنىپنىڭ بالى ـ
لىرى ئىدى. دېمەك، شۇ ۋاقىتتىكى شۇنداق ناچار شارائىت ـ
تىمۇ مانا مۇشۇنداق بالىلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقارغان، مە ـ
سىلە ئادەمنىڭ ئۆزىدە. شۇڭا مەكتەپتە ھەر قېتىملىق
ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى بولغان ۋاقىتتا، ئاتا ـ ئانىلار
بار يەردە، ئوقۇغۇچىلارغا «ئۈرۈمچى مەدەنىيەتنىڭ مەر ـ
كىزى، سودا ـ ئىقتىسادنىڭ مەركىزى، ئويۇن ـ تاماشانىڭ
مەركىزى، ئەگەر دىققەت قىلمىساڭلار، ئويۇن ـ تاماشا
بىلەن بولۇپ كېتىپ بىر كۈنىنىڭ ئىچىدىلا بوياقچىنىڭ كۆ ـ
پىگە چۈشكەندەك بويىلىپ كېتىسىلەر، ھېچنېمىگە ئوخشى ـ
مايدىغان بىر نەرسە بولۇپ چىقىمەن دېسەڭلا بۇنىمۇ بىر
كۈننىڭ ئىچىدىلا بېجىرگىلى بولىدۇ. ئادەمگە ئوخشايدى ـ

www.uyghurkitap.com

غان بىر نەرسە بولۇپ چىقمەن دېسەڭلا بىر كۈنىنىڭ ئىچىدە مۇشۇ مەۋقەنىمۇ تىكلىگىلى بولىدۇ. بۇنىڭ قايسىسىنى تاللىۋېلىش ئۆزۈڭلارنىڭ ئىختىيارىڭدىكى ئىش، چۈنكى پۇلنى ئۆزۈڭلا ئەمەس، بەلكى ئاتا-ئاناڭلار خەجلەيدۇ» دېدىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئادەمدە چوقۇم توغرا نىشان، ئېنىق بىر مەۋقە بولۇشى كېرەك. ئىش قىلغاندا چوقۇم نىشاننى كۆزلەپ مەقسەتلىك مېڭىشنى، ياشلىق ھاياتنى قەدىرلەپ ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنى بىلىۋېلىش كېرەك. ئويۇن-تاماشا دېگەن قاچان ئوينىۋالسا بولىدىغان نەرسە. بىز تۇغۇلماستىن ئىلگىرىمۇ ئويۇن-تاماشا بار ئىكەنتۇق، بىزنىڭ دەۋرىمىزدىمۇ بار ئىدى، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يەنە بولىدۇ، بولۇپمۇ قالماي تۈرلىرى يەنە كۆپىيىۋاتىدۇ، دېمەكچى بولغىنىم ھازىرغىچە بىرەر كىمنىڭ ئويۇن-تاماشىنى ئويناپ تۈگىتىپتۇ دېگىنىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. بۇ ئويۇن-تاماشىنى ئويناپ تۈگىتىپ بولماق بەك تەس، ھەتتا قېرىغاندىمۇ بۇ پۇرسەت بار. شۇڭا مەن بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان ئالتە يىللىق ھاياتىمدا يېخېيۈەن (颐和园) نى ئۈچ قېتىمچە كۆرگەن، بېيخەي (北海) دېگەن باغچىنىمۇ بىر-ئىككى قېتىم بارغان. شۇڭا ھەر ھەپتىسى بازارلارنى ئارىلىۋالمىسىمۇ، ئۈرۈمچىنىڭ كوچىلىرىنى كۆرۈۋالمىسىمۇ شۇ كوچىلار شۇ، شۇ ئادەملەر شۇ، ئاۋۋال ياخشى ئوقۇپ جەمئىيەتتە بىر كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، پۇت تىرەپ تۇرۇۋېلىپ، ھەممىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىۋالغىلى، ھەتتا چەت ئەللەرگىمۇ چىقىپ ئوينىۋالغىلى بولىدۇ. ۋاقتى كەلگەندە ھەممە ئىشنى قىلىشقا ئۈلگۈرگىلى بولىدۇ. بۇ ھاياتلىق قارىماققا ناھايىتى قىسقىدەك كۆرۈنسىمۇ، ۋاقىتنى قەدىرلەپ مىنۇت، سېكۇنتلاردىن ئۈنۈملۈك پايدىلانالىسا ۋاقىت تەسەۋۋۇر قىلغىنىمىزدىن نەچچە ھەسسە ئۇزۇن. ئەمدى گېپىمىزنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، مەن بىر سەھرا-يېزىدا تۇغۇلغان بولۇپ، ھازىر دېيىلىۋاتقان ئاتالمىش «دىنىي مەكتەپ»تە ئوقۇغان. دىنىي مەكتەپ دېسە ھازىرقى باللار بۇنى بەك بىلىپ كەتمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ قەدىمكى مەھەللىۋى مەدرىسنى كۆرسىتىدۇ. مەن ئېھتىمال مەدرىسكە كىرگەن ۋاقتىمدا تۆت-بەش ياشلاردا بولسام كېرەك. ئەنە شۇ مەھەللىۋى مەدرىس دەسلەپتە ماڭىمۇ ھازىرقى پەننىي مەكتەپتىكىدەك ئاۋۋال خەت تونۇشنى ئۆگەتتى، ئاندىن «ھەپتىيەك»نى ئوقۇيالىغىدەك بولغاندىن كېيىن، «نامەھەق» ناملىق بىر كىتابنى ئوقۇتتى. «نامەھەق» بۇ بىر شېئىر كىتابى، ئەمدى بىلسەم بۇ «ھەقتىنامە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن. چاغاتاي يېزىقىدا يېزىلغان بۇ كىتابنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن كېيىن «سەپەلىيا»غا چىقتۇق، كېيىن بىلسەم بۇ «سۇپى ئاللايار» دېگەن كىتاب ئىكەن. بۇمۇ چاغاتاي يېزىقىدا يېزىلغان بولۇپ ئوقۇپ تۈگەتتۇق. چاغاتاي يېزىقى ھەققىدە ھازىرقى ئالىي مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا سۆزلىگەندەك بىرەر كىم بىزگە مۇنتىزىم دەرس قىلىپ ئۆتمىگەنىدى. بىز پەقەت مەنىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەي قوشۇپ ئوقۇۋەردۇق. ئاندىن نەۋايىغا چىقتۇق دېدى. شۇ چاغدا ئوقۇغان نەۋايىنىڭ كىچىك ھالەتتىكى تاللانما شېئىرلار كىتابى ھېلىمۇ مەندە بار. نەۋايىنى ئوقۇدۇق. «يارى ئەكسىن مەيدە كۆر دەپ جامىدىن چىقتى سادا» دەپ تىنماي شارىلداپ سۇدەك ئوقۇيدىغان بولۇپ كەتتۇق، دادىلىرىمىز، چوڭ دادىلىرىمىز ئوقۇغىنىمىزنى كۆرۈپ بۇ بەك ياخشى ئوقۇپتۇ دەپ خۇشال بولۇپ كېتەتتى، مەنىسىنى بىلمەيمىز، لېكىن، قاتتىق يادقا ئالىمىز. بۇنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئەمدى غوجا ھاپىزغا كەلدۇق دېدى، «غوجا ھاپىز» پۈتۈنلەي پارسچە بولسىمۇ غوجا ھاپىزنىڭ شېئىرلىرىنى سۇدەك يادقا ئالدۇق. بىزنىڭ ئۇ خەلپىتىم ئەرەبچە، پارسچىنى ناھايىتىمۇ ياخشى بىلىدىغان كىشى ئىدى. ئۇ بىزگە ئاشۇ پارسچىنىڭ ئۆزىنى يادقا ئالدۇرۇۋېتەتتى، لېكىن مەنىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىز ئۇقمايتتۇق. تېخى يېقىنغىچە نۇرغۇنلىغان كىشىلىرىمىز ئۇ چاغلاردا بىزدە مائارىپ يوق، مائارىپ 1880-يىللىرىدا بارلىققا كەلگەن دېدى. بۇ ئەلۋەتتە پەننىي مەكتەپ، يېڭىچە مەكتەپ. لېكىن قەدىمىي چاغلاردا مەن دېگەن ھېلىقىدەك مەكتەپلەر بار ئىدى. ئەگەر شۇ ۋاقىتتا مەن دېگەندەك مەكتەپلەر بارلىققا كەلمىگەن بولسا ئۇنداقتا مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈف خاس ھاجىپلار قەيەردە ئوقۇغان؟ ئۇنىڭدىن بۇرۇنقىلار قەيەردە ئوقۇغان؟ كېيىنكىلەر قەيەردە ئوقۇغان؟ دېگەنگە ئوخشاش نۇرغۇنلىغان سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. مېنىڭ ئوقۇغان مەكتىپىم دىنىي مەكتەپ ئەمەس، شۇ دەۋردىكى مەھەللىۋى مەدرىس. ماڭا نىسبەتەن ئەڭ ئىپتىدائىي بىلىم ئورنى.

كېيىن قارىساق بىز ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىپتۇق. ئەدە-
بىيات دېگەن شۇ ئىكەن. بىزدە ئۇ چاغدا ئەدەبىيات
دېگەن ئاڭ يوق. بەزىلەر تەرجىمىھالىنى يازغاندا، مەن
مۇنداق چاغدا ئوقۇغاندا نەۋايىنى بىلەتتىم دەپ ئۆزىنى
پەردازلاپ كۆرسىتىدۇ. ئائىلىسىدىكىلەرنى دادام مۇنداق
تەربىيە كۆرگەن، ئوقۇمۇشلۇق زات ئىدى، مومام مۇنداق
چۆچەك ئوقۇپ بىرەتتى دەيدۇ. بۇنداق دېسەك، مومىلى-
رىمىز گوركىينىڭ مومىسىغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئۇنداق ئىش
يوق. ئەدەبىياتقا قىزىقىدىغان ياكى شائىرلىققا قىزىقىدىغان،
شېئىر يېزىشقا قىزىقىدىغان ياكى ھېكايە، پوۋېست يازماق-
چى بولغان ئادەمگە، ئەدەبىياتنى ھەقىقىي ئۆزىنىڭ كەسپى
قىلماقچى بولغان ئادەمگە نىسبەتەن ئەدەبىيات ــ ھايات
ئادەم دېمەكتۇر. ئەدەبىيات قانداقتۇر تەبىئەت ھادىسىلى-
رىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن ئەمەس، ئادەمنى تەتقىق قىلى-
دىغان، ھاياتلىقنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۆزىدە ھېسسى-
ياتلىق ۋە ھېسداشلىق كەيپىياتىنى تۇرغۇزالايدىغان ئادەم،
تىراگېدىيەلىك ئېڭى ۋە گۈزەللىك ئېڭى بولغان ئادەم،
دۇنيا نېمىدېگەن گۈزەل، نېمانچە يۇمۇرىستىك ياكى نېمە-
دېگەن ئازاب-ئوقۇبەتلەر بىلەن تولغان دېگەن ھېس-
تۇيغۇغا كېلەلىگەن ئادەم ئىجتىمائىي پەنگە كىرەلەيدۇ.
ئەگەر بىز تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىنى پەرق ئېتەلمىسەك، ئىن-
سانىنىڭ ناھايىتى سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمە-
سەك، ئۇنىڭ نېمىگە خۇشال بولۇپ، نېمىگە قايغۇرىدىغان-
لىقىنى بىلەلمىسەك ئەدەبىياتقا كىرگەنىنىڭ پايدىسى يوق.
ئۇنىڭدىن، بىيولوگىيە، خىمىيە، ماتېماتىكا... قاتارلىق تەبى-
ئىي پەنلەر بىلەن شۇغۇللانغان ياخشى. ئەگەر نېمىدېگەن
چىرايلىق ھايات، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق ھايات، نېمىدې-
گەن يىغىسى تولا ھايات دېگەننى چۈشەنگىمىز كەلسە
ئاندىن ئىجتىمائىي پەنگە كىرىپ باقساق، ئەدەبىياتقا
كىرىپ باقساق بولىدۇ. دادام چوڭ يازغۇچى ئىدى ياكى
مومام قوشاقچى ئايال بولۇپ، ماڭا دائىم چۆچەك، شېئىر-
لارنى ئوقۇپ بەرگەچكە كىچىكىمدىن تارتىپ شائىرلىق
ئوتى ئۇتاشقان دېگەنگە ئوخشاش سۆز-جۈملىلەرگە ئە-
شەنگۈم كەلمەيدۇ. بۇنداق دېسەك يالغانچىلىق بولۇپ قا-
لىدۇ دەپ ئويلايمەن، پەقەت تۇرمۇشنى ياخشى كۆرىدى-
غان، ئىنسانلارنى ياخشى كۆرىدىغان، تەبىئەت دۇنياسىنى
ياخشى كۆرىدىغان، ئېچىنىدىغان، يىغلىيالايدىغان، ھېس-
داشلىق قىلالايدىغان، ۋاپادارلىقنى، ۋاپاسىزلىقنى بىلەلەيدى-
غان ئادەملەرلا ئىجتىمائىي پەنلەرنى سۆيەلەيدۇ ھەم ئۇ-
نىڭغا يۈز كېلەلەيدۇ. ۋاپادارلىق شەرتلىك مەسىلە ئەمەس،
ئىجتىمائىي ھادىسە. ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىنى بىلەلەيدى-
غان، تارىخنى چۈشىنەلەيدىغان، كىشىلەرنىڭ ئىنتىلىۋاتقان-
لىرىنى ھېس قىلالايدىغان ئادەمدىن ئىجتىمائىي پەنلەر خا-
دىمى چىقىدۇ. شۇڭا شېكسپىر «مۇزىكا ھېسسىياتى
يوق ئادەملەر كۆڭلى قارا كېلىدۇ، قاتىل بولىدۇ»؟ «مۇ-
زىكىلىق ھېسسىياتى، مۇزىكا تۇيغۇسى يوق ئادەملەرنىڭ
ھەممىسى قاراقچى بولىدۇ، قاتىل بولىدۇ. ئۇلارنىڭ
كۆڭلى دوزاخقا ئوخشاش قاراڭغۇ بولىدۇ» دېگەن ئىكەن.
بۇ قانداق دېگەن گەپ؟ بىر مۇزىكىنى ئۇن ئادەم ئون
خىل چۈشىنىدۇ. بىز بۇنىڭدىن نېمىنى ھېس قىلىمىز؟ مۇ-
زىكا دېگەن ئاۋاز ئەمەس بەلكى تۇيغۇ. بالىلاردىن مۇزى-
كا دېگەن نېمە دەپ سورىسام «ئاۋاز» دەپ جاۋاب
بېرىدۇ. بۇ ئاۋاز ئەمەس، ئاۋاز دېگەن فىزىكىلىق ھادى-
سە. تۇيغۇ دېگەن فىزىيولوگىيەلىك ھادىسە، پسىخولوگىيە-
لىك ھادىسە. ئەدەبىياتقا كىرىمەن دېگەن ئادەم، ئەدەبى-
ياتنى بولىدىغان پەنكەن، تىرىشىپ باقاي دېگەن ئادەمگە
نىسبەتەن ئالدىنقى شەرت ـــ ئۇلار چوقۇم ھاياتلىقنى سۆ-
يىدىغان بولۇشى، مىللىيلىكنى سۆيىدىغان بولۇشى لازىم.
1986-يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدىبلەر ئۆ-
مەكى ئاقسۇدىن ئۆتكەندە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومغا ۋا-
كالەتەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدىم. شۇ چاغدا
يۈننەنلىك (云南) شائىر بەيشۆ (白雪) قىزىل مەڭگۈيگە
كېتىۋاتقان يولدا، قىزىلنىڭ داۋىنىدىكى قاقاسلىقنى، ئاندا-
ساندا ئۆسكەن يانتاق-قامغاقلارنى كۆرۈپ، ئاجايىپ بىر
جايكەن دېگەن تۇيغۇغا كېلىپ قاپتۇ. كېيىن مەندىن، سىز
بۇ جايلارغا قانداق قارايسىز؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى.
ماڭا نىسبەتەن بۇ يەرلەر تولىمۇ سۆيۈملۈك، تولىمۇ چىراي-
لىق، گۈزەل تۇيۇلىدۇ دەپ جاۋاب بەردىم. نېمە ئۈچۈن
شۇنداق قارايسىز؟ ـــ دېدى.

ـــ چۈنكى، مۇشۇ يانتاقلار ۋە قامغاقلار ھېچكىم سۇ
قۇيمىسىمۇ، پەرۋىش قىلمىسىمۇ، ئۆزلۈكىدىن ئۈنۈپ، باغ-
رىنى ئانا يەرگە چىڭ بېسىپ، چېچەكلەپ، ئۆزىدىن-
ئۆزى خۇشال بولۇپ، قۇرۇپ كەتسىمۇ، شامالللاردا يۇ-
لاڭلاپ بىر يەرلەرگە ئۇچۇپ كەتسىمۇ خاپا بولماي ئىك-

كىنچى يىلى يەنە قايتىدىن كۆكلەپ چىقىدۇ، شۇڭا مەن
ئۈچۈن بۇ جايلار يەنىلا تولىمۇ گۈزەل تۇيۇلىدۇ.— دەپ
جاۋاب بەرسەم، ھەقىقەتەن مەن ئويلىغاندىنمۇ ئوررۇنلۇق
جاۋاب بەردىڭىز، ھەقىقىي شائىر ئىكەنسىز دېگەنىدى. مۇ-
شۇنداقلا گەپ، كۆزەتسە بۇ ھايات ناھايىتىمۇ چىرايلىق.
ئەگەر بىز بىر گۈلباغقا كىرسەك نۇرغۇن رەڭدار گۈللەرنى
كۆرىمىز. ئوخشاش ئېچىلغان ئەتىرگۈلگە نىسبەتەن، بە-
رەيلەن كىلىپ بۇ گۈل بەك چىرايلىقكەن دېسە، يەنە بىرى
ئۇنداق دېيىشى ناتايىن. شۇ گۈللەر قانداق چىرايلىق؟
گۈزەللىك دېگەن نېمە؟ بىزدە: «چىرايلىق چىرايلىق
ئەمەس، سۆيگەن چىرايلىق» دېگەن گەپ بار. بۇ بىر
خىل ئىدىئالىزملىق، سۇبيېكتىپلىق قاراش. خەنزۇچىدىمۇ
شۇنىڭغا يېقىنلىشىدىغان سۆز بار. «مۇھەببەتلىك كىشىنىڭ
كۆزىگە ھەممە نەرسە چىرايلىق كۆرۈنىدۇ» دەيدۇ. ئە-
رەبلەرمۇ: «لەيلىنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈش ئۈچۈن مەج-
نۇننىڭ كۆزى بىلەن قارا» دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە لەيلى بەك
سەت ئىكەنمىش. پەلسەپىدە بۇنى ئىدىئالىزملىق قاراش
دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئېستېتىكىدا گۈزەللىك ئوبيېكتىپ
مەۋجۇت نەرسە دەپ قارايدۇ. گەپ شۇ گۈزەللىكنى ئىن-
ساننىڭ بايقاش-بايقىيالماسلىقىدا. ئۇ ئىنساننىڭ ئەركىن ئى-
رادىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەڭ ئەقەللىيسى يانتاقمۇ
چىرايلىق، يولۋاسنى يىرتقۇچ دەيمىز، يولۋاسمۇ چىرايلىق.
لېكىن نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قارىشىدا يولۋاس ناھايىتى
ۋەھشىي، قورقۇنچلۇق، ئەلۋەتتە مەنمۇ ناھايىتى قورقى-
مەن. لېكىن چىرايلىق دېگەندە، ئىنساننىڭ ئەركىن ئىرادى-
سىنىڭ ئوبيېكتىپ رېئاللىققا بەرگەن باھاسىدۇر. شۇڭا ئە-
دەبىياتنى نوقۇللا مۇنداق رومانلار بار ئىكەن، ئۇنداق
ھېكايىلەر بار ئىكەن، ئوقۇپلا قويساق بولىدىكەن دەپ
قارىساق بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئىنساننى تەتقىق قىلىدىغان
پەن ئىكەن، ئىنساننى چۈشەنگەندىلا ئاندىن ئەدەبىياتنىڭ
ماھىيىتىنى ھەقىقىي چۈشەنگىلى بولىدۇ. مانا مۇشۇ نۇقتىنى
تۇتقا قىلىپ تۇرۇپ ئاندىن ئەدەبىياتقا كىرىش لازىم.
باشقا پەنلەرنىڭ ئالىملىرىمۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئىلمى-
نىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ماھىيى-
تىنى بىلىپ تۇرۇپ ئاندىن ئۇنى ئۆگىنىشكە، تەتقىق قىلىش-
قا باشلايدۇ. ئۇلار ھەقىقىي بىر مەۋقەنى تۇتۇپ تۇرۇپ
ئاندىن تەتقىقات ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلۇغبەگمۇ دۆلەتنىڭ غې-
مىنى تولا يەپ ئاسمانغا تولا قاراپ ئولتۇرۇپ، يۇلتۇزلار-
نىڭ ئۆزگىرىشچان ھالىتىنى بايقىغاندىن كېيىن، ئاندىن
بۇنىڭ زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن رە-
سەتخانىسىدا ئاسمان ھادىسىلىرى ھەققىدە تۈرلۈك تەتقى-
قاتلارنى ئېلىپ بارغان بولۇشى كېرەك. ئەدەبىيات بىلەن
مۇ ئەجەب بىر ئىنسانلار بولىدىكەن، نېمىدېگەن گۈزەل،
نېمىدېگەن ئازاب-ئوقۇبەتلەر بىلەن تولغان دۇنيا بۇ
دېگەن تۇيغۇغا كېلەلىگەن چاغدا ئاندىن شۇغۇللىنىپ
بېقىش كېرەك. ھەرگىزمۇ ماۋۇ ھېكايە بەك قىزىق ئىكەن،
ئاۋۇ شېئىر ئادەمنى بەك ھاياجانلاندۇرىدىكەن، دەپ كى-
رىدىغان نەرسە ئەمەس، تېگى-تەكتىنى بىلىپ كىرىش
لازىم. كلاسسىك ئەدەبىياتقا كىرگەندىمۇ، كلاسسىك ئە-
دەبىيات دېگەن نېمە، كلاسسىك ئەسەر دېگەنچۇ؟ دەپ
ئويلىنىش كېرەك. قەدىمكى ئەدەبىياتنىڭ ھەممىسى
«كلاسسىك» ئەدەبىيات بولۇۋەرمەيدۇ. بەزىلەر خەنزۇ
تىلىدىكى «گۇدىيەن ۋېنشۆ» (古典文学)دېگەننى
«كلاسسىك ئەدەبىيات» دەپ ئېلىۋاتىدۇ. بۇنداق دېيىش
خاتا، «كلاسسىك ئەدەبىيات» دېگەن «جىڭ دىيەن
ۋېنشۆ» [经典文学] بولىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىيات
بىلەن قەدىمكى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ ئارىسىدا ئاسمان-
زېمىن پەرق بار. قەدىمىي بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى
كلاسسىك بولالمايدۇ. بۇ خۇددى پارقىرىغان نەرسىلەر-
نىڭ ھەممىسى ئالتۇن بولالمىغىنىغا ئوخشاش. بىزدە
كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمۇ ناھايىتى ئاجىز ھالقا
بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. نۇرغۇنلىغان ئېسىل ئەسەرلىرىمىز بېر-
لىندا، پارىژدا، لوندوندا، لېنىنگراد... كۆتۈپخانىلىرىدا
ساقلىنىۋاتىدۇ، بەلكىم كېيىنچە سىلەرگە ئوخشاش ئىز
باسار تەتقىقاتچى ياشلىرىمىز ھەر خىل ئامىللار بىلەن ھېچ-
بولمىغاندا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىلىرىنى ئېلىپ كېلىشكەنلار،
بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتلارنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشۇڭلار
مۇمكىن. مەنمۇ ھازىر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە
ئۇيغۇر 12 مۇقام تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى،
بىزدە ھازىر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئۈچۈن
تۈرلۈك ئىمكانىيەتلەر يوق بولۇۋاتىدۇ. كلاسسىك ئەدەبى-
يات تەتقىقاتى بىزدىن خېلى مول ئەتراپلىق ئىجتىمائىي بى-
لىملەرنى تەلەپ قىلىدۇ. بىر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات-
چىسىغا نىسبەتەن، ئەگەر ئۇ كلاسسىك يازغۇچىلار ۋە

كلاسسىك ئەسەرلەر ئۈستىدە توختالماقچى بولىدىكەن، چوقۇم قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى، چاغاتاي تىلىنى، بولسا ئەرەب، پارس تىللىرىنى بىلگەندىن باشقا شۇ يازغۇچى ياكى شۇ ئەسەر بارلىققا كەلگەن تارىخىي دەۋرنى، شۇ ئاپتورنىڭ ئۆزىنى، ئاپتورنىڭ ئىدىيەسىنى، ئاپتورنىڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ھەممە جەھەتتىن ئەتراپلىق بىلىش كېرەك. ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسەتكەن ئامىللار، ئۇ ئوقۇغان مەكتەپلەردىن تارتىپ كۆرگەن كىتابلار، ئالاقە باغلىغان كىشىلەرگىچە بىلىشى كېرەك. شۇ چاغدا ئاندىن ئوبدان تەتقىق قىلغىلى بولىدۇ. ماتېرىيالغا تايىنىۋېلىپلا بىر نېمە دېمەك ھەقىقەتەن تەس. ئەمدى ھازىرقى ۋە بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇ ساھەدىمۇ تېخى ئەتراپلىق تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلغىنى يوق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىلگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا 200 نەچچە پارچە رومان بارلىققا كەلدى. ئارىلىقتا بىز تەۋسىيە بويىچە مۇشۇ 250 پارچىگە يېقىن رومانلاردىن 50 پارچە رومانىنى تاللاپ مەدەنىيەت خەزىنىسىگە سالماقچى بولدۇق، لېكىن 50 پارچە رومانىنى تاللاپ چىقالمىدۇق. ھازىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رومانچىلىق ناھايىتى يۈكسەلدى، ئارقا-ئارقىدىن نۇرغۇنلىغان نادىر رومانلار بارلىققا كەلدى دەيمىز-يۇ، مەدەنىيەت خەزىنىسىگە كىرىپ شۇ يەردىن ئورۇن ئالالايدىغان روماندىن 50 پارچە چىقمىدى. نەق مەيداندا ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئازات رەھمىتۇللا سۇلتان، ئابدۇبەسىر شۈكۈر، ئابدۇقادىر جالالىدىن... قاتارلىق مۇتەخەسسىسلەرمۇ بار ئىدى، ھەممىمىز گەپ-سۆز قىلالماي ئولتۇرۇپ قېلىشتۇق.

1. شېئىرىيىتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى توغرىسىدا

ئوقۇش-ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىڭ ئالدىراش بولۇشىغا قارىماي نۇرغۇنلىغان ياخشى شېئىرلارنى يازدىڭىز، شېئىرىيەتكە قانداق قىزىقىپ قالغانلىقىڭىز ھەققىدە ئازراق توختىلىپ بەرگەن بولسىڭىز؟ سىزگە كلاسسىك شائىرلىرىمىزنىڭ ۋە ياكى باشقا مىللەتلەر شائىرلىرىدىن كىملەرنىڭ تەسىرى بەكرەك بولغان دەپ قارايسىز؟

بۇ سوئالنى مەندىن ئىلگىرىمۇ بىرەيلەن سورىغان. سىزنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىڭىزگە بىرەر شەخس تەسىر كۆرسەتكەنمۇ؟ دېگەنتى، مەن ئۇنىڭغا: ئەگەر بىر شائىرنىڭ شائىر بولۇشى ئۈچۈن يەنە بىر ئادەم تەسىر كۆرسەتكەن بولۇشى كېرەكمۇ؟ — دېدىم. ئۇنداق بولسا قانداق بولۇپ شېئىر يېزىشقا قىزىقىپ قالدىڭىز؟ — دېدى. — ئېھتىمال مەندە بىر خىل تىراگېدىيەلىك ئاڭ بار، مەن ئازابلىنىشنى بىلىمەن. بەزى ئىشلارغا ئېچىنىمەن. ئاتا-ئانامنىڭ ۋە شۇنىڭدەك يېزىمىزدىكى جاپاكەش دېھقانلىرىمىزنىڭ بەللىرى مۈكچەيگەن ھالدا ئېتىز-ئېرىقلاردا ئىشلىگەن ھالەتلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئىچ ئاغرىتتىم، ئۇلارغا ئېچىندىم، مەن بارمىغان جاڭگال، ئېرىق-ئۆستەڭ، خامان، تۈگمەن... قاتارلىق يەرلەر قالمىدى. ئادەملەرنىڭ تۈرلۈك، روھىي ھالەتلىرىنى كۆردۈم. بۇنى دەل شېئىرىمدا ئىپادىلىدىم. چۈنكى ھېكايە، پوۋېستلار مەلۇم ۋەقەلىكنى ئاساس قىلسا، شېئىر ھېسسىياتنى ئاساس قىلىدىكەن. ئۆزۈمنىڭ تۈرلۈك ئازاب-ئوقۇبەتلىرىمنى ئەنە شۇ شېئىر ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تىرىشتىم. شۇنداق قىلىپ مەندە شېئىرغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاندى، شۇنىڭ بىلەن شېئىر يازىدىغان بولۇپ قالدىم، — دەپ جاۋاب بەرگەنىدىم. ھازىرمۇ شۇ پىكرىمدە چىڭ تۇرىمەن. بەزىلەر مەن كىچىك چاغلىرىمدا سوپى ئاللا يارنىڭ، نەۋايىنىڭ غەزەللىرىنى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن شېئىر يازىدىغان بولۇپ قالدىم، دەيدۇ. بۇ گەپ مېنىڭ ئىدىيەمدىن قەتئىي ئۆتمەيدۇ، بۇنداق دەپ ئۆزىمىزنى چوڭ چاغلىۋەتسەك بولمايدۇ. بەزىلەر دادام داموللا بولغاچقا، دادام يازغۇچى بولغاچقا ياكى دادام شائىر بولغاچقا شۇنىڭ تەسىرىدىن بولغان دەيدۇ. مەن مۇنداق سۈرۈشتۈرۈپ قارىسام رەسسامنىڭ بالىلىرى رەسسام بوپتۇ، مۇزىكانتلارنىڭ بالىلىرى مۇزىكانت بوپتۇ. چۈنكى ئۇلاردا شۇ خىل مۇھىت بار ئىكەن، ياغاچچىلارنىڭ بالىلىرى ياغاچچىلىقنى ئۆگىنىپتۇ، لېكىن شائىرنىڭ بالىلىرىنىڭ شائىر بولغانلىقىنى كۆرمەپتىمەن، ھەتتا ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن. چۈنكى بۇ قول بىلەن تۇتۇپ قىلىدىغان ھۈنەر ئەمەس. بۇ پەقەت تۇيغۇنىڭ يېتىلىشى، ئادەمدىكى بىر خىل ئىنتىلىش، ھاياتلىققا بولغان بىر خىل مۇھەببەت، بىر خىل سۆيۈنۈش، ئېچىنىش... قاتارلىق روھىي ھالەتلەر، غەيرىي ئىدراكىي نەرسە بولۇشى لازىم، پۈتۈنلەي ئەقىلگە تايىنىپ يازغان نەرسە ۋەز-نەسىھەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بولىدۇ. بىزدە شېئىر يېزىۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنى «شېئىرىي مىللەت» دەپ ئاتايدۇ. 18 ياشقا كىرگەنلەرنىڭ ھەممىسى شېئىر يازسا بولىدۇ. ئۆزدىنىڭ دوستلۇقىنى، مۇھەببىتىنى، ھاياتقا بولغان ئىنتىلىشىنى شېئىر ئارقىلىق ئىپادىلەپ باقسا بولىدۇ، ئۇ ياشتىكى شېئىرلار ناھايىتى سۆيۈملۈك بولىدۇ، بەدىئىي كامالەتكە يەتكەنسىرى ئۇ شېئىر بۇزۇلىدۇ. شۇڭا فىرانسىيەلىك ھەيكەلتىراش رودىن 25 ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن يەنە شائىر بولىمەن دەپ قارايدىغانلار ئۆزىنى چاغلاپ ئوبدانىراق ئويلىنىپ بېقىشى كېرەك، دېگەن. مەن ھازىرمۇ يېزىۋاتىمەن، رودىننىڭ دېگەن سۆزلىرىنى ھەر دائىم ئېسىمدىن چىقارمايمەن. چۈنكى شېئىر ئەقىلنىڭ مەھسۇلى ئەمەس بەلكى ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئەقىل ئارىلىشىپ قالغانلا شېئىر ۋەز-نەسىھەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ. قانداقتۇر بىر تەشەببۇسنامە، بايانات، شوئاردەك قېلىپلىشىپ قالغان بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا شائىر بولغان ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ ياشلىق ھېسسىياتىنى ساقلاپ قالمىقى ناھايىتى تەس، ئەگەر ساقلاپ قالالىسا بۇ ھەقىقەتەنمۇ شائىر ئۈچۈن زور بايلىق بولىدۇ، دەپ قارايمەن. ئۆتكەندە بىرەيلەن باشقا بىرەيلەننى دەۋر بىلەن تەڭ قەدەمدە ماڭمىدىغان، بالىلىق دەۋرىدە بالىلىق ھاياتنى، ياشلىق دەۋرىدە ياشلىق ھاياتىنى، قېرىلىق دەۋرىدە قېرىلىق ھاياتنى يازىدىغان شائىر دېگەن گەپنى قىلغانىدى، مەن دەرھال شائىر دېگەن مۇنداق بولمايدۇ، مەنچە بولغاندا بۇ خاتا باھا بولۇپ قاپتۇ، بالىلىق ۋاقتىدا قېرىلىقنى يازالايدىغان، قېرىغان چاغدا يىگىتلىكنىمۇ يازالايدىغان بولسا بۇ ئاندىن ھەقىقىي شائىر بولىدۇ. ئۆزىنىڭ يېشىغا بېقىپلا ئۆزى قانچىلىك ئۆمۈر كۆرسە شۇنچىلىك قەدەمدە ئىلگىرىلىگەن شائىردا ھېسسىيات قالمايدۇ، ماۋۇ باھانى باشقىدىن يېزىڭلا دېدىم، ئەگەر شائىرلار مۇنداق بولىدىغان بولسا مەن شائىر ھېسابلانمايمەن. مەسىلەن، مەن 18 ياشلىق ھاياتىمنى يازغان، ئىشەنمىسەڭلا يېقىندا يازغان شېئىرىمنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: شېئىرىمنىڭ ئىسمى «تولۇن ئاي»:

ئەمدى سەن بىلەن كەچتە كۆرۈشمەيمەن،
كۈندۈزدىلا كەلگىن يېنىمغا.
تۈنۈگۈن ئاخشام بوزەك ئەتتىڭ بەك،
ئىچىم ئاغرىپ قالدى جېنىمغا.
ياستۇقنىڭ يېرىمىنى تۇگەل ئالدىڭ،
مىدىرلاپ ماڭدىڭ تىنىمسىز.
بىلمىدىم قاچانلاردا كېتىپ قالدىڭ،
بۇ كېچىمۇ ئۆتۈپ كەتتى سېنىڭسىز.
دېرىزەمدىن ھەر كەچ سىرغىپ كىرىسەن،
سىغدىلىسەن مېنىڭ يېنىمغا،
باشقىلارنىڭمۇ دېرىزىسى باردۇ،
ئىچىڭ ئاغرىسۇن مېنىڭ جېنىمغا.

شېئىرىمنى باشقىلارغا ئوقۇپ بەردىم. ئۇلار شېئىرىمنى ئاڭلاپ دەرھال كۈلگەن بولدى-يۇ، بىر ئازدىن كېيىن قاتتىق سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇشۇپ قالدى. ئاخىرىدا مەندىن، — ئىمىنكا، بۇ تولۇن ئاي كىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەنمۇ ياخشى شېئىر بوپتۇ، ئىنسان مانا مۇشۇنداق بولىدۇ، ھەقىقىي ئىنسان دەل مۇشۇنداق بولۇشى كېرەككەن... دېگەنلەرمۇ بولدى. يەنە بىر شېئىر مۇنداق: «گۇناھ»

كەچۈر مېنى كەرەملىك خۇدا،
نۇرغۇن گۇناھ سادىر بوپتۇ مېنىڭدىن.
لېكىن كۆڭۈلنى ئۆزۈلۈك بېرىپ قويۇپ ماڭا،
ئۆگەتكەن ئەمەسمۇ كىچىك چېغىمدىن.
بەزى لەۋلەردىن زەھەر ئالدىم،
ئۇلارمۇ شوراپ كەتتى قېنىمدىن،
بەزى لەۋلەردىن شېكەر ئالدىم،
ئايرىلغىلى تاس قالدىم جېنىمدىن.
كەچۈر مېنى كەرەملىك خۇدا،
ئەمدى يانمايمەن قىلغان گېپىمدىن،
ئەپسۇس! مۇشۇ گەپنى دەۋاتقان چاغدا،
نە قىلاي، بىر قىز ئۆتۈپ قالدى يېنىمدىن.

بۇلار مېنىڭ 67 يېشىمدا يازغان شېئىرلىرىم. دېمەك: گەپنى يىغىنچاقلىغاندا، مەن شېئىرغا ئەنە شۇنداق كىرگەن. ئۆزىنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى ناھايىتى مۇكەممەل يېتىلگەن ئىنسانغا كۈتۈلمىگەن بىرەر ۋەقەنىڭ تەسىرى بولغاندا، ئۇنىڭ كۆكسى-قارنى قان-ياش بىلەن تولغاندا ۋە ياكى خىيال ئويلىنىش بىلەن تولغاندا ئاندىن ئىنساندا تەلپۈنۈش بولغان بولىدۇ، ئاندىن ئىلھام تۇغۇلىدۇ. مانا شۇنىڭ تۈرتكىسىدە ئاندىن ئۇ قولىغا قەلەم ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئىلھام دېگەن نەرسە بىر يەردىن كەلمەيدۇ، بەلكى ئۇ ئىچكى ھېسسىياتنىڭ پارتلاپ چىقىشىدىن

ئىبارەت، بۇ خىل ھېسسىيات پارتلاپ چىققاندا بىز ئۇنى ئەمەس، بەلكى ئۇ بىزگە ئۆزىنى يازغۇزىدۇ. شۇڭا ھېسسىياتنى شېئىرنىڭ جېنى دېيىشىمۇ ئەنە شۇنىڭغا قارىتىلغان بولسا كېرەك.

ھازىر جەمئىيىتىمىزدە شېئىر بىرخىل تۇرغۇن ھالەتتە، ئۇ دەرھال قۇتقۇزۇۋېلىشقا ئېھتىياجلىق دەيدىغانلارمۇ، شېئىرلاردا بىر خىل چېكىنىش بار دەيدىغانلارمۇ، يەنە بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئۇيغۇر شېئىرىيىتى نەۋايى دەۋرىدە گۈللەنگەن بولۇپ كىشىلەر شېئىرىيەتكە شۇنداق مۇھەببەت باغلىغان، شېئىرىيەتكە قىزىققان، ئەمما ھازىرقى كىشىلەر نېمە ئۈچۈن شېئىرىيەتكە قىزىقمايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇر؟ دەيدىغان كۆز قاراشلارمۇ بار ئىكەن، سىزچە بولغاندا شېئىرىيىتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى قانداق؟ سىز قانداق قارايسىز؟

بىزدە ھازىر شېئىر يازىدىغان ئادەملەر كۆپەيدى، ئەمما ھەقىقىي مەنىدىكى شېئىرلار ئاز. يازىدىغانلار كۆپ، يېزىلغان شېئىرلار كۆپ، ئەمما ئادەمنىڭ يۈرىكىگە تېگىدىغان شېئىرلار ناھايىتى ئاز. بۇنداق بولۇشىدا ئارىستوتېلنىڭ شېئىر ھەققىدە بەرگەن تەبىرىنى مەن ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. ئۇ، «شائىرلار يۈز بەرمەكچى بولغان، يۈز بېرىش مۇقەررەرلىكى بولغان ھادىسىلەرنى يېزىشى كېرەك. ئومۇمىيلىقتا ئىگە بولغان، ئىنسانىيەتكە ئورتاق تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان، يۈز بېرىش مۇقەررەرلىكى بولغان نەرسىلەرنى يېزىشى لازىم. تارىخچىلار بىلەن شائىرلارنىڭ پەرقى تارىخچىلار ئۆتۈپ كەتكەن نەرسىلەرنى يازىدۇ، شائىرلار يۈز بەرمەكچى بولغان نەرسىلەرنى يازىدۇ» دەيدۇ. بۇ گەپنىڭ مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر. بۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئېيتىلغان سۆز. مەن بۇ گەپنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن، مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا شېئىر بىرسى ئومۇملۇقنى يېزىشى لازىم، ئومۇملۇقنى يېزىش كېرەك دېگەنلىك بازار ئىگىلىكىنى يېزىش كېرەك ياكى يېڭى يېزا قۇرۇلۇشىنى يېزىش كېرەك دېگەنلىك ئەمەس، ئىنسانغا ئورتاق بولغان بىر خىل ھېسسىياتنى يېزىش كېرەك، تەجرىبىدىن ئۆتمىگەن، سىناق قىلىنمىغان، كىشىلەرگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدىغان شەخسىي ھېسسىياتنى بىلجىرلىماسلىق كېرەك دېگەنلىك. ھازىرقى شېئىرلاردىكى چېكىنىش دەل شەخسىي ھېسسىيات ئارىلاشقان نەرسىلەرنىڭ ناھايىتى كۆپ ئىكەنلىكىدە. ئوقۇغان ياكى ئاڭلىغان ئادەمنىڭ يۈرىكىنى «جىغ» قىلالىغۇدەك، دەرھال قەلەم-قەغەز ئېلىپ كۆچۈرۈۋالغۇسى كەلگىدەك شېئىرلار يوق دېيەرلىك. مۇنداقچە ئېيتقاندا جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئومۇمىي ھېسسىياتىغا، تەقدىرىگە تەسىر قىلالايدىغان شېئىرلارنى يېزىش كېرەك. مەنمۇ يېزىۋاتىمەن، ئەمما مۇنداق مەزمۇندىكى شېئىرلارنى مەنمۇ يازالمىدىم. ئومۇمەن ئىنساننىڭ رېئال تەقدىرى بىلەن ئاخىرقى تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك ئىدى. بۇ توغرۇلۇق مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقىمۇ: «بىزدە قىيىنچىلىق، قالاق تەرەپ، ئادەمنى قورقۇتىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ، يېزىش كېرەك، لېكىن قانداق يېزىش كېرەك؟» دېدى. مەسىلەن، ھازىر ياشلاردا ھەۋەس بار، لېكىن، ھەقىقىي مەنىدىكى مۇھەببەتنى تاپقىلى بولمايدۇ ياكى تاپماق بەك تەس بولۇپ كەتتى. مەندىن بۇ توغرۇلۇق باشقىلار: سىلەرنىڭ مۇھەببىتىڭلار قانداق ئىدى؟ دەپ سورىدى. مەن ئۇلارغا: بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزدە جەريانغا كۆڭۈل بۆلمەيتتۇق، ئاخىرقى نىشان ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. بۇ جەرياندا بىللە ماڭىدىغان، قول تۇتۇشۇپ تۇرىدىغان، تىكىلىپ قارىيالايدىغان ئىشلارغا ھېچكىم جۈرئەت قىلالمايتتى. بۇ مىللەتتىكى بىر خىل ئەنئەنىۋى ئەخلاققا ياتىدىغان ئىش ئىدى، ھەتتا بىللە ئولتۇرۇپ دەرسمۇ تەكرار قىلالمايتتۇق. بىر-بىرىمىزنى ياخشى كۆرگەنلىكىمىز پەقەت گەپ-سۆز، ھەرىكىتىمىزدىكى سەممىيلىكتىنلا ئىپادىلىنەتتى. ئاخىرقى نىشانغا بەك كۆڭۈل بۆلەتتۇق، — دەپ جاۋاب بەردىم. ھازىر بۇ خىل ھېسسىيات بىر خىل داۋالغۇچ ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ. توي قىلماقچى بولغانلار ئۆيۈڭ بارمۇ، خىزمىتىڭ بارمۇ... دەپ سورايدۇ. ئادەملەرنىڭ رېئال تەقدىرى بىلەن ئاخىرقى مەنزىلىگە كۆڭۈل بۆلۈش دېگەنلىك — كىشىلەرگە گۈزەل بىر يارقىن تۇرمۇش مەنزىلىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت. شۇڭا شېئىرىمىزدا چېكىنىش بار دەپ قارايمەن، قايمۇقۇشمۇ بار. زادى نېمىنى يېزىش كېرەك، قانداق يېزىش كېرەك، دېگەن مەسىلە مەۋجۇت. شېئىرنى قۇتۇلدۇرۇش كېرەك، دېگەنلىك شېئىرنى شائىرلارلا قۇتۇلدۇرمايدۇ بەلكى كەڭ خەلق ئاممىسى قۇتۇلدۇرىدۇ. مىللەتنىڭ ئۆزى قۇتۇلدۇرىدۇ، خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ئارزۇسىنى، رېئال ئىنتىلىشىنى،

ئۇلاردىكى بىر خىل ئارزۇ- ئارمانلارنى تۇيالىغان، سېزەلە-
گەن شائىرلار شېئىر ئارقىلىق ئۆزىنى- ئۆزى قۇتۇلدۇرماي-
دۇ، بەلكى خەلق ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋالىدۇ. بولمىسا بۇ شا-
ئىرمۇ ۋەز- نەسىھەت ئېيتىدىغان ئادەمگە ئايلىنىپ كەتكەن
بولىدۇ. خەلق شائىرنى قۇتۇلدۇرۇۋالىدۇ دېگەنلىك ئەنە
شۇ يەردە. ھازىرقى ئەھۋال ئەنە ئاشۇنداق، بىز شېئىرنى
قۇتۇلدۇرۇۋاتىمىز ئەمەس، ئەمەلىيەتتە شېئىرنى دەۋر قۇ-
تۇلدۇرۇۋاتىدۇ. دەۋر ئېقىمى، خەلق دېگەن بەك ئابستى-
راكتنى نەرسە ئەمەس، بەلكى كونكرېتنى نەرسە. ئەمەلى-
يەتتە بىز يېزىشقا تېگىشلىك بولغان نەرسىلەر ناھايىتى
كۆپ. مەسىلەن، ھازىر بۇغدايلارنى كومبايندا ئورۇيدى-
غان بولۇپ كەتتى، كۆل قالمىدى، ئېتىزلىقتا بىر تاۋاق
نان بىلەن قېتىق ئاپىرىپ بېرىدىغان قىزلار قالمىدى، كۆل-
چەككە ئات سۇغارغىلى بارىدىغان يىگىتلەرمۇ قالمىدى،
قىزلارنىڭ چېلەكنى كۆلگە چۈشۈپ كېتىدىغان، ئوغۇللار
بېرىپ ئۇنى سوزۇپ ئېلىپ بېرىدىغان ئەھۋاللارمۇ قالمى-
دى. شۇڭا ھازىر يېزىلاردىمۇ بۇ خىل مۇھەببەت قالمى-
دى. شۇڭا يېقىندا «ئانامنىڭ چېلىكى سۇغا چۈشۈپ كەت-
كەندە، دادام سوزۇپ بېرىمەن دەپ ئانامغا كۆيۈپ
قالغان» دەپ شېئىر يازدىم. شۇڭا جەمئىيەتكە قاراپ كى-
شىلەر نېمىگە ئېھتىياجلىق، ئەدىبلەر مانا مۇشۇ نەرسىنى
چۈشەنگەن چاغدا ئاندىن ئۆزىنى- ئۆزى قۇتۇلدۇرغان بو-
لىدۇ.

2. نۆۋەتتىكى تەرجىمە ئەدەبىياتىمىز

**80-، 90- يىللار سىزنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىڭىزنىڭ
ناھايىتى گۈللەنگەن مەزگىللىرى بولۇپ ھېسابلىنىدى-
كەن. ھەتتا شېئىر توپلاملىرىڭىزمۇ چىقىرىپتىكەنسىز، شۇن-
چىلىك نەتىجىلەرنى قازىنىپ يەنە نېمە سەۋەبتىن تەرجى-
مە ساھەسىگە قىزىقىپ قالدىڭىز؟ مەسىلەن، «قەدىمكى
ئۇيغۇرلار»، «بۆرە توتېمى» دېگەندەك ئەسەرلەرنى
ناھايىتى ياخشى تەرجىمە قىپسىز، بۇلار تەرجىمە ئەسەر
ئەمەس، بەلكى ئاپتور بىۋاسىتە ئۇيغۇرچە يازغاندەك
ياخشى چىقىپتۇ، ئەمدى سىزنىڭ تەرجىمە بىلەن شۇغۇل-
لىنىشىڭىزغا نېمە سەۋەبچى بولغان؟**

مەن كەسپىي تەرجىمان ئەمەس، ئەگەر كەسپىي تەر-
جىمان بولغان بولسام تەرجىمە ئەسەرلىرىم تېخىمۇ ياخشى
چىققان بولاتتى، دەپ ئويلايمەن. مەن بېيجىڭ مەركىزىي
مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا تەييارلىقتا ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىم-
دە بىر كۈنى گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرۇپ تۇساتتىن پالانىنىڭ
تەرجىمىسى دېگەن خەتكە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئويلى-
نىپ قالدىم، ئەسلىي تەرجىمە بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ، باشقى-
لارنىڭ تاللانغان ئەسەرلىرىنى خەلققە سۇنسىمۇ ياخشى بو-
لىدىكەنغۇ دەپ، 1961- يىلى «سازلىقتىكى كەچكى تاماق»
دېگەن بىر ھېكايىنى تەرجىمە قىلىپ، «شىنجاڭ گېزىتى»-
گە ئەۋەتىپ بەردىم. ھېكايە ئۇزاق ئۆتمەي ئېلان قىلىن-
دى. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئون پارچىدەك ھېكايە تەرجىمە
قىلىپ باقتىم. كۆڭلۈمدە بىر خىل ئىشەنچ پەيدا بولدى،
كېيىن سوت مەھكىمىسىدە تەرجىمان بولۇپ ئىشلىدىم، بۇ
جەريانلاردا كۆپىنچە ھۆكۈمنامىلەرنى تەرجىمە قىلدىم،
بوش قالغان ۋاقىتلىرىمدا ئارىلاپ- ئارىلاپ شېئىرلارنى
تەرجىمە قىلىپ باقتىم. قىسقا ماقالىلەرنى تەرجىمە قىلىپ
باقتىم، نەشرىيات ئورۇنلىرى تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ دەپ
تاپشۇرغان كىتابلارنى، ئۆزۈممۇ بوپتۇ، تەرجىمە قىلسام
قىلىپ باقاي دەپ ئويلاپ تەرجىمە قىلىپ سالدىم. مەسى-
لەن، لاڭ يىڭنىڭ «قۇتادغۇبىلىك ۋە شەرق، غەرب مە-
دەنىيىتى»، «قەدىمكى ئۇيغۇرلار»، «بۆرە خۇمار»...
دېگەنگە ئوخشاش كىتابلارنىڭ ھەممىسى نەشرىيات ئو-
رۇنلىرىنىڭ تەلىپى بويىچە تەرجىمە قىلغان كىتابلار.
مۇنداق بولۇشىدا مېنىڭ ئۇيغۇر تىلىم نىسبەتەن ياخشى،
ئانا تىلىمنى ئوبدان بىلىمەن. باشقىلار: سەن بىز ئۇنتۇ-
لۇپ قالغان سۆزلەرنىمۇ بىلىدىكەنسەن دېدى. مەسىلەن،
«بۆرە توتېمى» دېگەن كىتاب ئەسلىي ئۆزىمۇ بەك
ياخشى كىتاب ھېسابلىنىدۇ. تەرجىمىسىمۇ ياخشى چىقتى
دەپ ئويلايمەن، ئاساسىي مەسىلە مەن ئانا تىلىمنى ناھايە-
تى پىششىق بىلىمەن. مەن ئويلايمەن، ھەرقانداق تەرجى-
مان ئاۋۋال ئۆزىنىڭ ئانا تىلىنى ياخشى بىلىشى كېرەك.
مەن ئادەتتە خەنزۇچىدىمۇ لۇغەتكە قارىمايمەن، 100 پار-
چىدەك خەنزۇچە شېئىرنىمۇ يېزىپ ئېلان قىلدۇردۇم.
ئۇيغۇرچىمۇ يازدىم، دىرامىمۇ يازدىم، خەنزۇچىغا تەرجىمە
قىلىپ ئېلانىمۇ قىلدۇردۇم، مەملىكەت دەرىجىلىك مۇكاپاتـ
مۇ ئالدىم. ماقالىلەرنى تەرجىمە قىپمۇ باقتىم، تەرجىمە
ئىشلىرى بىلەن ئەنە شۇنداق شۇغۇللىنىپ قالدىم. ئەمما
ئۆزۈم ئىزدەپ- سوراپ تەرجىمە قىلىپ باقمىدىم. «بۆرە
توتېمى» دېگەن ئەسەرنىمۇ باشقىلارنىڭ تەلىپى بويىچە

تەرجىمە قىلغان. چۈنكى ئۇلار مېنىڭ ئانا تىلىمىزنىڭ گىراماتىكىسىغا ناھايىتى پىششىق ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ. مەن ئادەتتە تەرجىمىدە لوگىكىلىق خاتالىقنى ھەرگىز يول قويمايمەن. شۇڭا مۇھەررىرلەرگىمۇ دەيمەن، سىلەر بىرى مېنىڭ گىراماتىكىلىق قۇرۇلمامدىن خاتالىق ئىزدىمەڭلار، يەنە بىرى، مەزمۇنىدىن خاتالىق ئىزدىمەڭلار، ئۇلارغا مەن ئۆزۈم كېپىللىك قىلالايمەن. خاتالىق ئىزدەيدىغان يەر، مەن ماۋۇ گەپنىڭ ئورنىغا باشقا گەپنى ئېلىپ قويسام، مۇۋاپىق چۈشمىگەن ئاتالغۇلارنى قوللىنىپ قالغان بولسام شۇنىڭغا دىققەت قىلىپ قويۇڭلار دەيمەن، ئادەتتە ئۇزۇن جۈملىلەرنى قىسقارتىپ ئالىمەن، ئۇزۇن جۈملىلەرنى بىر قانچىگە پارچىلاپ تۇرۇپ ئاندىن تەرجىمە قىلىمەن، ھەرگىزمۇ ما بەتتىن ئوقۇسا ئاۋۇ بەتكە چىقىپ كېتىدىغان قىلىپ تەرجىمە قىلمايمەن. خەتنىڭ ئۆزىگە ئېسىلىۋالمايمەن، لۇغەتكە قارىمايمەن دېگىنىم دەل مۇشۇ ئىشقا قارىتىلغان بولىدۇ. مەن قەدىمكى خەنزۇ تىلىنىمۇ تۆت يىل ئۆگەنگەن، قەدىمكى خەنزۇ تىلى ۋە ئۇنىڭ گىراماتىكىسىغىمۇ خېلى پىششىق، ھەتتا بەزى خەنزۇ خىزمەتداشلىرىم ماۋۇ خەتنى نېمە دەپ ئوقۇيدۇ دەپ مەندىن سورايدۇ، شۇڭا «غەربىي يۇرت شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن تاللانما» دېگەن كىتابنى بىر نەچچە ئاي ئىچىدىلا تەرجىمە قىلىپ نەشرىياتقا تاپشۇردۇم، ھەممىسى قەدىمكى خەنزۇ تىلى بىلەن يېزىلغانىدى. ھازىرمۇ ئارىلاپ-ئارىلاپ كۇڭزىنىڭ ئەڭ قەدىمكى دەستۇرىنى ئوقۇپ قويىمەن، ناھايىتى كۆپ ماتېرىيال كۆرىمەن، شۇڭا تەرجىمە مەسىلىسىدە بىرى ئومۇمەن خەلقىمگە پايدىسى بولغان نەرسىلەرنى تەرجىمە قىلىمەن، ئىككىنچىسى ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن نەرسىلەرنى تاللاپ تۇرۇپ تەرجىمە قىلىمەن. ئۆزۈم ياقتۇرمىغان ئەسەرنى تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ دېسە، كەچۈرۈڭلار، مېنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ۋاقتىم يوق دەپ رەت قىلىمەن. بۇنداق ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان بىلەن ئوقۇرمەنلەرگە نەپ تەگمەيدۇ دەپ قارايمەن. ئۆزۈمنى خۇددى گۇناھكاردەك ھېس قىلىمەن. يېقىندا ئالتە ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىپ «پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى» دېگەن ئەسەرنى تەرجىمە قىلىپ چىقتىم. سۇن ھېدىنىڭ «يىپەك يولى» دېگەن رومانىنى تەرجىمە قىلىپ ھەر ئىككىلىسىنى نەشرىيات ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بولدۇم. (مۇشۇ سۆھبەت نەشرگە تەييارلىنىۋاتقان كۈنلەردە، «پارىژ بۇۋى مەريەم چېركاۋى» نەشردىن چىقىپ بولدى — مۇھەررىردىن) ئادەتتە يېرىم كۈن تەكلىپ بىلەن باشقا ئورۇندا ئىشلەيمەن، كۈندە چۈش ۋاقتى دەم ئالىمەن، چۈشتىن كېيىن ئىككى سائەت ئەتراپىدا يازىمەن، تەرجىمە قىلىمەن، كەچتە ھەرگىزمۇ ئىشلىمەيمەن. سوقۇشىدىغان، ئېتىشىدىغان كىنولار بولسا شۇلارنى كۆرۈشكە بەك ئامراق، ھاردۇقۇم چىقىدۇ.

يىغىپ ئېيتقاندا، مەن كەسپىي تەرجىمان ئەمەس، پەقەت خەلقىم ياقتۇرۇپ ئوقۇغۇدەك بىر قانچە ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىپ قويدۇم، خالاس.

ئايتماتوف: «ھەرقانداق بىر مىللىي ئەدەبىياتنىڭ مەسئۇلىيىتى، ھەقىقىي مەنىدىكى تەرجىمە خادىملىرى، ئەدەبىي تەرجىمانلار قوشۇنىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشتىن ئىبارەت، بۇ بىر مىللەتنىڭ مىللىي ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن بەك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ» دەپ قارايدىكەن. سىزچە بولغاندا ھازىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تەرجىمىچىلىك قوشۇنىمىزنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

بۇ ئادەتتە ئىككى تەرەپتىن ئىپادىلىنىدۇ. بىرى، ئۆزىنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنى باشقا مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش مەسىلەن، بىزگە نىسبەتەن خەنزۇ يېزىقىدا تونۇشتۇرۇش شۇ ئارقىلىق دۇنياغا تونۇشتۇرۇش ياكى بولمىسا بىۋاستە ئىنگلىز، رۇس، ياپون... قاتارلىق تەرەققىي قىلغان مىللەتلەرنىڭ تىلىدا يېزىش ياكى شۇلارنىڭ تىلىغا تەرجىمە قىلىش. يەنە بىرى، دۇنيادىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر دەپ قارالغان، دۇنياۋى تەسىر قوزغىيالىغان نادىر ئەسەرلەرنى ئۆزىمىزگە تونۇشتۇرۇشتا ئىپادىلىنىدۇ. بىز ھازىر قوش تىللىق مائارىپ دەۋاتىمىز، ھەممە ئادەملەرنىڭ قوش تىللىق بولۇپ باشقا مىللەتلەرنىڭ تىلىدا بىۋاستە كىتابلارنى ئوقۇپ، چۈشىنىپ كېتىشى ناتايىن، بىز تېخى تەرەققىي قىلىۋاتقان، ئويغىنىۋاتقان مىللەت بولغانىكەنمىز، مەيلى خەنزۇ ئەدەبىياتىنىڭ بولسۇن، چەت ئەل ئەدەبىياتىنىڭ بولسۇن ئۇلارنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىگە موھتاج. چۈنكى كەڭ خەلق ئاممىسىمۇ مۇشۇنداق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇپ بېقىشى كېرەك، تەرجىمانلارمۇ تاللاپ تۇرۇپ ئەڭ ياخشى، نادىر ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىشقا ئالاھىدە تىرىشىشى كېرەك. چۈنكى ئۆز

ئانا تىلدا ئوقۇپ ئېرىشكەن ھاسىلات بىلەن ئىككىنچى بىر تىلدا ئوقۇپ ئېرىشكەن ھاسىلاتنىڭ دەرىجىسى ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تىل بىر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەكس ئېتىشى بولغاچقا، تىلىمىزدا ساقلىنىپ قالغان بىر قىسىم كونا سۆزلىرىمىزدىن بىر زامانلاردا بىزدە شۇنداق مەدەنىيەتنىڭ بولغانلىقىنى بىلەلەيمىز. مەسىلەن، «سوغداش» دېگەن سۆزدىن بىزدە قەدىمكى زامانلاردا «مەشرەپ»نىڭ بولغانلىقىنى بىلەلەيمىز. «باغىرداق» دېگەن سۆزدىن ئەجدادلىرىمىزنىڭ ناھايىتى قەدىمكى زامانلاردا «لىپتىك» ئىشلەتكەنلىكىنى بىلۋالالايمىز. شۇڭا بىر تىل مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ئىزنالىرى ۋە مەدەنىيەت قالدۇقلىرىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئەڭ مۇھىم ۋاستە. شۇڭا بىز مەيلى خەنزۇ ئەدەبىياتى، مەيلى چەت ئەل ئەدەبىياتىنى تەرجىمە قىلايلى، ئۆزىمىزنىڭ مەدەنىيىتى ئارقىلىق ئاندىن ئۇنى قوبۇل قىلىمىز. ئۆزىمىزنىڭ مەدەنىيىتىسىز ئۇنى قوبۇل قىلمىقىمىز تەسكە چۈشىدۇ. شۇڭا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆز مىللىتىمىزنىڭ تىلىدا ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشىشىمىز لازىم. شۇ چاغدا ئاندىن بۇنى قوبۇل قىلغىلى بولىدۇ. چۈنكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت قوبۇل قىلىشتىمۇ رول ئوينايدۇ، چەتكە قېقىشتىمۇ رول ئوينايدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتتىمۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ھادىسە ئەمەس، ئۇنىڭ ناھايىتى كونكرېت تەرەپلىرى بار. ئۇنىڭدىكى باتۇرلۇق، ۋاپادارلىق، پىداكارلىق، سەمىمىيلىك، كوللېكتىۋىزملىق، مۇھەببەت، دوستلۇق... لارنىڭ ھەممىسى مەدەنىيەتنىڭ ئىزنالىرى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە دەل مىللەتنى ئالغا باسقۇزۇشتا مۇھىم رول ئوينايدىغان تەرىپىلا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ھەرگىز قاششاق، ئابستراكت، تەرەققىياتنى بوغۇپ قويىدىغان نەرسە بولمايدۇ. پەقەت مىللەتنى ئالغا باستۇرىدىغان تەرىپىلا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت دېگەن ھەرگىزمۇ كونىلىق دېگەن گەپ ئەمەس، كونىلىق دېگەننى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئۆزى رەت قىلىپ قالدۇرۇپ قويىۋېرىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت پەقەت شۇ مىللەتنىڭ مىللەت بولۇپ يوقالماي يۈت دەسسەپ تۇرالىشىدا رول ئوينايدىغان ئىللىغار تەرەپلىرىگە قارىتىلغان بولىدۇ. شۇڭا بىز تېخىمۇ مەدەنىيەتلىك مىللەت بولۇش ئۈچۈن دۇنيادىكى مەدەنىيەتلەردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشىمىز كېرەك. دۇنياۋى مەدەنىيەت پەقەت ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ روھىنى ئارقىلىق ئاندىن سىڭىدۇ. ھازىر بىزگە ئۇرغۇنلىغان دۇنياۋى مەدەنىيەت سىڭىپ كىرىۋاتىدۇ. ئىلگىرى كىنو، تېلېۋىزىيە، كىتاب ئارقىلىق سىڭىپ كىرگەن بولسا ھازىر يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، ھاراق-شاراب، ھاۋايى-ھەۋەس نۇرغۇن ئويۇن-تاماشىلىرى بىلەن كىرىۋاتىدۇ. بۇنى مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت رەت قىلىدۇ. بۇ پەقەت ۋاقىتلىق بىر خىل ھەۋەس، دوراپچىلىق، مودا قوغلىشىش ھېسابلىنىدۇ، ھامان بىر كۈنى شاللىنىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت دېگەن ناھايىتى جاھىل نەرسە، ئۇنىڭ بىردىنبىر يولى شۇ مىللەتنى نابۇت قىلماي ساق-سالامەت شەرم-ھايا بىلەن ساقلاپ قېلىشتىنلا ئىبارەت. خۇددى ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپىدۇ دېگەندەك ھامان بىر كۈنى ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ. بۇنىڭلىق بىلەنلا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بۇزۇلۇپ كەتتى دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ ھامان ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، بىز چوقۇم دۇنيانىڭ ئىلغار پىكىر ئېقىملىرىنى، پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى تەرجىمە قىلىشىمىز لازىم. قارا-قويۇق ئەمەس، تاللاپ تەرجىمە قىلىشىمىز، ھەرگىزمۇ ئۇنى ئاسانكەن، قىزىقكەن دەپ ئەمەس، بەلكى مۇشۇ مىللەتنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىلىق بولغان، ياخشى، ئوبدان ئەسەر ئىكەن دەپ تاللاپ تۇرۇپ تەرجىمە قىلىشى كېرەك. مېنىڭ بەزىبىر كىتابلارنى تەرجىمە قىلغۇم كەلمەيدۇ دېيىشىمدىكى سەۋەب دەل مۇشۇ يەردە. شۇڭا بىزدە ئوبدان بىر تەرجىمانلىق قوشۇنى بولۇشى كېرەك. بولغاندىمۇ چوقۇم ئۆز ئانا تىلىغا ناھايىتى پىششىق بولغان قوشۇن بولۇشى كېرەك. ھازىر بىزدە ئانا تىلنى ياخشى بىلمەي تەرجىمانلىق قىلىۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ. شۇڭا ئۇلارنىڭ تىلى ئۇيغۇر تىلى بولماي، ئۇيغۇر تەرجىمە تىلى بولۇپ قالغان. بىزنىڭ بۇ تىلىمىز ئاجايىپ پاساھەتلىك تىلدۇر، «بۆرە توتېمى»نى تەرجىمە قىلىۋېتىپ ئانا تىلىمىزغا مىڭ تەشەككۈرلەر ئېيتتۇەتتىم. نېمىدېگەن باي سۆزلۈكلەر، خەنزۇچىدا شۇنداقلا ئىپادىلىگىلى بولىدىغان نەرسىلەرنى ئۇيغۇرچىدىمۇ ئىپادىلىگىلى بولىدۇ ئەمەسمۇ! مەسىلەن، «بۆرە توتېمى»نى تەرجىمە قىلىۋېتىپ «母狼» (مۇلاڭ) دېگەننى بەزىلەر قانجۇق دەپ ئېلىشنى توغرا

دەپ قارىدى، مەن ئۇنى «ئانا بۆرە» دەپ ئالدىم، چۈنكى كىتابتا تەسۋىرلىنىۋاتقىنى كىشلەر ئېتىقاد قىلىۋاتقان بۆرىدىن ئىبارەت بولغاچقا ئۇنى «قانجۇق» دەپ ئالسام هاقارەت بولىدۇ دەپ قارىدىم. ئىتنىڭ نىجاستى، بۆرىنىڭ نىجاستى دەيمىز، ئەمما بۇنى مەن «بۆرە مايىقى» دەپ ئالدىم، چۈنكى ئىت بىلەن بۆرىنى بىر ئورۇنغا قويغۇم كەلمىدى. «دېھقانچىلىق مىللىتى» دەپ ئالماي «تېرىقچىلىق مىللىتى» دەپ ئالدىم، دېھقانچىلىق مىللىتى دەپ ئالسام بۇ زامانىۋى مىللەت بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا بۇنى «تېرىقچىلىق مىللىتى» دەپ ئېلىشىم كېرەك. بۇ ئەھۋاللارنى مۇھەررىرلەرگىمۇ ئېيتتىم. ئۇلارمۇ مېنىڭ پىكرىمگە قوشۇلۇپ شۇ بويىچە كىتابقىمۇ كىرگۈزدى. ئومۇمەن: تەرجىمىچىلىكتە ئالدى بىلەن ئانا تىلنى ناهايىتى پىششىق بىلىش كېرەك. ھەم ئانا تىلنى پىششىق بىلگەن تەرجىمىچىلىك قوشۇننى تەربىيەلىمىسەك قەتئىي بولمايدۇ دەپ قارايمەن. مېنىڭ هازىر ئەڭ ئىچىم پۇشىدىغىنى چەت ئەلنىڭ ئەڭ نادىر دەپ قارىلىپ كېلىۋاتقان نۇرغۇن ئەسەرلىرىنى خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىۋاتىمىز. بۇ بىر پاجىئە. ئەڭ ياخشىسى بۇنى بىۋاستە ئۆز تىلىدىن تەرجىمە قىلساق ناهايىتى ئوبدان ئىش بولغان بولاتتى. هازىر بىزدە چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىۋاتقانلار ناهايىتى كۆپ، لېكىن بىر پارچە نەرسىنى چەت ئەل تىلىدىن بىۋاستە تەرجىمە قىلىپ خەلققە تەقدىم قىلىپ بېرەلەيدىغانلىرى، ھەقىقىي كارغا كېلىدىغانلىرى ناهايىتى ئاز. شۇ تىلغا بىۋاستە تەرجىمە قىلىۋاتقانلار تېخىمۇ ئاز بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ بىزدە كۆلەملەشكەن يارامىلىق بىر تەرجىمىچىلىك قوشۇنى يوق. مەن تەرجىمە قىلغان ئەسەرلەرنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەشتىن ئاۋۋال «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»، «سۇ بويىدا»، «قىزىل قىيا». «باھادىر شاھ لى زىچىلىڭ»... قاتارلىق ئەسەرلەرنى قايتا-قايتا ئوقۇپ چىقىمەن. چۈنكى مەن ئويلايمەن، بۇ ئەسەرلەرنىڭ تىلى ھەقىقەتەن ياخشى. مېنىڭ ئەسەرلىرىمنىڭ تىلىنىڭ ياخشى بولۇشىدىكى سەۋەبمۇ بىرى، بايا دەپ ئۆتكىنىمدەك، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»، «سۇ بويىدا»، «قىزىل قىيا»، «باھادىر شاھ لى زىچىلىڭ»... قاتارلىق ئەسەرلەرنى كۆپ كۆرۈپ ئۇلارنىڭ تىلىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغانلىقىمدا. ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆزىمىزنىڭ تىلىنى ئىشلەتكەنلىكىمدە. بەك يېڭىچە گەپلەرنى ئىشلەتمىگەنلىكىمدە. يەنە بىرى، ئانا تىلىمىزنىڭ گىراماتىكىلىق قۇرۇلما ئالاھىدىلىكىگە پۇختا بولغانلىقىمدا دەپ قارايمەن. مەن تەرجىمانلىق كەسپىنى ئانچە مۇرەككەپ ھېسابلاپ كەتمەيمەن، پەقەت، تەرجىمان ئۆز ئانا تىلىنىڭ گىراماتىكىلىق قانۇنىيەتلىرىنى چوقۇم ئوبدان ئىگىلىشى لازىم دەپ قارايمەن.

دۆلىتىمىزدە «ئەدەبىيات مۇكاپاتى» دېسە «لۇشۈن ئەدەبىيات مۇكاپاتى» بىلەن «ماۋدۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتى»نى ئەڭ چوڭ مۇكاپات دەپ قارايدۇ، زاڭزۇ يازغۇچىسى «ئالەي» ئىككى قېتىم «ماۋدۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن بولدى. قىسقىسى بىزدىن باشقا ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى بۇ خىل مۇكاپاتقا نائىل بوپتۇ، نېمە ئۈچۈن 10 مىليون نوپۇسى بار ئۇيغۇرلاردىن بۇ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر هازىرغىچە بولمىدى، سىزچە بولغاندا بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇر؟ بىۋاستە خەنزۇچە يازمىغانلىقىدىنمۇ ۋە ياكى باشقا سەۋەبلەرمۇ بارمۇ؟

بۇنىڭدا بىز باياتىن دېگەندەك تەرجىمىنىڭ سەۋەبىمۇ بار. بىزدە چىققان بىر قىسىم ياخشى دەپ قارالغان رومانلارنى خەنزۇ ئوقۇرمەنلىرىنىڭ كۆرۈپ كېتەلىشى ناتايىن، بۇمۇ ناهايىتى مۇھىم مەسىلە، لېكىن بۇ پۈتۈنلەي خەنزۇچە يېزىش لازىم دېگەنلىك ئەمەس، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى ئانا تىلدا يېزىشنى تەكىتلەيدۇ، مەسىلەن، مەن تەرجىمە قىلغان «غەربىي يۇرت شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن تاللانما»دىكى شېئىرلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇش ئەمەس. ئۇنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلەر كۆرمىگەن. پەقەت خەنزۇ كىتابخانلىرى كۆرۈپ ھۇزۇر ئالغان. شۇڭا بىز، بىرى، بىۋاستە خەنزۇچە يېزىش كېرەك دېگەننى تەكىتلەپ بولالمايمىز، بۇنداق قىلىش بەك تەس. ھەممە ئادەم خەنزۇچە يېزىپ كېتىدىغان ئىش بولۇپ كېتىدىغان بولسا ئۇ چاغدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ھېچنېمە قالمايدۇ، مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا چوقۇم ئانا تىل بىلەن يېزىش كېرەك. يازغاندىمۇ تەرجىمە قىلسا ئەرزىيدىغان مەلۇم چوڭقۇرلۇققا، دەۋرلىككە، ئومۇمىيلىققا ئىگە تېمىلاردا يېزىش كېرەك. يەنە بىرى چوقۇم ئۆزىنىڭ ئانا تىلىدا يېزىش كېرەك، ئۈچىنچىسى، چوقۇم تەرجىمە قىلىش كېرەك؛ تۆتىنچىسى، يازغان ۋاقىتتا

چوقۇم مەلۇم چوڭقۇرلۇق بولۇشى كېرەك. ئۆز مىللىتىدە-
كىلەرمۇ، ئۆزگىلەرمۇ كۆرۈپ «ۋاھ» دېيەلىگىدەك ئە-
سەرلەرنى يېزىش كېرەك. مەنچە بولغاندا سەۋەبى مانا
مۇشۇلار بولسا كېرەك.

«بۆرە توتېمى» دېگەندەك ياخشى ئەسەرلەرنى خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندىڭىز، ئۇيغۇرچىدىمۇ ياخشى يېزىلغان ئەسەرلەرنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشنى ئويلىشىپ باقتىڭىزمۇ؟

مەن ئىلگىرى بىر قىسىم ھېكايىلەرنى تەرجىمە قىلغان. شېئىرلارنىمۇ تەرجىمە قىلغان. ھازىرقى ۋاقىتلىرىمدا پەقەت مەن شېئىرلىرىمنى ياخشى يازالىسامىمۇ چوڭ گەپ، چۈنكى مەن ئۆزۈمنىڭ ئەقىدەمدە ھەممە نەرسىلەرگە چات كىرىۋالغۇم كەلمەيدۇ. باشقىلار مېنى سەن تەرجىمىدىمۇ ئۇبدان، ماقالىنىمۇ، شېئىرلارنىمۇ ياخشى يازىسەن دەيدۇ، ئۈچ پەسىللىك ئەدىب بولۇپ قالدىم. چاقچاق قىلىپ «ئەبجەش ئەدىب» دېگەنلەرمۇ بولدى. لېكىن مەن شېئىر يېزىش قىين كېلىپ، ماقالە يازىدىغان، ماقالە يېزىش ئېغىر كەلسە تەرجىمە قىلىدىغان ئىشلارنى قىلمىدىم. پەقەت ئۆزۈم ئەھمىيەتلىك دەپ قارىغان ئىشلارنى كۆڭلۈم تارتىپ، ئۆزۈم خالاپ تۇرۇپ قىلدىم. ئەگەر تەرجىمە قىل دېسە تەرجىمە قىلالايمەن، بۇنىڭغا ئىشەنچىم كامىل، چۈنكى مەن خەنزۇچە شېئىر يازدىم، ئېلانىمۇ قىلدىم. نەچچە پارچە ئوبزورلارمۇ يېزىلغان بولدى، بۇ خېلى ئىلگىرىكى ئىشلار، ھازىر ئۆزۈمنىڭ ئەقلى بويىچە يازسامىمۇ بولاتتى ئەمما يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ۋاقىت بۇنىڭغا يار بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ. ئەگەر كېيىنچە سالامەتلىكىم ياخشى بولۇپ قالسا بىر قىسىم ياشلارنىڭ شېئىرلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ باقارمەن. ھېكايە، پوۋېست، رومان دېگەنلەرنى ياشلار قىلار، ھېلىمۇ ھازىرقى تۇرمۇشۇمغا مىڭ مەرتىۋە شۈكۈر.

يېقىندا مەرھۇم يازغۇچىلىرىمىزدىن زوردۇن سابىرنىڭ بىر قىسىم ھېكايىلىرى بىلەن سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان» ناملىق رومانى تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنىپ، تۈركىيەدە كەڭ خەلقنىڭ بەك ئالقىشىغا ئېرىشىپتۇ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرىمىز دەۋاتىمىز، بولسا دۇنيادىكى تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ تىلىغا ئىنگلىزچە، رۇسچىغا، ياپونچىغا تەرجىمە قىلسا بەك ياخشى بولاتتى، ئەمدى ئۇنىمۇ قىلالمىغان ئەھۋالدا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئارقىلىقمۇ ئەدەبىياتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرگىلى بولامدۇ؟ سىز بۇنىڭغا قانداق قارايسىز؟

ئەلۋەتتە بولىدۇ، بولسا دۇنيادا تېخىمۇ كۆپ ئادەملەر ئىشلىتىدىغان، كۆپ ئادەم سۆزلەيدىغان تىللارغا تەرجىمە قىلساق، كۆپ ئادەم خەۋەردار بولسا بەك ياخشى. ئىش قىلىپ مەيلى كىچىك مىللەتلەرنىڭ تىلىغا بولسۇن، مەيلى چوڭ مىللەتلەرنىڭ تىلىغا بولسۇن تەرجىمە قىلىنىپ تۇرغىنى ياخشى، كۆپرەك ئادەملەرنىڭ بىلگىنى ياخشى. بۇنىڭ پايدىسى تەگسە تېگىدۇكى زىيىنى يوق. بىزمۇ بۇرۇن ئۆزبېكچىدىن ئوقۇيتتۇق. سلاۋيان يېزىقىدا چىقاتتى، بىز ئوقۇۋېرەتتۇق، ھازىر باشقا تىللاردىن تەرجىمە قىلىنىدىغان نەرسىلەر كۆپىيىپ كەتتى.

ئىمىنكا سىزگە كۆپتىن-كۆپ رەھمەت، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدۇق. بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇشىڭىزنىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇشىنى، تېنىڭىزنىڭ سالامەت، ئۆمرىڭىزنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى چىن دىلىمىزدىن ئۈمىد قىلىمىز.

سۆھبەتلەشكۈچىلەر: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى 2008 - يىللىق ماگىستىر ئاسپىرانتلىرى. (ئالىمجان ئابدۇقادىر ھازىر شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىدا)

جەددىي بىلدۈرگۈ

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» تەھرىر بۆلۈمى تۆۋەندىكى ئادرېسقا يەنى: ئۈرۈمچى شەھىرى مەدەنىيەت يولى 28 - نومۇر جىڭيۈەن سودا ئىشلىرى خىزمەت بىناسى (乌鲁木齐市文化路28号井源商业办公大楼) (ئەسلىدىكى بەيچۈەن سارىيى) 7 - قەۋەتكە قايتىپ كەلدى. پوچتا نومۇرى: 830002، تېلېفون: 2856942 (0991)، ۋاقىپلانغايسىزلەر.

ھۆرمەت بىلەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

مەدەنىيەتنىڭ يادروسى — قىممەت قارىشىدۇر

مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ژۇرنىلى تەھرىراتى پەلسەپە-ئىجتىمائىي پەنلەر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى كې جىنخۇا «جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئىلمىي ژۇرنىلى»دا ماقالە ئېلان قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ھەممىگە مەلۇمكى، مەدەنىيەت دېگەن بىر مىللەتنىڭ مەنىۋى ماكانى ۋە جېنى، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، مەدەنىيەت بىر مىللەتنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىدۇ، بىر دۆلەتنىڭ ھايات-ماماتىنى بەلگىلەيدۇ. بەزىلەر ناھايىتى ياخشى ئېيتقان: بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادى قالاق بولسا تاياق دەيدۇ، مەدەنىيىتى خارابلاشسا ئۆزلۈكىدىن گۇمران بولىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ يادروسى — قىممەت قارىشىدىن ئىبارەت. ئاساسىي ئېقىم قىممەت قارىشى جەمئىيەتنى يېتەكلەش رولىغا ئىگە بولۇپ، ئۇ بىر جەمئىيەتنىڭ ساغلام يۈرۈشۈشى ۋە مەدەنىي تەرەققىي قىلىشىنىڭ مەنىۋى كاپالىتى. نۆۋەتتە جۇڭگو جەمئىيىتى دۇچ كېلىۋاتقان بىر گەۋدىلىك مەسىلە ئەخلاقسىزلىق، سەممىيەت كرىزىسى ۋە پۇقرالار ئېڭىنىڭ سۇسلىشىشىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭ يىلتىزى مەنىۋى ماكانىنىڭ كەمتۈكلۈكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، خېلى كۆپ ساندىكى جەمئىيەت ئەزالىرى ھۆكۈمەت تەرەپ تەشەببۇس قىلغان ئاساسىي ئېقىم قىممەت قارىشىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرگەن، ئۇلارنىڭمۇ ئالاقىدار بىلىملىرى كەمچىل ئەمەس، لېكىن ئۇلار ئەمەلىيەت داۋامىدا قىممەت تاللاشقا دۇچ كەلگەندە، كۆپ ھاللاردا ئاساسىي ئېقىم قىممەت قارىشى بويىچە ئىش قىلمىغان. پارتىيە 17-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6-ئومۇمىي يىغىنىنىڭ مەدەنىيەتنى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش توغرىسىدىكى ئىستراتېگىيەلىك ئورۇنلاشتۇرمىسىنىڭ ئەھمىيىتى چوڭقۇر بولۇپ، كېيىنكى باسقۇچلۇق جۇڭگونىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن يۆنىلىش كۆرسىتىپ بېرىلدى. ئەمدى بۇ ئىستراتېگىيەلىك ئورۇنلاشتۇرمىنى ئۈنۈملۈك ئەمەلىيلەشتۈرۈشتە تۆۋەندىكى مەسىلىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشكە توغرا كېلىدۇ: بىرىنچىسى، تۈزۈم ۋە سىياسەتتىكى قىممەت يۆنىلىشى ۋە ئۇنىڭ جەمئىيەتنى يېتەكلەش رولىغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ ئىككىنچىسى، مەدەنىيەتنىڭ ئىچكى سىڭدۈرۈش رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ھازىرقى جۇڭگولۇقلارنىڭ مەنىۋى ماكانىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىجتىمائىي كەيپىياتنى بەرپا قىلىش كېرەك.

«جامائەت خەۋپسىزلىكى گېزىتى»نىڭ 2012-يىلى 3-ئاينىڭ 11-كۈندىكى سانىدىن **زۇنۇن باقى** تەرجىمىسى

تەرجىمە كۆزنىكى

جۇڭگولۇقلار نېمە ئۈچۈن بەك ئالدىراش

نۆۋەتتە ئېلىمىزدىكى شىركەت، كارخانىلاردا «ئاياللارنى ئەرلەردەك ئىشلىتىش، ئەرلەرنى ھايۋاندەك ئىشلىتىش» دېگەن گەپ پەيدا بولۇپ قالدى. دېمىسىمۇ، خىزمەتچىلەر ھەر كۈنى بەكلا ئالدىراش ئىشلەيدۇ. بەكلا چارچاپ كېتىدۇ. پات - پات ئىسمېنا قوشۇپ ئىشلەيدىغان گەپ تېخى. غوجايىنلارمۇ بىكار قالمايدۇ. ئۇلارمۇ كۈنلىرىنى ئايىغى چىقماس خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، خادىملارنى باشقۇرۇش دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئالدىراش ئۆتكۈزىدۇ... ئۇنداقتا جۇڭگولۇقلار زادى نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئالدىراش؟

ئىستاتىستىكا قىلىنىشىچە، جۇڭگو دۇنيا بويىچە خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە خىزمەت قىلىش ۋاقتى ئەڭ ئۇزاق دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بىر يىلدا تەخمىنەن 2200 سائەتكە يېتىدىكەن. ئارگېنتىنانىڭ 1903 سائەت، بىرازىلىيەنىڭ 1841 سائەت، ياپونىيەنىڭ 1758 سائەت، ئامېرىكىنىڭ 1610 سائەت، ئەنگلىيەنىڭ 1489 سائەت ئىكەن. گوللاندىيەلىكلەرنىڭ ئەڭ قىسقا بولۇپ، ئاران 1389 سائەت ئىكەن.

جۇڭگولۇقلار زادى نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئالدىراش؟ TCL شىركىتى فىرانسىيەنىڭ تومسون شىركىتىنى سېتىۋالغاندىن كېيىن، جۇڭگولۇق باشقۇرغۇچىلار فىرانسىيەلىكلەرنىڭ ھەرگىز ئىسمېنا قوشۇپ ئىشلىمەيدىغانلىقى، ئىشتىن چۈشكەن ھامان يان تېلېفوننى تاقىۋېلىپ سايىسىنىمۇ كۆرسەتمەيدىغانلىقىنى، ئەمما خىزمەتكە ناھايىتى ۋاقتىدا كېلىدىغانلىقىنى بايقاپ، بۇنى زادىلا چۈشىنەلمىگەن. چۈنكى ئۇلار كېچە - كۈندۈز تېلېفوننى ئوچۇق قويۇش، شىركەتنىڭ يېرىم كېچىدە ئىشى چىقىپ قالسىمۇ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بېجىرىش دېگەندەك ئىشلارغا كۆنۈپ كەتكەن. ئەجەبا، ئىشچانلىق بىز جۇڭگولۇقلارغىلا خاس ئەنئەنىمۇ؟

ئەمدى بىز ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە يارىتىدىغان بايلىقىغا قاراپ باقىدىغان بولساق، نورۋېگىيە بۇ جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا بولۇپ، ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ بىر سائەتتە يارىتىدىغان ئوتتۇرىچە قىممىتى 37.99 دوللارغا يەتكەن، ئامېرىكا 2 - ئورۇندا تۇرۇپ 35.63 دوللار، فىرانسىيەلىكلەرنىڭ 35.08 دوللار، جۇڭگولۇقلارنىڭ 5.75 دوللار بولغان. جۇڭگونىڭ ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى ناھايىتى تېز ئۆسۈپ، 1980 - يىلدىكىنىڭ سەككىز ھەسسىسىگە يېقىنلاشقان بولسىمۇ، لېكىن كىشى بېشىغا يارىتىدىغان ئوتتۇرىچە قىممەت نورۋېگىيەنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىغىمۇ يەتمىگەن.

ئەمگەك — ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقىنىڭ بۇنداق تۆۋەن بولۇشىدىكى ئەڭ مۇھىم سەۋەب ئىشنى تەرتىپ بويىچە قىلماسلىقتا. بۇ يەردىكى تەرتىپ ئۆلچەملىك ئىش قىلىش تەرتىپىنى كۆرسىتىدۇ. تەرتىپنىڭ ھەر بىر ھالقىسى ئۆلچەملىك بولسا، ئىشلار ئۆلچەملىك قىلىنسا، ئاندىن ئۈنۈمنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.

ئۈنۈم مەسلىسى شەخس ئۈچۈن كىچىك ئىش بولۇشى مۇمكىن، ئەمما كوللېكتىپ ئۈچۈن ئىقتىسادتا چوڭ مەسىلىدۇر.

«ئۈمىد» گۇرۇھىنىڭ باش لىدىرى لىيۇ يۇڭشىڭ بىر قېتىم كورېيەگە ئېكسكۇرسىيەگە بېرىپ، بىر ئۇن زاۋۇتىدا تەكشۈرۈشتە بولغان. ئۇ كۈنىگە 1500 تونىنا بۇغداينى بىر تەرەپ قىلىدىغان بۇ زاۋۇتنىڭ ئاران 66 خادىمى بارلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ھاڭ - تاڭ قالغان. جۇڭگودا شۇنچىلىك كۆلەمدىكى ئۇن زاۋۇتىنىڭ كۈندىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئاران نەچچە يۈز توننىغا يېتىدۇ، ئەمما خىزمەتچىلەرنىڭ سانى نەچچە يۈزدىن ئاشىدۇ. «ئۈمىد» گۇرۇھىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى دۆلەت ئىچىدىكى ئوخشاش كەسىپلەرنىڭ ئۆلچىمىدىن يۇقىرى بولۇپ، ئۇنىڭ كۈندىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 250 توننىغا يېتىدىغان زاۋۇتلىرىدا 70 - 80 ئادەم ئىشلەيدۇ، شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى كورېيە كارخانىلىرىنىڭ ئاران ئالتىدىن بىر قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. كورېيە زاۋۇتلىرىدىكى خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ئۈنۈمى جۇڭگودىكى ئوخشاش كەسىپتىكىلەرنىڭكىدىن تەخمىنەن ئون ھەسسىگە توغرا كېلىدۇ.

جۇڭگودىكى بەزى زاۋۇتلارنىڭ ئۈسكۈنىلىرى كورېيە زاۋۇتلىرىنىڭكىدىن ئىلغار، ئەمما بىر كورېيەلىكنىڭ ئىش ئۈنۈمى نېمە ئۈچۈن بىر جۇڭگولۇقنىڭ ئىش ئۈنۈمىنىڭ ئون ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ؟ لىيۇ يۇڭشىڭ بۇ مەسىلە ھەققىدە بىر نەچچە ئاخشام كاللا قاتۇرۇپ ئاخىر مۇنداق جاۋابقا ئېرىشكەن: ئادەم كۈچى ئۈنۈمى جەھەتتىكى پەرق ھەرگىزمۇ ئاددىي ھالدىكى قوشۇش مۇناسىۋىتى ئەمەس، بىر كورېيەلىكنىڭ ئىش ئۈنۈمى بىر جۇڭگولۇقنىڭكىنىڭ 1.2 ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ. ئون جۇڭگولۇقنىڭ ئىش ئۈنۈمى بولسا 12 جۇڭگولۇقنىڭكىگە توغرا كېلىدۇ. لىيۇ يۇڭشىڭنىڭ چۈشەندۈرۈشى بويىچە بولغاندا، ئىش ئۈنۈمى كۆپەيتىش مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىر كورېيەلىكنىڭ ئىش ئۈنۈمى بىر جۇڭگولۇقنىڭكىنىڭ 1.2 ھەسسىسىگە توغرا كەلسە، ئون ئادەمنىڭ ئىش ئۈنۈمى تەخمىنەن 6.20 ھەسسە، 20 ئادەمنىڭ تەخمىنەن 38 ھەسسە بولىدۇ دېگەن گەپ!

گەرچە جۇڭگو - كورېيە كارخانىلىرىدىكى خادىملار-

نىڭ ئىش ئۈنۈمى پەرقى ئەمەلىيەتتە ئۇنچىۋالا چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ خىل چۈشەندۈرۈشنى يەنىلا خېلى مۇۋاپىق دېيىشكە بولىدۇ. ئىش تەرتىپىدە بىر ھالقىنىڭ ئۈنۈمى تۆۋەن بولسا، يەنە بىر ھالقىنىڭ ئىش ئۈنۈمىگە تەسىر يېتىدۇ، ئۇمۇ يەنە بىر ھالقىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، مۇشۇ بويىچە داۋاملىشىپ ماڭسا، ئەڭ ئاخىرىدا پۈتكۈل ئىش ئۈنۈمى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، ئىش ئۈنۈمى تۆۋەن بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىنى خىزمەت ۋاقتىنى كۆپەيتىش ئارقىلىق تولدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ...

ئۈنۈمنىڭ دومىلىما پايدىسى ئىلمىي باشقۇرۇشنىڭ دومىلىما پايدىسىدىن كېلىدۇ.

تەكرار پايدا دېگىنىمىز بىز ئادەتتە تىلغا ئالىدىغان دومىلىما پايدىدىن ئىبارەت. ئېينشتېين: تەكرار پايدىنىڭ كۈچى ئاتوم بومبىسىنىڭ كۈچىدىنمۇ زور بولىدۇ دېگەنىكەن. ئالايلۇق، بىر ئادەم بىر تۈرلۈك ماھارەتنى ئىگىلىۋالغاندىن كېيىن ئۇنى ئىككى ئادەمگە ئۆگىتىپ قويسا، ئۇنى بىلىدىغانلار بارغانسېرى كۆپىيىپ بارىدۇ.

بىز ئىلگىرىكى سىز جۇگېلياڭدەك تەپەككۇر يۈرگۈزەمسىز ياكى ئامېرىكىلىق باشقۇرۇششۇناس تايلوردەك تەپەككۇر يۈرگۈزەمسىز؟ دېگەن سوئالنى ئوتتۇرىغا قويغانىدۇق. بۇ ئىككەيلەننىڭ مەسىلىلەر ئۈستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزۈشىدىكى ھالقىلىق پەرق، ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان ئۇسۇلنىڭ ھاسىل خاراكتېرىگە ئىگە ياكى ئىگە ئەمەسلىكىدە. جۇگېلياڭ ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەچى، ئەمما ئۇنىڭ شەھەرنى قۇرۇق قالدۇرۇش، كېمە ئارقىلىق ئوقيا يىغىش دېگەنگە ئوخشاش چارىلىرىنى كارخانىلاردا تەقلىد قىلىش ناھايىتى تەس. تايلور يەكۈنلەپ چىققان باشقۇرۇش ئىلمىگە دائىر قانۇنىيەتلەرنى كارخانىلاردا ئۈزلۈكسىز تەقلىد قىلىپ، كارخانىنى توختاۋسىز زورايتقىلى بولىدۇ.

گۇڭ چىكو ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما گۇاڭدۇڭ ئۆلكىلىك قەرەللىك ژۇرناللار جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدىكى «بۈگۈنكى تەرمىلەر» (今日文摘) ژۇرنىلىنىڭ 2010-يىللىق 6-سانىدىن
قاھار ئوسمان تەرجىمىسى

يەھۇدىيلار نېمە ئۈچۈن ئامېرىكىنى كونترول قىلىپ كېلىۋاتىدۇ

ئامېرىكىنىڭ ھەمىيانىنى كونترول قىلىش

بەزىلەر ئامېرىكىلىقلار دۇنيانى كونترول قىلىدۇ. يەھۇدىيلار ئامېرىكىنى كونترول قىلىدۇ، دېيىشىدۇ. دۇنيانىڭ پۇلى ئامېرىكىلىقلارنىڭ يانچۇقىدا، ئامېرىكىنىڭ پۇلى يەھۇدىيلارنىڭ يانچۇقىدا. ياخشى تەربىيە، ئادەتتىن تاشقىرى تىجارەت ماھارىتى يەھۇدىيلارنى «بايلىق»قا چەمبەرچاس باغلىۋەتكەن. «فوربۇس» ژۇرنىلى ئېلان قىلغان ئامېرىكىدىكى ئالدىنقى 40 ئورۇندا تۇرىدىغان كاتتا زەردارنىڭ 16 سى يەھۇدىي. يەھۇدىيلار قۇرغان گولدمان ساكس شىركىتى، رېيمان ئاكا-ئۇكىلار شىركىتى قاتارلىق مەبلەغ سېلىش شىركەتلىرى، شۇنىڭدەك «پۇل مۇئامىلە ماگناتى» سوروس، «پاي چېكى ئىلاھى» بوففېت ۋەكىللىكىدىكى يەھۇدىي پۇل مۇئامىلىشۇناسلار بىرلىكتە ۋال كوچىسى، ھەتتا پۈتكۈل ئامېرىكىنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى ئىگىلەپ تۇرماقتا.

ئامېرىكا كىنوچىلىقىنىمۇ يەھۇدىيلار ئاساس سالغان دېيىشكە بولىدۇ. ئەينى چاغدا ھوللىۋودنىڭ داڭقىنى چىقارغانلار دەل قۇرۇق قول ھالەتتە كالىفورنىيە ئىشتاتىغا كېلىپ جاھانكەزدىلىك قىلغان يەھۇدىيلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ۋارنېر شىركىتىنى قۇرغان ۋارنېر فامىلىلىك تۆت ئاكا-ئۇكا قېرىنداش بار. ھوللىۋود چولپانلىرى ئىچىدىكى باربىرا ستىرېيساند، ستېۋېن سپىلبېرگ قاتارلىق يەھۇدىيلار كىشىلەرنىڭ كۆزىنى چاقنىتىدىغان نۇرلۇق يۇلتۇزلار سانىلىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ ئاخبارات ساھەسىگە ئەڭ چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەنلەرمۇ يەنە شۇ يەھۇدىيلار. يۇسۇف بۇرس 1917-يىلى بۇرس مۇكاپاتىنى تەسىس قىلغان بولۇپ، بۇ مۇكاپات بۈگۈنكى كۈندە تەرەققىي قىلىپ ئامېرىكىنىڭ ئاخبارات ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدىكى «ئوسكار مۇكاپاتى» بولۇپ قالدى. «نيۇيورك ۋاقىت گېزىتى»، «ۋال كوچىسى گېزىتى» ۋە ئامېرىكىدىكى ئۈچ چوڭ تېلېۋىزىيە تورى ئامېرىكا خەلقىنىڭ رايىغا ۋە سىياسەت يۆنىلىشىگە ھەر ۋاقىت تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ، بۇ مۇھىم تارماقلارنىڭ كۆپىنچە مەسئۇللىرى ۋە تايانچلىرىمۇ يەھۇدىيلار.

23 ئادەمدىن 6 مىليون ئادەمگىچە

يەھۇدىيلارنىڭ باشتىن ئۆتكۈزگەن جەبىر-جاپاسى ھەرقانداق مىللەتنىڭكىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ. 1654-يىلى دىنىي سوتنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، 23 يەھۇدىي يېڭى ئامستېردام (كېيىنكى نيۇيورك شەھىرى) گە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. يەھۇدىيلارنىڭ ئامېرىكىدا ئولتۇراقلىشىشى ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى 350 نەچچە يىلدا، ئامېرىكا يەھۇدىيلىرى تولىمۇ ئازاب-ئوقۇبەتلىك كۈرەش مۇساپىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ھېچقانچە كۆزگە چېلىقمايدىغان كىچىك كۆچمەنلەر توپىدىن ئامېرىكا جەمئىيىتىدىكى غوللۇق كۈچكە ئايلاندى.

ئامېرىكىغا باشتا كەلگەن يەھۇدىيلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسى تۆۋەنرەك بولۇپ، ئۇلار ئاساسلىقى جىسمانىي ئەمگەك ۋە ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنى قىلغان، ئەمما

يەھۇدىيلارنىڭ 2000 نەچچە يىللىق سەرگەردانلىق ھاياتىدا يېتىلدۈرگەن، ئادەتتىكى كىشىلەردىن كۈچلۈك بولغان مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئىرادىسى ھەممىلا يەردە چاقناپ تۇرىدىغان ئىنتىپاقلىق روھى، تۇغما تىجارەت ئىقتىدارى ۋە تىرىشچان، ئىقتىسادچىل خىزمەت پوزىتسىيەسى ئۇلارنى ئامېرىكىدا مەزمۇت پۇت تىرەپ تۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان.

يەھۇدىيلار ھەرقانچە غۇربەت كۈنگە قالسىمۇ، پەرزەنتلىرىنىڭ ئالىي مائارىپ تەربىيەسى ئېلىشىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن يەھۇدىيلار بەس ـ بەستە پەن ـ بىلىم ساھەسىگە ئاتلىنىدۇ.

گىتلېر قوزغىغان يەھۇدىيلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى يەھۇدىيلارنىڭ 2 ـ قېتىملىق كۆچۈش دولقۇنىغا سەۋەبچى بولدى، 1933 ـ يىلىدىن 1945 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا 200 نەچچە مىڭ يەھۇدىي مۇساپىر تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق ئامېرىكىغا يېتىپ كەلدى. ئېينىشتېيىنمۇ ئاشۇلارنىڭ بىرى ئىدى. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان 60 نەچچە يىلدا، ئامېرىكىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ سانى پۇختا قەدەم بىلەن توختاۋسىز كۆپىيىپ 6 مىليوندىن ئېشىپ كەتتى. يەھۇدىيلارنىڭ نوپۇسى ئامېرىكا ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 3% گىمۇ يەتمەيدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئامېرىكىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ۋە ئامېرىكىغا بولغان كونتروللۇقى باشقا ھەرقانداق بىر كۆچمەن مىللەتنىڭكىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ چۈشىدۇ.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىش

يەھۇدىيلار باي بولسىمۇ، لېكىن ئۆتمۈشتىكى ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلەر تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ قەلبىدە بىر خىل ئەندىشىنىڭ كۆلەڭگىسى ھامان سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. خېيىم ـ خەتەر ئۇلار ئۈچۈن نوقۇل ھالدىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇش ياكى خارلىققا ئۇچراش بولماستىن، بەلكى يەنە مىللەتنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىشتىن دېرەك بېرىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئۆز مەنپەئەتىنى قوغداش ئۈچۈن، ھەر ۋاقىت دىنىي ئەسەبىيلىك كەبى سىياسىي ئىشلارغا ئاتلىنىپ، تۈرلۈك ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

ئامېرىكىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ سىياسىي ئىشلارغا قاتنىشىش ۋە تەسىر كۆرسىتىش ئۇسۇلى كۆپ بولۇپ ئۇنىڭ بىرى سايلامغا قاتنىشىش، 18 ياشتىن ئاشقان ئامېرىكا پۇقرالىرىنىڭ سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى 50% كىمۇ يەتمەيدۇ. ئەمما ئامېرىكىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى 90% كە يېتىدۇ؛ يەنە كېلىپ ئۇلار ئاساسلىق توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان نيۇيورك، كالىفورنىيە قاتارلىق جايلار چوڭ سايلام رايونلىرى بولۇپ، بۇ جايلاردىكى سايلامنىڭ نەتىجىسى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سايلام ئومۇملۇقىغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ، يەنە بىر خىل ئۇسۇل سىياسىي ئىشلار ئۈچۈن ئىئانە توپلاشتىن ئىبارەت.

يەھۇدىيلار بېخىللىقتا داڭق چىقارغان بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي ئىشلارغا ئىئانە بېرىدىغان چاغدا ناھايىتى مەردلەشىپ كېتىدۇ، 2000 ـ يىلىدىكى ئامېرىكا سايلىمىغا پۇل ئىئانە قىلغان ئالدىنقى بەش ئورۇندىكى كاتتا زەردارنىڭ تۆتى يەھۇدىي.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، يەھۇدىيلار گېزىت ـ ژۇرنال، رادىيو، نەشرىيات، كىنوچىلىق قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك سىياسىي كۈچكە ئىگە. نېمە ئۈچۈن كۆپ ساندىكى ئامېرىكا پۇقرالىرى ئىسرائىلىيەگە مايىل؟ بۇنىڭ سەۋەبى تولىمۇ ئاددىي، يەنى ئىسرائىلىيەنىڭ بۇ ھەقتىكى ئۈزۈلمەس خەۋەر ـ تەشۋىقاتلىرى ھەممىلا يەرنى قاپلاپ كەتكەن، پەلەستىنلىكلەر شۇنچە ئېغىر تالاپەت ۋە خارلىققا ئۇچراپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشلار مۇنداقلا تىلغا ئېلىنىپ قويىدۇ. مانا بۇ جامائەت پىكرىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى!

يەھۇدىيلار سىياسىي ئىشلارغا پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ تەسىر كۆرسەتكەندىن باشقا يەنە پەردە ئالدىدىكى سىياسىي ئىشلارغىمۇ پائال ئىشتىراك قىلىپ كەلمەكتە. ئامېرىكىنىڭ دۆلەت كومىسسارى كىسسىنگېر، «ئىراق ئۇرۇشىدىكى ئىلاھ ئاتا» ۋولفوۋىتىز، ئامېرىكا فېدېراتسىيە بىرلەشمە زاپىسى ئىدارىسىنىڭ ئالدىنقى نۆۋەتلىك رەئىسى گرېنسپان، ئاقسارايىنىڭ ھازىرقى ئىشخانا مۇدىرى رام ئىسرائىل ئېمانۇئېل قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يەھۇدىي، كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزالىرى ئىچىدە 10 ــ 15 كىچە يەھۇدىي بار. ئاۋام پالاتاسىدىكى غوللۇق ئەزالارنىڭ تەخمىنەن 10% ى يەھۇدىي.

ئۆتمۈشتىكى سان ـ ساناقسىز ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر يەھۇدىيلاردا ناھايىتى قەيسەر ئىرادە ۋە ئىنتايىن كۈچلۈك مەركەزگە ئىنتىلىش روھى يېتىلدۈرگەن، ئەمما بۇ خىل كۈچلۈك مەركەزگە ئىنتىلىش روھى ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلاردا تۈرلۈك مەسىلىلەرگە ئۆز مىللىتىنىڭلا مەيدانىدا تۇرۇپ مۇئامىلە قىلىدىغان، نەزەر دائىرىسى تار خاراكتېر شەكىللەندۈرۈپ قويغان.

بۇ يازما ئەسلىدە «گۇاڭجۇ تەرمىلەر گېزىتى» (广洲文摘报) گە بېسىلغان، گۇاڭدۇڭ قەرەللىك ژۇرناللار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان «بۈگۈنكى تەرمىلەر» (今日文摘) ژۇرنىلىنىڭ 2010 يىللىق 6 ـ سانىدىن **قاھار ئوسمان** تەرجىمىسى

تىلماچ: ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىشخانىسىدا

فوتوگراف ئادىل ئىسمائىلنىڭ 50 ياشقا كىرگەنلىكىنى قۇتلۇقلايمىز

مەن ساڭا ھەمراھ بولاي

كەسپىنىڭ قەنتى

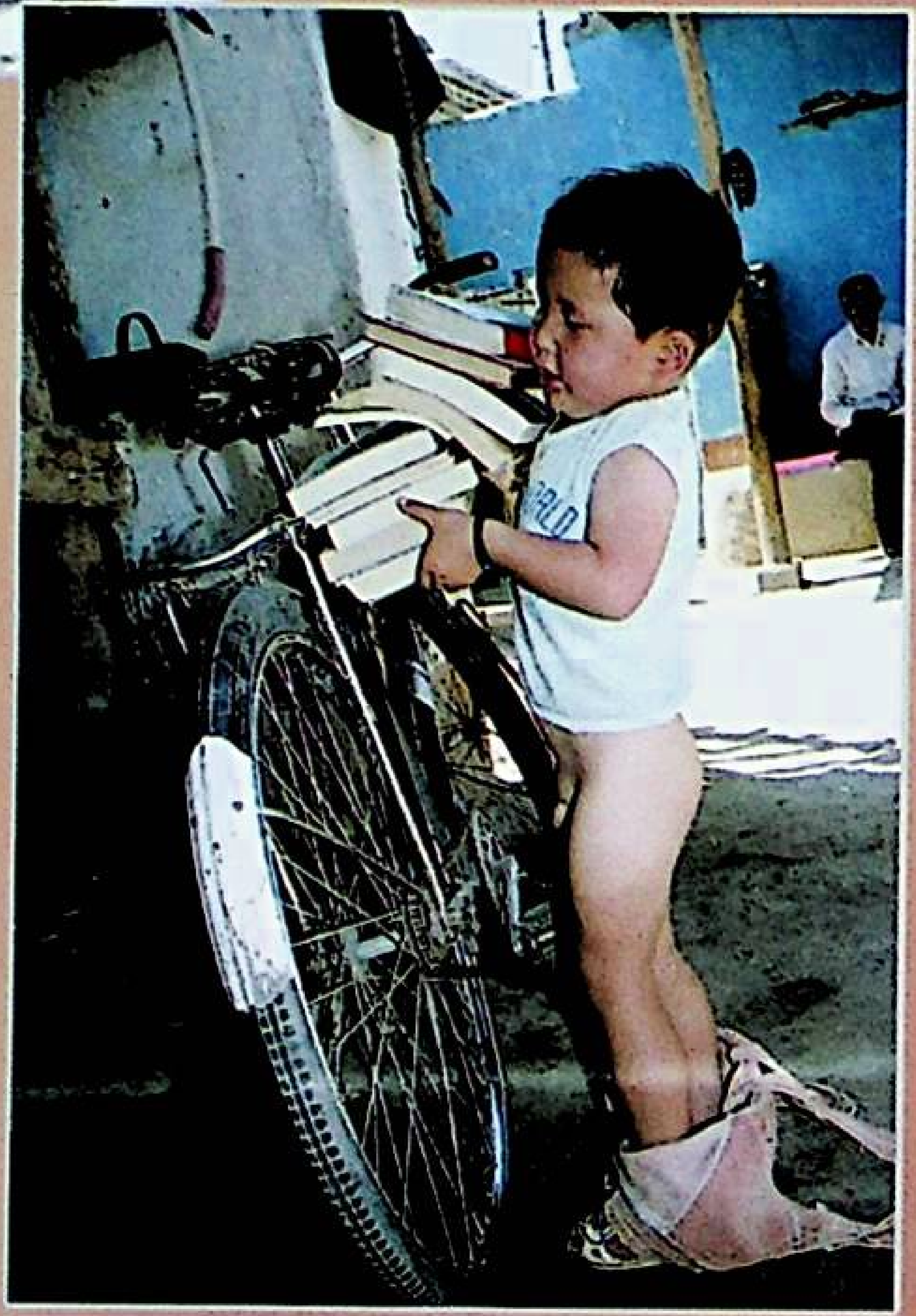

دادام كىتاب ئەكەپتۇ

كونا تۆگمەن

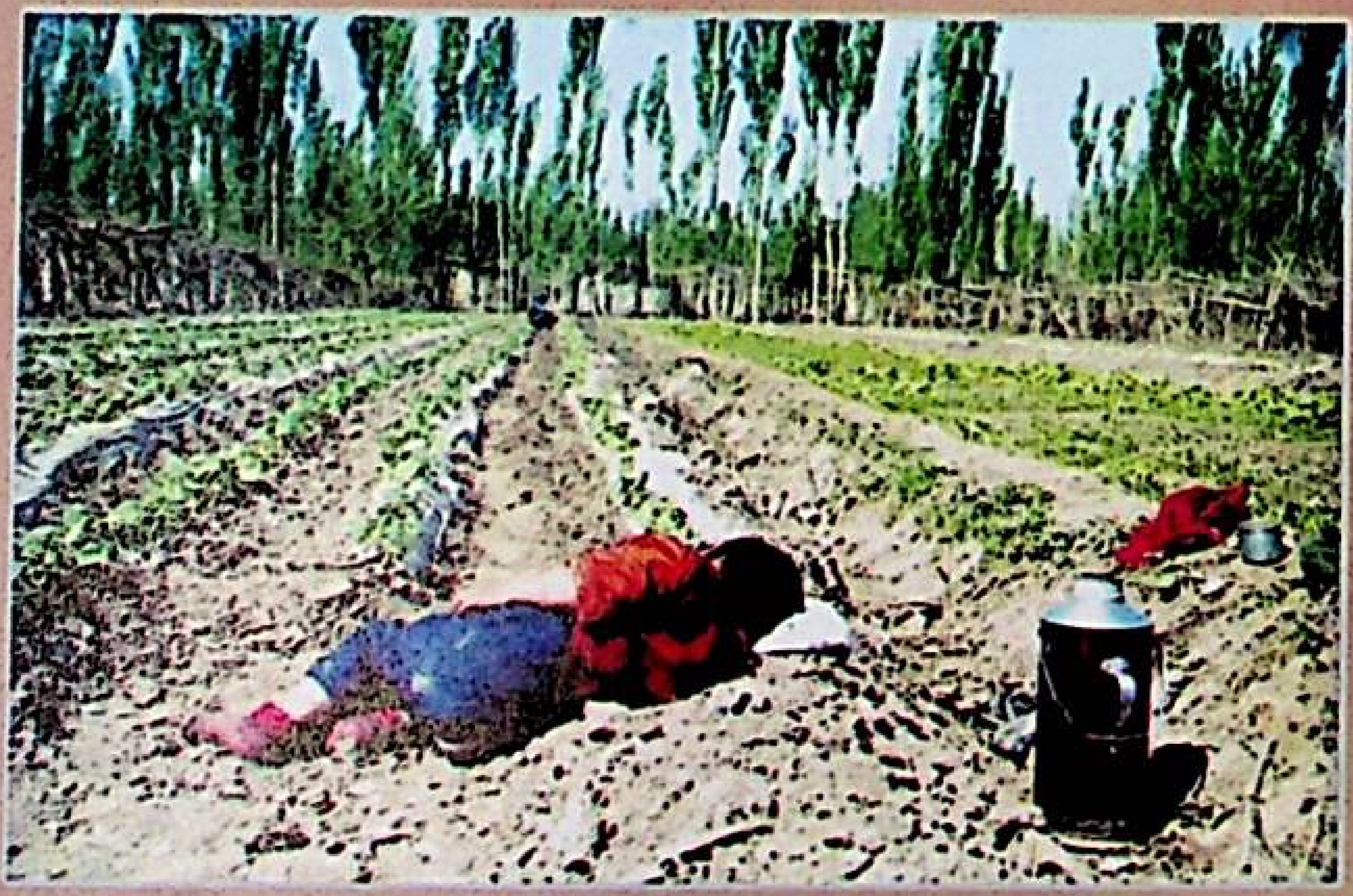

زېمىننىڭ غوجايىنى

مۇقام بايرىمىغا تەنتەنە (2012 - يىلى ، يەكەن)　　نۇردۇن ئابدۇسەمەت فوتوسى

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2013 - يىلى 1 - سان (ئومۇمىي 319 - سان)
(قوش ئايلىق ئومۇمىيۇزلۇق ئەدەبىي ژۇرنال)

《新疆文化》(维吾尔文)
综合性文学双月刊

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى مەدەنىيەت يولى 28 - نومۇرجىڭيۈەن خىزمەت بىناسى 7 - قەۋەت
پوچتا نومۇرى: 830002　تېلېفون نومۇرى: 2856942(0991)
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

主管单位：新疆维吾尔自治区文化厅
主办单位：新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China
海外发行代号：6498BM
发行范围：国内外发行
地 址：乌鲁木齐市文化路28号井源办公大楼7楼
邮　编：830002 电话：（0991）2856942
印　刷：《新疆日报》印务中心
发　行：乌鲁木齐市邮局
订　阅：全国各地邮局

پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 22—58　باھاسى: 6.00 يۈەن
邮发代号：58-22　定价:6.00元